LUND UNIVERSITY

Lexikal betydelseutveckling i teori och praktik

En analys av fem definitionsformler i Svenska Akademiens ordbok och de semantiska förändringsmekanismer som de beskriver

Nilsson, Pär

2023

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

Link to publication

Citation for published version (APA):
Nilsson, P. (2023). *Lexikal betydelseutveckling i teori och praktik: En analys av fem definitionsformler i Svenska Akademiens ordbok och de semantiska förändringsmekanismer som de beskriver*. [Doktorsavhandling (monografi), Språk- och litteraturcentrum]. Lund University.

Total number of authors:
1

General rights
Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.
• Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
• You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
• You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: https://creativecommons.org/licenses/

Take down policy
If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Lexikal betydelseutveckling i teori och praktik

EN ANALYS AV FEM DEFINITIONSFORMLER I SVENSKA AKADEMIENS ORDBOK OCH DE SEMANTISKA FÖRÄNDRINGSMEKANISMER SOM DE BESKRIVER

Pär Nilsson

LUNDASTUDIER I NORDISK SPRÅKVETENSKAP. SERIE A 84

Svenska Akademiens ordbok (SAOB) beskriver ord i det svenska språket från 1520-talet fram till våra dagar. Stort utrymme ägnas åt ordens betydelser och hur dessa har förändrats och utvecklats genom tiderna. Ett vanligt sätt i ordböcker att ange hur en betydelse är relaterad till en annan är genom etiketter eller definitionsformler av typen *överförd användning, bildligt* osv. Detta gäller även i SAOB, och det här slaget av semantiska etiketter är väldigt frekvent i ordbokens spalter. Men trots riklig förekomst i ordboken är det inte helt givet vad det egentligen är som etiketterna betecknar – inte för ordboksanvändaren som ska förstå och tillgodogöra sig de lexikografiska beskrivningarna, men inte heller för ordboksredaktörerna som ska utföra de semantiska analyserna och beskriva ordanvändningarna.

I den här avhandlingen studeras de fem definitionsformlerna *bildlig, oegentlig, utvidgad, allmännare* och *överförd användning*, som tillsammans förekommer mer än 75 000 gånger i SAOB:s definitionstext, med målet att ta reda på hur de egentligen används och vad det är för något i språket som de betecknar.

Formlerna och de beskrivna betydelser som de betecknar granskas med olika metoder och ur olika synvinklar. Ur ett lexikografiskt perspektiv undersöks på vilka sätt de etiketterade betydelserna och specialanvändningarna i ordboken beskrivs, och utifrån semantisk teori, i synnerhet kognitiv semantik, studeras vilka semantiska drag och processer i språket det är som formlerna betecknar. Totalt genomförs fem olika delstudier för var och en av formlerna.

Syftet med undersökningen är för det första att undersöka hur resonemangen som förs i den semantikteoretiska litteraturen kan föra det lexikografiska arbetet framåt. För det andra – och ur motsatt perspektiv – är syftet att ta reda på vad vi kan lära oss om betydelseutveckling och semantiska förändringsmekanismer genom att studera SAOB:s definitioner.

Tryckt av Media-Tryck, Lund 2023 Svanenmärkt trycksak, 3041 0903

LUNDASTUDIER I NORDISK SPRÅKVETENSKAP. SERIE A 84
Språk- och litteraturcentrum
ISBN 978-91-89415-75-1
ISSN 0347-8971

Lexikal betydelseutveckling i teori och praktik

Lexikal betydelseutveckling i teori och praktik

En analys av fem definitionsformler i Svenska Akademiens ordbok och de semantiska förändringsmekanismer som de beskriver

Pär Nilsson

LUND
UNIVERSITY

DOCTORAL DISSERTATION
by due permission of the the Joint Faculties of Humanities and Theology, Lund University, Sweden.
To be defended at LUX C126. Date 9/6/2023 and time 13.15.

Faculty opponent
Lena Rogström

Organization	Document name:
LUND UNIVERSITY Centre for Language and Literature	DOCTORAL DISSERTATION
	Date of issue: 2023-06-09
Author: Pär Nilsson	Sponsoring organization

Abstract

In this thesis, lexical semantic change, as expressed in the Swedish Academy's dictionary (SAOB 1893–) is studied. The starting point is five semantic labels that are established and highly frequent in the dictionary definitions, namely: *bildlig* ('figurative'), *oegentlig* ('un-actual/non-factual'), *överförd* ('transferred'), *utvidgad* ('extended') and *allmännare användning* ('more general use'). These labels are examined with different methods and from different perspectives.

The question posed is how the labels are used in the SAOB, and how systematic and consequent the use is. The aim is to find out what the labels in question mean in practice: What is a figurative use in the dictionary? What is the difference between an extended and a more general use, and what, more precisely, does it mean in the dictionary that a meaning could be un-actual? The purpose of the survey is to assess how relevant and consistent the analysis and description methods applied in the SAOB are today, from a theoretical perspective. To what extent is the description of the mechanisms behind semantic change compatible with modern semantic theory and in particular the ideals of cognitive semantics? From the opposite perspective, the purpose is to find out what the definitions of SAOB can teach us about semantic change and the meaning-changing mechanisms. Could the traditional and pragmatically developed lexicographic descriptions in the dictionary nuance the picture given in the theoretical discussion in the literature?

The material consists of 300 occurrences of each label, hence 1 500 in total, extracted from the digital version of the dictionary by way of free text search, and the analysis is performed by conducting a close reading of the definitions and the language examples that illustrate the current meaning.

The results show, amongst other things, that clear cases of metaphors, typically consisting of mappings between concrete and abstract domains, are normally labelled *bildl.* in SAOB. Less typical ones (e.g., mappings between domains and concepts with similar levels of abstraction) are instead labelled *oeg.*, or with some kind of precaution: *mer l. mindre bildl.* ('more or less figurative'), *i utvidgad l. bildl. anv.* ('in extended or figurative use') etc. The labels also denote interactions between different semantic processes e.g., between metaphors and metonymies, or metonymies and generalizations. Rather frequently, such cases are provided with combined or modified labels (of the above-mentioned type). In sum, the description of the labelled meanings in SAOB has a lot in common with the theoretical ideals of cognitive semantics. However, in some respects the lexicographical description has room for improvement.

Classification system and/or index terms (if any)		
Supplementary bibliographical information		Language: Swedish
ISSN and key title 0347-8971 Lundastudier i nordisk språkvetenskap		ISBN 978-91-89415-75-1
Recipient's notes	Number of pages: 301	Price
	Security classification	

I, the undersigned, being the copyright owner of the abstract of the above-mentioned dissertation, hereby grant to all reference sources permission to publish and disseminate the abstract of the above-mentioned dissertation.

Signature Date 2023-05-03

Lexikal betydelseutveckling i teori och praktik

En analys av fem definitionsformler i Svenska Akademiens ordbok och de semantiska förändringsmekanismer som de beskriver

Pär Nilsson

LUND
UNIVERSITY

Lundastudier i nordisk språkvetenskap. Serie A kan beställas via Lunds universitet: www.ht.lu.se/serie/lundastudier/ E-post: skriftserier@ht.lu.se

Copyright Pär Nilsson

Humanistiska och teologiska fakulteterna
Språk- och litteraturcentrum

ISBN 978-91-89415-75-1 (tryck)
ISBN 978-91-89415-76-8 (pdf)
ISSN 0347-8971

Printed in Sweden by Media-Tryck, Lund University
Lund 2023

Innehåll

Förord 11

Figurer och tabeller 13

1. Inledning 18
   1.1 Syfte och forskningsfrågor 20
   1.2 Disposition 22

2. Ordboksverket SAOB 24
   2.1 Ordbokstypologisk klassificering 25
   2.2 Historisk bakgrund 27
   2.3 Ordbokens material 29
      2.3.1 Excerpterna 29
      2.3.2 Källorna och materialets representativitet 31
      2.3.3 Excerptsamling som typ av material 33
   2.4 Ordbokens struktur 34
      2.4.1 Makrostrukturen 34
      2.4.2 Mikrostrukturen 36
   2.5 Redigeringsprinciper och riktlinjer rörande de fem definitionsformlerna 41
      2.5.1 *Bildl. anv.* 42
      2.5.2 *Oeg. anv.* 44
      2.5.3 *Utvidgad anv.* 46
      2.5.4 *Allmännare anv.* 47
      2.5.5 *Överförd anv.* 48

3. Tidigare forskning och teoretiskt ramverk 52
   3.1 Den traditionella synen på semantisk förändring 52
      3.1.1 Wellander om betydelseförändring och betydelseutveckling 53
      3.1.2 Sterns klassificering av orsaker till semantisk förändring 56
      3.1.3 Ullmann om orsaker, konsekvenser och likhets- och närhetsbegreppen 60
      3.1.4 Geeraerts om det enskilda ordet i relation till lexikonet 64
      3.1.5 Koch om innovativ och reduktiv betydelseförändring och polysemi som normalläge 65
      3.1.6 Summering och tillämpning 68
   3.2 Kognitiv semantik 69

3.3 Prototypteori 70
3.3.1 Polysemi som prototypiskt fenomen 72
3.3.2 Skalan monosemi-polysemi-homonymi 74
3.4 Konceptuell metaforteori 77
3.4.1 Bakgrund 77
3.4.2 Domänmappning 79
3.4.3 Metaforers erfarenhetsgrund 81
3.4.4 Olika slag av metaforer 83
3.4.5 Metonymi 84
3.4.6 Metafor och metonymi som gradfenomen 87
3.4.7 Metafor och metonymi i interaktion 88
3.4.8 Generalisering och semantisk utvidgning 89
3.4.9 Sammanfattande jämförelse mellan metafor, metonymi och generalisering 96
3.5 Etablering av betydelseförändring 98
3.5.1 Konventionalisering och befästning 99
3.5.2 Lexikalisering 103
3.6 Avhandlingen i perspektiv – kognitiv semantik i tillämpning inom lexikografi och på annat nordiskt material 104

4. Metod och material 108
4.1 Metod 108
4.2 Material och urval 111
4.3 Analysmall 116
4.3.1 Tillämpning av mallen vid den semantiska analysen 120
4.3.2 Betydelseenheter och analysenheter 124
4.3.3 Förhållandet till den tidigare publicerade licentiatavhandlingen 127

5. Resultat och analys 130
5.1 Semantiska processer hos de olika definitionsformlerna 131
5.1.1 Formeln *bildl. anv.* 134
5.1.2 Formeln *oeg. anv.* 140
5.1.3 Formeln *överförd anv.* 147
5.1.4 Formeln *utvidgad anv.* 155
5.1.5 Formeln *allmännare anv.* 167
5.1.6 Sammanfattning och jämförelse – semantiska processer 174
5.2 Abstraktionsgrad hos käll- och målbegrepp 175
5.3 Formlernas position i mikrostrukturen 184
5.4 Modifierade och/eller kombinerade formler 189
5.4.1 *Bildl. anv.* 193
5.4.2 *Oeg. anv.* 196
5.4.3 *Överförd anv.* 199

5.4.4 *Utvidgad anv.* 203
5.4.5 *Allmännare anv.* 207
5.4.6 Sammanfattning 209
5.5 Ordklass hos de etiketterade betydelseutvecklingarna 211

6. Sammanfattning och slutdiskussion 222
6.1 Vilka betydelser förses med definitionsformler? 222
6.1.1 *Bildl. anv.* 225
6.1.2 *Oeg. anv.* 226
6.1.3 *Överförd anv.* 227
6.1.4 *Utvidgad anv.* 228
6.1.5 *Allmännare anv.* 230
6.2 Semantiska gråzoner och glidande skalor – mot en mer nyanserad bild av betydelseförändring 231
6.3 Nyttan av definitionsformler för ordboksanvändaren 235
6.4 Lexikografisk förbättringspotential 237
6.4.1 Färre antal och precisare bruk av formler – en lämplig väg framåt 237
6.4.2 Semantiska förändringar bortom uppslagsordets gräns 239
6.4.3 Position i mikrostrukturen som ett utslag av konventionaliseringsgrad 240
6.5 Avslutning 243

Summary 244

Litteratur 256

Bilaga – sammanställning av analysresultat 266

Förord

Kära läsare, det tog mig sammanlagt åtta år av halvtidsarbete att färdigställa den här boken. Åtta år är en ganska lång tid (för t.ex. en hamster handlar det om mer än en hel livstid[1]), och efter bl.a. ett otal timmar av semantiska analyser och sedermera skriftliga beskrivningar av dessa, en förelöpande licentiatuppsats, en föräldraledighet, halvtids ordboksarbete, en s. k. akademikris och i kölvattnet ett hotat revideringsprojekt av SAOB, muntliga och skriftliga konferensbidrag och undervisning i olika former kan jag äntligen se resultatet av mitt arbete i fysisk, materialiserad form (och digitalt tillgängligt utan extra kostnad). Det är förstås med en ganska stor dos av tillfredsställelse som jag, bokstavligt talat, sätter punkt för det här projektet, men det finns också något vemodigt i ett avslut av något som pågått så länge.

När jag inledde mina forskarstudier hade jag varit borta från universitetet i många år, och det krävdes därför en del vägledning och stöd i början för att hamna på rätt spår. Det fick jag av mina kolleger på Språk- och litteraturcentrum, vilket jag är mycket tacksam för. Stort tack till hela sektionen där. Särskilt tacksam är jag mot min huvudhandledare Lisa Holm och min biträdande handledare Jan Svanlund (som dock företräder Stockholms och inte Lunds universitet), vilka har stått vid min sida under hela resan. Stort tack, Lisa och Janne, för många konstruktiva och knivskarpa och ärliga kommentarer och synpunkter och för tålamod med icke färdigtänkta resonemang och formuleringar. För min del har jag fått tillgång till en perfekt mix av kompetenser för mitt projekts vidkommande, och utan er hjälp hade det blivit en helt annan och mycket sämre avhandling. Det är förstås med en viss sorg som jag avslutar detta samarbete, även om jag misstänker att ni är rätt glada att få slippa mig till slut.

På SoL har jag som sagt flera kolleger att tacka för mycket. Jag har fått flera goda råd och viktiga synpunkter vid olika presentationer på seminariet, och jag har lärt mig mycket i olika samarbeten i undervisning. Inte minst vill jag tacka mina olika (dåvarande) doktorandkolleger – jag har hunnit avverka ganska många längs vägen. Jag vill särskilt nämna klassiker som Sanna Skärlund, Mikael Berger och Anna Smålander. Jag vill också nämna Philippe Collberg och Johanna Karlsson som, förutom att tillhöra ovanstående grupp, även utgjorde mina rumskollegor och tillika två tredjedelar av laguppställningen i det s.k. Malmö FF-rummet, L306. Jag vill

[1] Vila i frid Muffin och Donut som strök med längs vägen.

minnas att vi somliga dagar även lyckades komma in på andra samtalsämnen än fotboll. Ett särskilt tack vill jag rikta till Erik Bandh för hjälp med engelsk språkgranskning (och detta dessutom precis vid tiden som nybliven förstagångsfar – imponerande).

Också på SAOB-redaktionen har jag fått många värdefulla synpunkter av mina kollegor när jag har presenterat mitt projekt – tack för det allihop och för mycket stöttning och uppmuntran i övrigt. Jag vill i detta sammanhang särskilt nämna Bo-A. Wendt, Bodil Rosqvist, Karin Cavallin och redaktionschefen Christian Mattsson. Christian har gjort min tillvaro på två olika arbetsplatser så smidig som den har kunnat bli. Jag vill också rikta ett tack till tidigare ordbokschefen Anki Mattisson, som introducerade mig till lexikografi i både praktik och teori. Erik Bäckerud, tidigare it-ansvarig på SAOB-redaktionen, vill jag tacka för hjälp att ta fram statistiska uppgifter, och min arbetsgivare, Svenska Akademien, förstås för att jag har fått möjlighet att doktorera inom ramen för min redaktörstjänst.

Jag har också fått feedback på min text i andra sammanhang, vid andra seminarier än de ovan nämnda och vid föredrag på konferenser. Stort tack till Anna Vogel för insatsen som granskare på mitt slutseminarium. Jag fick många värdefulla och skarpsynta kommentarer och påpekanden där som har gjort min avhandling mycket bättre, inte minst sådana som hade med metodologiska aspekter att göra och om relationen mellan praktik och teori. Vidare vill jag tacka två Göteborgskollegor som läst manus och lämnat synpunkter (i vilken utsträckning behövde texten förbättras? vad kunde förtydliga och hur?). Stort tack till såväl Emma Sköldberg såsom ock till Louise Holmer. Efter era läsningar har texten således förbättrats. Jag vill även passa på att tacka Jordan Zlatev och, igen, Janne Svanlund för en mycket inspirerande och praktiskt mycket användbar kurs om teoretiska perspektiv på betydelse-utvecklingsmekanismer.

På den andra sidan av avhandlingsmyntet finns en vardag att parera och hålla i balans. Det ska packas gympapåsar, köras till träning, läsas läxor osv. Helst ska man ha lite trevligt också. Min familj har hjälpt till med att sätta saker och ting i perspektiv, och på den här fronten har mycket hänt under mina åtta år av forskarstudier. Barnen som nyss var nyfödda och gick på förskola eller i förskoleklass cyklar nu hem själva från skolan, har börjat få skäggstrån och söker in till gymnasiet. (Vad hände egentligen?) På hemmaplan har mitt avhandlingsarbete ibland, i synnerhet på sluttampen, inneburit att sitta uppe sena kvällar och skriva (utan att vilja bli störd!). Jag är glad att ni har stått ut! Tack och förlåt till mitt närmaste gäng Hanna, Alma, Elis och Eija.

Trakten, Malmö, april 2023

Pär Nilsson

Figurer och tabeller

Figurer

Figur 1. Excerpt med ordet *öm* ur SAOB:s materialsamling 30
Figur 2. Nästalfabetisk makrostruktur i SAOB 35
Figur 3. Mikrostruktur i SAOB vid monosemi 39
Figur 4. Mikrostruktur i SAOB vid polysemi 39
Figur 5. Betydelseförändring och beteckningsförändring (efter Koch 2016) 66
Figur 6. Cykel över uppkomst och försvinnande av polysemi vid semantisk förändring (efter Koch 2016) 67
Figur 7a. Prototypeffekter hos (den utvidgade) kategorin 'fruit', efter Geeraerts 2010a:193–194 73
Figur 7b. Radiell nätverksmodell över (den utvidgade) kategorin 'fruit', efter Geeraerts 2010a:195 74
Figur 8. Schematiskt nätverk för verbet *kill*, efter Lemmens (2015:96) 93
Figur 9. Relationer mellan och inom domäner för mekanismerna generalisering, metafor och metonymi 97
Figur 10. The Entrenchment-and-Conventionalization Model (efter Schmid 2020) 99
Figur 11. Dubbel etikettering av formeln *bildl*., exemplet **ULV** 125
Figur 12. Ordboksartikel som behandlar flera ordklasser, exemplet **NÄRA** 127
Figur 13. *Bildl*. *anv*. som utgörs av metafor, exemplet **DESERTÖR** 132
Figur 14. Metonymisk användning, exemplet **VADMALS-JACKA** 133
Figur 15. Generalisering, exemplet **GAVEL 1** 133
Figur 16. Formeln *bildl*. betecknande snarast grundbetydelsen av ordet, exemplet **STOFF-VÄRLD** 135
Figur 17. Metonymiskt motiverad metaforik, exemplet **ACCENTUERA** 135
Figur 18. Metonymiskt motiverad metaforik, exemplet **STOFT**, sbst.5 136
Figur 19. Metonymiskt motiverad metaforik, exemplet **VAGGA**, sbst. 136
Figur 20. Metaforisk användning eller icke-metaforisk generalisering, exemplet **SKÅP**, sbst.1 138
Figur 21. Total fördelning av semantiska processer (inkl.dubbelkategoriserade användningar) för formeln *bildl. anv.* 139
Figur 22. Total fördelning av semantiska processer (inkl. dubbelkategoriserade användningar) för formeln *oeg. anv.* 140
Figur 23. *Oeg*. *anv*. som utgörs av metonymi, exemplet **ADRESS** 142
Figur 24. *Oeg*. *anv*. som utgörs av metaftonymi, exemplet **SKÄLVA** 142
Figur 25. *Oeg*. *anv*. som utgörs av metafor och/eller generalisering, exemplet **RADIE** . 143
Figur 26. *Oeg*. *anv*. som utgörs av metafor och/eller generalisering, exemplet **RAGLA** 143

Figur 27. *Oeg. anv*. som utgörs av generalisering, exemplet **MAL** 144
Figur 28. *Oeg*. *anv*. som bedömts inte inbegripa någon semantisk process, exemplet **CIRKUS** 146
Figur 29. *Oeg*. *anv*. som utgörs av liknelse, exemplet **MAGNETISERA BORT** 146
Figur 30. *Oeg*. *anv*. som utgörs av ellips eller metonymi, exemplet **GAFFEL** 2 g 146
Figur 31. Total fördelning av semantiska processer (inkl. dubbelkategoriserade användningar) för formeln *överförd anv.* 149
Figur 32. Totalt antal metaforer och metonymier per period – *överförd anv*..... 150
Figur 33. Metaforisk användning, exemplet **APOSTLAGÄRNINGAR**..... 151
Figur 34. Metaforisk användning, exemplet **DETRONISERA** 151
Figur 35. *Överförd anv*. belagt med språkprov som kan tolkas som metaforiskt och/eller metonymiskt, exemplet **STOR**..... 152
Figur 36. *Överförd anv*. belagt med metaforiska och metonymiska språkprov, exemplet **VAKEN** 153
Figur 37. *Överförd anv*. som utgörs av generalisering, exemplet **GALGO** 154
Figur 38. *Överförd anv*. som utgörs av generalisering och/eller metafor, exemplet **CENSUR** 154
Figur 39. *Överförd anv*. som inte innebär någon semantisk förändring, exemplet **GALANT**..... 155
Figur 40. Total fördelning av semantiska processer (inkl. dubbelkategoriserade användningar) för formeln *utvidgad anv.* 156
Figur 41. *Utvidgad anv*. som utgörs av generalisering, exemplet **RUN-SKRIFT** 156
Figur 42. Generalisering i fackspråk, exemplet **CYKLOPISK** 158
Figur 43. Generalisering i naturvetenskaplig klassificering, exemplet **CHAMPINJON** 158
Figur 44. Generalisering i konflikt med den vetenskapliga klassificeringen, exemplet **GET** 159
Figur 45 *Utvidgad anv*. som i huvudsak inbegriper förändring av referenten, exemplet **GALON**..... 160
Figur 46. *Utvidgad anv*. som utgörs av metafor, exemplet **MAGE**..... 161
Figur 47. *Utvidgad anv*. som utgörs av metonymi, exemplet **RAD**..... 161
Figur 48. *Utvidgad anv*. betecknande grammatikalisering baserad på metafor och/eller metonymi, exemplet **TAGA**..... 162
Figur 49. *Utvidgad anv*. som utgörs av metafor och/eller generalisering, exemplet **T**.... 163
Figur 50. *Utvidgad anv*. som utgörs av metafor och/eller generalisering, exemplet **RACKARE**..... 163
Figur 51. *Utvidgad anv*. som utgörs av metafor och generalisering, exemplet **TAGA (STRYK)**..... 164
Figur 52. *Utvidgad anv*. som utgörs av specialisering, exemplet **RUM** 164
Figur 53. *Utvidgad anv*. som utgörs av metonymi och/eller ellips, exemplet **VALS** 165
Figur 54. *Utvidgad anv*. som är överordnad bildlig användning, exemplet **GAFFEL** 2 . 166
Figur 55. Total fördelning av semantiska processer (inkl. dubbelkategoriserade användningar) för formeln *allmännare anv.*..... 168
Figur 56. *Allmännare anv*. som utgörs av generalisering inom ett fackområde, exemplet **CESAREOPAPISM** 169
Figur 57. *Allmännare anv*. som utgörs av generalisering, från preciserad art till generellare typ av hund, exemplet **ULMER-DOGG**..... 169

Figur 58. *Allmännare anv*. som utgörs av generalisering, från art till släkte, exemplet **SKÄRFLÄCKA** 169
Figur 59. *Allmännare anv*. som utgörs av generalisering eller metafor, exemplet **TAKTIK** 171
Figur 60. *Allmännare anv*. som är överordnad bildlig användning, exemplet **ALLMÄNNING** 171
Figur 61. *Allmännare anv*. som inte anger ett utvecklingsförlopp mellan de definierade betydelserna, exemplet **MAG-SJUKDOM** 172
Figur 62. *Allmännare anv*. såsom grundbetydelse, exemplet **VAKT-DISTRIKT** 172
Figur 63. Sammantällning semantiska processer, andel instantieringar per formel 174
Figur 64. Projicering från konkret till abstrakt domän, exemplet **ACKORD** 177
Figur 65. Projicering från konkret till abstrakt domän, exemplet **DEPENSERA** 177
Figur 66. Projicering från konkret till konkret domän, exemplet **ABBORR-ÖGA** 178
Figur 67. Projicering från konkret till konkret begrepp, exemplet TA SIG 178
Figur 68. Projicering från konkret till konkret *och* till abstrakt domän, exemplet **SKÅLLA** 179
Figur 69. Andel projiceringar till abstraktare målbegrepp, formel för formel 180
Figur 70. Generalisering som innebär projicering från konkret källa till konkret mål, exemplet **GIPYR** 181
Figur 71. Generalisering som innebär projicering från konkret källa till abstrakt mål, exemplet **DAG** 181
Figur 72. *Allmännare anv*. som utgörs av metafor o. projicering från konkret källa till abstrakt mål, exemplet **AMALGAM** 182
Figur 73. Projicering från konkret till konkret domän, exemplet **SKÅDESPELARE** 183
Figur 74. *Utvidgad anv*. som en del av huvudmomentets definition, exemplet **PALETT** 185
Figur 75. *Överförd anv*. i eget undermoment, exemplet **SAKKUNNIG** 185
Figur 76. *Bildl*. *anv*. som ett eget huvudmoment, exemplet **TACKLA** 186
Figur 77. Formeln *utvidgad anv*. i separat artikel, exemplet **GALEJ** 188
Figur 78. Kombinerade formler: *utvidgad. l. bildl*., exemplet **SKÄGG** 190
Figur 79. Kombinerade formler: *oeg. l. bildl*., exemplet **RUMMEL**, sbst.2 190
Figur 80. Modifierad formel: *mer l. mindre bildl*., exemplet **GALJARD** 190
Figur 81. Andel kombinerade/modifierade formler inom varje delmaterial 191
Figur 82. Andel kombinerade/modifierade formler – förändring över tid 192
Figur 83. Modifierad formel som betecknar användning ”i bild”, exemplet **GALEJA** 194
Figur 84. Utveckling över tid: enkel eller kombinerad/modifierad formel för *bildl*. *anv*. som inbegriper mer än en semantisk process 195
Figur 85. Kombinerad formel som betecknar metafor med käll- och målbegrepp med samma abstraktionsnivå, exemplet **PADDLA OMKRING** 195
Figur 86. Utveckling över tid: kombinerad/modifierad formel såsom beteckning för metaforiska instantieringar med samma abstraktionsnivå hos käll- och måldomän – *bildl. anv*. 196
Figur 87. Utveckling över tid: enkel eller kombinerad/modifierad formel för *oeg. anv*. som inbegriper mer än en semantisk process 198
Figur 88. Utveckling över tid: kombinerad/modifierad formel såsom beteckning för metaforiska instantieringar med samma abstraktionsnivå hos käll- och måldomän – *oeg. anv*. 199

Figur 89. Utveckling över tid: enkel eller kombinerad/modifierad formel för *överförda anv*. som inbegriper mer än en semantisk process 200
Figur 90. Metonymiskt utvecklad metafor med dubbla definitionsformler, exemplet **DIADEM** 201
Figur 91. Metonymi eller metafor (personifiering) med flera definitionsformler i kombination, exemplet **VAKEN** 202
Figur 92. Utveckling över tid: kombinerad/modifierad formel såsom beteckning för metaforiska instantieringar med samma abstraktionsnivå hos käll- och måldomän – *överförd anv*. 203
Figur 93. Utveckling över tid: enkel eller kombinerad/modifierad formel för *utvidgad anv*. som inbegriper mer än en semantisk process 204
Figur 94. Generalisering etiketterad med den modifierade formeln *i ngt utvidgad anv.*, exemplet **CENSUR** 205
Figur 95. Metafor etiketterad med kombination av formler, exemplet **VACCINERA** ... 205
Figur 96. Utveckling över tid: kombinerad/modifierad formel såsom beteckning för metaforiska instantieringar med samma abstraktionsnivå hos käll- och måldomän – *utvidgad anv*. 206
Figur 97. Metafor med samma abstraktionsnivå hos käll- och måldomän, etiketterad med kombination av formler, exemplet **VALV** 206
Figur 98. Utveckling över tid: enkel eller kombinerad/modifierad formel för *allmännare anv*. som inbegriper mer än en semantisk process 208
Figur 99. Utveckling över tid: kombinerad/modifierad formel såsom beteckning för metaforiska instantieringar med samma abstraktionsnivå hos käll- och måldomän – *allmännare anv.* 208
Figur 100. Andel modifierade/kombinerade formler som betecknar flera semantiska processer – utveckling över tid 210
Figur 101. Kombinerade/modifierade formler såsom beteckning för metaforiska instantieringar med samma abstraktionsnivå hos käll- och måldomän – utveckling över tid 211
Figur 102. Ordboksartikel som behandlar flera ordklasser, exemplet **TABLÅ** 212
Figur 103. Ordboksartikel som behandlar flera ordklasser, exemplet **NÄRA** 213
Figur 104. Utvidgad el. bildlig användning av preposition, exemplet **UNDER** 216
Figur 105. Bildlig användning av pronomen, exemplet **DENNE** 216
Figur 106. Hel konstruktion i bildlig användning, exemplet **VADA** 217
Figur 107. Hel konstruktion (prefix + efterled) i överförd. användning, exemplet **RETRO-** 217
Figur 108. Hel konstruktion i utvidgad. användning, exemplet **PAFF** 217
Figur 109. Explicit angivet bildligt uttryck, exemplet **RUM**, adj. 218
Figur 110. Explicit angiven tankegång vid metaftonymi, exemplet **GALLA** 218
Figur 111. Explicit angiven tankegång vid metonymi eller ellips, exemplet **GAS** 218
Figur 112. Explicit angiven tankegång vid metafor, exemplet **SKÅDESPELAR-BANA** 218
Figur 113. Explicit angiven tankegång vid generalisering, exemplet **GAVEL 2** 219
Figur 114. Metonymiskt utvecklad betydelse utan angiven definitionsformel, exemplet **TABURETT** 223
Figur 115. Icke-etiketterad (yttre) förändring hos ordets referenter, exemplet **TELEFON** 229

Figur 116. Gråzoner mellan metafor, metonymi och generalisering 234
Figur 117. Exemplet RADIE, med strukna definitionsformler 236
Figur 118. Exemplet **ABBORR-ÖGA**, med definitionsfunktion hos formeln 236
Figur 119. Lexikaliserad metaforik i eget huvudmoment, exemplet **VIRUS** 241
Figur 120. Icke-lexikaliserad metaforik presenterad ihop med huvudmoment, exemplet **VACCINERA** 242
Figur 121. Icke-lexikaliserad metaforik presenterad i eget huvudmoment, exemplet **GADD** 242

Tabeller

Tabell 1. Schema över Gustaf Sterns orsaker till semantisk förändring 60
Tabell 2. Materialets fördelning per undersökningsperiod: *bildl. anv.* 114
Tabell 3. Materialets fördelning per undersökningsperiod: *oeg. anv.* 114
Tabell 4. Materialets fördelning per undersökningsperiod: *utvidgad anv.* 115
Tabell 5. Materialets fördelning per undersökningsperiod: *allmännare anv.* 115
Tabell 6. Materialets fördelning per undersökningsperiod: *överförd anv.* 116
Tabell 7. Mall för den semantiska analysen, exemplet GADDIG 121
Tabell 8. Mall för den semantiska analysen, exemplet GAVEL 122
Tabell 9. Mall för den semantiska analysen, exemplet SAMHÄLLE 123
Tabell 10. både konkreta och abstrakta målbegrepp, exemplet DETEKTIV 126
Tabell 11. Exempel på formeln *bildl. anv*. representerad av metaforer 134
Tabell 12. Sammanställning av semantiska processer – *bildl. anv*. 139
Tabell 13. Exempel på formeln *oeg*. *anv*. representerad av metaforik 141
Tabell 14. Exempel på formeln *oeg*. *anv*. motsvarad av generalisering och normkonflikt 145
Tabell 15. Sammanställning av semantiska processer – *oeg. anv.* 147
Tabell 16. Exempel på formeln *överförd anv*. motsvarad av metonymi 149
Tabell 17. Sammanställning av semantiska processer – *överförd anv.* 155
Tabell 18. Exempel på formeln *utvidgad anv*. motsvarad av generalisering 157
Tabell 19. Sammanställning av semantiska processer – *utvidgad anv.* 167
Tabell 20. Exempel på formeln *allmännare anv*. motsvarad av generalisering 170
Tabell 21. Sammanställning av semantiska processer – *allmännare anv*. 173
Tabell 22. Formlernas position i SAOB mikrostruktur 187
Tabell 23. Lista över formelförekomster – *bildl. anv.* 193
Tabell 24. Lista över enskilda formelförekomster – *oeg. anv.* 197
Tabell 25. Lista över enskilda formelförekomster – *överförd anv.* 200
Tabell 26. Lista över enskilda formelförekomster – *utvidgad anv.* 203
Tabell 27. Lista över enskilda formelförekomster – *allmännare anv.* 207
Tabell 28. Fördelning av etiketterade användningar per ordklass, i relation till ordklassernas totala fördelning i SAOB 214

1. Inledning

Studieobjektet för den här avhandlingen är lexikal betydelseutveckling, såsom den kommer till uttryck i *Svenska Akademiens ordbok* (SAOB 1893–). Med utgångspunkt i fem definitionsformler, eller semantiska etiketter, som frekvent förekommer i ordbokens metaspråk studeras olika typer av betydelse-förändringsmekanismer och hur de beskrivs i ordboken.[2]

SAOB är en ordbok som beskriver det svenska språket från 1520-talet fram till modern tid. I ordboken ägnas stort utrymme åt ordens olika betydelser och användningar och åt hur dessa har förändrats över tid. Definitionerna är ofta långa och detaljerade, och definitionsspråket är till stora delar formelartat. Under årens lopp har ett antal formuleringar och fraser etablerats i ordbokens definitionsspråk för att beskriva vissa semantiska funktioner och relationer. De fem (förkortade) fraserna *bildl., oeg., utvidgad, allmännare*, respektive *överförd anv.*[3] är exempel på sådana etablerade definitionsformler som ofta återkommer i ordbokens definitioner och som beskriver relationen mellan ett ords olika betydelser. En sökning i den digitala versionen av SAOB visar att formeln *bildl.* används drygt 43 000 gånger mellan initialbokstäverna A och Å, *oeg*. drygt 11 000 gånger under samma tid, *utvidgad anv*. drygt 10 000, *allmännare* ca 8 000 och *överförd anv*. knappt 5 000 gånger.[4]

Men trots att dessa formler så tydligt är en central del av ordbokens beskrivning av betydelser är innebörden av dem inte självklar. Hur formlerna ska tolkas av ordbokens läsare är inte givet, och hur ordboksredaktörerna – till vilken grupp författaren av den här avhandlingen hör (se vidare avsnitt 4.1) – ska gå till väga vid den semantiska analysen är tämligen knapphändigt angivet i redaktionens interna anvisningar och handböcker. Vad exempelvis *bildlighet* och *utvidgning* är verkar alltså vara något som både läsare och redaktörer till stor del förväntas förstå mer

[2] Avhandlingen är en utbyggnad av mitt licentiatprojekt som avslutades 2019 och som enbart hade fokus på bildliga betydelser i SAOB (se Nilsson 2019); se vidare avsnitt 4.3.3.

[3] Dessa fraser kan formuleras på lite olika sätt, de längre skrivningarna *i bildl. anv.*/*i utvidgad anv*. osv., varieras med de kortare: *bildl.*/*utvidgat* osv. Några gånger påträffas även formuleringar som: *med bildlig*/*utvidgad*/*överförd bet*. osv. I ett fåtal fall förekommer fraserna i sin fulla utskrivna längd: *bildligt* eller *i oegentlig användning* osv.

[4] Sökningen är utförd både i den äldre digitala versionen av SAOB, *OSA*, och i den nya, på sidan https://www.saob.se, med söksträngarna ”bildl*”, ”oeg*”, ”utvidga*”, ”allmännare*” samt ”ö*verför*”.

eller mindre intuitivt. I denna avhandling studeras därför hur dessa formler uppträder i SAOB och vad det är i språket som de faktiskt beskriver.

Den undersökning som genomförs innebär att ett teoretiskt perspektiv läggs på ett i grunden praktiskt arbete, och mycket av detta perspektiv tar sin utgångspunkt i kognitiv semantisk teori (se 3.2). SAOB som ordboksverk är nämligen teoretiskt obundet i den meningen att den semantiska analysen av ords betydelser inte sker utifrån någon uttalad semantisk teori. Metoderna som tillämpas har snarare utvecklats på pragmatiska grunder efter hand som arbetet har fortskridit. Detta är varken oväntat eller ovanligt för praktiskt lexikografiskt arbete av SAOB:s typ. För ordboksprojektet SAOB sjösattes i en tid då nordiska språk precis hade hunnit bli universitetsämne i Sverige. Flera av de språkliga teorier som diskuteras idag hade därför av naturliga skäl ännu inte hunnit utvecklas då ramen sattes för ordboksredaktionens arbete. Ett antal systerprojekt i norra Europa, praktiskt och innehållsligt organiserade på till många delar identiskt vis, hade däremot inletts, och inledningsvis sneglade man mycket inom SAOB-redaktionen på hur man gick till väga vid redaktionerna för exempelvis *Deutsches Wörterbuch von Jacob und Willhelm Grimm* (DWB), *Woordenboek der Nederlandsche Taal* (WNT) och *a New English Dictionary* (NED, sedermera: *Oxford English dictionary,* OED) (jfr avsnitt 2.2 nedan och se vidare Gilliver 2016).

Formen och strukturen hos och organisationen av SAOB-artiklarna vittnar om de junggrammatiska ideal som rådde och var självklara och underförstådda vid tiden för ordbokens initiala skede. Denna språksyn behövde inte explicitgöras eller ifrågasättas. Det historisk-filologiska synsättet var i det närmaste liktydigt med språkvetenskap vid den här tiden. Trots detta faktum verkar ordbokens principer för att strukturera och representera semantisk information ha likheter med den teoribaserade diskussion som förs i den nutida litteraturen inom ramarna för den kognitiva semantiken. Bl.a. syns detta i definitioner som för tankarna till prototypteorin och i systemet att beskriva betydelsernas oskarpa gränser och innehållsligt överlappande karaktär (se vidare avsnitt 3.2 nedan och jfr Nilsson 2016).

Inom den kognitiva semantiken har, vid sidan av prototypteorin, konceptuell metaforteori en central plats (se vidare kapitel 3.4 nedan). Ännu en potentiell beröringspunkt mellan den praktiska lexikografin och den teoretiska semantiken vore beskrivningen av och den bakomliggande synen på bildlighet, överförda betydelser och metaforer. Är beskrivningsmodellerna förenliga på den här punkten? Har man från skilda utgångspunkter utvecklat snarlika betraktelsesätt?

Dessutom verkar SAOB:s formler *utvidgad* och *allmännare anv*. i mycket, åtminstone utifrån det interna handledningsmaterial som finns tillgängligt på redaktionen, stämma överens med det som sägs om generaliseringar i moderna

semantiska teoribeskrivningar. I föreliggande studie undersöks just relationen mellan praktisk ordbokssemantik och teoretisk universitetssemantik.[5]

1.1 Syfte och forskningsfrågor

Det övergripande syftet med avhandlingens undersökning är att bedöma hur relevant och konsekvent SAOB:s analys- och beskrivningsmetod är idag, ur ett teoretiskt perspektiv. Därför studeras i vilken utsträckning beskrivningen av betydelseutvecklingsmekanismer är förenlig med modern semantisk teori, och i synnerhet med den kognitiva semantikens teoretiska ideal. SAOB står inför att färdigställas som ordboksverk (i skrivande stund återstår endast att ge ut det sista halvbandet av de totalt beräknade 38,5 ordboksbanden), och inför en stundande revidering är avsikten med undersökningen också att ringa in potentiella förbättringsområden när det gäller beskrivningen av betydelseutveckling och mekanismerna bakom sådan. En förhoppning är att avhandlingen ska kunna föra ordbokens arbete framåt.

Ur motsatt perspektiv är ett ytterligare syfte att ta reda på vad SAOB:s definitioner kan lära oss om betydelseförändring och betydelseutvecklings-mekanismer, och ifall dessa traditionella och pragmatiskt utvecklade lexikografiska beskrivningar kan nyansera den bild som ges i de teoretiska resonemangen i litteraturen.

I undersökningen studeras ett antal artiklar i SAOB där de fem aktuella definitionsformlerna *bildl*., *oeg*., *utvidgad*, *allmännare* och *överförd anv*. förekommer. Motsvarande formler används även i flera andra ordböcker, och användningen verkar bygga på ett system. I avhandlingen analyseras hur dessa formler används i SAOB, mer exakt, och hur systematisk användningen egentligen är i praktiken. Målsättningen blir därmed att reda ut vad de aktuella formlerna betecknar. Metoden innebär att ett teoretiskt filter läggs på de pragmatiskt utvecklade lexikografiska beskrivningarna. Det som undersöks är för det första hur SAOB:s beskrivningar av de med definitionsformler etiketterade användningarna ser ut, och, för det andra, utifrån ett specifikt nutida semantikteoretiskt perspektiv vad det är för semantisk verklighet som formlerna beskriver – dvs. vad det som SAOB betecknar som *bildl*., *oeg.*, *utvidgat* osv. motsvarar i språket, med termer utvecklade i modern semantisk teori.

Angreppssättet innebär i det förra fallet att den lexikografiska beskrivningen analyseras och i det senare att inte bara ordbokens metaspråk utan också den språkanvändning och de språkprov som ordboken beskriver i sina spalter undersöks.

[5] Jfr Christensen 2002 som menar att skillnaderna mellan dessa båda semantiska praktiker, som ofta ställts mot varandra, i många fall snarare är upplevd än verklig.

För att uppnå syftet och målsättningen kommer ett antal aspekter som är relevanta för olika slag av lexikal betydelseutveckling att studeras. De aspekter som undersökningen kretsar kring kan sammanfattas i nedanstående fem, mer specifika, forskningsfrågor, vilka var och en kan kopplas till en delstudie i undersökningen.[6]

För att ta reda på vad de olika definitionsformlerna betecknar på ett semantiskt plan – och bl.a. ur ett kognitivt semantiskt perspektiv – kommer de olika semantiska mekanismer som är involverade att analyseras. I den första delstudien är därför frågan: *Vilket slag av betydelseutvecklingsmekanism föreligger?* I delstudien undersöks om den beskrivna betydelseutvecklingen utgörs av en metafor, metonymi, generalisering eller något annat och, vidare, i vilken utsträckning en bildlig användning alltid motsvarar en metafor, och en allmännare användning en generalisering.

I delstudie 2 ställs frågan: *Vilken roll spelar abstraktionsgraden?* Metaforik förklaras ofta som att vi förstår och tänker på något abstrakt i termer av något mer konkret (se t.ex. avsnitt 3.4.1). I delstudie 2 undersöks ifall en bildlig användning i SAOB med nödvändighet är mer abstrakt än sin grundbetydelse, men också hur abstraktionsförhållandena ser ut mellan grundbetydelse och härledd betydelse för de oegentliga, utvidgade, allmännare och överförda användningar som beskrivs på ordbokens spalter.

I fråga om analysen av den lexikografiska beskrivningen riktas blicken först mot var någonstans i ordboksartiklarna som de olika definitionsformlerna påträffas. Frågan att besvara i delundersökning 3 är nämligen: *Finns det en typisk position i ordbokens hierarkiska struktur för de etiketterade betydelserna i SAOB och, i så fall, vilken är den?* Den underliggande frågan är här hur relationen mellan grundbetydelse och härledd betydelse ser ut och presenteras, och hur självständiga användningarna anges vara i förhållande till sina respektive grundbetydelser. Delstudien utgör således ett försök att ta mått på graden av autonomi hos de härledda betydelserna, och att undersöka hur lika de aktuella begreppsdomänerna och käll- och målbegreppen är. På lexikografisk nivå undersöks var i ordbokens artikelstruktur bildliga, oegentliga, överförda osv. användningar presenteras. Det noteras ifall de beskrivs tätt ihop med sina grundbetydelser (som en del av dessa), eller om de oftare har en mer självständig prägel (t.ex. placerade som egna, från grundbetydelserna separerade betydelser). Vidare studeras hur relationen mellan de olika formlerna ser ut, ifall exempelvis utvidgade och allmännare betydelser i högre grad påträffas i direkt anslutning till sin grundbetydelse än sådana betydelser som etiketterats som överförda eller bildliga.

Den forskningsfråga som formulerats för delstudie 4 är: *Hur och när modifieras eller kombineras de aktuella formlerna med andra definitionsformler?* Både i

[6] Lexikal betydelseutveckling kan förstås analyseras på en mängd olika sätt. Forskningsfrågorna här ringar in den aktuella väg som valts i föreliggande avhandling. Metodologiska insnävningar och urvalskriterier preciseras närmare i avsnitt 4.2.

litteraturen och i ordboken (se avsnitt 2.5 och 3.4.6) beskrivs semantiska utvecklingsprocesser som graduella fenomen – en betydelse, eller en viss användning av en betydelse, kan exempelvis vara mer eller mindre utvidgad eller bildlig. Mot bakgrund av detta undersöks hur ofta och när de fem formlerna i SAOB modifieras eller kombineras med andra definitionsformler och hur semantiska gråzoner beskrivs och etiketteras. I denna delstudie kombineras därmed analysen av den lexikografiska beskrivningen och presentationen (hur ofta kombineras de olika formlerna och vilka olika kombinationer finns?) med den analys av betydelseutvecklingsmekanismer och abstraktionsgrad som utförs i delstudie 1 respektive 2 (vilka semantiska företeelser resulterar i kombinerade eller modifierade formler?).

I delstudie 5, till sist, är den övergripande frågan: *Kan de aktuella formelförsedda användningarna kopplas till särskilda ordklasser?* Den underliggande frågan gäller här hur pass bunden en härledd eller utvecklad användning i SAOB är till ordets form och grammatiska klass, och i förlängningen även om en sådan användning framställs som ett fenomen som sträcker sig bortom det enskilda ordets gräns (jfr diskussionen i avsnitt 3.4.1). Det har t.ex. ibland hävdats att metaforik företrädesvis är ett substantivfenomen (jfr t.ex. Croft 1993). I delstudien undersöks om detta också gäller i SAOB och hur fördelningen per ordklass ser ut mellan de olika formlerna. Representerar några av formlerna företrädesvis vissa ordklasser, eller är de jämnt fördelade i materialet? Frågeställningen aktualiseras alltså i avhandlingens sista delstudie.

1.2 Disposition

Avhandlingen är disponerad enligt följande. Efter inledningskapitlet följer en beskrivning av SAOB såsom ordboksverk i kapitel 2. Där diskuteras den historiska bakgrunden till ordboksprojektet och dess yttre förutsättningar, men även ordbokens mikro- och makrostruktur och principer för att presentera semantiska uppgifter.

Tidigare forskning och avhandlingens teoretiska ramverk presenteras i kapitel 3. Där återges först i huvudsak traditionella beskrivningar av betydelseutveckling, med fokus på de mekanismer som driver på semantisk förändring. Därefter sammanfattas grundprinciperna för den kognitiva semantiken. Prototypteorin och den konceptuella metaforteorin presenteras, och undersökningens tre semantiska grundbegrepp *metafor*, *metonymi* och *generalisering* diskuteras. Även de tre begreppen för semantisk etablering, *konventionalisering*, *befästning* och *lexikalisering* diskuteras kort här.

Den metod och det material som ligger till grund för undersökningen beskrivs närmare i kapitel 4. Allmänna metodologiska principer diskuteras där och en

närmare beskrivning av analysmallen presenteras. Vidare behandlas de aktuella urvalsprinciper som har tillämpats, liksom den praktiska excerperingsmetoden.

Avhandlingens huvuddel utgörs av kapitel 5 och 6. Kapitel 5 är resultatkapitlet. Där presenteras i tur och ordning resultaten från de olika delundersökningarna. Avsnitt 5.1 behandlar således betydelseutvecklingsmekanismer hos de olika etiketterade betydelserna, 5.2 abstraktionsgrad hos käll- respektive målbegrepp och 5.3 formlernas position i mikrostrukturen. I avsnitt 5.4 är fokus hur de fem olika formlerna modifieras och kombineras med andra formler, och avsnitt 5.5 till sist berör ordklasstillhörighet för de etiketterade betydelserna i materialet. I kapitel 6 sammanfattas och diskuteras resultaten och slutsatser dras.

2. Ordboksverket SAOB

I *Svenska Akademiens ordbok*, eller *Ordbok över svenska språket utgiven av Svenska Akademien,* som den officiella titeln lyder, beskrivs det svenska språket från 1520-talet fram till våra dagar (vilket i praktiken innebär fram till det datum då aktuellt ordbokshäfte trycktes). Beskrivningsperioden tar vid där Söderwalls *Ordbok öfver det svenska medeltids-språket* (OSM; utgiven 1884–1918) slutar. SAOB tar därmed sin utgångspunkt i den nysvenska språkperioden. Första källa utgörs av *Gustav Vasas registratur* 1521–60. Det första helbandet av ordboken gavs ut 1898, och 2021 publicerades det senaste halvbandet, band 38:1, som sträcker sig från ordet *växa* till *åväxt*.

SAOB ges alltså ut i tryck, men sedan 1990-talet publiceras även en digital version av ordboken. Numera finns den dels tillgänglig på den egna hemsidan www.saob.se, dels ihop med Svenska Akademiens andra två ordböcker, *Svenska Akademiens ordlista* (SAOL) och *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien* (SO) på ordboksportalen www.svenska.se.

I det här kapitlet ges en beskrivning av SAOB såsom ordboksverk i förhållande till andra ordböcker och utifrån sina egna förutsättningar. Syftet med framställningen är att ringa in vad SAOB är och varför den ser ut som den gör.

Först karakteriseras SAOB utifrån typ av ordbok (avsnitt 2.1). Beskrivningen bygger på Svenséns (2004) ordbokstypologi. Vidare diskuteras SAOB:s tillkomsttid och praktiska och teoretiska förutsättningar (2.2). I avsnittet som följer presenteras det material som ordboken beskriver, hur det har samlats in och vilka principer som ligger bakom insamlandet (2.3). Härefter presenteras och förklaras ordbokens struktur och artiklarnas uppbyggnad (2.4). Kapitlet avslutas med ett avsnitt om redigeringsprinciper rörande just de fem aktuella definitionsformlerna och om vad som sägs om dem i de redaktionella handböckerna och anvisningarna (2.5).

2.1 Ordbokstypologisk klassificering

Enligt Svenséns ordbokstypologi (2004:27f.) kan ordböcker beskrivas med utgångspunkt i deras förhållande till tiden, till den yttre världen, till (språk)normen och utifrån deras behandling av form och innehåll.[7]

Som har nämnts tidigare beskriver SAOB ord och betydelser som finns och har funnits i det svenska språket från 1520-talet och fram till modern tid, och ordboken omtalas ofta lite svepande som en historisk ordbok, utan någon närmare precisering. Lite mer nyanserat kan SAOB i enlighet med Svenséns typologimodell klassificeras som en ”diakronisk samtidsspråklig ordbok” (Svensén 2004:28), dvs. ordbokens förhållande till tiden är tvådelat och också den (för redaktörerna) kontemporära tidsaspekten är central.[8] Denna dubbla uppgift eller avsikt är också explicit redan i det preliminära förord som bifogades det första häfte som gavs ut av ordboken:

> Det arbete, hvars början här framlägges, är afsedt att dels gifva en trogen bild af det nu lefvande svenska rikssprået, dels äfven uppvisa, huru vårt språk utvecklats allt ifrån reformationstiden (1893:1).

Precis som Svensén (2004:29f.) konstaterar har ordböcker även att förhålla sig till den språkliga normen, och citatet från förordet ovan vittnar också om att ordboken redan från början har haft ett uttalat *deskriptivt syfte* (se särskilt skrivningen: ”gifva en trogen bild”). Avsikten har hela tiden varit att beskriva och redogöra för de olika stavningsvarianter, böjningsformer och betydelser som finns belagda i materialet. Men trots en ordboks syften kan man knappast tala om rent deskriptiva eller normativa ordböcker (Svensén 2004:29). I själva verket bär deskriptiva ordböcker vanligen också mer eller mindre klart framträdande normativa drag, och i det här fallet utgör SAOB inget undantag. För det första finns det i SAOB – liksom i de flesta andra ordböcker – exempel på fall där lexikografens egna språkliga värderingar och preferenser kommer till uttryck i ordboksartiklarna, vilka sedan kan tolkas av läsaren som norm. För det andra var SAOB:s ursprungliga syfte faktiskt också normativt. I det preliminära förordet stöter man därför även på sådana formuleringar som ”verka för riktig användning af vårt modersmål”, och man talar om ett ”godkändt modernt språk” och ett ”vårdadt språk” osv. (1893:1f.; för vidare

[7] Det finns förstås en mängd olika sätt att klassificera ordböcker på. Redogörelsen i föreliggande avsnitt baseras alltså på Svensén 2004. Andra centrala arbeten på området är t.ex. Zgusta 1971 och Atkins & Rundell 2008, jfr äv. Geeraerts 1984, Landau 1989 och Hartmann & James 1998.

[8] Även Jonsson (1983) klassificerar ordböcker utifrån deras förhållande till tiden och benämner SAOB:s typ *samtids-äldreordbok*. Jonsson understryker samtidsspråkets överordnade roll hos ordbokstypen – det är detta som, naturligt nog, fungerar som definitionsspråk. Lexikografens samtidsspråkliga ingångsvärden riskerar ibland att leda till anakronistiska slutsatser vid analysen av det äldre språket.

diskussion av detta normativa syfte, se Larsson 2009:4 1f., Rosqvist 2014:31f.).[9] De tidiga normativa anspråken har i viss mån präglat ordbokens innehåll (i de första banden finner man exempelvis stilmarkören *i lägre språk*), men har efterhand starkt tonats ned.[10]

Svenséns typologi tar också hänsyn till ordböckers förhållande till världen utanför språket (2004:27). Syftet för en ordboksredaktion kan antingen vara att beskriva enbart språket (språkordböcker), enbart världen utanför språket (encyklopedier) eller att kombinera dessa båda och beskriva både språket och världen utanför (encyklopediska ordböcker). I encyklopediska ordböcker kan det utomspråkliga inslaget arrangeras på olika sätt – det kan presenteras som separat information i förhållande till den språkliga beskrivningen eller integrerat med denna inne i ordboksartikeln och definitionen (2004:359f.). I praktiken är ofta gränsen mellan språklig och encyklopedisk information svårdragen, och ordböcker innehåller vanligen ett antal mer eller mindre encyklopediska komponenter oaktat syftet. Svensén graderar encyklopedicitet i en skala från 1–4, där 1 utgör en renodlad språkordbok och 4 en encyklopedi, och menar att enspråkiga allmänordböcker sannolikt i det flesta fall kan sorteras till typ 2: språkordbok med encyklopediska inslag. De ”innehåller enbart språkliga artiklar där det encyklopediska inslaget är litet och icke-systematiskt” (2004:355). Typ 1 anses sällsynt. SAOB är utifrån Svenséns kriterier snarast en encyklopedisk ordbok (typ 3), där utomspråkliga upplysningar ges i varierande grad som en integrerad del av definitionerna och på ett relativt systematiserat sätt. Detta är till stor del en följd av det relativt generösa utrymme som definitionerna i allmänhet och historiska förklaringar och utvecklingsmönster däri i synnerhet ägnas i ordboken. Som Svensén (2004:355–56) påpekar kräver beskrivningar av den yttre världen i regel större omfång i ordboksartikeln än en rent språklig beskrivning.

Ordböcker kan också klassificeras utifrån deras förhållande till ordens uttrycks- respektive innehållssida på ett rent övergripande plan. Vad utgör grund för uppslagsordens presentationsordning – form eller innehåll? En *semasiologisk* ordbok ordnar uppslagsorden efter uttryckssidan, medan en *onomasiologisk* ordbok ordnar dem efter innehållssidan (Svensén 2004:27f.).[11] Alfabetiska

[9] Vid en närmare analys befinner sig begreppen *normativ* och *deskriptiv* inte på samma skala. Svensén (2004:29) påpekar att en deskriptiv hållning snarast avser lexikografens förhållande till materialet, medan normering hänger ihop med lexikografens förhållande till läsaren. Detta faktum innebär att SAOB:s ursprungliga syfte – på en gång både deskriptivt och normativt – i själva verket bara är en skenbar paradox.

[10] Larsson (2012) visar dock att trots att SAOB:s övergripande syfte idag är utpräglat deskriptivt så förekommer fortfarande en del systematiska, klart normerande inslag (som bl.a. lutar sig emot SAOL:s principer för stavning).

[11] Förhållandet mellan termerna semasiologisk och onomasiologisk är vid en närmare granskning dock inte helt symmetriskt. Geeraerts (2010a:30f.) understryker att en semasiologisk betydelseutvidgning av ett ord i själva verket i sig själv kan betraktas som en form av

allmänordböcker, ”den ordbokstyp som lekmannen normalt associerar till när han hör termen ’ordbok’” (Svensén 2004:27), är ett typexempel på en semasiologisk ordbok. Metoden att ordna makrostrukturen (jfr avsnitt 2.4.1) i ordböcker alfabetiskt är också den traditionella och vanligast förekommande, och den har ofta rent pragmatiska grunder; den har uppenbara fördelar för både läsaren och lexikografen. Den har emellertid också klara brister om syftet inte enbart är att beskriva varje ord som en isolerad företeelse, utan också att ge en bild av språket som en helhet och ett system. Hur olika betydelser förhåller sig till varandra, hur semantiska fält byggs upp osv. blir betydligt svårare att beskriva utifrån den här utgångspunkten.

Också SAOB är en semasiologisk ordbok i det att makrostrukturen baseras på en alfabetisk ordning av uppslagsord och att det därmed blir uttryckssidan av ett ord som sätter ramarna för den semantiska beskrivningen. Det finns dock olika sätt för en ordbok att kompensera för den alfabetiska ordningens begränsningar, och i SAOB:s fall används strategier både i mikro- och makrostrukturen (se avsnitt 2.4.1–2) för att komma åt också den onomasiologiska sidan av saken. På mikronivå, inom artiklarna, kan t.ex. ordbokens komplexa hänvisningssystem användas för att länka relaterade betydelser till varandra (se t.ex. Lundbladh 1992:47 och Nilsson 2014 för närmare beskrivning av olika hänvisningar i SAOB). Dessutom förekommer ibland *anmärkningar* (ett slags kompletterande upplysningar) i anslutning till betydelsebeskrivningen, som närmare beskriver ett innehållsligt begrepp och olika sätt att uttrycka detta.[12] På makronivå, mellan artiklarna, bidrar även den nästalfabetiska strukturen (se avsnitt 2.4.1) i viss mån till att semantiskt besläktade begrepp beskrivs ihop, över gränsen för t.ex. ordklasser.[13]

Sammanfattningsvis kan SAOB utifrån Svenséns typologi beskrivas som en diakronisk samtidsordbok med deskriptivt syfte (fast med normativa inslag). Det är vidare fråga om en encyklopedisk och semasiologisk ordbok med viss täckning för onomasiologiska aspekter.

2.2 Historisk bakgrund

Ovan resoneras kring vilket slag av ordbok SAOB är i förhållande till andra ordböcker. I det följande diskuteras kort varför ordboken ser ut som den gör ur ett historiskt perspektiv.

---

onomasiologisk förändring, genom vilken det begrepp som ska uttryckas kopplas till ett lexikalt uttryck. Semasiologi utgör därmed en delmängd av onomasiologi (se vidare avsnitt 3.1.4).

[12] Se t.ex. den inledande anmärkningen till substantivet *besök*, där förhållandet till *visit* diskuteras.

[13] Så presenteras och beskrivs adjektivet *gaddig* i SAOB inte på alfabetisk plats i makrostrukturen, utan istället inom artikeln **GADD**, sbst.1, och därmed i nära anslutning till ett besläktat (o. överordnat) begrepp. (Se vidare avsnitt 2.4.1.)

I Svenska Akademiens stadgar från 1786 står att läsa att Akademiens främsta uppgift är ”at arbeta uppå Svenska Språkets renhet, styrka och höghet” och att det ”åligger [...] Academien at utarbeta en Svensk Ordabok” (§ XXII–XXIII). Intresset för det inhemska språket och hävdandet av dess storhet låg i tiden, och Gustaf III, som instiftade Akademien och till stor del också själv skrev stadgarna, blickade mot Frankrike och den Franska Akademiens ordbok (*Dictionnaire de l'Académie française)* vars första upplaga gavs ut knappt 100 år tidigare, nämligen 1694 (se t.ex. Svensén 2015). Men trots tidiga försök att komma igång med ordboksprojektet skulle det dröja till slutet av 1800-talet innan arbetet kom igång på allvar och med den form som ordboksverket har idag[14].

Under perioden fram till dess hade nordiska språk hunnit bli universitetsämne med egen professur vid landets två universitet (vilket skedde 1858; se Teleman 2015:11f.). Vid denna tid innebar språkvetenskap i det närmaste med nödvändighet en historisk-filologisk hållning: för att som språkvetare förstå språket förväntades kännedom också om dess historia.[15] Detta synsätt var allmänt utbrett, underförstått och behövde i regel inte sättas på pränt. De akademiker som fanns att tillgå som professorer var följaktligen språkhistoriker. I Lund tillsattes Theodor Wisén 1865 (1878 invaldes han i Svenska Akademien), och det var också han som drev igenom nystarten av SAOB-projektet 1883 då han presenterade en konkret arbetsplan för Akademien och lade fram förslaget om att inrätta en fast redaktion (Svensén 2015:99). Som huvudredaktör för ordboken föreslog han Knut Fredrik Söderwall, sedermera Wiséns efterträdare både vid universitetet och i Akademien, som vid den här tiden var i färd med att färdigställa sin *Ordbok öfver det svenska medeltidsspråket* (OSM). Att även SAOB, som ett barn av sin tid, anlade ett historiskt perspektiv är därför fullt naturligt.

Det är också väntat utifrån ett internationellt lexikografiskt perspektiv. Som nämndes i inledningsavsnittet hade nämligen de stora systerprojekten i Europa, OED, DWB och WNT vid tidpunkten för SAOB-projektets start redan inlett sina respektive arbeten, och inledningsvis riktade man från SAOB-redaktionens håll blickarna mot det arbete som bedrevs vid dessa redaktioner. Hast (1983:161) skriver att särskilt OED och WNT har stått som förebild. I analogi härmed finns också motsvarigheter till SAOB i de övriga nordiska språken, t.ex. *Ordbog over det Danske Sprog* (ODS) och *Norsk ordbok – Ordbok over det norske folkemålet og det nynorske skriftmålet* (NO), med samma historiska inriktning.

Det bör påpekas att första upplagan av SAOB:s systerordbok, den renodlade samtidsordboken *Svenska Akademiens ordlista* (SAOL), gavs ut drygt två decennier innan det första bandet av SAOB publicerades (nämligen 1874). När man inom

[14] Precis som den Franska Akademien hade gjort lät man inledningsvis ledamöterna själva skriva ordboksartiklarna. För den Svenska Akademiens del ledde detta dock aldrig fram till något färdigt ordboksverk (Svensén 2015:87).

[15] Se Geeraerts 2010a för diskussion av begreppet historisk-filologisk semantik.

Akademien insåg att ordboksarbetet skulle bli ett långdraget projekt – språkmannen och akademiledamoten Johan Erik Rydqvist skriver 1870 i en översikt över Akademiens ordboksverksamhet att ”en ordbok, värdig vår tids vetenskapliga sträfvan, ej kunnat åstadkommas, och länge nog torde låta vänta på sig” – ville man för att underlätta arbetet ”åstadkomma ett slags ram till Ordboken, en utförlig Ordlista” (Rydqvist 1870).[16] Redan från början var tanken att ordlistan skulle fokusera på uppgifter om böjning och genus och att den inte skulle innehålla etymologiska härledningar och längre ordförklaringar. Idag har de två ordböckerna var sina redaktioner. SAOB-redaktionen är lokaliserad i Lund, medan SAOL utarbetas vid Göteborgs universitet. Fram till den tionde upplagan (1973) framställdes SAOL dock vid SAOB-redaktionen i Lund (se vidare Gellerstam 2009, Larsson 2012).[17]

2.3 Ordbokens material

I föreliggande avhandling studeras betydelser och ordanvändningar i språket som beskrivs i SAOB och som där har etiketterats med någon av de fem definitionsformlerna *bildl*., *oeg*., *utvidgad*, *allmännare* eller *överförd anv*. Men vilket språk är det egentligen som SAOB beskriver? Ordboksdefinitionerna grundar sig i ett insamlat material från ett bestämt antal källor. I det här avsnittet presenteras och diskuteras detta material.

2.3.1 Excerpterna

I SAOB beskrivs det svenska ordförrådet med start i den äldre nysvenska språkperioden och med utgångspunkt i skriftspråket. För denna uppgift har ett omfattande material samlats in i form av excerpter från ett stort antal tryckta källor och även en del handskrifter. Excerpterna utgörs av små, ofta handskrivna, papperslappar försedda med ett stickord överst, ett språkprov med det aktuella ordet i en eller ett par meningars kontext mitt på samt uppgifter om källans namn, sidnummer och årtal underst, se figur 1 nedan.

[16] Det förelåg även andra skäl att ge ut SAOL vid den aktuella tidpunkten. Ett mål var t.ex. att etablera stavningsnormer (Gellerstam 2009:53).

[17] För en beskrivning av SAOB:s andra systerordbok, SO, se t.ex. Holmer 2022:99f.

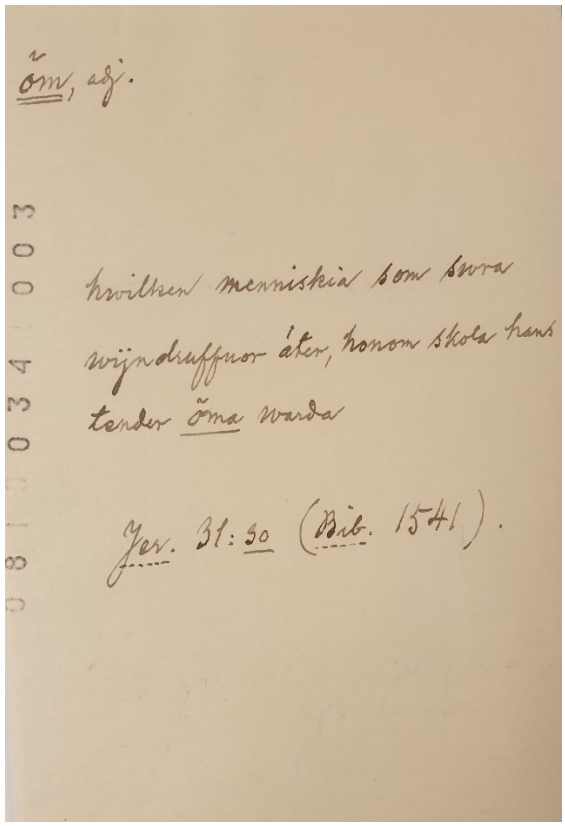

Figur 1. Excerpt med ordet *öm* ur SAOB:s materialsamling

Liksom i figuren ovan är språkproven ofta nedskrivna med en tämligen sirlig handstil som inte alltid är helt lätt att tyda. På den aktuella excerpten (som utgör ett utdrag ur Jeremia 31:30 i Gustav Vasas bibel från 1541) står: ”Hwilken menniskia som swra wijndruffuor äter, honom skola hans tender öma warda”.

Av dessa excerptlappar finns idag drygt 8,2 miljoner, förvarade i alfabetisk ordning i SAOB:s arkiv.[18] De betydelser som definieras i SAOB och de språkprov som exemplifierar och belägger definitionernas olika delar (se nedan) är alltså hämtade från denna excerptsamling.

Hast (1983) diskuterar hur excerperingsarbetet på SAOB-redaktionen gick till och planerades inledningsvis och senare förflöt under tiden då redigeringsarbetet hade påbörjats. Själva insamlingen av materialet startade tidigt. Det blev K. F. Söderwalls första uppgift som huvudredaktör att planera och sjösätta detta arbete. Det var angeläget att sätta igång med redigeringsarbetet så fort som möjligt, och

[18] Siffran baseras på beräkningar gjorda i samband med den pågående digitaliseringen av excerptsamlingen.

därför anställdes tidigt flera excerpister som samlade ihop material för alfabetets första bokstäver. Materialet växte efter hand, och vid tiden för utgivningen av ordbokens första häfte (1893) fanns ca 7–800 000 excerpter i materialet koncentrerade till alfabetets första bokstäver. 1913 hade materialet ökat till ca 3 miljoner excerpter (man samlade vid den här tiden in material som omfattade hela alfabetet). På 1980-talet var antalet drygt 7 miljoner (Hast 1983:160).

När det gäller principerna och metoden för excerperingen noterar Hast (1983:176) att vissa texter har betraktats som viktigare än andra och att dessa har ”djupexcerperats”, medan andra har ”normalexcerperats” (det senare innebär i regel att tre ord per sida har excerperats). Till de viktigare källorna räknas bl.a. 1500-talsbiblarna, Olaus Petris skrifter, Gustav Vasas registratur, men även t.ex. Linnés skrifter. Hast refererar till Söderwalls generalplan från 1883: ”Vissa skrifter från skilda tider torde böra excerperas så fullständigt att alla ord i deras särskilda betydelser och konstruktionssätt upptagas; af vanliga ord, betydelser och konstruktioner är det dock tillräckligt att anteckna ett och annat språkprof” (Söderwall via Hast 1983:190). Totalexcerpering av källor (excerpering av samtliga förekomster av samtliga ord i ett verk) är dock ytterst sällsynt och har endast utförts i ett fåtal ordböcker och lexikon.

Sedan slutet av 1990-talet sker excerperingen inte längre löpande, utan det är endast fråga om komplettering vid behov, och den utförs inom redaktionen, inte av externa excerpister. Att förutsättningarna har sett olika ut för de olika redaktionerna genom tiderna med avseende på hur mycket material som har funnits att tillgå kan vara värt att notera (särskilt om man som i den här avhandlingen har för avsikt att jämföra språkbeskrivningen i olika delar av ordboken med varandra).

2.3.2 Källorna och materialets representativitet

Det SAOB beskriver är alltså sitt material snarare än språket i stort. Å andra sidan är materialet insamlat med målet att täcka så mycket som möjligt av det totala skriftspråket och att vara så representativt som möjligt för detta.

Således har man strävat efter bredd och spridning, förutom i fråga om kronologi, också när det gäller genrer, fackområden och stilsfärer. SAOB:s källförteckningar omfattar ca 150 olika genrer och ämnesområden, bl.a. skönlitteratur, språkvetenskap, botanik, zoologi, kanslihandlingar, reseskildringar, produktkataloger och serietidningar. Hast (1983:174) konstaterar att vitterhet (skönlitteratur) utgör det enskilt största området med omkring 30 % av det totala antalet källor i SAOB:s katalog. Det totala antalet titlar i källförteckningen sträcker sig en bit över 20 000. Häribland finns dock verk som i den tryckta ordbokstexten bara citerats vid enstaka tillfällen, men också flerbandsverk och tidskrifter och tidningar av olika årgångar och nummer, upptagna som en enda källa vardera.

Listan över källor är alltså sammansatt med målet att täcka så mycket som möjligt av svenskt skriftspråk, och mycket tid lades inledningsvis på att lägga en så bra grund som möjligt för detta ändamål. Hur väl man har lyckats kan förstås diskuteras, och representativitet går att mäta på olika sätt. Svensson (1992) har studerat SAOB:s material med fokus på källornas representativitet. Han diskuterar materialets täckningsgrad i fråga om ämnesområden och omfång i relation till den svenska bokproduktionen totalt sett. I en jämförelse med Collijns bibliografier över de svenska 1500- och 1600-talen (utgivna 1927–38 respektive 1942–44) konstaterar Svensson att ”praktiskt taget allt svenskt 1500-talstryck excerperats och det mesta från 1600-talet” (1992:374). Häribland nämns biblarna, psalmböcker, bondepraktikan, reformatorernas skrifter, ordböcker och dessutom texter från tiden som tryckts vid senare tillfälle. Vidare är de mest berömda författarna från tiden representerade i SAOB:s material. Således har verk från t.ex. Bureus, Stiernhielm, Columbus, Brenner, Spegel, Rudbeck m.fl. excerperats. På 1700-talet ökade den svenska bokproduktionen kraftigt, och i förhållande till Collijns 1600-talsbiografi var den totalt sett ca 10 gånger större (Svensson 1992:375). En följd av detta är att SAOB:s material inte täcker in 1700-talet lika väl som de föregående seklerna, men Svensson menar ändå ”att excerperingen täcker väl de viktiga och stora genrerna: vitterhet, teologi, språkvetenskap, historia, juridik, resor, geografi och topografi, juridik, teknologi, ekonomi, naturvetenskap och medicin” (ibid). För 1800- och 1900-talens del gäller i ännu högre utsträckning en ökning av bokproduktionen. Svensson menar ändå att också dessa är väl representerade i SAOB:s språkprovssamling. Han nämner bl.a. att de klassiska författarna har excerperats (svenska såväl som översatta verk) liksom ämnesområden som biografi, botanik, ekonomi, geografi, historia, samhällsvetenskap, sport, tidningar och tidskrifter m.fl. (1992:376).

Det ska dock sägas att mot slutet av 1900-talet och fortsatt under de hittills avverkade åren av 2000-talet har produktionen ökat ytterligare, och nya slag av genrer och helt nya medier har uppstått, vilka täcks in dåligt i SAOB:s material. Exklusivt digitalbaserad text som bloggar och inlägg i andra sociala medier saknas t.ex. helt. Fackområdena har också på det hela taget ökat i antal och förgrenats (se Nilsson & Rosqvist 2018). Också detta avspeglas dåligt i SAOB:s material – de senare årens väldiga teknikutveckling har t.ex. i ytterst begränsad utsträckning lämnat spår bland källorna och på excerpterna.

Ruben G:son Berg (1903) riktade tidigt kritik mot SAOB:s materialurval. Han menade bl.a. att materialet hade en tydlig slagsida åt akademisk och högre stil och vidare att det hade en märkbar sydsvensk prägel. Trots att kritiken bemöttes och ifrågasattes i sin samtid bör man med dagens glasögon åtminstone till dels anse den vara befogad (jfr t.ex. Larsson 2009:43f.). Lundbladh (2003), som sammanfattar de tidiga årens kritik mot SAOB, menar att man på redaktionen i viss utsträckning verkar ha tagit hänsyn till Bergs synpunkter och att de också har gett resultat i ordboken.

Brister i fråga om urvalsprinciper har även framhållits i senare tid. Mattisson (2006, 2007) riktar blicken mot ordbokens snedvridna genusperspektiv. Att den allra största delen av SAOB:s källor är skrivna av män har bl.a. inneburit att de ämnesområden som är representerade övervägande också är sådana som typiskt förknippas med män.[19] Fram till 1980 hade dessutom enbart män arbetat som redaktörer på SAOB-redaktionen.

Rosqvist (2014) analyserar SAOB:s beskrivning och urval av kollokationer (samförekommande ordpar[20]). Bl.a. undersöker hon i vilken utsträckning ett givet antal specifika ordförbindelser redovisas, genom att jämföra SAOB:s beskrivningar med Svenséns (2004:212f.) exempellista över de fem enligt honom viktigaste kollokationstyperna i svenskan (totalt 81 exempel för kombinationerna verb + substantiv, substantiv + verb, adjektiv + substantiv, adverb + adjektiv samt verb + adverb). Resultatet visar att 80 % av de förbindelser hon undersöker återfinns i SAOB:s beskrivning. Som ett (indirekt) mått på källornas representativitet visar undersökningen att SAOB:s material i det här fallet verkar hålla god kvalitet.

För föreliggande avhandling är representativiteten hos SAOB:s material av betydelse i den mån lexikal betydelseförändring diskuteras som ett fenomen i språket i stort (och inte enbart som ett lexikografiskt sådant).

2.3.3 Excerptsamling som typ av material

Vid tiden för ordboksprojektets inledning var stora excerptsamlingar den givna typen av material för en ordbok av SAOB:s typ. Så arbetade man även på redaktionen för DWB i Tyskland, den första historiska ordboken, och vid NED i England. Vid moderna ordboksprojekt idag är det istället naturligt att utgå ifrån digitala korpusmaterial, vilket bl.a. innebär att man med enklare medel får tillgång till ett betydligt större material. Det finns förstås klara fördelar med ett stort och digitalt sökbart material i förhållande till ett manuellt insamlat sådant. Svensén (2004:56f.) jämför korpusmetoden med ”beläggmetoden” och pekar bl.a. på att den förra gör det möjligt att dra slutsatser om relativ frekvens för ord och uttryck med utgångspunkt i ett stort material.

Ett stort och automatiskt genererat material är dock inte med nödvändighet bättre än ett välbalanserat mindre material i alla avseenden. Lundbladh (1996:96–97) framhäver t.ex. nyttan av att manuellt kunna välja ut kontextuellt relevanta

[19] Mattisson visar t.ex. att ord med fackbeteckningen *mil*. (militärväsen) är mer än dubbelt så frekventa i SAOB som de som betecknats höra hemma inom fackområdena textil, sömnad och kokkonst tillsammans (2006:65).

[20] Rosqvist definierar en kollokation som ”en grammatiskt sammanhängande och välformulerad ordkombination bestående av två innehållsord varav det ena (basen) kan ses som ett semantiskt huvudord och det andra (kollokatorn) som ett biord” (2014:19).

textavsnitt ur de excerperade källorna. Svensén (2004:56) menar att excerpter och korpusmaterial kan kombineras vid arbete med historiska ordböcker, dels eftersom det är lättare att analysera betydelseförändringar på djupet, dels eftersom äldre källor inte finns att tillgå digitalt i tillräcklig utsträckning.

På SAOB-redaktionen idag används ett antal olika korpusar som kompletterande verktyg för att bl.a. bedöma frekvens och etableringsgrad för ord, betydelser och konstruktioner som förekommer i det excerperade materialet. Av de verktyg som används kan framförallt nämnas Språkbanken Texts korpusverktyg *Korp*, Retrievers textdatabas *Mediearkivet* och Kungliga bibliotekets tjänst *Svenska dagstidningar*.

2.4 Ordbokens struktur

Hittills har SAOB:s yttre förutsättningar diskuterats. I det följande är det dags att öppna pärmarna och titta på hur informationen i ordboken är strukturerad och hur den presenteras.

2.4.1 Makrostrukturen

Med en ordboks *makrostruktur* avses ordningen och relationerna mellan de olika lemmana (uppslagsorden) (Svensén 2004:435). Det handlar alltså om struktur som är avgörande för hur läsaren ska nå fram till det ord som eftersöks. Det normala för allmänordböcker är en alfabetisk makrostruktur, vilket helt enkelt innebär att det är ordens uttryckssida som utgör grunden för ordningen och att principen är alfabetisk (ibid).

I SAOB är principen alfabetisk, men den är inte striktalfabetisk, utan det rör sig snarare om s.k. *nästalfabetisk* makrostruktur (Svensén 2004:441). Termen syftar på de ”nästen” som bildas då morfologiskt besläktade ord som avledningar och sammansättningar hålls samman och presenteras under ett överordnat huvudord (se fig. 2 nedan).

Svensén kallar huvudordet för *nästingångslemma* och de övriga uppslagsorden inom nästet för *nästlemman*. Det är i ett sådant arrangemang nästlemmanas presentationsordning som kan bryta mot en överordnad striktalfabetisk ordning.

I SAOB kallas de särskilda avdelningar av ett näste som innehåller ett visst slag av nästlemman för *ramsor*. Förutom sammansättnings- och avledningsramsor kan en artikel (ifall det rör sig om ett verb) även innehålla en ramsa för s.k. *särskilda förbindelser* (partikelverb). SAOB:s hierarkiska struktur tillåter att nästlemman i sin tur har egna ramsor. En avledning kan därmed t.ex. ha en egen sammansättningsramsa och en sammansättning en egen avledningsramsa.

Systemet med ramsor kombineras med ett system för vad Svensén (2004:442) kallar *påhängsartiklar* (efter eng. *run-on entries*). Detta system innebär att avledningar endast presenteras med sin ändelse, i regel utan definition, och så att säga ”hängs på” uppslagsformen i artikelns inledande formavdelning. I figur 2 nedan presenteras därför de av verbet *excerpera* avledda verbalsubstantiven *excerperande* och *excerpering* endast med hjälp av ändelserna **-ANDE** och **-ING** sist i formredovisningen. I denna figur och i de följande är artikeln hämtad från den digitala versionen av SAOB,

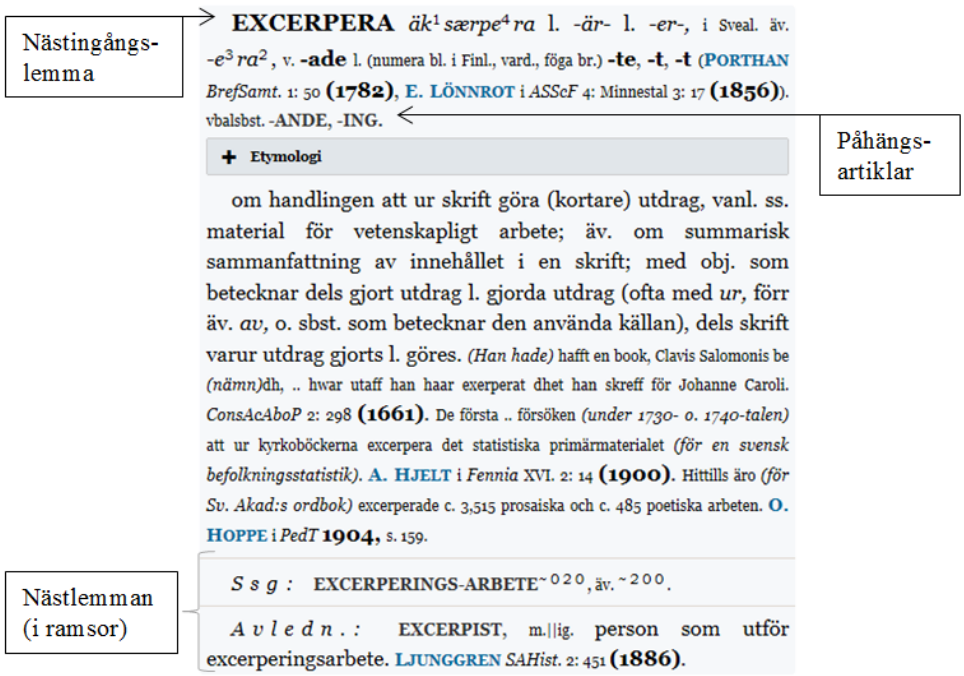

Figur 2. Nästalfabetisk makrostruktur i SAOB

Den nästalfabetiska strukturen är den allmänna principen i ordboken, men den är inte allenarådande. I de första banden av SAOB hade den t.ex. ännu inte hunnit etableras i sin nuvarande form, vilket syns i att avledningar där oftast presenteras som självständiga huvudord i separata artiklar (om än med ytterst kortfattade definitioner, ofta av typen: ”Vbalsbst. till föreg.”). Det finns även gott om fall – också i senare delar av ordboken – där sammansättningar och avledningar med tydlig prägel av självständigt ord (eller med många egna sammansättningar och avledningar) av praktiska skäl har lyfts upp en nivå, till eget huvudord (se t.ex. uppslagsorden **TÄVLING** och **VAPENHUS**).

2.4.2 Mikrostrukturen

Mikrostruktur i lexikografiska sammanhang syftar på strukturen inom ordboksartikelns gränser. En ordboksartikel består av ett antal olika informationstyper som presenteras på vissa (mer eller mindre) fasta positioner i strukturen. Enligt Svensén (2004:409) består en typisk ordboksartikel av fyra beståndsdelar, nämligen: ett lemma, en formell del, en semantisk-pragmatisk del samt en kontextdel. Dessa komponenter återfinns även i SAOB:s artiklar, liksom dessutom en etymologidel.

SAOB:s formella del, det s.k. *huvudet*, består av uppgifter om uttal, ordklass, (genusuppgifter om det är frågan om substantiv samt) stavningar och böjningar. Till huvudet brukar även räknas lemmat/uppslagsordet som inleder själva artikeln. Huvudet avslutas med etymologidelen som står inom hakparentes (etymologiparentes). Etymologiparenteser kan även förekomma i den semantisk-pragmatiska delen, i anslutning till en definition, för att förklara upphovet till en särskild betydelse eller ett särskilt uttryck.

Efter formdelen följer den semantisk-pragmatiska delen, i vilken ordets betydelse(r) anges och beskrivs, antingen med en definition eller med en synonym (eller båda). Liksom i flera andra ordböcker (jfr Svensén 2004:412) skiljs synonymer åt med (strukturindikatorn) kommatecken. Är det fråga om olika betydelsenyanser, inom ramen för vad som betraktas som en betydelse (monosemi), skiljs dessa åt med semikolon (ofta följt av: *äv.*).

Själva definitionsspråket är strikt formaliserat och består i hög grad av ett antal etablerade och ofta återkommande fraser och uttryckssätt för att beskriva både syntaktiska och semantiska relationer. Således markerar t.ex. frasen *med avs. på* (med avseende på) att objektet åsyftas i beskrivningen av ett verb, medan *om* i beskrivningen av adjektiv syftar på dess huvudord (dess *predikationsbas* i termer av *Svenska Akademiens grammatik*). Vidare ringar frasen *i fråga om* in den aktuella semantiska sfären, medan *med tanke på* ofta anger vad i (kärn)betydelsen som framhävs i den aktuella användningen. Sådana fraser som *närmande sig l. övergående i bet. x* anger att den semantiska gränsen i det aktuella fallet inte är knivskarp.[21] Inom den semantisk-pragmatiska delen anges även ifall ordets bruklighet är begränsad i allmänspråket, om det har ett särskilt stilvärde eller om användningen är begränsad till ett fackområde.

Kontextdelen kan sägas utgöras dels av beskrivningen av s.k. *uttryck* (förkortat *uttr.*), dels av de språkprov som belägger definitionens olika delar. Språkprovsdelen är en avskild avdelning inom varje betydelsemoment direkt efter definitionstexten.[22] Språkproven utgörs av autentiska citat som hämtats från

[21] Se Lundbladh 1992 för en mer detaljerad beskrivning av olika definitionsfraser (och för övrigt även för andra aspekter av SAOB-artiklarnas uppbyggnad).

[22] Språkproven skiljs typografiskt mot definitionstexten med hjälp av stilen. Stor antikva markerar definitionstext, liten antikva ett språkprov. Författaren till det aktuella språkprovet anges med en särskild s.k. författarstil (kapitäler), och verket som språkprovet hämtats ur med liten kursiv stil.

källmaterialet. Samtliga delar av en definition (dvs. varje betydelsenyans, varje specialanvändning och varje uttryck som preciseras där) beläggs med (minst) ett språkprov. Det första belägget som presenteras inom varje moment är det första belägg som finns i SAOB:s material på den aktuella betydelsen. Vid inskränkt bruklighet gäller att det sista språkprovet som anges också är det sista i materialet.

Termen *uttryck* i SAOB omfattar både idiom, kollokationer och grammatiska konstruktioner. Presentationen av uttryck sker i regel integrerat i den semantisk-pragmatiska delen av artikeln ihop med övrig beskrivning av den aktuella betydelsen, men kan ibland lyftas ut till eget underordnat betydelsemoment.

När det gäller idiom[23] är relationen till uppslagsordet/lemmat speciell, och det går att diskutera lämpligheten i att placera ett idiom i ordboken under en av ordförbindelsens ingående komponenter. Svensén (2004:413) skriver att ”idiomens adresseringsstatus är generellt oklar. Det är en utbredd uppfattning att idiom inte utgör yttringar av lemmats syntagmatiska egenskaper utan skall betraktas som självständiga lexikaliska enheter som egentligen borde ges lemmastatus”. Traditionellt sett, och detta gäller framförallt i tryckta ordböcker, har det dock varit problematiskt att infoga flerordsförbindelser i makrostrukturen, vilket har inneburit att SAOB är långt ifrån ensam om att hantera idiom inom någon av dess komponenters mikrostruktur.[24]

I figur 3 illustreras de olika delarna av mikrostrukturen i en artikel i SAOB.

Det gäller även för resten av artikelns mikrostruktur att stilen är betydelsebärande: i form-avdelningen markeras böjningar och stavningar med gemener i fetstil (formstil) och uppslagsorden med versaler i fetstil (rubrikstil). Uttryck i definitionstexten markeras med stor kursiv stil.

[23] Med idiom avses här en (löst sammansatt) flerordförbindelse vars betydelse som helhet inte är vad man kunde förvänta, utifrån de ingående delarna. För en djupare diskussion av begreppet (och hur fenomenet kan beskrivas i ordböcker) se Sköldberg 2004.

[24] SAOB brottas också med, inte minst när det gäller t.ex. överförd och bildlig användning, att beskriva både lemmats roll i uttrycken och uttryckens betydelser som enheter betraktade. (Jfr avsnitt 5.5 nedan).

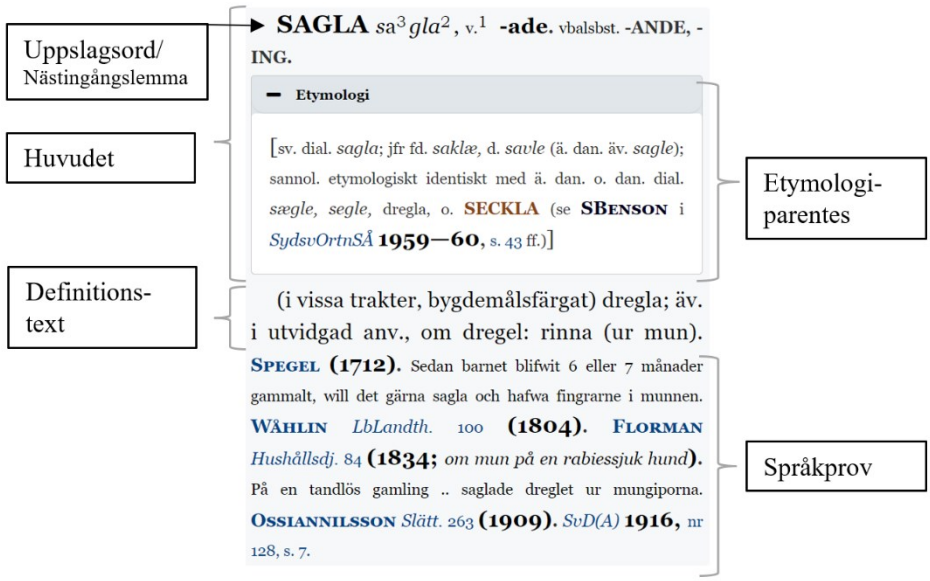

Figur 3. Mikrostruktur i SAOB vid monosemi

Hittills har mikrostruktur diskuterats först och främst med utgångspunkt i artiklar som beskriver vad som betraktas som monosemi. I följande avsnitt riktas blicken istället mot artiklar som behandlar vad som uppfattas vara flera betydelser av samma ord (dvs. polysemi).

2.4.2.1 Mikrostruktur vid polysemi

Vid polysema ord i SAOB presenteras de olika delbetydelserna inom artikeln i särskilda *betydelsemoment* som åtskiljs med en arabisk siffra i fet stil (och med radskifte), se figur 4 nedan.

Underordnade avdelningar till dessa delbetydelser presenteras i *undermoment* som markeras med momentsymbolen kursiv latinsk bokstav (och radskifte).[25] De med siffror angivna överordnade betydelsemomenten benämns *huvudmoment* när de relateras till *undermoment*. I SAOB:s hierarkiska struktur förekommer även undermoment till undermoment (markerat med kursiv grekisk bokstav) och undermoment till undermoment till undermoment (kursiv grekisk bokstav följd av primtecken: *α'*).

[25] Undantag från denna regel utgör sådana fall där bara en enda underbetydelse presenteras. I dessa fall anges ingen bokstav som momentsymbol, utan endast förkortningen *särsk.* (vanligen efter ett tankstreck). Vid hänvisningar i ordbokens metatext till ett sådant enstaka undermoment anges: *slutet* (t.ex.: ”se **BRASKA 4** slutet”).

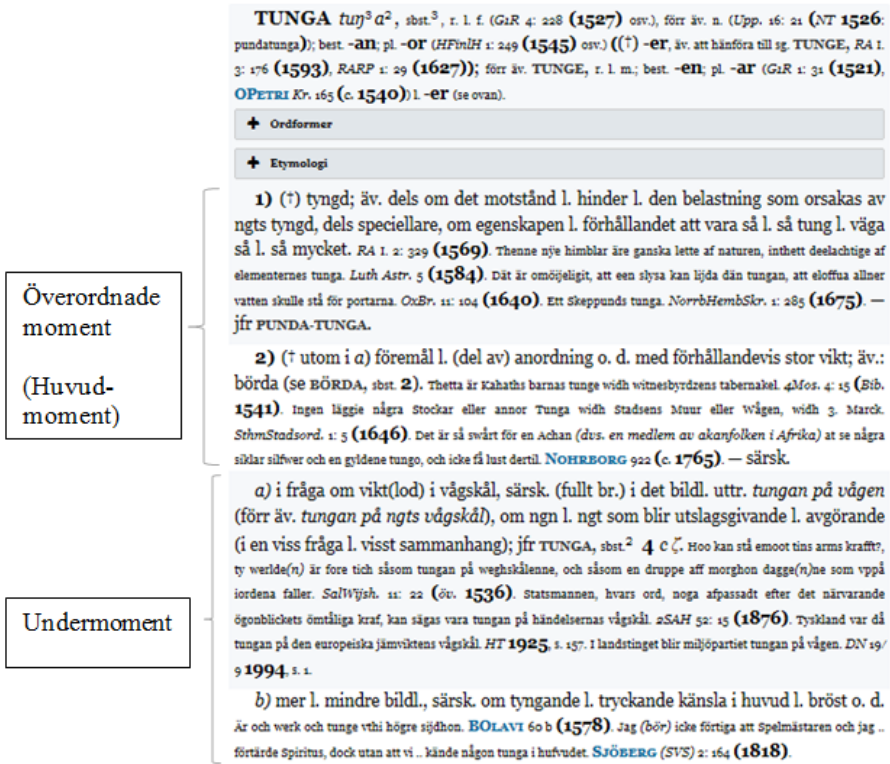

Figur 4. Mikrostruktur i SAOB vid polysemi

Betydelseindelning i ordböcker generellt sett hänger samman med det överordnade teoretiska perspektiv som gäller för respektive ordbok. Avgörande är förstås också hur omfattande och utförlig beskrivningen generellt är: ju mer information som presenteras i ordboken, desto större krav ställs på struktureringen av ordboksartiklarna. För SAOB:s del gäller alltså det historiska perspektivet. Detta är orsaken till att så mycket utrymme ägnas åt att beskriva hur orden har stavats och böjts genom tiderna och också åt etymologin. Men perspektivet påverkar alltså även hur semantiken kommer till uttryck, och ordbokens mikrostruktur i sig avspeglar kronologi och betydelseutveckling. Således är tanken att linjäriteten (delbetydelse 1 → 2 → 3 osv.) i momentstrukturen i möjligaste mån ska representera betydelseutvecklingen.

Samtidigt kan den hierarkiska strukturen (1 ↓ 1 a ↓ 1 a α ↓ 1 a α α´) sägas återspegla skalan semantisk centralitet-periferi. Den centrala (kärn)betydelsen anges nämligen i regel i huvudmomentet med olika slag av specialanvändningar (till specialanvändningar) i undermomenten.

Svensén (2004:429–31) talar om *historisk betydelseordning* och *logisk betydelseordning*. Den historiska ordningen innebär att lexikografen tar sin

utgångspunkt i den äldsta betydelsen och sedan beskriver de olika användningarna av ordet framåt till den yngsta betydelsen. Vid logisk betydelseordning relateras delbetydelser till en eller flera kärnbetydelser utan att särskilda hänsyn tas till den historiska utvecklingen i praktiken. Fokus är här snarare hur det logiska sambandet och de konsekutiva relationerna ser ut på övergripande och systematisk nivå i språket, än på det kronologiska förloppet (även om dessa två principer förstås kan sammanfalla). Om en typ av betydelse betraktas som sekundär i förhållande till en annan, presenteras vid en logisk presentationsordning därmed den förra regelmässigt efter den senare trots att det kronologiska förloppet i det enskilda fallet ibland uppvisar motsatt utveckling. Givet att ett visst mönster är etablerat i språket kan nämligen, på individuell nivå, en kognitivt sekundär betydelse ibland etableras före en mer primär sådan.

Eaker (2006) diskuterar presentationsordningen i SAOB och visar att ordbokens modell både innehåller drag av historisk och logisk betydelseordning. Den överordnade principen är historisk i det att den etymologiskt äldsta betydelsen (i den mån denna är möjlig att utröna) utgör första betydelse i ordboken. Övriga betydelser relateras sedan omväxlande logiskt och kronologiskt till den första. Som exempel på fall där principen snarast är logisk nämner Eaker (2006:49) beskrivningen av verbalsubstantiv, där den mest verbala betydelsen i regel presenteras före mer (konkreta och) substantiviska betydelser. Således presenteras t.ex. betydelsen ’förhållandet att slutta’ före ’sluttande del av något’ i SAOB:s beskrivning av ordet *sluttning* (mitt exempel). En annan presentationsordning som Eaker tar upp och som först och främst bygger på logiska principer är den som innebär att icke-bildlig betydelseutveckling vanligen presenteras före bildlig sådan (jfr äv. diskussionen i avsnitt 2.5.1)[26]. Betydelseindelningen kan också göras på grammatiska eller formella grunder där exempelvis intransitiv och transitiv användning av verb skiljs åt i olika betydelsemoment.[27]

Vidare kan presentationsordningen i SAOB grundas på mer praktiskt hänsynstagande (Eaker 2006:50). Dels ansluts betydelsemomenten hos sammansättningar, partikelverb och avledningar till motsvarande betydelse hos huvudordet. Exempelvis ansluts betydelserna hos avledningen *tjockna* explicit till ordningen hos

[26] Även vid fall av den här typen går den övergripande logiska utvecklingsprincipen ibland på tvärs med den kronologiska utvecklingsgången i det enskilda fallet: det är nämligen inte ovanligt att en bildlig betydelse lånas in i ett språk i ett tidigare skede än dess grundbetydelse. Den bildliga betydelsen kan därmed betraktas som mer primär, rent kronologiskt, i det lånande språket. Jfr t.ex. hur (det sannol. från låg- el. högtyskan inlånade) ordet *underhålla* i svenskan påträffas nästan 100 år tidigare i betydelsen ’försörja, bekosta någons livsuppehälle’ än i den mer ursprungliga ’hålla el. stötta något underifrån’.

[27] Ofta används i sådana fall momentsymbolen romersk siffra för att markera en överordnad gruppering.

huvudordet *tjock*: ”**1)** motsv. **TJOCK 1**: bli tjockare, öka i tjocklek”.[28] Dels väljer redaktörerna ibland att försöka underlätta för läsaren genom att lyfta fram särskilda betydelser eller uttryck som är centrala och frekventa i det moderna språket. Sådana användningar kan därmed få utgöra ett eget huvudmoment trots att de rent strukturellt kanske hör hemma i ett undermoment till en mer perifer betydelse. Lösningar av det här slaget markeras ofta med en etymologiparentes hos den framlyfta betydelsen: ”**4)** [eg. specialanv. av **3** *a γ*]”.

Svensén (2004:431) skriver att ”det egentligen inte [finns] någon [ordningsprincip] som ensam klarar av alla problem, utan lexikografen tvingas i praktiken tillämpa olika principer vid olika tillfällen”. Detta gäller alltså i hög grad även SAOB.

2.5 Redigeringsprinciper och riktlinjer rörande de fem definitionsformlerna

I föregående avsnitt diskuterades principer för i vilken ordning de olika betydelserna presenteras i SAOB. Men vad som i sig utgör en egen betydelse är förstås inte självklart och på förhand givet. Ytterst blir det en fråga för ordboksredaktörens omdöme. Betydelseindelningen kan göras på olika grunder – av praktiska orsaker och hänsyn till läsaren, på formell och grammatisk grund och förstås av mer renodlat innehållsliga, semantiska skäl.

I SAOB:s fall handlar det i stor utsträckning om att identifiera centrala och (logiskt sett) ursprungliga betydelser och att sedan relatera olika delbetydelser och specialanvändningar till dessa. När det gäller att identifiera och beskriva relationerna finns en tradition inom lexikologin och lexikografin att luta sig emot. Traditionellt sett har nämligen vissa semantiska aspekter, eller processer, lyfts fram vid analys och beskrivning av betydelser och betydelseutveckling. Framförallt har man inom denna tradition fokuserat på *betydelseutvidgning*, *betydelsespecialisering* och *bildlig användning* (jfr Svensén 2004:265; se f. ö. Hannesdóttir 1998 för en redogörelse för framväxten av den svenska lexikografiska traditionen fram till 1800-talets mitt).

Just dessa centrala semantiska processer, eller betydelseskapande mekanismer, uppmärksammas också i SAOB:s definitioner. Särskilda definitionsformler har etablerats för detta ändamål, och man kan i ordboksartiklarna läsa om *utvidgad* eller *bildl*(*ig*) *anv(ändning*), liksom om *särsk*(*ilda*) (och ibland *speciellare* eller *inskränktare*) användningar. (I föreliggande avhandling står de två förra processerna

[28] Det här systemet bygger förstås på en logisk grundtanke men är inte lika funktionellt för alla typer av ord. För partikelinledda sammansättningar kan logiken i systemet diskuteras, jfr Nilsson 2014.

i fokus, den senare hamnar utanför avhandlingens undersökningsområde. Läs mer om hur urvalet är gjort i avsnitt 4.2.)

Denna tradition ser man även spår av i de andra stora europeiska ordböckerna. I fråga om bildliga betydelser kan man i definitionerna stöta på sådana formler som exempelvis *figurative use* (OED), *bildlich*, *übertragen* (DWB), *billedl*(ig), *overf*(ørt) (*Ordbog over det Danske Sprog*, ODS)[29], och när det gäller betydelseutvidgning sådana som *extended use* (OED), *erweiterte bedeutung*, *in allgemeiner verwendung* (DWB) och *i udvidet anv*. (ODS) för att bara nämna några.

Också i SAOB finns en variation av formler för att beskriva de olika processerna. Formlerna kan också modifieras något med det föregående tillägget *mer l. mindre*; de kan även kombineras med andra formler, vilket innebär att man kan stöta på formuleringar som *oeg. l. bildl*., *i utvidgad l. bildl. anv*. och dylikt. I det redaktionsinterna handledningsmaterialet diskuteras kort vad de olika formlerna bör stå för och hur de lämpligen appliceras. Nedan följer en genomgång i tur och ordning av vad som sägs i handböckerna om de fem olika definitionsformlerna, *bildl*., *oeg*., *utvidgad*, *allmännare* samt *överförd anv*., vilka samtliga avser ”de ifrågavarande användningarnas semantiska eller lexikala karaktär” (Jonsson 1993:51).

2.5.1 *Bildl. anv.*

Av de olika definitionsformler i SAOB som diskuteras i den här avhandlingen är *bildlig* (*bildl*., *i bildl. anv.*, *med bildl. bet*.) den klart mest frekventa. Som nämndes i inledningsavsnittet ger en sökning i fritext på söksträngen *bildl** i den digitala versionen av ordboken mer än 43 000 träffar.

I de redigeringsanvisningar och handböcker som finns tillgängliga för SAOB-redaktörerna nämns formeln *bildl*. explicit, men i korta och svepande ordalag. I den tidigaste handboken (redaktören Ernst Albin Kocks *Handbok för redigeringen af Svenska Akademiens ordbok* från 1904) ges enbart exempel på bildlig användning, utan vidare förklaringar. I den nu gällande handboken (utarbetad av den tidigare ordbokschefen Hans Jonsson 1993) finns däremot, utöver ett par exempel, även en beskrivning.[30] Förutom att ange att formeln går att kombinera med andra formler, och att gränsen gentemot oegentlig, utvidgad och metonymisk användning är oskarp, skriver Jonsson följande:

[29] Formlerna *metafor* och *metaforisk* och dess ekvivalenter är däremot sällsynta i lexikografiska sammanhang. Anledningen till detta är förstås att det språkvetenskapliga bruket av dessa termer är yngre än flera av de stora historiska ordboksprojekten. Termerna har sitt ursprung i retoriken, där de i regel fått beskriva mer tillfälliga formuleringar, snarare än betydelseutvecklingsprocesser.

[30] Se Rosqvist 2014:38–40 för en närmare beskrivning av de olika redaktionella handböckerna på SAOB-redaktionen. I de handböcker som hon presenterar men som inte diskuteras här nämns inget (ytterligare) om bildlig användning.

> ”bildl.” och ”i bildl. anv.”, utan betydelseskillnad, står för bildlig användning, metaforik, som inte har karaktären av utförd bild. Utförd bild anges med ”i bild” (när man behöver nämna företeelsen). /…/
>
> Varje ”betydelseord” (dvs. ord som inte är formord eller anger en allmän relation o.d.) kan användas bildligt, om än många av dem blott tillfälligt. Bildlig användning är mycket välbelagd i SAOB:s material och såsom belagd praktiskt taget alltid uppmärksammad i artiklarna.
>
> (Jonsson 1993:54f.)

Bildlighet likställs alltså explicit med metaforik, även om detta begrepp i sin tur inte utvecklas eller preciseras. Inget står om hur den semantiska analysen ska genomföras eller om det finns någon systematik att tillämpa vid bedömningen av vad som är en bild/metafor. Däremot ska det understrykas att handböckerna förstås inte är de enda verktyg som redaktörerna har till sin hjälp för att sätta samman en definition av en (bildlig) betydelse. För det första är det redaktionella arbetet på SAOB-redaktionen (som alltså har bedrivits sedan 1800-talet) traditionsbundet, och i mycket är det en fråga om kunskap som traderas. För det andra förväntas förstås redaktörerna ha en språkteoretisk grundkunskap som är anpassad för uppgiften att utföra semantiska analyser.

Utöver detta omnämner Jonsson också helt kort bildliga betydelser som behandlas i separata undermoment: ”Mellan undermoment tillämpas följande ordningsföljd: ordspråk, utvidgad anv., bildl.” (1993:48).

Även i Carl-Erik Lundbladhs *Handledning till Svenska Akademiens ordbok* (1992) omnämns bildlig användning, och här är beskrivningen mer utförlig:

> Bildlig användning av ett ord innebär att det används om en företeelse på så sätt att denna liknas vid det som ordet betecknar i sin egentliga betydelse. Vi kallar t.ex. en person som tyst och obemärkt följer efter en annan för en *skugga*. /…/ De flesta bildliga uttryck är så gamla och invanda att vi aldrig tänker på dem som bilder, en del t.o.m. så förbleknade att deras bildlighet helt har förlorat sig i ett historiskt töcken.
>
> (Lundbladh 1992:22)

Lundbladhs handledning vänder sig till ordbokens läsare, och nog framgår det här hur man som läsare ska förstå formeln *bildl*. i SAOB. Vad en bildlig användning innebär är nog också något som de flesta på ett ungefär har en intuitiv känsla för, åtminstone om exempel ges.

Som utgångspunkt för vetenskaplig analys av betydelser och semantiska förändringsprocesser, och för den lexikografiska beskrivningen av dem, kan dock både Lundbladhs och Jonssons beskrivningar preciseras och fördjupas. Vad är det t.ex. som skiljer en bildlig användning ifrån en oegentlig, mer exakt? Har det att göra med polerna konkret och abstrakt? Eller är konventionaliseringsgrad eller kanske brukligheten hos grundbetydelsen avgörande? Om själva semantiken som ska beskrivas är komplex och saknar tydliga gränser bör helst inte den

terminologiska apparat som används för att beskriva den också vara grumlig och oprecis (även om de bakomliggande teoretiska principerna förstås måste vara flexibla och tillåtande[31]).

Avslutningsvis ska några ord sägas om det som Jonsson i citatet ovan kallar ”utförd bild” och ”i bild”. Även Lundbladh uppmärksammar denna företeelse och han beskriver den så här:

> En använd bild kan växa och breda ut sig; den blir en utförd bild och får liksom ett eget liv. Resultatet blir att ord präglas av andra ords bildliga användning. Begrunda en mening som *De företag som red ut stormen, hade utfört en försiktig seglats och revat segel i tid*. Där leder det ena bildliga uttrycket till det andra, kanske uttrycket *rida ut stormen* till uttrycken *utföra en försiktig seglats* och *reva segel*, vars bildliga användning i detta sammanhang då är osjälvständig; uttrycken används tack vare ett annat uttryck som är bildligt.
>
> (Lundbladh 1992:23)

Både Jonsson och Lundbladh påpekar att formuleringen *mer l. mindre bildl.* i SAOB ofta signalerar att den aktuella betydelse som beskrivs i ordboken både används *i bild*, dvs. som en (sekundär) del av en utförd, större bild, och som en mer självständig (och primär) *bildlig användning*.

2.5.2 *Oeg. anv.*

Även formeln *oeg.*/*i oeg. anv.* är frekvent i SAOB:s definitionsspråk – den förekommer drygt 11 000 ggr mellan bokstäverna A och Å. En oegentlig användning av ett ord eller en betydelse beskrivs i SAOB:s definitionstext som en ”som icke ursprungligen l. egentligen l. rätteligen tillkommer det ifrågavarande ordet l. uttrycket osv.; ur (språk)historisk synpunkt sekundär; äv.: utvidgad, överförd” (SAOB **OEGENTLIG 2** *a*). Utifrån denna definition kan tämligen skilda företeelser utgöra en oegentlig användning: det finns dels normativa inslag (”rätteligen”), dels både inslag av betydelseutvidgning och möjligen metaforik (beroende på vad ”överförd” syftar på). Kort sagt, det verkar handla om ord och betydelser som inte används i sin ursprungliga bemärkelse. En sådan definition av termen blir rimligen ett ganska trubbigt verktyg när det gäller att beskriva semantik och betydelseutveckling, och även i handböckerna betonas formelns vaghet:

> ”oeg.” och ”i oeg. anv.”, utan betydelseskillnad, är inte i användningen genomgående klart skilt från ”bildl.”/”i bildl. anv.” /…/ Formeln går också i sin användning något omlott med ”i överförd anv.” /…/, ”metonymiskt”/”i metonymisk anv.” /…/,

[31] Jfr Christensens (2002:36) diskussion om tillämpbarheten hos övergripande teorier i SAOB.

> ”hyperboliskt”/”i hyperbolisk anv.” /…/ och ”i utvidgad anv.”
>
> (Jonsson 1993:53–54)

Det normativa perspektivet lyfts dock fram som riktlinje, och i exemplet som presenteras betecknar formeln *oeg*. semantiskt sett snarast en (icke metaforisk) betydelseutvidgning:

> ”oeg.”/”i oeg. anv.” bör genomgående ha innehållet ”strängt taget oriktigt om det eller det” utan att konkurrera med de speciellare i vidare mening oegentliga användningar som betecknas ”bildl.”/”i bildl.” osv.
>
> Ex.: **PIKÉ:** ett slags fasonerat, vanl. vitt, hårt (bomulls)tyg vävt med dubbel varp på sådant sätt att .. skärpt markerade ränder uppstå, som bilda tygets mönster .. ; äv. oeg., om enkla, fasonerade bomullstyger med liknande mönster.
>
> (ibid., min understrykning)

Lundbladh (1992:23–25) lyfter i sin genomgång av definitionsfraser det faktum att SAOB ofta redovisar olika typer av ordanvändningar tillsammans, och att detta ofta gäller just sådana som betecknas som *oeg. anv*. Orsaken till detta, menar Lundbladh, är att det kan vara svårt att skilja användningarna åt. Han skriver vidare att *oeg*. inte är en etikett för allt som inte har en egentlig användning (så som man skulle kunna tro av SAOB:s definition av ordet oegentlig, jfr ovan), utan den används i snävare bemärkelse i ordbokens definitionsspråk och

> markerar en ordanvändning som oegentlig i språkets vanliga mening i förhållande till vad ordet ”skall betyda” och hur det normalt används. Man bortser emellertid från bildlighet. Oegentlig innebär att språkbrukarna mer eller mindre klart upplever att ordet används felaktigt men accepterar användningen som hävdvunnen eller praktisk. Om vi t.ex. vid matbordet ber någon att skicka smöret får vi antagligen vår önskan uppfylld även om det bara står smörgåsmargarin på bordet. Ordet *smör* används nämligen också om margarin, en användning som skulle kunna beskrivas som oegentlig.
>
> (Lundbladh 1992:24)

Lundbladh har även i andra sammanhang diskuterat formeln *oeg*. (se t.ex. Lundbladh 2002, 2005), och också då just lyft fram det normativa perspektivet: ”’Oegentlig användning’ är en utvidgning där den avsedda betydelsen egentligen är fel, om man tänker efter eller skulle vara strikt. Dock accepteras utvidgningen som en gångbar användning av ordet” (2005:203).

I moderna ordböcker idag betecknas betydelser och ordanvändningar i regel inte som oegentliga, men termen *oeg*. är inte unik för SAOB. Motsvarande formler förekommer även i t.ex. danska ODS (*uegl*.) och i tyska DWB (*uneigentlich*). Med tanke på att DWB generellt sett fungerade som förebild för SAOB vid ordboksprojektets inledning är det inte orimligt att tänka sig att också bruket av

formeln *oeg*. är influerat av denna ordbok (jfr avsnitt 2.2 och se vidare Hast 1983).[32] Även i SO, och dess förelöpare, har formeln *oeg*. använts. I den senaste upplagan från 2021 finns den dock bara kvar i ett fåtal artiklar (som ännu inte har hunnit revideras i sin helhet).

2.5.3 *Utvidgad anv.*

Formeln *i utvidgad anv.* påträffas drygt 10 000 gånger på SAOB:s spalter mellan bokstäverna A och Å. Också denna formel omnämns i handböckerna:

> ”i utvidgad anv.” ger den historiska upplysningen att betydelsen A ”utvidgats” till betydelsen B. Ofta överensstämmer ”i utvidgad anv.” bortsett från den historiska komponenten med ”allmännare/i allmännare anv.” /…/ Formelns användning bör begränsas till betydelseutvecklingar som verkligen innebär en vidgning av betydelseomfånget eller kategorin i fråga, inte också karakterisera andra fall av betydelse A → betydelse B, vilket stundom skett.
>
> Ex.: **POJKE 1** *c:* (vard.) i utvidgad anv., om ung man l. yngling
>
> **SKO 1** *f:* i utvidgad anv., om en vid foten fäst anordning avsedd att öka framkomligheten l. farten .. l. använd vid färd på is l. klättring i stolpar l. dyl. (det gäller senare leden i sammansättningarna **MYR-SKO, SKRID-SKO, STOLP-SKO** m. fl.).
>
> (Jonsson 1993:51–52)

En fråga för redaktören att ställa sig här är vad det egentligen innebär att en betydelse vidgas. Det preciseras inte. Kan inte metaforiska/bildliga användningar uppfattas som en form av betydelseutvidgning? Exemplen här ovan antyder att de inte ska bedömas så.[33] Som nämndes i föregående avsnitt anges även i Jonssons handbok att användningen av *i utvidgad anv*. i ordboken inte är strängt skild från den av formeln *oeg*.

Lundbladh understryker i fråga om formeln *utvidgad anv*. just betydelsen av en utvecklingskomponent: ”Frasen *i udvidgad anv*. markerar ofta en sådan vidare användning av ordet som är resultat av utveckling ur en viss betydelse” (1992:28).

---

[32] Upphovet till bruket av formeln *uneigentlich* inom den tyska lexikografin är oklart. Enligt uppgifter från Prof. Dr. Kurt Gärtner, projektledare för DWB online, användes den redan av bröderna Grimm i den första upplagan av DWB och förekom även i revideringsarbetet med den andra (icke färdigställda) upplagan. Den används också i *Das Goethe-Wörterbuch*, men har t.ex. rensats ut i det pågående arbetet med nya *Mittelhochdeutschen Wörterbuch* (MWB).

[33] I exemplet med ordet *sko* ovan, kan man för övrigt fråga sig om det verkligen rör sig om en utvidgning av begreppet. Sko i sin vidaste betydelse, ’fotbeklädnad’, inbegriper rimligen också sådana användningar som t.ex. i skridsko.

Även Lundbladh påpekar att formeln ibland även har använts allmännare, som en generell beteckning för icke bildlig betydelseutveckling, oaktat om den härledda betydelsen kan uppfattas som en vidgning eller inte (ibid.; jfr äv. avsnitt 2.5.5 nedan).

2.5.4 *Allmännare anv.*

Formeln *allmännare*, eller *i allmännare anv.,* förekommer i ordboken knappt 7 800 ggr mellan A och Å. Som redan antytts i det föregående finns överlappande användningsområden mellan formlerna *utvidgad* och *allmännare anv*., men formlerna är ändå inte identiska. I Jonssons manual hävdas att *allmännare*, liksom *utvidgad*, anger ”ett vidare betydelseomfång”, men att den förra i motsats till den senare är historiskt neutral (1993:52).

Lundbladh (1992) menar att formeln *allmännare* ofta, men inte alltid, betecknar fastställda taxonomier i språket:

> Inom mer eller mindre hierarkiskt ordnade delar av ordförrådet kan *i allmännare anv*. gälla ett överordnat begrepp. T.ex. används *katt* om det pälsförsedda husdjur som har den latinska benämningen *Felis ocreata domestica* men *katt* betecknar också kattdjur i allmänhet, alltså såväl vårt bekanta husdjur som lodjur, bengalisk tiger och andra. Men *i allmännare användning* behöver inte gälla ett överordnat begrepp. Så vill man t.ex. uppfatta användningen av *spricka* i betydelsen ’öppning, springa’. (**SPRICKA**, sbst., moment 3). Denna betydelse beskrivs som en allmännare användning, dvs. en vidare betydelse än den tidigare presenterade ’genom bristning bildad smal öppning’. Ordet *spricka* betecknar alltså i sin allmännare användning sådan öppning som inte har bildats genom bristning.
>
> (Lundbladh 1992:27–8)

Både Jonsson (1993) och Lundbladh (1992, 2005) beskriver vidare formeln *allmännare* som principiellt motsatt termerna *i speciellare anv*. och *i inskränktare anv*. De senare markerar, enligt Lundbladh (1992), att en betydelse är snävare och endast omfattar en del i förhållande till en viss annan betydelse hos det aktuella ordet (1993:29).

Speciellare/*inskränktare* har dock inte fått samma genomslag i ordboken som de övriga formler som diskuteras i denna avhandling. *Speciellare* förekommer färre än 500 gånger totalt mellan A och Å, och majoriteten av förekomsterna påträffas under bokstaven S. *Inskränktare* påträffas något fler gånger (804 förekomster mellan A och Å). Frekvensmässigt motsvarar användningen av dessa båda formler alltså inte ens en tiondel av bruket av *allmännare* och *utvidgad*. Hur formlerna *speciellare* och *inskränktare* används i SAOB studeras därför inte i den här avhandlingen (jfr diskussionen om urval i avsnitt 4.2).

2.5.5 *Överförd anv.*

Till sist ska några ord sägas om formeln *i överförd anv*. som i bruket sticker ut lite i förhållande till de ovan beskrivna formlerna. Totalt sett förekommer den knappt 5 000 gånger mellan bokstaven A och Å, men förekomsterna är ojämnt fördelade inom ordboken. Fram till slutet av bokstaven L (1942) var den relativt frekvent, men den användes sedan mer sällan i ordboksartiklar med initialbokstaven M, och knappt alls under N och O. Den användes sedan inte över huvud taget under bokstäverna P och Q för att sedan öka igen under R (från 1957). Det är också den formel som regleras tydligast i handböckerna, med mest specifikt tillämpningsområde och mest explicita anvisningar om hur formeln ska användas. Till skillnad från de övriga formlerna som diskuteras i avhandlingen har resonemangen om *överförd anv*. i handböckerna även uttryckligt stöd i litteraturen.

> Termen ”överförd användning” nyttjas i SAOB fr. a. om ett adjektiv när detta bestämmer ett huvudord som egentligen inte bär egenskapen i fråga – och där känslan för adjektivets ”överföring”, för dess oegentliga användning, är levande för språkmedvetandet. Detta sistnämnda innebär att användningen i fråga inte utgör en egen betydelse i strängare mening. /…/ Fr. a. kommer primärt personbestämmande adjektiv i fråga. /…/
>
> (1) *ett vänligt brev* (jämför vidare bl.a. *ett vänligt leende, ett klokt råd, en arg blick, en skicklig lösning, en intelligent konstruktion*).
> (2) *en lycklig tid* (jämför vidare bl.a. *på gamla dar, i aktiv ålder*).
> (3) *en tveksam åtgärd* (jämför vidare bl.a. *en likgiltig bok, en munter nyhet, en desperat situation*). /…/
>
> Mycket ovanligare är ”överföring” i motsatt riktning, dvs.: bestämning till sakligt huvudord → bestämning till personbeteckning. Den föreligger i fall som *välformulerad skribent.*
>
> (Jonsson 1993:39–40)

Rekommendationen som ges hos Jonsson är att uteslutande använda formeln *överförd anv*. om ovan exemplifierade typer. Resonemanget bygger på (och exemplen 1–3 ovan är hämtade från) Sven-Göran Malmgrens avhandling ”Adjektiviska funktioner i svenskan” (1984), och intressant i sammanhanget är att Malmgren själv benämner denna typ av nominalfras (med personbetecknande adjektiv och sakbetecknande substantiv, el. vice versa): ”oegentlig”. Malmgren skriver att det går att beskriva typen på olika sätt, antingen som elliptisk, metaforisk eller metonymisk, och att det också går att hävda ”att det ’oegentliga’ i frasen ett *vänligt brev* snarare ligger i relationen mellan adjektivet och substantivet än i en förändring av adjektivets egen betydelse” (s. 130f.).

Lundbladh (1992) poängterar att ”[t]ermerna och begreppen i SAOB har i vissa fall en innebörd som avviker från andra sammanhang. Det gäller delvis *överförd användning* och *överföring*, som i andra ordböcker och i annan språkvetenskaplig litteratur (och ganska ofta även i SAOB) anger en betydelse som har utvecklats ur en viss annan betydelse med bortseende från bildlig användning, alltså det som SAOB också kan kalla *utvidgad användning* (1992:25 fotnot).

Precis som Lundbladh är inne på har formeln *överförd* sin motsvarighet i flera andra lexikografiska verk (man stöter t.ex. i DWB på *übertragen*, i OED *transferred* och i ODS *overført*), och bruket verka spreta en del. En omständighet som grumlar särskillnaden mellan formeln *överförd* och *bildlig* är att båda ofta verkar beteckna metaforiska användningar – jfr Jonssons förklaring av bildlig användning i avsnitt 2.5.1 ovan och också det faktum att själva termen *metafor* är grekiska för just ’överföring’ (jfr avsnitt 3.4.1 nedan).

SAOB:s bruk av formeln *överförd anv*. kan relateras till bruket av definitionsformler i *Norsk ordbok* (NO, 1966–2016). I NO har man valt att endast låta tre betydelseutvecklingsrelaterade formler vara i omlopp, nämligen *biletleg*, *overført* och *i samanlikning*. I användarvägledningen beskrivs under rubriken ”Bruksmåte i høve til grunntyding” hur man i denna ordbok skiljer mellan en bildlig och en överförd användning:

> Det er ei uklar grense mellom «bil.» og «overf», men den grunnleggande skilnaden er at språkbrukaren ved «bil.» assosierer til det omgrepet det nytta ordet «eigentleg» representerer, mens det ikkje lenger er tilfelle ved «overf»; i alle fall tenker ein ikkje på den opphavlege tydinga når ein bruker ordet i den overførte tydinga. Døme (ikkje sitat frå ordboka):
>
> *han er ein rev*
> *han er eit svin*
>
> Den første setninga er eit døme på biletleg bruk; rev tyder her ’luring, sleiping’, og det er eigenskapar ein assosierer med reven. Den andre setninga viser overført bruk; her er svin eit allment skjellsord som neppe lenger blir assosiert med dyret svin. Men setningane viser også godt kor glidande og vag overgangen er; det er slett ikkje sikkert at alle språkbrukarar assosierer slik vi har skissert her, og det gjeld òg redaktørane i Norsk Ordbok. Det er nok grunn til å seie at overgangen mellom desse to markeringane i ordboka er temmeleg flytande; det er meir snakk om tendensar enn om faste kriterium.
>
> (Vikør 2018:95)

Skillnaden för Norsk ordboks del verkar alltså ligga i konventionaliseringsgrad och möjligheten att väcka föreställningar om källdomänen (jfr diskussionen om bildlighetsstyrka i avsnitt 3.4.6 nedan). Intressant i sammanhanget är att icke-konventionaliserade ordanvändningar och betydelser i betydligt högre utsträckning än konventionaliserade sådana tenderar att förbigås i ordböcker, vilket redan i utgångsläget torde innebära en högre frekvens för formeln *överförd* i NO:s

definitionstext än för *bildligt* om principen tillämpas fullt ut. I SAOB kan det emellertid konstateras att formeln *bildlig* är ungefär 10 gånger så vanlig som *överförd*.

3. Tidigare forskning och teoretiskt ramverk

I avhandlingen analyseras SAOB:s teoriobundna praktik mot bakgrund av semantisk teori. I föreliggande kapitel beskrivs det teoretiska ramverk som tillämpas och en övergripande sammanfattning görs av tidigare forskning. Först presenteras i huvudsak traditionella beskrivningar av betydelseutveckling, med fokus i synnerhet på de mekanismer som driver på semantisk förändring (avsnitt 3.1). Resonemanget utgår där framförallt ifrån Erik Wellanders och Gustaf Sterns arbeten om semantik. Även Stephen Ullmanns resonemang om närhet och likhet presenteras kort.

Därefter sammanfattas hörnstenarna i den kognitiva semantiken i avsnitt 3.2. I avsnitt 3.3 resoneras kring prototypteori och ett prototypteoretiskt förhållningssätt till polysemi. Avsnitt 3.4 behandlar konceptuell metaforteori och begreppet metafor definieras. Där diskuteras även domäner och domänmappning (3.4.2), metonymi (3.4.5), samband och interaktion mellan metafor och metonymi (3.4.6–7) samt generalisering och semantisk utvidgning (3.4.8). Etablering av språklig variation och förändring diskuteras i avsnitt 3.5. Det som framförallt står i fokus i detta avsnitt är begreppen konventionalisering, befästning och lexikalisering. Slutligen ges en kort översikt av andra kognitiva semantiska analyser inom området lexikografi och sådana kognitiva semantiska analyser som utförts på svenskt material (3.6).

3.1 Den traditionella synen på semantisk förändring

I det följande presenteras en allmänteoretisk forskningsöversikt över lexikal semantisk förändring. Först återges resonemang och principiella antaganden som kan sägas representera 1800- och 1900-talens traditionella syn på semantik och semantisk förändring såsom den kommer till uttryck i den teoretiska litteraturen. Erik Wellanders (3.1.1), Gustaf Sterns (3.1.2) och Stephen Ullmanns (3.1.3) semantiska arbeten sammanfattas här i tur och ordning i stora drag. Dessa tre författare har med sina arbeten haft stort genomslag i den semantiska diskussionen och bygger i stor utsträckning på varandra. Dessa arbeten utgör också (förstås ihop med flera andra forskares arbeten) en bakgrund till senare teoriers förklarings-

modeller, och de kan ställas i relation till SAOB:s pragmatiskt utvecklade metod för att beskriva betydelser.

Redogörelsen för den traditionella synen i avsnitt 3.1 kompletteras med två avsnitt där perspektivet är det enskilda ordet eller den enskilda betydelsen i förhållande till ordförrådet och begreppssystemet. Avsnitt 3.1.4 bygger på Geeraerts 2015. Geeraerts har i en mängd olika publikationer diskuterat praktisk och teoretisk semantik och lexikologi, inte sällan inom den kognitiva semantikens teoretiska ramar (se vidare avsnitt 3.2). I de här anförda resonemangen är dock det teoretiska perspektiv som anläggs och den klassificering som presenteras mer traditionella, allmänsemantiska. Samma förhållande gäller för de resonemang av Koch (2016) som presenteras i avsnitt 3.1.5 och som till hela avsnitt 3.1 tillför nyanserande diakrona perspektiv på polysemi. Redogörelsen i 3.1.1–5 mynnar ut i en sammanfattande kommentar i avsnitt 3.1.6 där de teoretiska resonemangens implikationer på undersökningen beskrivs kort.

3.1.1 Wellander om betydelseförändring och betydelseutveckling

Erik Wellanders semantiska arbeten har haft stort internationellt inflytande, inte minst hans avhandling *Studien zum Bedeutungswandel im Deutschen* vol. 1–3 (1917–28), vilken fortfarande idag räknas som ett betydelsefullt verk. I avhandlingen, som uttryckligen hämtat influenser ifrån Hermann Pauls och Wilhelm Wundts arbeten, utförs semantiska analyser av ett större excerperat material (framförallt utgjort av tyska romaner och tysk presstext, men även svenska böcker och tidningar). Wellander vill genom att studera betydelser i utveckling försöka förstå ”betydandets väsen” (Wellander 1969:78) och målet är att systematisera olika typer av semantiska förändringar. Så här uttrycker han det i en på sitt semantiska arbete återblickande artikel som publicerades 1969:

> Konstansen måste vi betrakta som det i viss mån normala, variationerna såsom undantagen. Variationerna måste alltså ha sin grund i vissa särskilda betingelser, som talverksamheten föranleder för vissa ord, men ej för andra. Betydelseforskningen går ut på att uppvisa dessa särskilda betingelser, som semologiskt omskapa vissa ord men lämna andra oberörda. (1969:81)

Den term Wellander använder sig av i avhandlingsarbetet är alltså *bedeutungswandel*, och i ovan anförda artikel från 1969 diskuteras svenska motsvarigheter till denna term. Där nämns bl.a. *betydelseförändring,* men även termparet *betydelseskridning* och *betydelseskred* för semantiska förändringar med ett successivt förlopp (skridning), respektive mer plötsligt inträffande förändringar (skred). Wellander kommer fram till att ”[e]nklast synes vara att [...] med avsiktlig begränsning av användningsområdet sammanfatta alla de betydelseförändringar

som följer av ordens normala bruk människor emellan i uttrycket *betydelseutveckling*" (1969:83).

Vad ett normalt bruk människor emellan egentligen innebär preciseras inte närmare, men Wellander menar att betydelseförändring som beror på yttre faktorer, sådana som ligger utanför språkets vanliga bruk och inte uppfattas som "organiskt utvecklad" inte kan ses som regelrätt betydelseutveckling.[34] Tre olika slag av icke-organiska förändringar tas upp. Det första slaget är sådan som innebär att något, ett föremål eller en handling el. dyl., förändras utan att själva benämningen ändras (det heter t.ex. fortfarande *middag* trots att den inte äts mitt på dagen). Det andra beror på påverkan från ett annat språk (betydelselån), och det tredje slaget innebär att ord får nya, avvikande betydelser genom avsiktliga tillägg (som t.ex. vid "figurliga" användningar) (1969:84). Dessa tre förändringstyper diskuteras i volym 1 av Wellanders avhandling.

Volym 2–3 ägnas åt ellipsens roll för morfologin och för semantisk förändring. En elliptisk användning definieras som en avkortning eller ett bortfall av den ena leden i ett tvåledat uttryck (1969:101). Elliptisk användning ses förvisso som något som "orsakats av språkets normala bruk människorna emellan" och som "mekaniskt [...] (*framkallar*) förändringar i de drabbade ordens betydelse" (1969:94), men sådan förändring (t.ex. *Vattenfall* för *Vattenfallsstyrelsen*) betraktas inte som naturligt *utvecklad* ur redan existerande homografa uttryck (ellipsen *vattenfall* är alltså inte utvecklad ur den likalydande och ursprungligare sammansättningen *vattenfall*), utan som en förändring betingad av en förkortad form av ett längre uttryck.

Wellander räknar således bort elliptisk användning och de tre typerna av icke-organiska förändringar ovan från semantikens mest centrala område; de handlar om betydelseförändring men inte om betydelse*utveckling*. Tanken var ursprungligen att efter de tre volymer som hann ges ut av avhandlingen skulle verkets centrala delar följa, med beskrivningen av "den egentliga betydelseutvecklingen" (1969:103). Det som togs upp i vol. 1–3 skulle istället ses som undantagen, de var inte "särskilt viktiga föremål för det semantiska studiet utan tvärtom" (ibid.) något att föra åt sidan. Av olika anledningar fick Wellander aldrig möjligheten att slutföra sitt verk, och hans beskrivningar av betydelseutvecklingens centrala principer skedde istället stötvis med nedslag i kortare eller längre artiklar publicerade på olika håll och vid olika tider. I den artikel från 1969 som refereras här sammanfattas just dessa principer.

Så, med de typer av semantiska förändringar som beskrivits ovan borträknade, vilka typer finns då kvar att studera? Wellander är angelägen om att "fylla ut den vanliga bilden av betydelseutvecklingen med exempel från de missgynnade ordklasserna, vilket framförallt är verb, men också prepositioner, pronomen, räkneord och konjunktioner" (1969:105), och i hans sammanfattning diskuteras och

[34] Observera att i det föreliggande avhandling inte görs någon skillnad på termerna *betydelseutveckling*, *betydelseförändring* och *semantisk förändring*, jfr avsnitt 4.1.

ges ett stort antal exempel på fall som inte systematiseras fullt ut, men som får de övergripande etiketterna (*analogiska*) *kontrastbildningar*, *subjekts- och objektsväxlingar* och *grammatikaliseringar*. För samtliga typer är det frågan om att ord i konstruktioner påverkar varandra och leder till omedvetna betydelseförändringar.

Kontrastbildningarna (1969:109f.) är av typen: *knyta fast – knyta upp*, *koppla in – koppla ur* osv., där en ny och i förhållande till grundbetydelsen motsatt betydelse utvecklas hos ett partikelverb, som kontrast till ett annat partikelverb, utan att betydelsen hos motsvarande simplexverb påverkas (*knyta upp* har således utvecklats som kontrast till *knyta fast* o. dyl., och simplex *knyta* har i sig inte fått både betydelsen 'fästa med knutar" och 'lösgöra från knutar'). Termen *subjekts-* och *objektsväxling* hämtar Wellander från SAOB:s terminologi (1969:115f.). Den avser konstruktioner där ett subjekt eller objekt som uttrycks inte är föremål för verbhandlingens egentliga syftning. Wellander tar upp exempel som *glaset rinner över* (för 'vätskan rinner över'), *tappa ett träd på vätska* (för 'tappa vätskan ur ett träd') m. fl., men även sådana exempel som i SAOB ofta får beteckningen *överförd användning* (jfr avsnitt 2.5.5 ovan, och 5.1.3 nedan): *en begåvad bok* (anspelande på bokens författare), eller motsatt: *en abstrakt målare* (anspelade på konst(form)en). I modernare terminologi (inte minst kognitivt semantisk präglad sådan) beskrivs denna typ av användning normalt som olika slag av metonymier (jfr dock kommentaren om förledsanknytning i avsnitt 5.1.3).

Stort utrymme lämnas i Wellanders redogörelse åt exempel på grammatikalisering, dvs. fall som illustrerar "hur tanklöst bruket av ett betydelsebärande ord vidgas" (1969:129). Ett flertal exempel på sådan utveckling hos prepositioner diskuteras. Författaren frågar sig t.ex. hur man kan förklara betydelseutvecklingen hos ordet *på* från sådan användning som i *taket på huset* till sådan som i *början på nittiotalet*, dvs. till helt förlorad lokal betydelse och "rent grammatiskt uttrycksmedel" (1969:128–9). Wellander menar att förklaringen ligger i att denna prepositionskonstruktion allmänt har börjat användas som ersättning för motsvarande, äldre genitivuttryck (*husets tak* → *taket på huset*). I analogi med detta har sedan enskilda abstraktare användningar av prepositionskonstruktionen börjat användas. Även ett stort antal verbkonstruktioner lyfts fram i genomgången, bl.a. diskuteras exempel med verben *få*, *ta*, *gå*, *vara*, *sitta*. Vad betyder egentligen *få* i uttryck som *få sina byxor hemskickade* (eller *bortskickade*)? Också sådana samordnande konstruktioner (som beskriver igångsättande eller pågående o. dyl.) som *ta och ät*, *sitta och läsa* avhandlas. Stort fokus här ligger på hur det enskilda ordet förändras i sådana längre konstruktioner. Wellander menar att dylik betydelseutveckling ofta sker gradvis och i små steg och att försvagning av betydelsen uppstår genom vanemässigt bruk.

3.1.2 Sterns klassificering av orsaker till semantisk förändring

Gustaf Sterns *Meaning and Change of Meaning* (1931) utgör en detaljerad systematik över semantisk förändring. Stern är influerad av Wellanders arbeten, men även av Michel Bréal, Wilhelm Wundt, Hermann Paul och Antoine Meillet. I sitt verk undersöker han ett stort engelskspråkigt material hämtat från NED (sedermera OED). Syftet är att kartlägga vilka olika typer av semantiska förändringar som förekommer i språket och hur de är relaterade till varandra, och störst fokus i undersökningen riktas mot orsakerna bakom förändringarna. Sjöström (2001) skriver att Sterns verk är ”vad många forskare betraktar som den teori om semantisk förändring som är bäst förankrad i språklig fakta” (2001:67). Sterns analys av sitt material resulterar i ett system med sju olika klasser av semantiska förändringar, vilka presenteras lite närmare i det följande.

Den första klassen benämns *ersättning* (eng. substitution)[35] och innebär att ett äldre föremål eller en äldre företeelse i den verkliga världen ”ersätts” med något nytt, men att språket behåller samma benämning för föremålet osv. som tidigare. Denna klass motsvarar därmed Wellanders första slag av icke-organiskt utvecklade betydelseförändring. Stern exemplifierar klass 1 med musikinstrumentet *horn* som ursprungligen framställdes just av djurhorn. Men så småningom började motsvarande föremål med samma funktion (och från början rimligen med snarlikt utseende) att tillverkas även av andra material, och när dessa identifierades som tillhörande kategorin horn uppstod en ersättning eller förskjutning i språket (Stern 1931:193).

Klass II, *analogi* (analogy), förknippas ofta med morfologi, men Stern menar att fenomenet är lika betydelsefullt inom semantiken. Semantisk analogi kan föreligga i relationen mellan två olika språk, t.ex. då engelska *arrive* tog över betydelsen ’att uppnå framgång’ från sin franska kognat *arriver* (1931:218). Utvecklingen av uttrycket *svart dag (i kalendern)* ur *röd dag*, ’helgdag’, är ett exempel på analogi inom ett och samma språk (1931:219).

Klass III, *förkortning* (shortening), utgörs av ellipser (jfr Wellanders resonemang i föregående avsnitt). Stern påpekar att sådana inte alltid leder till semantisk förändring. Enskilda (simplex)ord påverkas t.ex. normalt inte semantiskt av förkortning: betydelsen hos *repetition* ändras sålunda inte till följd av det förkortade *rep* (1931:261). Däremot kan utelämnande av ett enskilt led av en binär kombination göra det: det kortare *Underground* för *Underground Railway* innebär t.ex. att nytt betydelseinnehåll fogas till den redan existerande ordformen *Underground* (1931:274).

[35] *Ersättning* är Sjöströms (2001) översättning. Även i den följande redogörelsen för Sterns termer och begrepp används Sjöströms svenska översättningar, om inget annat anges. Sterns benämning *substitution* är i sin tur f. ö. delvis en översättning av Wellanders *Bedeutungsunterschiebung* (Stern 1931:192 i fotnot).

Klass IV, *namngivning* (nomination), avser intentionellt benämnande av en (ny eller gammal) referent med ett ord som inte tidigare har använts om denna (1931:291f.). Det kan t.ex. handla om myntande av begrepp för helt nya företeelser eller om nya tekniska innovationer o. dyl., såsom när van Helmont runt år 1600 myntade begreppet *gas*. Denna typ kallar Stern *avsiktlig namngivning* (intensional nomination). I fråga om namngivning som handlar om att benämna redan existerande företeelser med nytt namn skiljer Stern på *avsiktliga* (*icke figurativa*) *överföringar* (intensional transfers) å den ena sidan och *figurativa överföringar* (figures of speech) å den andra. Den förra typen har rent kognitiva (inte emotiva) orsaker och hänger samman med språkbrukarens strävan efter en bättre anpassning av de symboliska och kommunikativa funktionerna hos språket. Syftet är att ge lyssnaren ett mer adekvat och otvetydigt begrepp om referenten. Stern diskuterar i anslutning härtill bl.a. överföringar som bygger på likhet (att man t.ex. talar om *väggar* hos organiska celler beror sålunda på likheten med mer ordinära typer av väggar), och sådana som bygger på andra relationer (t.ex. egennamn som beteckning för vetenskapliga måttenheter, av slaget: *ohm*, *volt* osv.). Stern påpekar att gränsen mellan de avsiktliga överföringarna och klass V (nedan) är svårbedömd.

De figurativa överföringarna har att göra med emotiva orsaker. Talaren antas här välja ett uttryck som bättre speglar hans eller hennes känslor, eller som förväntas påverka mottagarens känslor i högre utsträckning. Hit räknas t.ex. metaforer som *during this autumnal season the city is a desert* (1931:318), eller personifieringar som (*någon är en*) *gris*, *orm* eller (*ett*) *lejon* (1931:320).

Sådana avsiktliga överföringar som när *kronan* eller *tronen* används som symboler för kunglighet förs i Sterns systematik också hit eftersom de bedöms ha bakomliggande stilistiska orsaker (1913:327). Stern understryker dock att den här typen av språkliga användningar är svår att skilja från klass VI (nedan). Han nämner kort också det faktum att man generellt sett i redogörelser av semantisk förändring brukar lyfta metonymi och synekdoke som grundläggande förändringstyper. För Stern är dessa dock inga centrala termer och de betraktas inte som principiellt viktiga orsaker till förändring. Han delar upp olika metonymiska och synekdokiska förändringar i grupper hörande till klasserna IV–VI (1931:297–8 i fotnot).

Klass V, har benämningen *överföring* (transfer). Stern skriver att klass V–VII ibland betraktas som de egentliga betydelseförändringarna med tanke på att dessa alltid inträffar oavsiktligt i normalt språkbruk (1931:340). Klass V benämns därför ibland även *regular transfer* för att skilja den mot de avsiktliga överföringar (intentional transfers) som förs till klass IV (jfr ovan).

För att illustrera vad överföring innebär beskrivs en situation där ett ord som normalt betecknar en referent med egenskaperna *abcd*, istället används om en med egenskaperna *cdef*, eftersom betydelsekomponenterna *cd* är de enda som är relevanta i den aktuella kontexten och *ab* och *ef* därför blir oväsentliga. Stern diskuterar exemplet *tegelsten* (1931:341f.). Föremålet tegelsten har olika egenskaper som bl.a. hänger ihop med färg, vikt, konsistens, hållfasthet, storlek osv.

Språkbrukaren som använder ordet kan primärt ha en eller ett par av dem i tanken när hon eller han använder det. Om språkbrukaren då i en viss situation tar emot ett tegelstenslikt föremål vore det naturligt, menar Stern, att kalla föremålet för *tegelsten* eftersom hon eller han är van att kalla objekt av detta slag för tegelsten, oaktat att vissa egenskaper inte är aktualiserade. På liknande sätt kan man tala om föremål i naturen som pyramider, bågar, rör, tungor, ådror osv. eftersom de har egenskaper som delvis överlappar respektive grundbetydelses egenskaper.

Klass VI, *omkastning* (permutation), har att göra med förändringar eller modifieringar av den subjektiva uppfattningen av en referent och om korrelativa begrepp. Ett ord eller ett uttryck som normalt betecknar en företeelse används om en annan företeelse som korrelerar med den första i tid eller rum o. dyl. Uppmärksamheten omriktas i dylika fall mot en sekundär referent som egentligen inte ingår i grundbetydelsen, men som konstant eller frekvent utgör en del av den totala mentala kontexten (1931:351). Stern ger exempel på hur engelska *boon* till följd av omkastning har ändrat betydelse. *Boon* hade ursprungligen abstrakt innebörd: ’bön’, ’begäran’ o. dyl., men fick med tiden även konkret betydelse, ’föremål för någons bön el. begäran’, genom sådana tvetydiga uttryck som *to ask a boon*, *to have one’s boon*. Bön och föremålet för en bön är korrelativa begrepp och språkbrukarens tankar har en naturlig riktning från bönen till föremålet, eftersom det senare ju är själva syftet. När man således talar om böner finns föremålet ständigt med i den mentala kontexten. Vid upprepat bruk av yttranden med tvetydig innebörd eller omkastad referens har det sekundära begreppet möjlighet att etablera sig och på sikt själv bli ett centralt element (medan tidigare centrala element kan tonas ned och försvinna). När förändringen har ägt rum har referensen i den totala situationen ändrats och därmed har betydelsen ändrats, men egenskaperna hos de ursprungliga referenterna är (eller kan vara) de samma.

Klass VII, slutligen, benämner Stern *avpassning* (adequation). Det är ett semantiskt fenomen som ofta föregår ersättning (I) och överföring (V) och som anpassar betydelsen efter en ny frekvent användning. Förändringstypen exemplifieras med betydelsen ’dra på’ hos det tyska verbet *anziehen*, som först användes om klädesplagg (som exempelvis stövlar) som krävde att ett verkligt dragande ägde rum, för att senare även kunna användas generellare om andra plagg (t.ex. gördlar, kravatter och kragar) som inte drogs på i egentlig mening (1931:381). För att kunna användas i dessa nya kontexter har en avpassning av betydelsen ägt rum, och verbet får stå även för andra slag av handlingar som resulterar i samma tillstånd (nämligen att kläderna hamnar på kroppen, men alltså utan att något bokstavligt dragande har ägt rum).

Ett annat exempel som diskuteras är ordet *horn* (jfr ovan). För att en semantisk ersättning av referenter ska kunna ske måste betydelsen först avpassas och det centrala innehållet justeras, från ’typ av utskott på djurhuvud’ till ’visst slag av musikinstrument’. Den förra betydelsen tar vid en sådan avpassning en mera underordnad ställning och den senare hamnar i förgrunden. Efter att avpassningen

ägt rum blir det möjligt (genom ersättning) att kalla andra instrument med likartade funktioner och utseende för horn.

Stern betraktar generalisering som ett slag av avpassning:

> Generalization of meaning is an adequation taking the form of a specialization on a characteristic of the referent which is of a more general nature than the formerly predominant characteristic, so that the word becomes capable of being extended to other referents, which it could not previously denote.
>
> (Stern 1931:405)

I anslutning till resonemanget om generalisering diskuteras exemplet *rubrik*. Ordet är besläktat med lat. *ruber*, 'röd', och betecknade ursprungligen ett avsnitt i en bok som med röd färg och andra typografiska medel särskilt markerats för att skilja sig från den övriga texten. Även om ordet i utgångsläget tar sikte på färgen uppfattades dock inte utseendet som den viktigaste aspekten hos en rubrik, utan istället funktionen som överskrift. Detta kännetecken hos ordet ökade därför i dominans på bekostnad av färgen, och ordet kunde så småningom utvidgas till att beteckna andra överskrifter än enbart röda sådana. Stern menar dock att det är ytterst tveksamt om man kan tala om en benägenhet att generalisera som en bakomliggande orsak till semantiska utvecklingar som dessa.

Förutom de sju klasser som presenterats ovan urskiljer Stern på ett övergripande plan tre omedelbara orsaker till semantisk förändring. Dessa har att göra med det faktum att betydelse kan ses som en treställig relation: betydelse kan för det första relateras till en objektiv referens, för det andra till ett subjektivt medvetande och för det tredje till själva ordets form. Stern talar i detta avseende om referentiella, subjektiva respektive verbala relationer (1931:169). Klass I ersättning, IV namngivning och V överföring kopplas till orsaker som beror på modifieringar av de referentiella relationerna. Klass VI omkastning och VII avpassning har att göra med subjektiva relationer och klass II analogi och III förkortning till verbala relationer.

Dessutom skiljer Stern på å ena sidan *externa* och å den andra sidan *språkliga orsaker* till semantiska förändringar. Externa orsaker är sådana som beror på förändringar i vår omvärld, eller i synen på den, och de språkliga på sådana som föreligger i språket självt. Klass I beror på externa orsaker (att instrumentet horn så småningom började tillverkas av andra material än djurhorn har inget med språket att göra) och klass II–VII på språkliga orsaker.

Liksom för Wellander (se föregående avsnitt) är språkbrukarens avsiktlighet ett viktigt kriterium för Stern. Han håller därför isär avsiktliga semantiska förändringar från oavsiktliga:

> It must evidently make a great difference in several respects if the changes are due to the automatic action of spontaneous psychic process, or if the speaker's will intervenes. In the unintentional changes, only the simplest psychic processes can be involved, which start spontaneously from some initial impulse and pass off

> unperceived. /…/ In the case of intentional changes, on the other hand, an arbitrary factor is introduced which may cut across all ordinary psychic combinations, obeying the dictates of momentary and purely individual impulses.
>
> (Stern 1931:170)

En skarp linje dras alltså mellan mer automatiserat, spontant och omedvetet språkbruk och sådant som beror på medvetet och överlagt handlande. Stern lutar sig i sitt resonemang här bl.a. på den franska psykologen Henri Delacroixs tankar om automatiserade psykologiska mekanismer.

De semantiska förändringar som relateras till klass II–III bedömer Stern vara antingen avsiktliga eller oavsiktliga. De som hör till klass IV är alltid avsiktliga, och de till klass V–VII alltid oavsiktliga, medan klass I inte har med avsikt att göra, eftersom den beror på yttre orsaker. I tabell 1 nedan ges en sammanställning av Sterns system av orsaker till semantiska förändringar.

Tabell 1. Schema över Gustaf Sterns orsaker till semantisk förändring

A. Yttre orsaker		
Förändring av referentiell relation……	Klass I:	*Ersättning*
B. Språkliga orsaker		
Förändring av verbal relation……	Klass II:	*Analogi*
	Klass III:	*Förkortning*
Förändring av referentiell relation……	Klass IV:	*Namngivning*
		Avsiktlig namngivning
		Avsiktlig överföring
		Figurativ överföring
	Klass V:	*Överföring*
Förändring av subjektiv relation……...	Klass VI:	*Omkastning*
	Klass VII:	*Avpassning*

3.1.3 Ullmann om orsaker, konsekvenser och likhets- och närhetsbegreppen

Stephen Ullmann undersökte i flera arbeten under förra århundradet principerna bakom semantisk förändring (se tex. Ullmann 1942, 1957, 1962). Hans verk refereras ännu ofta i den semantikteoretiska litteraturen, inte minst när det gäller diskussionen av metaforik och metonymi.

I sin *Semantics. An Introduction to the Science of Meaning* (1962) skiljer han på *orsakerna till*, *naturen hos* och *konsekvenserna av* semantisk förändring. Med utgångspunkt bl.a. i Wellanders och Sterns klassificeringar (jfr föregående avsnitt) särskiljs 6 olika typer av orsaker, nämligen: 1. Språkliga orsaker (kollokerande ord tenderar att påverka varandra), 2. Historiska orsaker (språklig konservatism gör att vi behåller en benämning trots att referenten förändrats), 3. Sociala orsaker (att begrepp överförs från en social konstellation till en annan medför ofta

betydelseförändring), 4. Psykologiska orsaker (språkbrukarens sinnesstämning påverkar, bl.a. p.g.a. emotiva faktorer), 5. Orsaker påverkade av främmande språk (uttryck och betydelser kan lånas in utifrån), samt 6. Orsaker som har att göra med behovet av en ny benämning (t.ex. till följd av nya upptäckter eller uppfinningar o. dyl.).

Indelningen av orsaker ska inte analyseras djupare här, men några ord om typen sociala orsaker bör nämnas. Ullmann menar nämligen att det faktum att ett ord kan övertas till allmänspråket från en mer specialiserad fackkontext, eller tvärtom från allmänspråk till fackkontext, ofta är upphov till vidgning respektive inskränkning av betydelse. Han menar att det således finns två socialt villkorade tendenser som verkar i motsatt riktning: *generalisering* och *specialisering* (1962:200). Betydelsespecialisering beskrivs som en extremt vanlig process och ett av de vanligaste upphoven till polysemi. Ett exempel som diskuteras är det engelska ordet *action*:

> For a lawyer, action will naturally mean 'legal action'; for the soldier it will mean a military operation, without any need for qualifying epithet. In this way the same word may acquire a number of specialized senses only one of which will be applicable in a given milieu.
>
> (Ullmann 1962:161)

Även generalisering beskrivs som ett väldigt vanligt fenomen i språket. När man t.ex. från jaktterminologin till det engelska allmänspråket hämtade substantivet *lure* och verbet *allure* betecknade dessa ord ursprungligen (handhavandet av) ett särskilt redskap som användes inom falkjakten för att locka tillbaka sin fågel. I sina generellare betydelser i allmänspråket kom orden sedan att användas om lockbete respektive lockande i allmänhet (äv. om figurativa sådana) (1962:200).

Mest uppmärksamhet har Ullmanns resonemang fått när det gäller diskussionen om *naturen* hos semantisk förändring. Han grundar sina tankegångar här i stor utsträckning på Wilhelm Wundts uppfattning om och beskrivning av associationer och på begreppsparet *similarity* (likhet) och *contiguity* (på sv. ofta översatt med: närhet el. samband).

Ullmann skriver att det oavsett vilka orsaker som ligger bakom en semantisk förändring alltid måste finnas någon form av association mellan den gamla och den nya betydelsen. I avsikt att klassificera förändringarna utifrån de underliggande associationerna menar han att man – om man betraktar betydande (meaning) som en reciprok och reversibel relation mellan ordformen (name) och den enskilda betydelsen (sense) – på ett naturligt sätt kan föra all semantisk förändring till någon av följande två kategorier: antingen sådan som baseras på association mellan *betydelser*, eller sådan som har att göra med association mellan *ordformer* (1962:211).[36] Dessa två kategorier kan sedan vidare indelas med avseende på om de

[36] Ullmanns binära indelningsmodell baseras i det här avseendet ytterst på Saussures begreppspar *signifiant* och *signifié*.

representerar *likhets*associationer eller *närhets*associationer. Klassificeringen mynnar ut i 4 typer av betydelseförändringar, vilka sammanfattas i uppställningen nedan. Förändringar kan antingen baseras på:

Likhet mellan betydelser
Närhet mellan betydelser
Likhet mellan ordformer, eller
Närhet mellan ordformer

Enligt denna modell utgörs likhet mellan betydelser av metaforer. Likheten hos metaforer kan vara antingen objektiv eller emotiv. Den antas vara objektiv i fall som när krönet på ett berg benämns *kam*, med ursprunglig tanke på den yttre likheten med kammen på en tupps (eller annat djurs) huvud. Emotiv likhet föreligger exempelvis i uttrycket *bitter besvikelse*, anspelande på den upplevda inverkan av besvikelsen, som påminner om den hos en bitter smak (1962:213).

Närhet mellan betydelser representeras av metonymi. Ett exempel är hur engelska *redbreast* kan användas som benämning på fågeln rödhake, med tanke på dess mest utmärkande kännetecken (ett fall av pars pro toto). Ullmann poängterar att närheten i sig inte är orsaken till förändringar av denna typ, utan bara en förutsättning för att göra överföringen möjlig (1962:218f.).

Likhet mellan ordformer utgörs av s.k. folketymologier, dvs. felaktiga härledningar drivna av en strävan att (i efterhand) motivera en betydelse vars utvecklingsgång av någon anledning fördunklats. Att det engelska dialektordet *sand-blind*, 'halvblind, svagsynt', som sannolikt ursprungligen hade formen *sam-blind*, omtolkades och omformades när prefixet *sam-*, 'halv-', blivit obsolet, berodde på att man drog slutsatsen att förleden egentligen är *sand-* och anspelar på att viss synnedsättning kan upplevas som att små partiklar höljer ögonen och grumlar synen (1962:102–3).

Närhet mellan ordformer, slutligen, företräds i Ullmanns modell av ellipser. Ord som frekvent samförekommer tenderar att påverka varandra (jfr diskussionen om språkliga orsaker ovan), och inte sällan leder det till att självklara och uppenbara led i ett uttryck kan underförstås och utelämnas. Sålunda kan man t.ex. på franska (liksom ju på svenska) utelämna den senare leden *ball*, i sammansättningen *basket-ball*, i uttryck som *des joueurs de basket*, och ändå göra sig förstådd (1962:223).

Till sist några ord om de konsekvenser av semantisk förändring som Ullmann diskuterar. Han lyfter särskilt fram två övergripande typer: förändring i räckvidd och förändring i evaluering.

Den första typen har att göra med utvidgning/extension och inskränkning/restriktion av betydelse. Restriktion innebär att den semantiska räckvidden, betydelseomfånget, minskar men att betydelsen samtidigt har utökats med någon semantisk komponent, dvs. extensionen har reducerats samtidigt som intensionen har ökat. Den vanligaste orsaken till restriktion är specialisering av betydelse i

särskilda sociala grupper (jfr exemplet *action* ovan), men även eufemism och ellips kan ge upphov till semantisk restriktion (1962:228–9).

Utvidgning av betydelse anges även i stor utsträckning bero på sociala orsaker. När ord hämtas från en snävare krets och kommer i mer allmänt bruk utökas ofta extensionen medan intensionen reduceras. Ullmann exemplifierar detta fenomen med det franska ordet *arriver* (och dess eng. kognat *arrive*) som ursprungligen hade innebörden 'anlända till stranden'. I sin nya kontext har betydelsen fått större räckvidd genom att betydelsemässiga särdrag har gått förlorade (jfr för övrigt den parallella utvecklingen hos det sv. ordet *anlända*).

En annan orsak till ökad extension som lyfts fram är språkbrukarnas behov av allmänna och vaga termer i vissa sammanhang. Ett exempel på detta är hur franska *chose* och dess italienska och spanska kognater *cosa*, samtliga med den relativt oprecisa betydelsen 'sak', utvecklades ur det mer precisa latinska *causa*, 'orsak'. Ullmann påpekar även att ord som fått utvidgad betydelse inte sällan utgörs av djur- och växtnamn. Inte minst gäller detta fall där termer som ursprungligen avsåg unga djur har börjat användas som benämning för en hel art (1962:230f.; jfr i detta avseende hur det svenska substantivet *gris* ursprungligen avsåg 'unge av svin').

Typen av språkliga konsekvenser som gäller förändring i evaluering, slutligen, knyter Ullmann till motsatsparet pejorativa och ameliorativa utvecklingar. Pejorativ (nedsättande) utveckling blir följden av eufemistisk ordanvändning: genom att ett ord vid upprepade tillfällen används förskönande om en företeelse som man upplever som negativt värdeladdad, och helst inte vill uttala explicit, börjar detta ord så småningom förknippas med den aktuella företeelsen och själv anta en känslomässigt negativ bibetydelse. Ullmann pekar här bl.a. på hur det engelska adjektivet *silly* utvecklades ur det äldre *seely*, vilket tidigare hade betydelsen 'lycklig' eller 'salig' (1962:207).

Ameliorativ utveckling uppstår när negativ värdeladdning nöts bort eller gradvis försvagas. Ett exempel på sådan utveckling är hur kraften eller expressiviteten hos de engelska adjektiven *awful* och *dreadful* har förmildrats till följd av upprepad hyperbolisk (överdrivande) användning. Ameliorativ utveckling kan även ske på grund av sociala faktorer. Så har t.ex. det latinska *minister*, som avletts av *minus*, 'mindre', och ursprungligen hade betydelsen 'tjänare, assistent', sedan yrkesrollen i vissa sammanhang ökat i anseende också fått högre status och en mer positiv värdeladdning (1962:33f.).

3.1.4 Geeraerts om det enskilda ordet i relation till lexikonet

I Geeraerts' (2015) klassifikation av lexikala förändringstyper konstateras först det faktum att ordförrådet kan betraktas som en uppsättning av form- och betydelsekombinationer. Det går att studera lexikala förändringar med utgångspunkt antingen i ordens formella sida (det tyska verbet *bieten* har t.ex. (liksom för övrigt äv. det svenska *bjuda*) gemensamt ursprung med gotiska *biudan*), eller i ordens betydelser. När vi anlägger ett semantiskt perspektiv, och lägger fokus på språkets betydelsesida, är vi primärt intresserade av språket som ett verktyg för att uttrycka sig. Lexikonet förändras genom att nya ord eller nya betydelser uppstår, och dessa förändringar hänger ihop med att språkbrukarna känner behov av att modifiera den expressiva kraften hos språket. Det är just semantiska förändringar som författaren i huvudsak fokuserar på.

I den aktuella artikeln är det övergripande perspektivet relationen mellan det enskilda ordet och språkets totala ordförråd. Geeraerts skiljer således på semasiologiska förändringar, som har att göra med det individuella ordet och de olika begrepp det betecknar, och onomasiologiska sådana, som utgår ifrån begreppet och vilka olika ord som kan användas för att uttrycka det (se avsnitt 2.1 ovan). Det centrala begreppet för semasiologisk betydelseförändring är polysemi (dvs. att ett visst ord/uttryck står i relation till och betecknar flera olika begrepp), medan det ur det onomasiologiska perspektivet är synonymi (ett enskilt begrepps relation till flera olika uttryck, i den mån flera alternativ föreligger). En fördel med att tala om dessa två olika perspektiv på förändring blir att man kan hantera det faktum att nya ord uppstår – om man enbart har det semasiologiska perspektivet (vilket inte är sällsynt, särskilt inte i lexikografiska sammanhang) utgår beskrivningen ifrån ett givet ord. Att ordet redan finns till är alltså en förutsättning för att kunna tala om vidare förändringar i detta perspektiv.

Som nämndes i avsnitt 2.1 ovan (i fotnot 11) kan man – med den vida innebörd som Geeraerts lägger i begreppet onomasiologisk, dvs. avseende hela ordförrådet som system (och inte bara det enskilda mentala begreppet i relation till formen/uttryckssidan) – betrakta semasiologisk förändring som en underavdelning eller ett särskilt slag av onomasiologisk förändring. Om man bortser från denna underavdelning utgörs de onomasiologiska förändringsmekanismerna i huvudsak av s.k. *lexikogenetiska mekanismer* (lexicogenetic mechanisms), dvs. processer för att skapa nya ord. Författaren skiljer på fyra basala sådana typer: 1) morfologisk ordbildning (sammansättningar och avledningar), 2) transformation av existerande ord (t.ex. förkortningar och ellipser), 3) ren neologism (som t.ex. när orden *kvark* och *gas* myntades) och 4) lån från annat språk. Typ 1 och 4 betraktas som de klart vanligaste.

De semasiologiska mekanismerna å sin sida delas in i två typer: denotativa och icke-denotativa. Den senare typen omfattar emotiva betydelseförändringar (och sådana förändringar som har att göra med stilistiskt värde). Inom den emotiva

gruppen särskiljs pejorativer (nedsättande förändringar) och ameliorativer (berömmande) (jfr föregående avsnitt). Geeraerts menar att pejorativ/ameliorativ användning bör hållas isär från eufemism (t.ex. *avlida* för 'dö'). De förra begreppen rör sig (diakroniskt) på den semasiologiska sidan av skalan, medan det senare har att göra med (synkronisk) variation på det onomasiologiska planet, eftersom det ju handlar om alternativa uttryckssätt för ett och samma begrepp. Men trots att det handlar om olika begrepp och processer bör det understrykas att de inte är helt oberoende av varandra, utan ofta samverkar (jfr Ullmanns exempel *silly* i föregående avsnitt). Upprepad (onomasiologisk) eufemism med ett redan etablerat språkligt uttryck leder alltså inte sällan (på semasiologisk nivå) till negativ värdeladdning och utvecklandet av pejorativa betydelser hos detta uttryck.

Denotativa semasiologiska förändringsmekanismer utgör själva kärnan av den historiska semantiken. Det handlar om mekanismer som formar utvecklingen av den deskriptiva betydelsen hos ord med referentiell betydelse. Geeraerts utgår i sin beskrivning ifrån de fyra basala förändringstyper som traditionellt förekommer i olika klassificeringssystem, nämligen: specialisering, generalisering, metafor och metonymi (jfr Sterns och Ullmanns beskrivningar ovan o. se vidare i följande avsnitt). Han påpekar särskilt att de två förstnämnda typerna ofta har social bakgrund: specialiseringar är exempelvis frekventa i fackspråkliga kretsar (jfr t.ex. *trycka* 'pressa' → 'printa'). Tvärtom gäller ofta för generaliseringar att betydelsen vidgas när orden börjar användas utanför den trängre kretsen. De två sistnämnda typerna relateras först till begreppen likhet och närhet (jfr föregående avsnitt), och senare till mappning mellan domäner respektive inom domäner (i enlighet med konceptuell metaforteori, se vidare avsnitt 3.4.2).

3.1.5 Koch om innovativ och reduktiv betydelseförändring och polysemi som normalläge

Koch behandlar i sin "Meaning change and semantic shifts" (2016) betydelseförändring och olika semantiska utvecklingsvägar ur ett diakroniskt perspektiv. Författaren menar att trots att termerna betydelseförändring/semantisk förändring (meaning change/semantic change) och lexikal förändring (lexical change) ofta är i omlopp är det inte givet vad de står för alla gånger: avses förändring på ord- eller lexikonnivå? och är det frågan om resultatet av en längre utvecklingskedja eller gäller det en enskild länk i en sådan kedja? Koch framhåller vikten av att få med både det onomasiologiska och det semasiologiska perspektivet när man diskuterar semantisk förändring (jfr Geeraerts diskussion ovan), och illustrerar med hjälp av exemplet *belly* hur komplext förloppet ofta är i praktiken. Det berör här både form och innehåll hos ett enskilt ord och påverkar i förlängningen även lexikonet. Det fornengelska substantivet *bælg*, 'påse, säck' blev i medelengelskan till *bely*, vilket senare utvecklades (på metaforisk väg) till att betyda

’mage, buk’. Detta fick konsekvenser i begreppssystemet eftersom det fornengelska *búc*, som redan existerade och hade denna betydelse, så småningom slutade att användas. Resultatet blev därmed att betydelsen (och formen) hos ett ord eller en lexikal enhet förändrades samtidigt som beteckningen för det aktuella begreppet ändrades (och den ursprungliga beteckningen/lexikala enheten försvann). Förloppet illustreras i figuren nedan.

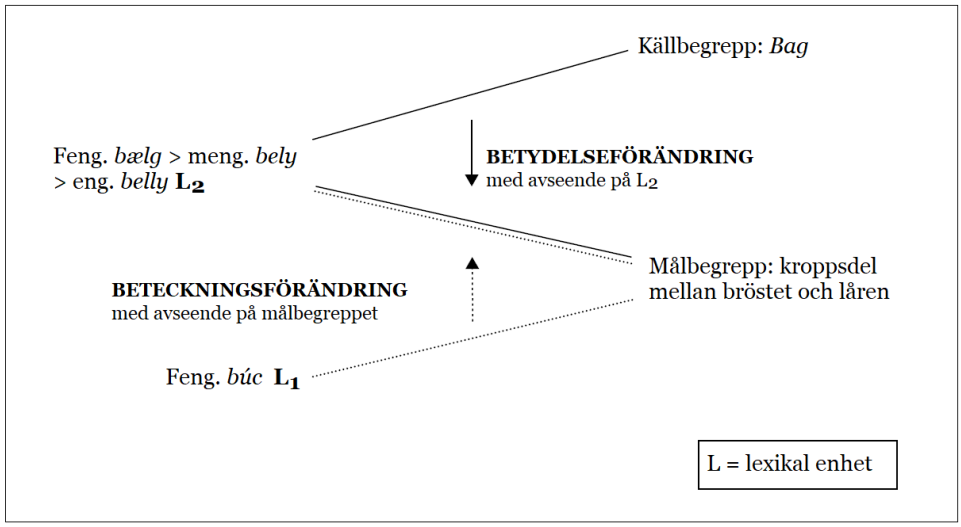

Figur 5. Betydelseförändring och beteckningsförändring (efter Koch 2016)

Koch poängterar att lexikonet är ett system som är genomsyrat av polysemi, och att själva företeelsen betydelseutveckling/semantisk förändring förutsätter polysemi både synkront och diakront (2016:24). Han understryker också att man inte enbart ska fokusera på en given start- respektive slutpunkt för betydelseförändring, utan att man istället måste se till hela utvecklingsförloppet. Detta synsätt innebär att betydelseförändring förutsätter att betydelser överlappar varandra över tid.

Ett typiskt förändringsförlopp för en betydelse som har utvecklats ur en annan ser enligt Koch ut på följande vis: en betydelse (1) fick vid någon tidpunkt konkurrens av en ny betydelse (2) som efter hand fick fäste i språkbruket och etablerades allt mer. Efter ett tag kunde både betydelse 1 och 2 anses lika etablerade, och så småningom började användningen av betydelse 1 att avta. Slutligen fanns bara betydelse 2 kvar. Koch tar upp det engelska ordet *witnes* och förändringen från betydelsen ’vittnesmål’ till ’vittne’ som ett exempel på sådan utveckling (motsvarande gäller f. ö. äv. det sv. ordet *vittne*). Utvecklingsprocessen återges i figur 6 nedan.

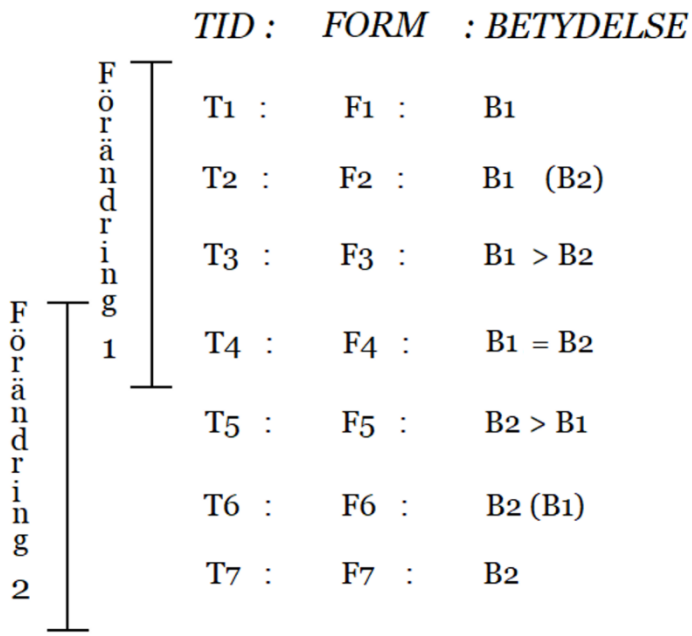

Figur 6. Cykel över uppkomst och försvinnande av polysemi vid semantisk förändring (efter Koch 2016)

I fråga om den betydelse som uppstår ur en gammal talar Koch (med Blanks (1997) termer) om *innovativ betydelseförändring*. I de fall där en äldre betydelse slutar användas handlar det om *reduktiv betydelseförändring*. Ur mer renodlat monosemiskt perspektiv är det ibland enbart den totala utvecklingsgången, hela vägen från T1 till T7 i figuren ovan, som man refererar till när man talar om betydelseförändring, eftersom det är först då ordet kan sägas ha fått en helt och hållet annan betydelse. Men som författaren poängterar är det motiverat att betrakta innovativ förändring (förändring 1 i figuren) och reduktiv förändring (förändring 2) som två separata typer av betydelseförändring – dels eftersom förändring 2 inte med nödvändighet måste inträffa, det händer att utvecklingen stannar av efter utveckling 1, dels eftersom det är tänkbart och möjligt att utvecklingen vänder och att betydelsen förändras tillbaka till utgångsläget: B1 → B1 = B2 → B1. Om man i dylika fall endast beaktar hela förloppet har då ingen betydelseförändring ägt rum, vilket i det diakroniska perspektivet blir en märklig slutsats att dra. Ett annat skäl till att ta hänsyn till varje steg längs utvecklingsvägen är förstås att förändringsprocessen hela tiden är igång. Det blir därmed svårt att dra tvära snitt och att entydigt redogöra för början och slut. Det bör här tilläggas att förändringsprocessen i figur 6 förstås är en förenkling av verkligheten. I praktiken

grenar de olika betydelserna ofta ut sig åt flera olika håll samtidigt, både med avseende på form och innehåll.

Koch skiljer även mellan talargenererad och lyssnargenererad betydelseförändring. Exemplet *belly*, 'buk', ovan är ett exempel på den förra typen där talaren anses ha valt en expressiv metafor för att beskriva en kroppsdel. Om lyssnaren sedan förstår och accepterar metaforen kan novationen etableras.

Betydelseförändringen hos ovan nämnda *witnes* är ett exempel på lyssnargenererad förändring. Här har talaren ingen avsikt att förändra betydelsen, utan det är lyssnaren som gör en semantisk omtolkning som utifrån den givna kontexten är rimlig. Det går t.ex. att föreställa sig en situation i en rättssal där domaren ropar: "witnes!" och en lyssnare tolkar det som att utropet syftar på personen som ska lämna utsagan snarare än på själva vittnesmålet i sig. Upprepat och spritt sådant bruk kan sedan leda till en bestående förändring i språket (se vidare avsnitt 3.5).

3.1.6 Summering och tillämpning

De verk och författare som presenterats och diskuteras ovan klassificerar betydelseförändringar på olika sätt och efter olika kriterier. Några av indelningarna tar fasta på bakomliggande orsaker till förändring, andra på förändringarnas konsekvenser, men även förändringstyper i sig själv diskuteras. Aspekter som motiverar indelningsgrunderna hänger bl.a. ihop med om förändringarna sker medvetet eller omedvetet, avsiktligt eller oavsiktligt, om de inträffar snabbt och plötsligt eller försiggår i flera små steg och under en längre tid, eller om de är beroende av språkinterna omständigheter eller yttre, externa faktorer. Wellander skiljer även på organiskt och naturligt utvecklade betydelser och motsatsen.

Redogörelsen avser, förutom förstås att sammanfatta centrala tankegångar som präglat den semantiska litteraturen under de senaste århundradena, att visa att inte bara ett givet angreppssätt föreligger för att närma sig semantisk systematisering, utan flera olika perspektiv är rimliga. De olika modellerna sätter fingret på hur komplex lexikal betydelseförändring är, vilket inte minst de olika klassificeringarnas tendens till överlappning, både mellan och inom systemen, vittnar om.

Fortsättningsvis i avhandlingen och för undersökningen av de fem definitionsformlerna i SAOB är huvudfokus inte de bakomliggande orsakerna till betydelseförändring, och inte heller vad konsekvensen av en sådan förändring blir för språket i ett större perspektiv (även om det alltså är svårt att inte i någon utsträckning beröra dessa aspekter). Istället riktas blicken i första hand just mot vad förändringen i sig utgörs av, och vilken mekanism eller process det är som är drivande i förändringen. Denna utgångspunkt blir naturlig i och med att det material som studeras utgörs av texter (ordboksartiklar med däri citerade autentiska språkexempel; se vidare kapitel 4) utan tillgång till uppgifter om språkbrukarens intentioner. Materialet är också, efter ordbokens uppställning, ordnat så att de

undersökta förändringstyperna begränsas till ett ord i taget. Därmed blir tillgången till de onomasiologiska konsekvenserna per automatik mer indirekta. Resultaten av undersökningen avser att utmynna i en diskussion som tar avstamp i ovanstående (och i de närmast följande avsnittens) semantikteoretiska resonemang för att förklara vad just en formelförsedd användning i SAOB är för något.

3.2 Kognitiv semantik

Utgångspunkten för den kognitiva semantiken[37] är att språklig förmåga inte går att separera från människans andra kognitiva förmågor. Människans sätt att skapa och utveckla språkliga betydelser anses stå i direkt samband med sättet att kategorisera och strukturera information och begrepp om omvärlden i övrigt. Detta får till följd att ords betydelser är encyklopediska till sin natur – allting man känner till om ett begrepp är en del av dess betydelse, även om vissa aspekter är mer centrala än andra (jfr t.ex. Croft 1993:270, Fillmore & Atkins 1992:76–77, Langacker 1987:155). Ingen skarp gräns dras alltså mellan lexikon och encyklopedi eller mellan semantik och pragmatik, men inte heller mellan lexikon och grammatik. Man tänker sig snarare dessa kategorier som gradfenomen, utan skarpa gränser emellan.

Den kognitiva semantiken utvecklades under slutet av 1970- och början av 1980-talet i huvudsak mot bakgrund av följande två förutsättningar. För det första fanns en otillfredsställelse med strukturalismens och generativismens dominerande syn på vad mänskligt språk är och hur det ska beskrivas. Framförallt vände man sig mot den generativa grammatikens modulära språksyn, dvs. synen på språket som en självständig och separat förmåga, bestående av klart avgränsade kategorier (såsom syntax, semantik och pragmatik), och man ifrågasatte den sekundära roll som semantiken spelar i förhållande till syntaxen inom detta paradigm. Vidare kritiserades strukturalismen för att vara för objektivistisk. Inom den kognitiva semantiken vill man inte i första hand förklara betydelse som summan av relationen mellan de språkliga tecknen och den objektiva verkligheten, utan istället som något som utvecklas av människor och som därför i första hand ska kopplas till människans (subjektiva) upplevelser, vilket alltså bl.a. innebär att det i praktiken är omöjligt att dra en klar gräns mellan lexikal och encyklopedisk betydelse (se Strzelecka 2003:52 för vidare jämförelser och för en grafisk sammanställning av skillnader mellan strukturalistisk (generativ) och kognitiv lingvistik).

För det andra är utvecklingen av kognitiv semantik en direkt följd av de iakttagelser man hade gjort inom kognitionsvetenskapen, framförallt de som Rosch

[37] I redogörelsen här är skillnaden mellan termerna *kognitiv semantik* och *kognitiv lingvistik* oviktig. Även om det förra förstås utgör en del av det senare dras inom den kognitivistiska skolan ingen skarp gräns mellan semantiken och resten av språkvetenskapen.

hade svarat för och som hade lett fram till *prototypteorin* som förklaringsmodell för hur mänsklig kategorisering går till (se t.ex. Rosch 1977, 1978, och se vidare nästa avsnitt). Att studera människans språk innebär för den kognitiva semantiken att studera (ett av) människans sätt att tänka. För denna uppgift bör verktyg som ansluter till psykologi och biologi vara mera lämpade än sådana som kan härledas till matematiken eller logiken.

Den kognitiva lingvistiken har tydliga grundpelare i Lakoff & Johnsons konceptuella metaforteori 1980 (se vidare avsnitt 3.4) och Langackers kognitiva grammatik (1987). Även Fillmores ramsemantik (se t.ex Fillmore 1976, 1982, 2003) och den praktiska tillämpningen av den, den lexikala databasen FrameNet[38], har en central plats inom den kognitiva semantiken. I enlighet med Geeraerts (2010a:182–83) kan man tala om tre centrala tankar inom den kognitiva semantiken som manifesteras i dess olika förgreningar: 1) att betydelse är ett kognitivt fenomen som överskrider ordets gräns; 2) att betydelse innebär perspektivisering (vi ser en sak i termer av andra och relaterar nya begrepp till sådana som redan existerar); 3) att betydelse har pragmatisk och kontextuell flexibilitet (vilket bl.a. kan förklara hur språkbruk leder till betydelseförändring).

3.3 Prototypteori

Prototypteorin utvecklades inom den kognitiva psykologin på 1970-talet av den amerikanska psykologen Eleanor Rosch (se t.ex. Rosch 1978) som ett sätt att förklara hur vi människor kategoriserar, dvs. hur vi mentalt klassificerar föremål och företeelser i vår omvärld. Den traditionella förklaringsmodellen för kategorisering hade dittills framförallt baserats på Aristoteles logik och på formeln *nödvändiga och tillräckliga kriterier*. För att en enhet eller individ ska tillhöra en viss kategori krävs att ett antal kriterier med nödvändighet måste uppfyllas, och ur motsatt perspektiv: om de uppställda kriterierna uppfylls är detta tillräckliga villkor för en enhet eller individ för att få tillhöra den aktuella kategorin. Systemet är rent binärt: antingen tillhör den aktuella enheten eller individen en viss kategori eller också inte, och samtliga enheter eller individer inom en viss kategori är likvärdiga medlemmar. Antingen är en citron en frukt eller också inte, och är den det så är den lika mycket en frukt som exempelvis ett äpple eller ett päron. I praktiken innebär dock detta synsätt problem eftersom vi ofta stöter på företeelser som befinner sig i gråzonen och som är svåra att föra till den ena eller andra kategorin – är citronen i själva verket ingen frukt, utan istället en grönsak, eller kan den betraktas både som en frukt och en grönsak? Förekomsten av dessa gråzoner mellan kategorierna är av avgörande betydelse för prototypteorin. En kategoris gränser är nämligen i

[38] <https://framenet.icsi.berkeley.edu/fndrupal>

normalfallet inte absoluta, utan istället uppfattar vi människor dem som just oskarpa (Rosch 1978:36). Vidare har det visat sig omöjligt att i varje fall exakt precisera den uppsättning kriterier av nödvändiga och tillräckliga drag som alla enheter eller individer inom en kategori måste uppfylla för att räknas som medlemmar (Coleman & Kay 1981). Att försöka hitta en definition för varje kategori som är så vid att den täcker alla medlemmar i kategorin, men så snäv att den håller icke-medlemmar utanför, är därför fel väg att gå enligt företrädare för prototypteorin. Istället bör man förklara kategoritillhörighet i termer av Wittgensteins familjelikhetsbegrepp (se t.ex. Wittgenstein 1992 [1953]). Detta innebär att samtliga kategorimedlemmar inte måste ha en minsta gemensam nämnare, men att varje medlem har minst ett gemensamt drag med minst en annan medlem: A är besläktad med B, B med C och C med D t.ex. (Rosch & Mervis 1975:574f.).

Inom prototypteorin talar man om ett graderat kategorimedlemskap: det finns centrala och mer perifera medlemmar. I praktiken visar det sig nämligen att vissa medlemmar är mer typiska företrädare för kategorin än andra. Ett äpple uppfattas (i vår kultur) i regel som en mer typisk frukt än t.ex. en citron, en grapefrukt eller en kiwi. Dessa centrala kategorimedlemmar uppfattas som typiska för kategorin, de innehåller de mest representativa attributen för alla enheter inom kategorin, och de tenderar att användas vid referens till hela kategorin. Ju mindre typiskt något är, desto större är avståndet till det centrala innehållet i kategorin, dvs. desto färre drag har det gemensamt med detta innehåll. Förekomsten av perifera kategorimedlemmar, ihop med bl.a. utbudet av konkurrerande närliggande kategorier, påverkar kategorigränsernas relativa skärpa.

Geeraerts (2010a:188) understryker det faktum att oskarpa kategorigränser och graderat kategorimedlemskap är fenomen i två dimensioner. De manifesteras inte bara extensionellt genom referenterna (vissa individer är svårkategoriserade, respektive vissa medlemmar är mer centrala), utan även intensionellt och definitionsmässigt. Ur det intensionella perspektivet visar sig detta just i att det inte går att fånga ett begrepp som är strukturerat kring en prototyp, i termer nödvändiga och tillräckliga kriterier, och vidare i att, när man talar om familjelikhet, alla relationer inte är lika viktiga. I ett fall där släktskapet AB, BC samt CD beskrivs (jfr ovan), är den mest centrala relationen, BC, strukturellt av större vikt än de mer perifera AB och CD.

Vad en enskild *prototyp* är för något är i litteraturen något svävande och kräver här en kort kommentar. Det råder nämligen ingen konsensus i forskarvärlden om hur begreppet ska tolkas. Rosch (1978:36) säger själv att: ”[b]y prototypes of categories we have generally meant the clearest cases of category membership defined operationally by people’s judgments of goodness of membership in the category”. Men frågan är om man har i tanken en viss typisk och representativ konkret individ (som existerar i verkligheten) eller om det kanske är en schematiskt abstrakt idealmedlem som uppvisar de mest genomsnittliga värdena för flera olika attribut. I vissa fall skulle man även kunna tänka sig att en viss specifik under-

kategori kunde fungera som prototyp för hela kategorin. I det följande diskuteras inte prototypbegreppet i sig, utan istället ligger fokus på s.k. *prototypeffekter* (jfr eng. *protoype effect* (se Geerarerts 2010a:183f., Lakoff 1987), dvs. sådana empiriskt fastställda egenskaper hos mänsklig kategorisering (och de kategorier som den ger upphov till) som kan kopplas till prototypteori såsom den framställs ovan.

3.3.1 Polysemi som prototypiskt fenomen

Prototypteorin utvecklades alltså inom psykologin, men den har uppenbara semantiska inslag och har därför tillämpats flitigt även inom språkvetenskapen. Bl.a. har man tagit stöd mot den för att förklara polysemi (Geeraerts 2010a:192f.). På semasiologisk nivå (se avsnitt 2.1 o. 3.1.4 ovan) kan teorin nämligen användas för att beskriva hur närliggande betydelser är relaterade till varandra. Istället för att undersöka strukturen inom enstaka betydelser (vad är ett typiskt äpple?) tittar man då på kluster av olika betydelser som kretsar kring en eller flera centrala kärnbetydelser (hur förhåller sig t.ex. ’adamsäpple’ och ’smaken äpple’ till ’frukten äpple’?).

Geeraerts (2010a:193–194) visar hur man kan återge polysemisk prototypstruktur med hjälp av s.k. radiella nätverksmodeller (*radial network models*). Figur 7a nedan återger hur sex olika betydelser av engelska *fruit* (antydningsvis sammanfattade i *a–f*) förhåller sig till varandra i en sådan modell. Modellen illustrerar att kategoristrukturen ska uppfattas som ett överlappande nätverk snarare än ett strikt system av klart avgränsade kategorier.

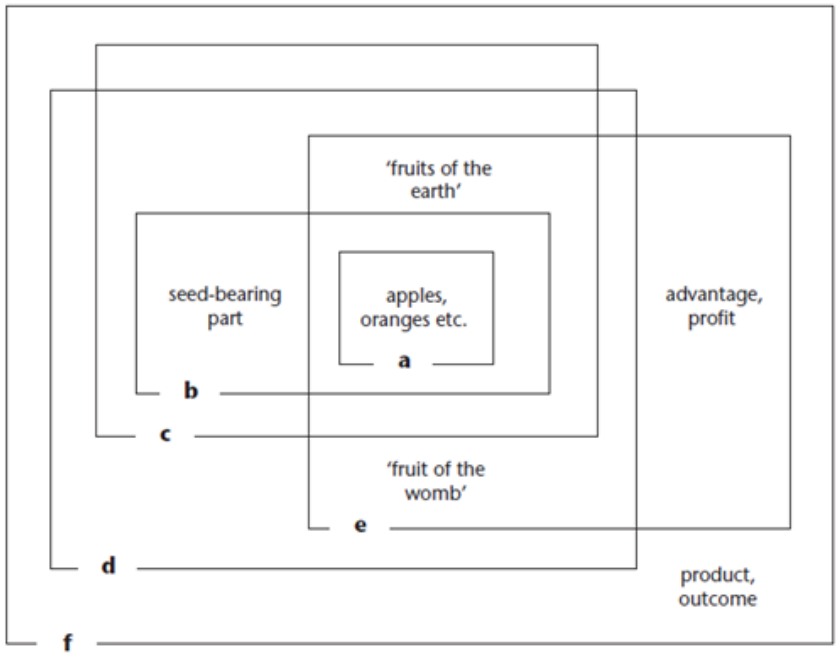

a. being sweet, juicy, commonly used as dessert
b. being the seed-bearing part of a plant
c. being the edible result of a vegetable process
d. being the natural result of an organic process
e. being the positive outcome of a process or activity
f. being the outcome of a process or activity

Figur 7a. Prototypeffekter hos (den utvidgade) kategorin 'fruit', efter Geeraerts 2010a:193–194

Figuren visar hur betydelserna delar vissa drag, men inte andra. Både kärnbetydelsen *a* och betydelsen 'fruit of the womb' kan t.ex. underordnas *e*, "being the positive outcome of a process or activity", men bara den förra, och inte den senare, kan underordnas *b,* "being the seed-bearing part of a plant". Figuren sätter även fingret på problematiken kring att kunna formulera en enda uppsättning nödvändiga och tillräckliga drag som är giltiga för alla aktuella fall – "outcome of a proccess or activity" övergriper i och för sig samtliga nämnda betydelser, men är inte tillräckligt distinkt mot andra kategorier.

Figur 7b nyanserar bilden av den interrelationella strukturen och återger specifika relationer till kärnbetydelsen *a*, för betydelserna *b–f*.

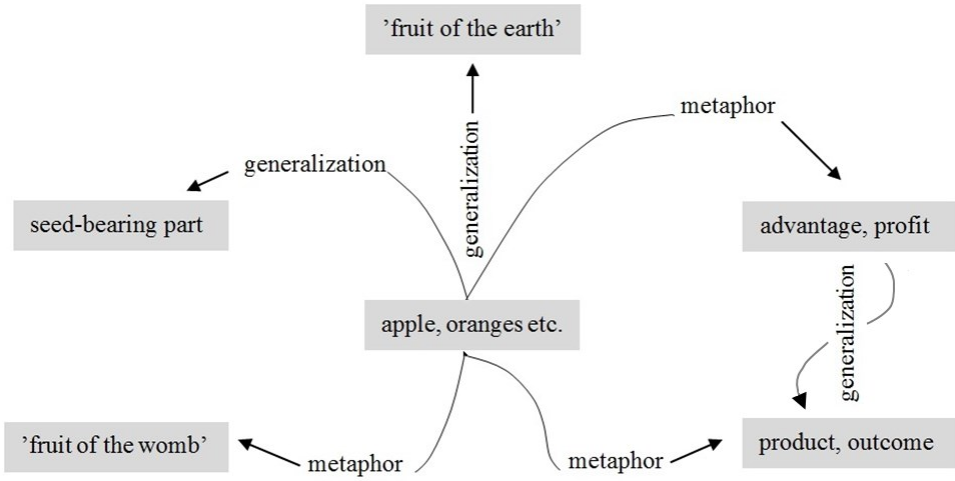

Figur 7b. Radiell nätverksmodell över (den utvidgade) kategorin 'fruit', efter Geeraerts 2010a:195

Geeraerts (2010a:196f.) beskriver skillnaden mellan att undersöka typiska kategorimedlemmar och prototypeffekter *inom* betydelser å ena sidan och *mellan* betydelser å den andra som parallell med den mellan att undersöka å ena sidan semantisk vaghet och å andra sidan polysemi. I det förra fallet handlar det om mera tillfällig kontextuell specifikation (är äpplet man refererar till grönt eller rött? Klotformat eller missformat?) och i det senare om en semantisk specifikation som är en del av den aktuella företeelsens stabila semantiska struktur (ett adamsäpple är inte ett riktigt äpple). Slutsatsen blir att gränslinjen i båda fallen är oskarp:

> The flexibility of meaning, which is a natural component of a cognitive semantic conception of lexical semantics, may take radical forms: it does not just involve a context-driven choice between existing meanings, or the on-the-spot creation of new ones, but it blurs and dynamizes the very distinction between polysemy and vagueness.
>
> (2010a:199)

3.3.2 Skalan monosemi-polysemi-homonymi

En analys som ansluter till prototypteorins förklaringsmodell är Norén & Linells (2006) diskussion om meningspotential (efter eng. *meaning potential*, se t.ex Allwood 2003, Croft & Cruse 2004). Den beskriver betydelsevariation som ett gradfenomen som involverar centrala kärnbetydelser, och den illustrerar också en syn på semantisk struktur som kan jämföras med SAOB:s artikelstruktur. Meningspotential för Norén & Linell avser de semantiska egenskaper hos ett lexem

eller en konstruktion som ihop med kontextuella faktorer avgör vilken tolkning som språkbrukaren uppfattar som begriplig och rimlig i den aktuella situationen.

> Vår hypotes är att ”samma” betydelse hos ett lexem eller en grammatisk konstruktion innehåller både någon, ganska abstrakt, kärnaspekt och en semantisk variation av flera betydelseaspekter. En meningspotential skulle alltså bestå av en kärnaspekt och flera andra, mer eller mindre konventionaliserade och varierade, typer av betydelseaspekter som på olika sätt är anknutna till kärnaspekten. Samtidigt har den en egen struktur, som också möjliggör nya användningar. Om ett uttryck har flera skilda kärnaspekter handlar det om polysemi.
>
> (Norén & Linell 2006:4)

Synen på betydelse som semantisk potentialitet sätter fingret på det grundläggande och ömsesidiga beroendet mellan språk och kontext (mellan potential och situation). Det är genom *pragmatisk berikning* i kontexterna som den mer abstrakta potentialen hos ett ord eller uttryck specificeras. Enligt författarna tillåter meningspotentialer mer betydelsevariation inom sig än vad man traditionellt i den lexikologiska beskrivningen brukar tänka sig för en (huvud)betydelse: ”[m]eningspotentialerna är alltså ’monosema’ i högre grad än ordböckernas beskrivningar genom att de täcker in fler typer av betydelsevariation” (Norén & Linell 2006:6). Detta innebär att meningspotentialen i sig också ska kunna förklara hur icke-konventionaliserade men fullt rimliga tolkningar kan uppstå i språkbruket.

Med teorin om meningspotentialer strävar författarna alltså efter att förklara hur semantisk variation hos språkliga uttryck tar sig ut. Perspektivet innebär att beskrivningen av hur betydelser är strukturerade nyanseras. Liksom Geeraerts i sin diskussion om glidningen mellan polysemi och vaghet (se ovan) ser Norén & Linell semantisk variation som en skala som omfattar grovt sett allt från ren homonymi till semantiska aspekter (rent kontextuella modulationer och konceptualiseringar befinner sig utanför potentialen):

> *ren homonymi*. Inga semantiska likheter kan konstrueras, och enheterna tillhör ofta olika morfologiska kategorier: *val* (subst. t. *välja*) – *val* (däggdjur); *skäl* ’anledning’ – ’vägskäl’ (historiskt dock båda relaterade till *skilja*)
>
> *när-homonymi*. Abstrakt semantisk likhet kan eventuellt konstrueras fram, men upplevs inte naturligt; *ris* t.ex. *(lingon)ris* – sädesslaget *ris* (ej etymologiskt relaterade); *vad* kroppsdel – vadställe; *bryn*, t.ex. *ögon-* – *skogs-*
>
> *prototypisk polysemi*. Ofta baserad på metaforer och/eller metonymier: *ris* konkret – ’kritik’; *syra* ’frätande kemiskt ämne’– ’växt av släktet Oxalis’ – ’syrlig smak’; *skit* skällsord – förstärkningsord – ’avföring’; *röd* färg – politisk hållning (’socialistisk’); *tejp* ’klisterremsa’ – ’kassett- el. videoband’ (ibl. stavat *tape*)

> *underbetydelser* (*micro-senses*; Croft & Cruse 2004). Kan inordnas under gemensam hyperonym, men hyponymerna dominerar och tillhör olika topikala domäner eller kommunikativa genrer: *kniv* 'ätbestick' – *operations-* – *gräsklippar-* etc.; *kort* 'foto' – 'vykort' – 'kreditkort' – 'visitkort'; *operation* militär – kirurgisk – matematisk
>
> *semantiska fasetter* (Croft & Cruse 2004). Klart skilda, men bildar tillsammans en *global gestalt*: *bok* 'text (innehåll)' – 'volym'
>
> *semantiska aspekter*. Mer mångdimensionellt graduella än fasetterna: *ny*, *ork*, *liv*, *man* (pronomenet)
>
> (Norén & Linell 2006:11)

Författarnas framställning matchar i stor utsträckning SAOB:s semantiska beskrivningsmodell och mikrostruktur (jfr avsnitt 2.4.2 ovan). Även i ordbokens betydelseindelningar framstår semantisk självständighet (autonomi) som en skala. En härledd betydelse kan utgöra en (del av en) huvudbetydelse, vara underordnad en annan betydelse eller t.o.m. uppfattas som ett eget ord. I Norén & Linells skala motsvarar semantiska aspekter och fasetter och underbetydelser snarast del-betydelser inom huvudmomentet i SAOB, inklusive betydelser i undermoment (och undermoment till undermoment), medan prototypisk polysemi svarar mot olika betydelser i separata huvudmoment. Närhomonymi och ren homonymi motsvarar (homografa) ord i självständiga artiklar (med eller utan etymologisk länk).

I enlighet med prototypteorin betraktas i avhandlingen betydelseindelning (i lexikografiskt avseende, men även rent semantikteoretiskt) som ett gradfenomen. Detta innebär att gränsen mellan monosemi (en betydelse) och polysemi (flera betydelser) hos ett ord inte är skarp. Som Norén och Linell (2006) påpekar ingår även *homonymi* i samma skala. Med homonymi avses i avhandlingen: vad som trots överensstämmelse till formen (dvs. de skrivs och/eller uttalas på samma sätt) uppfattas vara olika ord. Homonymi kan med denna definition ha uppstått ur polysemi (jfr t.ex. *bok* 'träd' och *bok* 'skrift' som idag normalt inte betraktas som samma ord, trots att det finns ett historiskt släktskap), men kan också ha uppstått genom slumpmässiga formella överenstämmelser (till följd av inhemsk ljudutveckling och/eller med lån från annat språk, jfr t.ex. *stek* 'köttbit' med *stek* 'knop').[39]

[39] I SAOB påtalas historiskt släktskap mellan (homografa) ord i separata artiklar i etymologiparenteserna. Så anges exempelvis i etymologiparentesen till just **BOK**, sbst.2 (= 'skrift'): "etymologiskt identiskt med **BOK**, sbst.1" (= 'träd').

3.4 Konceptuell metaforteori

Den kognitiva semantiken strävar efter att beskriva och förklara den semantiska strukturen hos språkliga uttryck. Enligt Langacker (1987:99) är semantisk struktur: ”conceptualization tailored to the specifics of linguistic convention. Semantic analysis therefore requires the explicit characterization of conceptual structure”. Det handlar då om att koppla inre kognitiva mönster till yttre språkliga företeelser. Lexikala betydelser ses inte bara som en ostrukturerad mängd separata enheter. Som visades i föregående avsnitt riktas blicken i prototypteoretiska språkvetenskapliga analyser mot semantiska strukturer i form av betydelsekluster som kretsar kring en eller ett par centrala kärnbetydelser. Mindre prototypiska betydelser kan härledas till mer centrala betydelser. Men betydelseutvidgning och diakron utveckling av polysemi (liksom för övrigt även synkront motiverad sådan) är också direkt kopplad till specifika semantiska mekanismer – inte sällan metafor och metonymi. Det finns i varje enskilt fall en anledning till att den aktuella betydelsen uttrycks som den gör. Inom den konceptuella metaforteorin riktas intresset mot dessa strukturerande mekanismer.

I följande avsnitt presenteras hörnstenarna i den konceptuella metaforteorin. I avsnitt 3.4.1 ges en allmän översikt och kort tillbakablick. I avsnitt 3.4.2 riktas blicken mot domäner och domänmappning. Avsnitt 3.4.3 behandlar metaforers erfarenhetsgrund och avsnitt 3.4.4 olika typer av metaforer. I 3.4.5 diskuteras metonymi och i 3.4.6 metafor och metonymi som gradfenomen. I 3.4.7 förs ett resonemang kring metafor och metonymi i diskursiv interaktion, och i 3.4.8 diskuteras generalisering som mekanism och utvidgning som resultat vid semantisk förändring. I avsnitt 3.4.9, till sist, görs en kort jämförande sammanställning mellan mekanismerna metafor, metonymi och generalisering.

3.4.1 Bakgrund

Den konceptuella metaforteorin etablerades med Lakoff & Johnsons *Metaphors we live by* (1980).[40] Teorin har sedan utvecklats i en lång rad verk, inte minst av författarna själva (se t.ex. Johnson 1987, Lakoff 1987, 1990, 1997, 2008, Lakoff &

[40] Precis som Geeraerts (2010a) påpekar bör det understrykas att Lakoff & Johnson inte var de första lingvister som riktade ljuset mot psykologiska aspekter och encyklopediska perspektiv på betydelseanalys. Som framgått tidigare i avhandlingen riktades redan i den teoretiska diskussionen inom den historisk-filologiska skolan (som dominerade den semantiska teorin under andra halvan av 1800-talet och de första decennierna av 1900-talet) uppmärksamhet mot psykologiska mekanismer bakom semantiska förändringar. Jfr hur Stern baserar sina analyser bl.a. på psykologen Delacroixs arbeten (se avsnitt 3.1.2). Ett alltför ensidigt historiskt fokus, det diakrona studiets totala dominans, inom den historisk-filologiska skolan medförde så småningom att även dessa tankar om språket undanträngdes av andra synsätt som härefter kom att prägla den semantiska teorin.

Johnson 1999). Historiskt sett sträcker sig intresset för metaforer dock betydligt längre tillbaka än så. Ordet *metafor* härstammar från grekiskans *μεταφορά*, 'överföring', och var en term redan inom antikens retorik och poetik, men då i snävare betydelse, om en specifik stilfigur (trop).

Inom konceptuell metaforteori innebär metaforer att vi *förstår* och *upplever* en typ av saker i termer av en annan (Lakoff & Johnson 1980:5). Med ett koncept eller ett begrepp (eng. *concept*) avses en mental föreställning, och det konceptuella inslaget i teorin ska förstås som att metaforer inte bara betraktas som ett fenomen i språket, utan som något som i första hand är relaterat till vårt bakomliggande sätt att tänka och agera – det är en del av vårt konceptuella system. Vi använder inte bara metaforer för att prata om olika företeelser i världen, utan även för att förstå och tänka på dem. I sin förlängning innebär detta också att metaforer inte bara förekommer i vissa (t.ex. litterära) sammanhang och med viss stilistisk effekt, utan i alla typer av situationer och i olika typer av genrer och diskurser.

Men det finns förstås en direkt koppling mellan tanke och språk. Konceptuella metaforer, som är kognitiva till naturen, kan ge upphov till rent språkliga uttryck. Därmed kan en etablerad/konventionaliserad konceptuell metafor uttryckas genom ett likafullt konventionaliserat språkligt uttryck. Men också en språkligt sett nyskapande och fräsch metafor kan ansluta till en väldigt konventionell och allmän underliggande konceptuell metafor. Omvänt ser förhållandet annorlunda ut: så länge en metafor aldrig har befästs konceptuellt i tanken hos någon kan den inte heller uttryckas genom konventionaliserade språkliga uttryck (jfr Lakoff & Turner 1989:50–51).[41]

I *The Routledge handbook of metaphor and language* (2016) anger Kövecses följande definition som standarddefinition för en konceptuell metafor: "A conceptual metaphor is understanding one domain of experience (that is typically abstract) in terms of another (that is typically concrete)" (2016:13). Definitionen sätter fingret på att förståelse och varseblivning inte i första hand ska kopplas till enskilda ord eller språkliga uttryck, utan till hela domäner. Med domän avses här en strukturerad helhet, en sammanhängande organisation av erfarenheter (se vidare avsnitt 3.4.2.1 nedan). Kövecses understryker också att denna definition tar fasta på att metaforer både är en process och en produkt (av denna process), den omfattar alltså både själva tänkandet och förståelsen, och resultatet av detta tänkande osv.

Att metaforer inte är exklusivt bundna till det språkliga uttrycket är ett grundantagande för den konceptuella metaforteorin. Förutom detta görs följande två grundantaganden inom teorin: 1) Metaforer är ett resultat av *mappning* mellan två domäner. 2) Metaforer är *erfarenhetsbaserade.* I de två närmast följande avsnitten behandlas dessa antaganden i tur och ordning.

[41] Termerna *konventionalisering* och *befästning* diskuteras vidare i avsnitt 3.5 nedan.

3.4.2 Domänmappning

Vad innebär det att förstå en domän i termer av andra? Kövecses (2016:14) beskriver det som ”*a systematic set of correspondences* between two domains of experience” (min kursivering). I litteraturen beskrivs dessa systematiska korrespondenser ofta också i termer av *projicering* eller *mappning* (eng. *mapping*) – vissa aspekter eller komponenter, vissa (del)begrepp, hos en s.k. källdomän (*source domain*) mappas eller överförs till en s.k. måldomän (*target domain*).[42] Som ett exempel på hur olika källdomänsbegrepp kan mappas med måldomänsbegrepp listar Kövecses (2002:9) korrespondenser mellan domänerna för den konceptuella metaforen LOVE IS A JOURNEY:[43]

SOURCE	TARGET
the travellers	the lovers
the means of transport	the relationship itself
the journey	the evolution of the relationship
the obstacles encountered	the difficulties experienced
decisions about which way to go	choices about what to do
the destination of the journey	the goals of the relationship

Med hjälp av mappningar som dessa kan man förklara varför sådana metaforiska uttryck som *it’s been a bumpy road* och *we’re at a crossroads* betyder det de faktiskt betyder. Begrepp från källdomänen motsvarar systematiskt begrepp i måldomänen. Utifrån denna beskrivning kan man få intryck av att begreppen i måldomänen så att säga fanns där från början och att språkbrukaren sedan bara har att relatera de båda domänernas begreppsinnehåll till varandra. Kövecses menar dock att detta är en felaktig tolkning. Domänen för kärlek (måldomänen) saknade dessa begreppsliga aspekter innan den strukturerades genom resans domän (källdomänen): ”in a way, it was the concept of journey that ’created’ the concept of love” (2002:9).

Mappningen mellan källa och mål ska också i normalfallet förstås som en mappning mellan en konkretare och en abstraktare domän. Om syftet med metaforen är att *förstå*, förefaller det högst rimligt att mer komplexa företeelser tolkas i termer av något mer lättbegripligt. Detta medför att metaforiska mappningar ofta involverar en fysisk källdomän. Kövecses (2016:16) menar att i exempel som det ovan anförda är måldomänen betydligt mer abstrakt än källdomänen.

Det ska understrykas att mappning inte innebär fullständig överenstämmelse eller motsvarighet, alla aspekter överförs inte från källdomänen till måldomänen.

[42] Termen *mappning* är lånad från matematiken (liksom f.ö. även *domän*) (jfr Lakoff & Johnson 2003); den motsvarar vad som på svenska oftast kallas *avbildning*.

[43] I denna avhandling följs konventionen att återge konceptuella metaforer i text med kapitäler (och metaforiska språkliga uttryck i kursiv stil).

Geeraerts (2010a:206) som också diskuterar metaforen LOVE IS A JOURNEY påpekar att en resa normalt också inkluderar t.ex. reservationer och bokningar, men att dessa aspekter i normalfallet inte mappas till måldomänen. Det finns olika bud i litteraturen på att förklara regelbundenheten bakom denna begränsning hos domänmappningen. Kövecses (2016) nämner särskilt tre författare som har tagit sig an problemet. Lakoff (1990) talar t.ex. om ”the invariance hypothesis” som i korta drag innebär att allt som inte står i konflikt med måldomänens mest generiska, schematiska struktur kan mappas från källdomänen. Grady (1997) menar att endast sådana delar av källdomänen kan mappas som baseras på s.k. primära metaforer (jfr avsnitt 3.4.3). Kövecses (2000) hävdar att från källan projiceras eller mappas sådant material som hör till dess centrala *meaning focus*. I ett senare arbete preciseras denna tanke något – meaning focus motsvarar snarast innehållet i s.k. ramar (frames) (se Kövecses 2017).

3.4.2.1 Domänbegreppet

Konceptuella metaforer ska alltså förstås som mappningar mellan källdomäner och måldomäner. Frågan är bara vad en domän egentligen är, mer exakt. Termen har ibland kritiserats för att vara för vag och oprecis (se t.ex. Croft 1993, Geeraerts 2010a, Koch 2016, Kövecses 2017). Så lyfter Warren (1999) bl.a. dels att skillnaden mot likhets-/närhetsbegreppen (jfr avsnitt 3.1.3) inte är tydlig, dels att det är svårt att avgöra och bestämma vad som utgör en domän (och vad som utgör en annan).[44] Olika forskare använder också olika termer för vad som verkar vara samma fenomen eller för fenomen som rent definitionsmässigt överlappar varandra. En gemensam utgångspunkt är dock tanken att semantik är encyklopedisk till sin natur och att encyklopedisk kunskap inte är ostrukturerad, utan systematiskt organiserad.

För Lakoff & Johnson (1980:117–118) representerar en domän en koherent organisation av erfarenheter, som bl.a. strukturerar naturliga dimensioner och relationer (såsom delar, nivåer, orsaker m.m.). Domäner anses naturliga i så måtto att de grundas på erfarenheter som har upplevts genom interaktion med andra personer och genom våra kroppar.

Langackers (1987) definition av domänbegreppet tar avstamp i och ansluter i hög grad till Lakoff & Johnson 1980, men hans analys är mer nyanserad och djupgående. Den understryker också tydligare begreppets roll för den lexikala semantiken: ”a coherent area of conceptualization relative to which semantic units may be characterized” (1987:488). Langackers definition av domän bygger på en uppdelning i termparet *profil* (eng. *profile*) och *bas* (*base*). Langacker menar att det, för

[44] Warren (1999:228) menar att eftersom domäner inte verkar vara statiska och stabila erfarenhetskonstruktioner så kan den tolkning som vi föredrar i ett visst fall av figurativ ordanvändning i själva verket framkalla utformningen av domänen hos tolkaren i efterhand, istället för att det är den etablerade domänen som framkallar tolkningen.

att vi ska förstå ett visst begrepp, förutsätts kunskap om ett eller flera andra begrepp som bakgrundskunskap – ett begrepp profileras mot en bas. Langackers ofta citerade exempel på hur förhållandet mellan profil och bas ska uppfattas beskriver relationen mellan begreppen *arc* och *circle* (1987:183f.). För att beskriva begreppet ’(cirkel)båge’ (profilen) krävs att man relaterar det till begreppet ’cirkel’ (basen). Saknas förförståelsen av basen i det här fallet tolkas begreppet ’båge’ snarast endast som en kurvig eller böjd linje. Ett begrepp kan fungera både som profil mot en bas eller som bas åt en annan profil. För att förstå begreppet *cirkel* krävs därför att det i sin tur relateras som profil till en bas, i det här fallet: ’det tvådimensionella, fysiska rummet’.

En bas utgör normalt sett bas för flera profiler, och detta gör att baser fungerar som domäner: en domän kan alltså ses som en semantisk struktur som fungerar som bas för åtminstone en begreppsprofil. I exemplet ’cirkel’, inkluderar cirkelns domän även ’radie’, ’diameter’, ’korda’ osv.

Inte alla domäner kan dock själva fungera som profil med andra domäner som bas. Langacker skiljer på två olika typer av domäner: *abstrakta domäner* (eng. *abstract domains*), sådana som kan fungera så, och basdomäner (*basic domains*), sådana som inte verkar definierbara i relation till andra, mer basala koncept. I det ovan anförda exemplet utgör ’cirkel’ exempel på en abstrakt domän, och ’det fysiska rummet’ exempel på en basdomän.

Langacker menar vidare att vissa domäner består av flera olika *dimensioner*. När det exempelvis gäller begreppet ’färg’ aktualiseras dimensionerna nyans, ljusstyrka och färgmättnad samtidigt när ett begrepp profileras mot denna domän. Dessutom kan ett begrepp förutsätta *flera olika domäner* samtidigt. Begreppet ’människa’ förutsätter samtidigt en kombination av domäner som: fysiska objekt, levande varelser, viljestyrda agenter m.fl. Langacker (1987:150–2) kallar en sådan kombination av flera domäner som aktualiseras samtidigt för en *domänmatris* (*domain matrix*). Skillnaden mellan olika dimensioner av domäner och olika domäner som hålls samman i en matris uppfattas som en gradfråga.

3.4.3 Metaforers erfarenhetsgrund

En viktig fråga att ställa sig vid analysen av metaforer är hur det kommer sig att en viss källdomän länkas till en viss annan måldomän – varför just dessa två? Det verkar inte vara en slump att t.ex. ilska förknippas med hetta (*det brann inom henne*) eller en knuten näve till en yta av metall (*hon har nävar av stål*). Den konceptuella metaforteorins svar på frågan är att det alltid finns en erfarenhetsbaserad grund för domänmappning: ”metaphors are grounded in systematic correlations within our experience” (Lakoff & Johnson 1980:61). Denna erfarenhetsgrund kan ta sig olika uttryck. Den traditionella förklaringen av grunden eller motivet till metaforen innebär att man talar om *likhet* (jfr Kövecses 2016:18f.). Man kan tänka sig yttre

likheter av mera ”objektiv” karaktär[45] (en knuten näve är hård, stål är hårt), men även likhet som baseras på mer subjektiva upplevelser, eller likhet i strukturen på mer generisk, schematisk nivå. Kövecses tar metaforen LIFE IS A GAMBLING GAME som ett exempel på det subjektiva slaget av likhet: vi kan uppleva vissa handlingar och deras konsekvenser i vårt liv som om de vore ett spel (i termer av vinst och förlust osv.). Exemplet HUMAN LIFE CYCLE IS THE LIFE CYCLE OF A PLANT utgör ett fall av likhet på mer generisk eller abstrakt nivå. Man ser här framför sig hur en planta kommer till, växer upp, når sin utvecklings topp för att sedan börja förfalla och slutligen upphöra att existera.

Diskussionen om den roll som likhet spelar vid domänmappning kan dock nyanseras. Svanlund (2001:22) understryker det faktum att det finns många slag av jämförelser och att alla dessa inte är metaforiska: ”Det ligger uppenbara skillnader i att jämföra – ett äpple med andra äpplen – ett äpple med en apelsin – ett äpple med mänskliga kroppsdelar – ett äpple med en stad”. Med sitt resonemang riktar Svanlund också ljuset mot den roll som *olikhet* faktiskt spelar vid metaforisk mappning. Det som utmärker metaforiska jämförelser från andra jämförelser har (bl.a.) just att göra med att de förra inbegriper uppenbara olikheter mellan de inblandade domänerna. Det finns också en inbyggd direktionalitet hos de metaforiska jämförelserna som inte finns på samma sätt hos icke-metaforiska liknelser (som t.ex. jämförelsen av ett äpple med en apelsin): *kinderna är (som) små röda äpplen ≠ dessa små röda äpplen är (som) kinder* (ibid.). Direktionaliteten ansluter även till det faktum att måldomänens vanligen abstraktare begrepp tolkas och förstås genom en konkretare källdomän, och inte tvärtom (se ovan).

Kövecses (2016:18) påpekar också att likhet inte i alla fall räcker som förklaring för relationen mellan käll- och måldomän. Han tar exemplet INTENSITET ÄR HETTA, en konceptuell metafor på högre schematisk nivå än (och därmed innefattande) sådana mer specifika metaforer som ILSKA ÄR ELD, ENTUSIASM ÄR ELD osv. De mer specifika begreppen delar tillsammans en dimension av intensitet som kan konceptualiseras som hetta, men begreppet HETTA i sig har inga egentliga likheter med begreppet INTENSITET – hetta är något som vi fysiskt upplever med våra kroppar, medan intensitet är ett i hög grad abstrakt och subjektivt begrepp. Den konceptuella metaforteorin förklarar mappningen mellan domänerna i ett fall som det här genom att hävda att det finns *en korrelation i upplevd erfarenhet* mellan intensitet och hetta:

> Often, when we engage in activities at a high intensity (be it physical or emotional), our body develops body heat. In this sense, intensity is correlated with heat, and this provides the motivation for the use of HEAT as a source domain for INTENSITY as a target. The generic-level conceptual metaphor INTENSITY IS HEAT can then be

[45] I själva verket är det problematiskt att tala om rent objektiva likheter. Alla likheter är rimligen upplevda och kontextbundna. Snarare kan man i fall som dessa tala om intersubjektivt samupplevda likheter (i en viss kontext).

> regarded as grounded in a correlation between a sensorimotor experience and an abstract subjective one.
>
> (Kövecses 2016:18)

Den här typen av metaforer, baserade på korrelationer i den upplevda erfarenheten, kallar Lakoff & Johnson (1999), efter Grady (1997), för *primära metaforer* (*primary metaphors*).

3.4.4 Olika slag av metaforer

Det finns olika sätt att kategorisera metaforer utifrån hur mappningen går till och hur de aktuella domänstrukturerna ser ut, och i litteraturen diskuteras metaforer utifrån ett stort antal olika klassifikationssystem. I föregående avsnitt nämndes exempelvis Lakoff & Johnsons/Gradys *primära metaforer* där utgångspunkten är korrelationer i den erfarenhetsmässiga förankringen.

Lakoff & Johnson (1980) särskiljer tre olika typer av konceptuella metaforer som kan kopplas till vårt bakomliggande sätt att se på och förstå vår omvärld. Den första typen, *strukturella metaforer*, är sådana som i det ovan anförda exemplet, LOVE IS A JOURNEY (se avsnitt 3.4.2), där en hel komplex struktur (bl.a. med bevarade relationer mellan deltagarna) projiceras från källa till mål: vi ser här framför oss personer som reser, en resväg, ett mål osv. Den andra typen, *orienterande metaforer*, tar sin utgångspunkt i upplevelser av rumsliga förhållanden i vår omgivning. Konceptuella metaforer som HAPPY IS UP (*Samtalet muntrade verkligen upp mig*) och SAD IS DOWN (*Jag känner mig nere*) kan bl.a. förklaras i termer av att tillstånd av ohälsa ofta medför sängliggande, medan vi som pigga och friska vanligen är uppe och står på benen. De orienteringsrelaterade metaforerna projicerar således spatiala och sensomotoriska generiska strukturer eller scheman. Den tredje typen slutligen, *ontologiska metaforer*, är sådana som låter oss tänka på och förstå abstrakta och komplexa företeelser i termer av konkreta entiteter och substanser (Lakoff & Johnson 1980:25). Detta innebär att vi tänker oss t.ex. handlingar, känslor och egenskaper som konkreta föremål. Trots att något i själva verket saknar tydliga avgränsningar eller beståndsdelar eller egentligen inte låter sig räknas uttrycker vi oss och tänker på det som om det faktiskt kunde: *någon har mycket eller mängder av tålamod*, *den dåliga sidan av förslaget*, *ha något i minnet*, eller *något föll ur minnet* osv. Typiska exempel på ontologiska metaforer är projiceringar av den mentala strukturen, eller föreställningsschemat, BEHÅLLARE. Lakoff & Johnson lyfter även fram *personifieringar* som ett särskilt slag och en generell kategori inom gruppen ontologiska metaforer (1980:33–34). En personifiering innebär helt enkelt att föreställa sig något icke mänskligt i termer av något mänskligt: *Evolutionsteorin förklarar hur olika arter har utvecklats* eller *Sjukdomen hann ikapp honom, kroppen orkade inte mer*.

Metaforer kan även klassificeras efter karaktären hos de enskilda korrespondenserna i den metaforiska projiceringen, dvs. själva mappningarna. Som framgår av Kövecses förklaringsmodell i avsnitt 3.4.2 ovan kan man tala om mappningar på olika nivåer. Utifrån samma perspektiv talar Lakoff & Turner (1989) när det gäller (strukturella) metaforer av typen LOVE IS A JOURNEY och TIME IS MONEY osv. om *metaforer på specifik nivå* (*specific-level metaphors*). Själva specificiteten här innebär att de dels har fixerade och specifika käll- och måldomäner, dels har hela listor av komponenter som specificeras i mappningen. Metaforer på specifik nivå ställs i kontrast mot *metaforer på generisk nivå* (*generic-level metaphors*) som saknar specificitet i båda dessa avseenden (TILLSTÅND ÄR EN PLATS: *han befinner sig i en kris*). Mappning kan ske samtidigt på både specifik och generisk nivå. I ett exempel som AKILLES ÄR ETT LEJON illustreras hur mappning sker samtidigt på flera nivåer. På en bakomliggande strukturell nivå förekommer här en schematisk mappning: MÄNNISKA ÄR (ETT ICKE-MÄNSKLIGT) DJUR, och samtidigt, på mer specifik nivå mappas Akilles med ett lejon, lejonets ”mod” med Akilles mod och relationen mellan lejonet och lejonets ”mod” med Akilles och hans mod (1989:196).

Ruíz de Medoza Ibañez (2000) skiljer på två typer av metaforer med utgångspunkt i kvantiteten hos korrespondenserna mellan käll- och måldomäner, och talar om *one-correspondence metaphors* och *many-correspondence metaphors*. Many correspondence-metaforer inbegriper en mer komplex mappning, en mappning på fler punkter: strukturella metaforer som LOVE IS A JOURNEY kan med denna syn förklaras genom att de båda domänerna inte i första hand är mer detaljerade, men att de motsvarar varandra i flera olika avseenden. One-correspondence-metaforer innebär (på ett ytligt plan) en enklare form av mappning: ett (del)begrepp i källdomänen mappas med ett i måldomänen. Även Ruíz de Mendoza Ibañez analyserar metaforer av typen AKILLES ÄR ETT LEJON, men menar att detta är ett typiskt exempel på one-correspondence metafor (som ofta inbegriper konkreta såväl käll- som måldomäner och utgörs av olika typer av personifieringar). De olika typerna av mappningar används i språket med olika syften: many-correspondence-metaforer för att hitta tillräckligt många gemensamma egenskaper för att mappningen mellan domänerna ska bli möjlig, och one-correspondence-metaforer för att abstrahera fram mer abstrakta kärnaspekter ur källan. I fallet AKILLES ÄR ETT LEJON ser Ruíz de Mendoza Ibañez därför inte flera strukturella mappningar, utan en enda mappning (som inbegriper ett underliggande fokus på abstrakta korrespondenser) (se vidare avsnitt 3.4.6 nedan).

3.4.5 Metonymi

Vid sidan av metafor betraktas inom den kognitiva traditionen metonymi som en central konceptuell mekanism bakom semantisk struktur i språket. Liksom för

metafor sträcker sig dock historien för ordet *metonymi* betydligt längre tillbaka i tiden än till introduktionen av den konceptuella metaforteorin. Termen, som härstammar från grekiskans, *μετωνυμία*, 'förändring av namn', har traditionellt använts inom retoriken om stilfigurer som innebär att ett ord eller ett språkligt uttryck inte betecknas med sitt egentliga namn, utan med ett annat ord som det på något sätt står i ett naturligt samband med och därför leder tankarna åt samma håll. Typiska exempel på metonymier är DEL FÖR HELHET (*här behövs ett par starka armar*) eller PRODUCENT FÖR PRODUKT (*Han hade tre Zorn i sin samling*).

Inom den konceptuella metaforteorin betraktas metonymi inte bara som ett retoriskt grepp, utan som något som är en del av och präglar vårt sätt att tänka, handla och tala. Lakoff & Johnson (1980:35f.) och Lakoff & Turner (1989:102f.) definierar metonymi kontrastivt i förhållande till metafor. En metafor förutsätter källbegrepp och målbegrepp från två olika domäner och vidare en mappning mellan dem, medan metonymi har att göra med mappning inom en enda domän. Den primära funktionen för en metafor är att bidra med *förståelse*, medan metonymier främst används för *referens* (i kommunikationssituationen och i tanken). Relationen mellan källdomän och måldomän kan för metaforer beskrivas som att A ÄR B, medan samma relation för metonymier snarare bör beskrivs som: A STÅR FÖR B. Jfr Geeraerts' (2010a:215) exempel:

> If you call an aggressive opponent a *crocodile*, you metaphorically map the animal domain onto the human domain. Conversely, if you have a *crocodile handbag,* you stay within the animal domain but metonymically focus on the leather produced from the animal skin rather than on the animal as a whole.

Lakoff & Johnsons och Lakoff & Turners definitioner av metonymi har ibland kritiserats i litteraturen, bl.a. eftersom domänbegreppets vaghet gör det svårt att dra gränsen för vad som utgör en domän och vad som utgör två, men också eftersom det går att hitta exempel där metonymi verkar involvera mer än en domän (se t.ex. Geeraerts 2010a, Taylor 2002). Mot bakgrund av sådan kritik preciserar Croft (1993) metonymidefinitionen ytterligare; han tar sin utgångspunkt i Langackers bas- och profilbegrepp (se avsnitt 3.4.2.1 ovan). Eftersom ett metonymiskt begrepp kan profileras mot väldigt komplexa domänstrukturer och domänmatriser, även om bara en abstrakt domän utgör bas, bör man istället för att tala om mappning inom en enda domän, tala om mappning inom domän*matriser*. I metonymiska exempel som *Proust is tough to read* har man förvisso att göra med olika domäner: personen Proust och resultatet av Prousts författarskap, men de är relaterade till varandra och ingår i en och samma domänmatris: "This is indeed the critical difference between metaphor an metonymy. Metaphor is mapping between two domains that are not part of the same matrix" (Croft 1993:348).

Croft benämner mappning inom domänmatrisens gränser för *highlighting* (1993:348), vilket ska förstås som att en i den bokstavliga betydelsen sekundär

domän lyfts fram och blir primär (i exemplet ovan är det alltså Prousts författarskap som i den metonymiska användningen lyfts fram i ljuset). För Croft är highlighting ett nödvändigt, men inte ett tillräckligt, kriterium för metonymi (för att något ska betraktas som metonymiskt krävs även ett skifte av referens). Exempel som *This book is heavy* och *This book is a history of Iraq* illustrerar att highlighting är en mekanism som även är involverad vid andra typer av semantisk vaghet, vilka normalt inte betraktas som metonymi. Begreppet 'bok' profileras här mot två primära domäner. I det ena fallet lyfts bokens fysiska egenskaper fram och i det andra dess semantiska innehåll. Båda exemplen tolkas dock ofta som bokstavliga användningar (Croft 1993:349).

Croft (1993:352f.) lyfter också frågan om var någonstans i interaktionen mellan ord och fraser i den semantiska kompositionen som metonymi egentligen äger rum – är den ett substantivfenomen eller hör den till predikatet? I sådana exempel som *Vi hörde trumpeten* och *ett strimmigt äpple* har man traditionellt sett menat att metonymin hör till substantiven och därför ska förstås som 'ljudet av trumpeten' respektive 'ett äpples yta'. Langacker (1987:271f.) hävdar motsatsen och menar att det istället är hos predikatet den metonymiska processen sker. Tolkningen blir då att verbet *höra* även kan inbegripa 'ljudet av ett föremål som låter' och att adjektivet *strimmig* inbegriper 'yta på ett tredimensionellt föremål'. Croft å sin sida menar att lokalisering av metonymi (eller metafor) till enskilda lexikala element i en komplex språklig konstruktion egentligen är en icke-fråga – den förekommer i kraft av kombinationen av de olika elementen. Med en encyklopedisk syn på semantik finns det ingen motsättning i att vi både i betydelsen hos *trumpet* tar hänsyn till 'ljudet som instrumentet frambringar' som ett klart framträdande drag och samtidigt vid en encyklopedisk karakterisering av *höra* tar 'föremål som frambringar ljud som människor kan höra' i beaktning. "Thus, one can have one's semantic cake and eat it too" (1993:354).

Även Crofts definition har dock ibland anklagats för att vara för vag eller för allomfattande (se t.ex. Koch 2016). För att i avhandlingen tydligare kunna avgränsas från andra semantiska processer och betydelseutvecklingsmekanismer relateras metonymi här även till vad som ibland beskrivs som (mentala) referentiella scener eller scenarier (se t.ex. Fillmore 1977). Med en *scen* avses i detta sammanhang en referentiell situation eller händelse där olika relevanta element eller entiteter kan identifieras liksom den konceptuella roll som de spelar i den aktuella situationen eller händelsen. En sådan scen kan vara upplevd eller bara tänkt/föreställd men grundar sig i erfarenhet i någon grad. Inom scenen föreligger protypiska samband mellan elementen/entiteterna som baserar sig på rumslig eller tidsmässig samförekomst eller på kausal påverkan: författarens relation till sina verk blir därmed naturlig. I ett uttryck som *Proust is tough to read* (jfr ovan) har ett skifte av referens ägt rum mellan två samhöriga element inom scenen; upphovspersonen själv tonas ned, men hans verk hamnar i förgrunden.

Ur diakront perspektiv kan exemplet som diskuterades i avsnitt 3.1.5 ovan, om utvecklingen från betydelsen ’vittnesmål’ till ’vittne’ hos eng. *witnes*, illustrera hur referens har skiftats från entiteten ’vittnesmål’ till entiteten ’person som lämnar vittnesmål’ i den aktuella scenen eller scenariot där de båda samförekommer. Eftersom denna samförekomst eller detta samband också är närvarande eller etablerat hos mottagaren/åhöraren blir tolkningen naturlig.[46]

3.4.6 Metafor och metonymi som gradfenomen

Som framgick i föregående avsnitt uppfattas metafor och metonymi inom den konceptuella metaforteorin i grunden som två åtskilda fenomen. Men även om det finns principiella skillnader dem emellan är det inte alltid helt enkelt att dra gränsen mellan det ena och det andra. En anledning till detta är att metonymi och metafor kan betraktas som gradfenomen på samma skala: för att något ska betraktas som en metafor krävs en viss åtskillnad eller distans mellan de båda aktuella domänerna (eller domänmatriserna); om denna distans saknas eller är för kort uppfattas företeelsen istället som ett fall av metonymi. För att nyansera beskrivningen av denna relation utnyttjar Svanlund (2001) begreppen *metaforicitet* (efter Grady, Oakley & Coulsons (1999) *metaphoricity*) och *bildlighetsgrad*:

> Metaforiciteten rör […] i vilken utsträckning en given relation är av metaforisk typ (och inte exempelvis metonymisk). Metaforiciteten samverkar med bildligheten, men de två gradaspekterna är inte identiska. Lite förenklat kan sägas att metaforiciteten […] handlar om vilken typ av relation vi har att göra med, medan bildlighetsgraden […] handlar om styrkan i en relation som redan förutsätts metaforisk, åtminstone ursprungligen.
>
> (Svanlund 2001:24)

I senare arbeten talar Svanlund istället för bildlighetsgrad om *metaforisk styrka* (se t.ex. Svanlund 2007 (där på eng.: *metaphorical strength*) och 2009), definierat som i vilken utsträckning metaforer fortfarande kan aktivera föreställningar om källdomänen. Det finns tydliga poänger med denna senare term, särskilt eftersom den tydligare ringar in att det just är metaforik som det är frågan om. Med tanke på att bildliga användningar i SAOB inte nödvändigtvis är ett exklusivt metaforfenomen anses *bildlighetsstyrka* i det här fallet vara en mer lämpligt term, och det är den term som kommer att användas fortsättningsvis i avhandlingen.

[46] Beskrivningen här är i linje med Kochs (2016) analys av metonymi utifrån framebegreppet (jfr avsnitt 3.2), enligt vilken en semantisk frame (efter Geeraerts 2006:16) definieras som “a coherent structure of related concepts where the relations have to do with the way the concepts co-occur in real world situations”. Det vidare begreppet domän omfattar de snävare Frames/scenes.

Relevant för bildlighetsstyrkan, hur bildligt ett visst uttryck upplevs, är den metaforiska betydelsens autonomi, alltså hur självständig den är och hur mycket den skiljer sig i förhållande till grundbetydelsen. Man talar i fråga om 'mindre bildliga metaforer' i litteraturen ofta om *bleka*, *sovande* eller t.o.m. *döda* metaforer (vilka ställs i relation till *levande*, *livskraftiga*, *friska* eller *fräscha* metaforer) (Svanlund 2001:41; jfr Jonsson 2003:61). En traditionell förklaring till att metaforer bleknar är påverkan av tid och upprepat bruk (nötning). Det finns dock många exempel på metaforer som inte har bleknat trots frekvent och långvarigt bruk, och också belägg på motsatsen: metaforer kan blekna även utan sådant bruk. Svanlund pekar därför på att även andra faktorer måste spela in. En sådan faktor kan vara att källdomänens betydelse i vår kultur och i vårt dagliga liv minskar: "Att *ok* är blekare än *börda* beror varken på intensivare nötning eller högre ålder utan på att allt färre vet vad ett ok är och än mindre använder det" (2001:329). En annan faktor har att göra med om språkbrukarna har icke-metaforiska synonymer eller inte att tillgå för begreppet i fråga. Om inte, ökar sannolikheten för att uttryckets bildlighetsstyrka sjunker: "Att *kran* i betydelsen 'näsa' fortfarande uppfattas som en tydlig metafor hänger delvis samman med att det icke-metaforiska *näsa* används mycket oftare" (2001:74).

Crofts analys av den roll som *highlighting* spelar (se föregående avsnitt) antyder även att gränserna för vad som utgör en metonymi är oskarpa, och att metonymi i själva verket kan förstås som en glidande skala i sig. Vid exempel som *Proust is tough to read* (FÖRFATTAREN FÖR VERKET) och *This book is a history of Iraq* (BOKEN FÖR ENBART INNEHÅLLET) är gränsen svår att dra mellan vad som å ena sidan utgör en metonymi och å andra sidan enbart en av flera semantiska aspekter eller fasetter hos en komplex betydelse.

Ruíz de Mendoza Ibañez (2000) menar att relationen mellan metafor och metonymi kan beskrivas som en skala från many correspondence-metaforer (se avsnitt 3.4.4 ovan) i ena änden till metonymier i den andra. Highlighting beskrivs då som en länk mellan metonymi och metafor. Enligt Ruíz de Mendoza Ibañez påminner domänmappningen hos one-correspondence-metaforer i hög grad om metonymisk mappning i det att båda processerna just involverar highlighting. I exempel av typen AKILLES ÄR ETT LEJON (one-correspondence metafor) är det lejonets "mod" som på detta sätt lyfts fram.

3.4.7 Metafor och metonymi i interaktion

Gränsen mellan metafor och metonymi kan vara svår att dra av rent definitionsorienterade orsaker. Inte mindre komplicerad blir situationen av att det i det faktiska språkbruket förekommer olika kombinationer av och samspel mellan de båda mekanismerna, vilket bl.a. Goossens (1990), Barcelona (2000) och Geeraerts (2010a) har uppmärksammat.

Goossens (1990) lanserar termen *metaftonymi* (eng. *metaphtonymy*) som en sammanfattande beteckning på olika slag av interaktioner mellan metafor och metonymi, och skiljer mellan å ena sidan metonymiskt motiverade metaforer och å andra sidan metaforer inom metonymier, eller metonymier inom metaforer. Metonymiskt motiverade metaforer innebär en sekventiell användning av de båda semantiska mekanismerna. Att höja på ögonbrynen (jfr Goossens 1990:333) kan t.ex. stå i en metonymisk relation till att bli förvånad eller att tvivla. I det fall någon, endast som ett uttryck för sin känsla och utan åtbörd, säger att hon eller han höjde på ögonbrynen åt det oväntade förslaget, används metonymin metaforiskt. Vid metonymier inom metaforer och metaforer inom metonymier är det istället frågan om parallell interaktion mellan de båda processerna, någon del i ett helt metaforiskt uttryck används metonymiskt, eller vice versa. Inuti det metaforiska uttrycket *catch someone's ear* 'fånga någons uppmärksamhet' (där *catch* alltså tolkas metaforiskt) står *ear* i metonymisk relation till den person som väntas lyssna.

Geeraerts (2010a:220) sammanfattar Goossens metaftonymianalys som en kartläggning av de olika semantiska processer som förekommer både i sammansatta språkliga uttryck och i varje del i ett sådant uttryck. Vidare menar han att det slag av metaftonymi som innebär att metafor och metonymi uppträder samtidigt (inte sekventiellt) i mycket påminner om sådana uttryck som *smutsiga fingrar på fönsterrutan*. I dylika fall kan man tänka sig antingen en metonymisk relation ('märken efter smutsiga fingrar') eller en metaforisk relation som grundas i likhet (ETT HANDAVTRYCK ÄR EN HAND). Goossens metaftonymibegrepp är centralt för avhandlingen. I avhandlingen anpassas dock termen efter undersökningens utformning och de resultat som den genererar, och förutom för samverkan eller interaktion mellan metafor och metonymi (enligt beskrivningen ovan) används den just för att beteckna betydelseutveckling som av olika skäl kan tolkas antingen som metaforiska eller också metonymiska, i enlighet med Geeraerts här angivna exempel (se vidare avsnitt 4.3.1 o. 5.1.1 nedan).

3.4.8 Generalisering och semantisk utvidgning

Liksom inom traditionell semantisk teori (jfr avsnitt 3.1.1–3 ovan) framhålls i kognitivistiska beskrivningar ibland generalisering som en viktig princip bakom semantisk förändring. Fenomenet har dock inte samma centrala plats i teoridiskussionen som metaforik och metonymi och har långt ifrån ägnats samma uppmärksamhet som dessa mekanismer. I det följande presenteras några teoretiska perspektiv på generalisering och semantisk utvidgning.

Först och främst kan det slås fast att en stor terminologisk variation föreligger för vad som ofta kan betraktas som en och samma semantiska företeelse. I den engelskspråkiga litteraturen kan man stöta på termer som *generalization*, *extension*, *expansion*, *widening* och *broadening* i mer eller mindre synonymt bruk, men även

schematization, *abstraction* och *bleaching*[47] som ofta används med snarlik innebörd (se t.ex. Geeraerts 2015, Koch 2016, Lakoff & Johnson 1980, Traugott 2017 o. jfr resonemanget nedan). Motsvarande variation föreligger även på svenska och vanliga termer i litteraturen är *generalisering*, *(ut)vidgning*, *extension*; *schematisering*, *förblekning* (se t.ex. Ekberg 2004, Norén 2003, Svanlund 2001, Svensén 2004). Dessutom råder det en oenighet kring huruvida generalisering är ett eget slag av semantisk process eller om det är ett resultat av en annan eller andra processer eller om det möjligen är bådadera.

Inte sällan beskrivs generalisering som ett semantiskt motsatsbegrepp till specialisering och detta termpar i sin tur i relation till metafor och metonymi. Så gör, som nämnts ovan, t.ex. Geeraerts (2015) i sin klassifikation av lexikala semantiska förändringstyper. Geeraerts skriver att det handlar om fyra grundläggande slag av förändringsmekanismer på semasiologisk nivå. Han understryker dock att sammanförandet och sambeskrivningen av typerna ofta görs på grundval av bekvämlighet och gammal vana, och att metaforer och metonymier ”are by far more frequent in the life of languages than specialization and generalization” (2015:423). Han betonar vidare just det faktum att termerna för att beteckna fenomenet generalisering varierar i hög grad.

Specialisering och generalisering kan också relateras till och förklaras i termer av semantiska begreppshierarkier. I en taxonomi över begrepp är en specialiserad betydelse underordnad den ursprungliga grundbetydelsen, medan en generaliserad betydelse är överordnad. Geeraerts hänvisar till Ullmann och diskuterar i fråga om generalisering samma exempel som han gör i sin diskussion av utvidgning, nämligen det franska ordet *arriver* och utvecklingen från en snävare till en allmännare kontext (jfr avsnitt 3.1.3 ovan).[48]

Bybee, Perkins & Pagliuca beskrev 1994 (i en senare ofta åberopad text) generalisering som en företeelse där vissa betydelsedrag tonas ner och försvinner ihop med en samtidig ökning av möjliga användningskontexter. Det rör sig med andra ord om ett fenomen där den semantiska intensionen förminskas med resultatet att extensionen ökar. Författarna menar att generalisering ofta verkar vara ett resultat av metaforer, inferenser och andra påverkande mekanismer längs den semantiska utvecklingsvägen, och att det kanske alltid vid generalisering finns en annan mekanism närvarande (1994:289).

[47] Termen *bleaching* har ofta använts om förhållanden som har att göra med grammatikalisering. Traugott definierar bleaching i sin diskussion av semantisk förändring kort och gott som ”loss of contentful meaning” (2017:6).

[48] Men notera att Ullmann i samband med det aktuella exemplet talar om *utvidgning* (extension) och Geeraerts om *generalisering* (generalization). Ullmann talar om företeelsen som en *konsekvens* av semantisk förändring, medan Geeraerts alltså talar om en semasiologisk förändringsmekanism. (Generalisering, och motsatsen specialisering, beskriver Ullmann som tendenser kopplade till *orsaker* bakom semantiska förändringar (1962:200)).

Warren (1999) går steget längre i sin analys av semantisk förändring. Även hon uppmärksammar det faktum att specialisering ofta i litteraturen ställs i kontrast till generalisering som ett motsvarande och parallellt (fast förstås omvänt) fall av samma princip.[49] Warren vänder sig dock mot detta synsätt och menar att generalisering inte på samma sätt är en naturlig tolkningsmekanism vid lexikal semantisk förändring som specialisering är. Detta vill hon bekräfta med följande exempel:

> In engineering it is rare to find iron used in its pure form. Generally the metal is alloyed with carbon and other elements to form wrought iron, steels and cast iron. (Warren 1999:223)

I exemplets andra mening används ordet *metal* i specialiserad betydelse om undertypen järn (Warren påpekar att den bestämda artikeln hos ordet innebär att den enda rimliga tolkningen är att det syftar tillbaka på *iron* i den första meningen). Men om man vänder på ordningen i exemplet och ersätter *iron* med *metal* i första meningen, och vice versa i den andra, blir inte resultatet i den andra meningen en generalisering av ordet *iron*. Istället blir det svårt att utläsa koreferens mellan *iron* och *metal*:

> In engineering it is rare to find metal used in its pure form. Generally *the iron* is alloyed with carbon and other elements to form wrought iron, steels and cast iron.

Vi kan, menar Warren, begränsa och specialisera referensen hos något, t.ex. kategorin frukt till att i en viss kontext referera till exempelvis äpplen (men inte till apelsiner, päron och bananer). Men, liksom i exemplet ovan, kan vi inte generalisera referensen hos äpple till att även inkludera apelsiner, päron och bananer osv. Warren understryker att hon inte förnekar att betydelsegeneralisering existerar, men hon anser alltså inte att det är en process eller mekanism i sig – det måste istället uppfattas som resultatet av något annat slag av mekanism.

Specialisering som en process mot nya icke-konventionaliserade betydelser innebär sålunda att det fenomen eller den entitet som språkbrukaren refererar till genom bruket av ett visst ord finns inom den semantiska extensionen hos det aktuella ordet och tillhör eller utgör en underkategori där – och om denna underkategori har tillräcklig och varaktig relevans kan betydelsen så småningom konventionaliseras.

Icke-konventionaliserade betydelser kan emellertid uppstå också på andra sätt, och det är då, menar Warren, frågan om *icke-bokstavliga betydelser* (1999:224f.). De icke-bokstavliga processerna som ger upphov till betydelsegeneralisering utgörs av metaforer, metonymier, s.k. *reversals* (dvs. uttryck där utsaga och avsikt står i

[49] Warren växlar i sin text, utan att ange om någon egentlig skillnad föreligger, mellan termerna *generalization*, *widening of meaning* och *sense extension*.

motsatsförhållande, ironier), hyperboler och litoteser. Dessutom diskuterar Warren ett gränsfall, som traditionellt sett har klassificerats som metonymi, men som hon särskiljer från icke-bokstavliga betydelser, nämligen sådana som hon kallar *appendant meanings* (medföljande betydelser el. bihangsbetydelser). Dessa utgörs av implikationer av typen ”tomaten är fortfarande grön” (= ’omogen’).[50]

Warren tillägger till sist att hennes genomgång av lexikal förändring inte är komplett, men att hon tagit upp de förändringar som är överlägset mest frekventa i språket (1999:231). Hon nämner explicit att hon inte tagit hänsyn till den förändringstyp som Stern kallar *ersättning* och Ullmann *språklig konservatism* (jfr 3.1.2–3), men menar att den inte utgör en central process.[51]

Warrens beskrivning av lexikal förändring går att ifrågasätta på några punkter, inte minst eftersom hon avfärdar generalisering som betydelseutvecklingsmekanism tämligen lättvindigt, och hennes argumentation är inte helt övertygande i detta avseende. Hon klargör inte heller om hon anser att generalisering kan uppstå till följd av bokstavlig betydelseförändring.

Rent principiellt kan man också fråga sig om just de exempel hon tar upp egentligen handlar *förändring* av betydelse över huvud taget. För möjligheten för språkbrukaren att, så att säga, gå upp en nivå i begreppshierarkin (*metall* som övergripande beteckning för *järn* t.ex.) torde vara självklar, men den innebär knappast att det aktuella ordet (*metall*) därför ändrar sin betydelse. De enskilda lexikala enheterna konventionaliseras alltså vanligen inte med de här, mer eller mindre tillfälliga, specialbetydelserna eller specialanvändningarna – vilket det faktum att de ytterst sällan återfinns i ordböckernas beskrivningar också indikerar. Däremot kan man förstås tala om principen på typnivå: tendensen att växla hierarkisk nivå är i sig konventionaliserad. I ett ordboksperspektiv och med det enskilda ordet som utgångspunkt blir en sådan växling förstås betydligt svårare att beskriva.

Men Warrens resonemang sätter fingret på två saker som ur föreliggande avhandlings perspektiv är värda att understryka och poängtera på nytt. För det första är de sociala och språkliga situationer som specialiseringar och generaliseringar uppstår eller förekommer i inte nödvändigtvis helt parallella – att försöka beskriva

---

[50] Warren menar att *appendant meanings* skiljer sig ifrån metonymier bl.a. eftersom de inte orsakar brott mot sanningsvillkor på samma sätt som de dessa gör; jfr Warrens följande två exempelmeningar, där den medföljande betydelsen hos adjektivet *green* i den första meningen inte ersätter eller står i vägen för grundbetydelsen på samma sätt som den metonymiska betydelsen gör hos substantivet *kettle* i den andra:

The tomatoes are green (appendant meaning)*, but strangely enough ripe anyway*
**The kettle is boiling* (metonymi)*, but not the water* (1999:229).

[51] Intressant att notera att i detta sammanhang är att Malmgrens (2005) undersökning av betydelseutveckling i svenskan mellan 1980–2000 baseras på Warrens (1992) typologi över semantiska förändringar, vilket medför att även han saknar kategorin utvidgning/generalisering i sin studie.

språket som ett perfekt balanserat system är att grovt förenkla, och det kan leda beskrivningen fel. För det andra råder det delade meningar om generalisering/ semantisk utvidgning ska betraktas som resultatet av andra processer och mekanismer eller som en process i sig själv (jfr äv. Bybee, Perkins & Pagliuca ovan). Detta senare är något som ofta har lyfts fram i den semantikteoretiska litteraturen under de senaste decennierna och som möjligen därför också har överskuggat tendensen att betrakta generalisering även som en mekanism i egen rätt (jfr resonemanget längre ned).

Generalisering och semantisk utvidgning kan också relateras till prototypeffekter (se t.ex. Lemmens 2015, och jfr 3.3 ovan). Den huvudsakliga kognitiva processen bakom semantisk prototyp-kategorisering är analogi, där en utvidgad betydelse, och dess aktuella referens, bedöms vara tillräckligt lik prototypen för att kunna räknas in i samma kategori, eller åtminstone kunna benämnas med samma term. I Langackers (1987) kognitiva grammatik fokuseras analogin som ligger till grund för kategoriutvidgning och som leder till s.k. schematiska nätverk. Lemmens (2015:96) illustrerar utvidgning och schematisering med det engelska verbet *kill* i följande figur[52]:

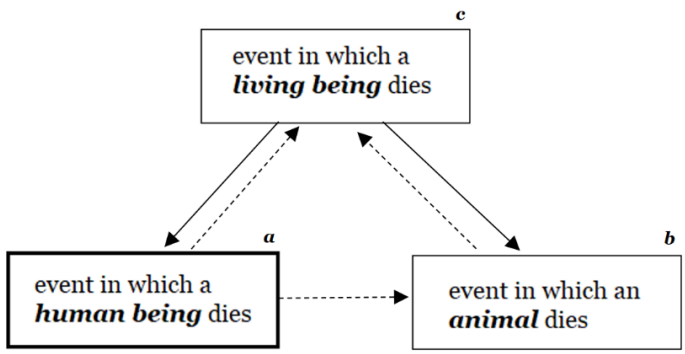

Figur 8. Schematiskt nätverk för verbet *kill*, efter Lemmens (2015:96)

Den ursprungliga betydelsen (a) hos ordet anger att en människa dödas. Men ordet kan också användas om situationer där djur tas av daga (b), och detta kan betraktas som en utvidgad användning av ordet baserad på likheter mellan situationerna och deltagarna. Denna utvidgning fångas i en generellare semantisk struktur som innebär att en levande varelse dödas (c). Den nya strukturen innebär att de två tidigare användningarna (a o. b) underordnas den generellare semantiska strukturen som två kategorimedlemmar på samma hierarkiska nivå. Den överordnade strukturen är i

[52] Figuren är förstås en grov förenkling av den semantiska kategorin och utvecklingsgången för ordet.

Langackers termer ett *schema* och resultatet är ett *schematiskt nätverk*. I figuren representeras schematiserings- och utvidgningsförloppen av de streckade pilarna, processerna innebär att vissa semantiska attribut upphävs. De heldragna pilarna illustrerar det faktum att när ett dylikt nätverk föreligger kan de två användningarna a och b betraktas som mer specifika instantieringar av schemat c.

Förklaringsmodellen är oproblematisk vid exempel som ovan. Den utvecklade betydelsen (b) upplevs som analog och jämbördig med grundbetydelsen (a) och schemat (c) blir därför inte svårt att acceptera vid en semantisk analys. Men det går som sagt även att betrakta resultatet av andra betydelseförändringsmekanismer i termer av generalisering och semantisk utvidgning – också utvecklingen av t.ex. en metaforisk betydelse innebär att begreppets semantiska extension totalt sett vidgas. Och om abstraktions- eller schematiseringsmodellen inte bara ska tolkas som ett sätt att mentalt etikettera kategorier (på antingen monosemi- eller polyseminivå) utan även som en förklaring av hur vi förstår de interna relationerna mellan olika instantieringar blir situationen något mer komplicerad. Det övergripande schemat tar t.ex. inte hänsyn till metaforers inneboende direktionalitet (jfr avsnitt 3.4.3), vilket bl.a. Lakoff & Johnson (1980:108f.) påpekar. Författarparet menar att det inte är rimligt att anta att vi primärt tolkar metaforiska utvidgningar via ett neutralt abstraherat schema som täcker både käll- och måldomänens betydelser och behandlar dem som två likvärdiga instanser av samma kategori – det är svårt att tänka sig så övergripande begrepp. Med en sådan förklaringsmodell, menar de, likställs metaforer av typen A är B med typen B är A, vilket uppenbart inte är fallet i praktiken. Exempelvis har engelska språket den konceptuella metaforen LOVE IS A JOURNEY, men inte JOURNEYS ARE LOVE. Principen att språkbrukaren tänker på och förstår begreppet kärlek i termer av resande (men inte tvärtom) går således förlorad om man antar att en schematisk betydelse är central för tolkningen. Inte heller synliggörs det faktum att källdomänens begrepp tenderar att vara konkretare än måldomänens (se vidare Svanlund 2001:45f.).

Mot Lakoff & Johnson kan man invända att resonemanget här främst gäller metaforer med hög bildlighetsstyrka (jfr avsnitt 3.4.6 ovan). I fråga om blekare metaforer, där grundbegreppets överordnade ställning av en eller annan orsak dämpats, står rimligen de ursprungliga käll- och måldomänerna i en mer jämställd och neutral relation till varandra, och då är tanken om ett överordnat schema inte lika orimlig. Jämför begreppet *handhavande* (som kan härledas till substantivet *hand* och åtminstone delvis går att betrakta som metaforiskt utvecklat), där både instantieringar som *handhavande av skjutvapen* och sådana som *handhavande av sjukvårdsregionens angelägenheter* i dagens språkbruk kan tolkas som utslag av en generellare betydelse: ’ha praktiskt ansvar för (skötsel av) något’.

Lemmens (2015) menar att semantisk utvidgning kan betraktas som ett fenomen som kan ske både på monosemi- och polyseminivå. I det förra fallet innebär den att en och samma betydelse får en vidare innebörd och i det senare att det ur en grundbetydelse kan härledas flera olika betydelser. Lemmens hänvisar till Tuggy (1993)

som anser att en skillnad mellan monosemi och polysemi är att det vid den förra företeelsen föreligger ett gemensamt övergripande schema, men att det inte gör det vid klara och entydiga fall av den senare.

Även Koch (2016) diskuterar begreppet *semantisk utvidgning* (eng.: extension) och menar att det är problematiskt att man både talar om metaforisk och metonymisk förändring som ett slag av utvidgning och samtidigt använder termen som benämning på betydelseförändringsmekanismen av följande typ: latinska *passer* 'sparv' → rumänska *pasăre* 'fågel'. Författaren menar att det avgörande för denna senare typ av förändring, vilken han föredrar att benämna *generalisering*, är att den semantiska extensionen av termen vidgas i taxonomisk-logisk mening i övergången mellan den äldre och den nya betydelsen. Detta är inte fallet vid metaforer och metonymier, då alltså andra än rent logiska mekanismer är involverade. Utvidgning (extension) ska därför inte likställas med generalisering, utan det senare kan betraktas som ett visst slag av det förra. I grund och botten, menar Koch, beskriver termen utvidgning, i sin allmänt vedertagna användning, inget annat än innovativ betydelseförändring med polysemi som resultat. Exemplet passer → *pasăre* ovan ska därför betraktas som en utvidgning som kommit till stånd genom generalisering (2016:27).

Även Koch relaterar den aktuella förändringsprocessen till prototypeffekter. Han beskriver generalisering (i enlighet med Geeraerts ovan) som ett fenomen som har att göra med att käll- och målbegrepp befinner sig på olika hierarkiska begreppsnivåer. Processen innebär att betydelsen eller det aktuella begreppet blir en hyperonym till sig själv(t). I generaliseringsfall som exemplet ovan, där betydelsen hos ordet *sparv* utvidgats och fått fungera som beteckning för hela kategorin 'fågel', är grunden att undertypen 'sparv' uppfattas som en prototypisk kategorimedlem av gruppen fåglar, andra fåglar har sedan relaterats till denna och i takt med att de uppfattats som lika nog har sparvbegreppet utvidgats till att omfatta fler arter.

En skillnad mellan generalisering och specialisering, menar Koch, är att vid den senare förändringstypen ligger inte prototypiskheten hos referenterna själva, utan snarare i den semantiska ram (*frame*) eller den kontext som ordet förekommer i. När det engelska ordet *hound* började användas snävare om jakthundar var det rimligen för att ramen eller kontexten jakt av olika anledningar hade blivit frekvent eller central i sin relation till ordet, och inte för att jakthundar nödvändigtvis var det mest typiska slaget av hundar. Det handlar här således inte om likheten mellan referenterna i sig. Prototypiskhet är kulturellt och socialt betingat och inte något universellt. Den bygger på encyklopedisk kunskap, vilket innebär att taxonomierna ur ett kognitivistiskt perspektiv (i motsats till den intra-språkliga syn som kommer till uttryck inom strukturalismen) inte kan betraktas som ett system helt i balans – vissa ord på taxonomiskt samma nivå betyder mer än andra eftersom vi har mer kännedom om dem och mer kontakt med de referenter som de betecknar. Betydelseförändring blir mot bakgrund av detta svårt att förklara i termer av oppositionsrelationer inom semantiska fält.

Fortsättningsvis i avhandlingen anläggs Kochs perspektiv, och utgångspunkten för undersökningen är att generalisering kan betraktas som en egen semantisk förändringsprocess, vilken innebär att en given referent relateras till medlemmarna av en viss kategori (eller till en eller par prototypiska medlemmar däri) som den av någon anledning inte (på hävdvunnet sätt) har relaterats till tidigare och att den genom analogi kan uppfattas som en fullgod (i sig inte nödvändigtvis prototypisk) kategorimedlem. Både grundbetydelsen och den härledda betydelsen(s nya semantiska komponenter) hör till en och samma domän men till olika taxonomiska nivåer i begreppshierarkin. Resultatet av en generalisering blir att betydelse-(kategori)n utvidgas, att ordets totala extension ökar, samtidigt som dess intension minskar.

3.4.9 Sammanfattande jämförelse mellan metafor, metonymi och generalisering

Mot bakgrund av beskrivningen hittills i avsnitt 3.4 går det att skilja på de tre processerna metafor, metonymi och generalisering på följande sätt. Metafor innebär att något uppfattas eller tänks tillhöra samma kategori som något från en annan domän. Exempelvis kan förhållandet att stå inför ett tufft beslut i sin kärleksrelation (måldomän: KÄRLEK) uppfattas och uttryckas i termer av *vägskäl* (källdomän: RESA). Den semantiska processen kan beskrivas med följande formel: *Begreppet y från (mål)domänen B uppfattas som/uttrycks i termer av x från (käll)domänen A.*

Metonymi innebär mappning inom en och samma domän, eller en och samma domänmatris. Relationen mellan källa och mål vid metonymi innebär ett skifte av referens inom en referentiell scen, vilket i de mest framträdande fallen medför att två olika kategorier inom en och samma domän(matris) relateras till varandra. Vid exempel som *Proust är svårläst*, refereras till författaren när hans verk avses. Författaren och verket hör till en och samma domänmatris och befinner sig inom samma referentiella scen, där författaren skriver sitt verk. Följande formel summerar processen: *Begrepp x används som (kommunikativ el. mental) referens för det inom samma domän(matris) förekommande och (genom rumsligt, tidsligt el. kausalt samband) relaterade begrepp y.*

Generalisering innebär att något (som tidigare saknat eller haft en annan benämning och) som hör hemma inom samma domän som något annat, uppfattas som tillräckligt likt detta för att utgöra en fullgod medlem av samma kategori. I praktiken innebär det här mappning mellan företeelser på olika taxonomiska nivåer, eftersom processen leder till en mer schematisk/generell betydelse som övergriper både den ursprungliga och den härledda betydelsen (och där den ursprungligare betydelsen ofta utgör den prototypiska). I enlighet härmed uppfattades exempelvis referenter som mesfåglar och trastar som tillräckligt lika sparvar för uttryckas med samma term/ingå i samma kategori som de, då latinska *passer* ’sparv’ utvecklades till

pasăre ’fågel’ i rumänskan. Processen sammanfattas med formeln: *Referent y uppfattas som tillräckligt lik den inom samma domän föreliggande referent x för att kategoriseras som samma begrepp/benämnas med samma term som denna. Därmed uppstår ett generellare begrepp eller en generellare betydelse z, som omfattar både referent x och y.*

Den generellare kategori eller betydelse som uppstår kan sedan etableras och tränga ut den ursprungliga betydelsen, som i fallet *anlända* (se avsnitt 3.1.3 ovan) där betydelsen ’komma till land’ inte längre är i bruk. Den kan också samexistera parallellt med denna, som t.ex. vid fall som *katt*, som både kan beteckna arten tamkatt och samtidigt familjen kattdjur. Men den generellare kategorin kan även själv försvinna, jfr t.ex. hur adjektivet *skånsk* numera knappast avser de s.k. Skånelandskapen (Skåne, Halland och Blekinge) tillsammans. I avhandlingen riktas fokus i generaliseringsprocessen mot övergången från x till y i formeln ovan, och i huvudsak inte mot vilka bestående resultat i den semantiska taxonomin som den leder till.

Relationerna för de respektive processerna visualiseras i figuren nedan.[53]

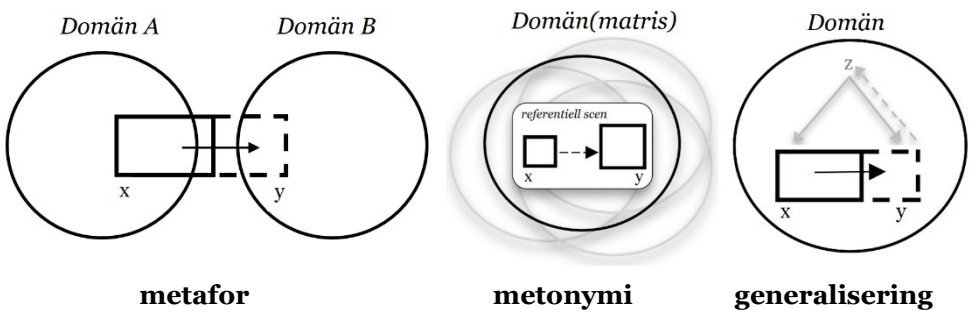

Figur 9. Relationer mellan och inom domäner för mekanismerna generalisering, metafor och metonymi

I avsnitt 3.4.6–7 ovan diskuterades de principiella relationerna mellan metaforik och metonymi: avgränsningen är en gradfråga och de olika mekanismerna kan dessutom samförekomma och interagera. Även gränsen mellan generalisering och metafor kan betraktas som flytande, vilket bl.a. Geeaerts (2015) sätter fingret på. Exemplet som han diskuterar är det engelska ordet *hammer*, vilket (liksom f. ö. den sv.

[53] Modellen har beröringspunkter med Jordan Zlatevs beskrivningsmodell ”The continuum from generality to homonymy” (Zlatev 1997:153) enligt vilken polysemi beskrivs som ett (oskarpt avgränsat) mittensteg i skalan mellan homonymi och semantisk generalitet/vaghet.

motsvarigheten) förutom i sin grundbetydelse kan användas för att beteckna både det lilla benet i örat, en slaganordning i ett piano och hanen på ett skjutvapen:

> These applications of hammer would not be called metaphorical; hammers in pianos or guns are certainly not hammers in any figurative sense; they are, quite simply, hammers. Neither, for that matter, would it be correct to explain the shift as a case of generalization. The exact definition of such a broadened meaning would in fact be difficult to determine, because any definition one tries out tends to be either too broad or too narrow.
>
> (Geeraerts 2015:425)

Författaren menar att vi här har att göra med fall på gränsen mellan två olika mekanismer och, vidare, att likhet mellan begrepp (från olika domäner) inte räcker som kriterium för metaforik vid exempel som detta. När vi talar om metaforisk användning bör vi därför lägga till kriteriet ”figurativ” till ”likhet”, menar Geeraerts. Samtidigt måste man alltså kunna tala om semasiologiska förändringsmekanismer som baseras på bokstavliga likheter, utan att de i sig utgör generaliseringar (jfr Svanlunds resonemang om äpplen i olika jämförelser, i avsnitt 3.4.3 ovan). Geeraerts medger dock att med hans lösning uppstår problemet med att definiera vad *figurativitet* egentligen innebär. Han antyder att en möjlig lösning på problemet (åtminstone när det gäller icke-figurativ likhet) kan finnas inom prototypteoretiska förklaringsmodeller (jfr föregående avsnitt).

3.5 Etablering av betydelseförändring

Av teoridiskussionen hittills verkar det vara ett uppenbart faktum att betydelser inte är statiska, utan något som förändras kontinuerligt, på olika sätt och av olika skäl. Men långt ifrån alla innovationer och modifieringar i språket etableras hos språkbrukarna. Så här långt i avhandlingen har termen konventionalisering använts vid ett par tillfällen utan att närmare preciseras, just om etablerandet av semantiska förändringar. I den semantikteoretiska litteraturen står den dock för något tämligen specifikt. Nedan redogörs för några centrala tankegångar om relationen mellan variation och etablerad förändring som tar sin utgångspunkt i kognitivistiska resonemang. Redogörelsen bygger främst dels på Hans-Jörg Schmids (2020) begreppspar *konventionalisering* och *befästning*, dels på Svanlunds (2002) diskussion om termen *lexikalisering*, vilken ofta används med överlappande innebörd som konventionalisering när det handlar om lexikala enheter.

3.5.1 Konventionalisering och befästning

Betydelseförändring, liksom språkförändring i stort, beskrivs ofta som ett osynliga handen-fenomen (jfr Keller 1994): språkbrukarna har inte som avsikt att förändra språksystemet eller de enskilda språkliga tecknen. Sådan förändring är normalt inte planerad och bara ett indirekt resultat av en strävan efter att helt enkelt kommunicera så effektivt som möjligt (vilket kan realiseras exempelvis med hjälp av en semantisk utvidgning av en etablerad betydelse). Tillfälliga innovationer, som går obemärkt förbi eller inte får fäste, förekommer frekvent i språket, men de leder inte till permanent språkförändring. Bara när sådana sprids och etableras i en språkgemenskap genom att upprepat införas i individuella språkbrukares individuella språkliga diskurser kan man tala om språklig förändring (Koch 2016).

Schmids *The dynamics of the linguistic system: usage, conventionalization and entrenchment* (2020) utgör en omfattande och ingående redogörelse för hur det språkliga systemet upprätthålls, varieras och förändras. Grunden i hans resonemang är den s.k. EC-modellen (the Entrenchment-and-Conventionalization Model; tidigare introducerad i Schmid 2015), som visar hur språkbruk, språkgemenskap och den enskilda språkbrukarens sätt att tänka samverkar och tillsammans bygger upp språket. Modellen kan förklaras med hjälp av figuren nedan som illustrerar hur denna samverkan tar sig uttryck i praktiken.[54]

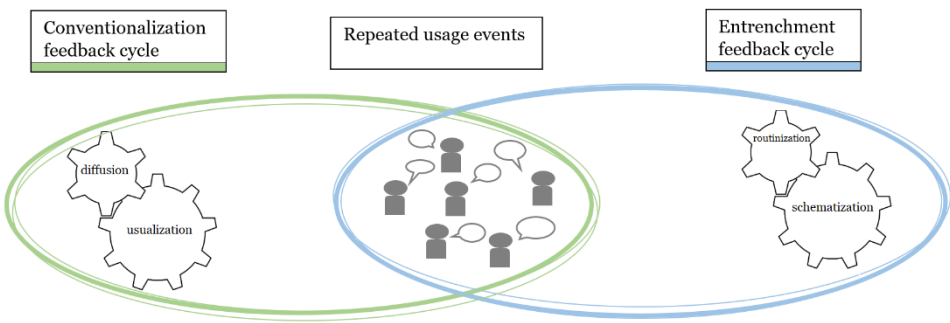

Figur 10. The Entrenchment-and-Conventionalization Model (efter Schmid 2020)

Modellen består av tre huvudkomponenter, nämligen: 1) *usage* (bruk), 2) *entrenchment* (vanl. översatt till sv. med: *befästning*), dvs. kognitiva processer som formar språkkunskaperna hos de enskilda språkbrukarna och som innebär förstärkning av minnesspår (jfr Svanlund 2001:37), och 3) *conventionalization* (konventionalisering), dvs. de sociala processer som formar språkliga konventioner

[54] Den följande beskrivningen är en ytterst kortfattad sammanfattning. För en något fylligare summering av Schmids modell, se t.ex. Anthonissen 2021.

i en språkgemenskap. Med en konvention avses beteendemässiga regelbundenheter som medlemmarna i ett samhälle anpassar sig efter, eftersom de ömsesidigt förväntar sig anpassning till dem av varandra (2020:87).

I centrum för modellen står s.k. *usage events* (språkhändelser). Usage events består av flera komponenter: yttranden, språkbrukarnas kommunikativa mål, kognitiva och interpersonella aktiviteter och det språkliga, situationella och sociala sammanhanget, och när sådana språkhändelser upprepas och återkommer antas de sätta igång cykler (feedback loops) av konventionalisering och befästning (detta illustreras med figurens gröna och blå ringar).

Feedbacklooparna symboliserar alltså hur konventioner och individuell språkkunskap etableras genom upprepning av kommunikativa handlingar. Processerna påverkar också ömsesidigt varandra: om språkhandlingar upprepas på identiska eller snarlika sätt, blir de aspekter som återkommer konventionaliserade såsom uttryckstyper och befästa som *associationsmönster* i medvetandet hos enskilda talare, vilket leder till en ökad potential att komma i bruk. Om associationsmönster säger Schmid bl.a. följande:

> The key cognitive activity is association in the associative network, with four types of associations (symbolic, paradigmatic, syntagmatic, pragmatic) being activated in predictive and probabilistic lexical and syntactic processing. Processing and representation take place in the form of entrenched patterns of associations. Language processing is explained in terms of the activation of associations.
>
> (Schmid 2020:43)

Konventionaliserings- och befästningsprocesserna består i sin tur av olika typer av delprocesser. Konventionalisering, som återges på den vänstra sidan i figuren ovan, omfattar typerna *usualization* (”usualisering”; Berger & Luckmann 1966 använder termen: *institutionalization* för motsv. process) och *diffusion* (spridning; motsvarande fenomen beskrivs ibland i litteraturen med termen: *propagation*, se t.ex. Koch 2016). Båda dessa delprocesser är närvarande vid språklig förändring, men på lite olika sätt. Spridning gäller t.ex. ny eller frekvent användning i olika samhällsklasser, fackkretsar, genrer, geografiska områden osv.; usualisering har att göra med hur ofta ett visst mönster används som ett överenskommet sätt att uppnå ett visst kommunikativt mål. Det handlar således om etablerandet av specifika former, betydelser, kombinationsmöjligheter osv. Schmid skriver så här om usualisering:

> The process of usualization establishes – in the case of innovations – and continually sustains and adapts conventionalized utterance types as onomasiological, […] semasiological, syntagmatic, cotextual, and contextual regularities of behaviour among the members of a community.
>
> (Schmid 2020:92)

De två delprocesserna är också nödvändiga för upprätthållandet av det språkliga systemet (jfr äv. längre ned) – även sådana strukturer som verkar totalt stabila och uniforma är nämligen under ständig variation och förändring på mikronivå, menar författaren, eftersom uttryckstyper hela tiden både usualiseras (som överenskomna medel för att nå återkommande kommunikativa mål i specifika sammanhang; de kan därför fungera som tysta normer) och sprids. Delprocesserna påverkar också sinsemellan varandra: ökad spridning underlättar usualisering, och usualisering av t.ex. en ny form inom en viss språkgemenskap leder ofta till spridning till nya kretsar. Sådan utveckling är dock ingen nödvändig följd; som exempel kan här nämnas att teknisk jargong ofta är vanlig och i hög grad usualiserad i de särskilda fackgemenskaperna inom det aktuella fältet, utan att terminologin är vidare spridd i den större språkgemenskapen.

Den högra sidan av Schmids figur ovan (den blå feedbackloopen) representerar den individuella dimensionen hos språket som utspelar sig i medvetandet hos språkbrukarna. *Befästning* definieras som den fortlöpande (om)organisering av de individuella språkkunskaper (dvs. de associationsmönster), i huvudet hos talaren, som blir resultatet av bruk i sociala interaktioner reglerat av de konventioner som etablerats inom språkgemenskaper.

Liksom för konventionalisering gäller för befästning att det handlar om en process som både drivs av och sedan återkopplar till språket i bruk. Förenklat kan sägas att upprepat bruk av ett visst språkligt uttryck leder till att det gradvis befästs som ett språkligt mönster i det mentala språkliga systemet hos språkbrukaren.

Att de mönster som språkbrukarna befäster står i kontakt med språkbruket i de språkgemenskaper som de tillhör är grunden för en ömsesidig förståelse mellan de olika språkbrukarna. Men det ger också upphov till individuella skillnader, vilket (ihop med olika kognitiva förmågor och rutiner) i sin tur främjar variation. Således är individuell variation språkbrukarna emellan en central förutsägelse av EC-modellen.

Associationsmönster triggas alltså av bruk, och de blir *rutiniserade* (routinized) och *schematiserade* (schematized) genom upprepning. Hur lätt och snabbt de aktiveras i bruket beror på i vilken grad de är befästa. Rutinisering beskrivs som huvudmekanismen här som förstärker individuella associationsmönster just genom att en språklig rutin repeteras flera gånger. Schematisering ska inte ses som en kognitiv process i egen rätt, utan mer som en sidoeffekt till rutinisering. Den kommer till uttryck i den mån rutinisering innebär att generalisera fram mönster ur upprepade och likartade språkliga episoder. När man som språkbrukare kan extrahera fram typen TAKE av enskilda former som *take*, *took*, *taking*, *taken*, *takes* osv., eller när konstruktioner som TAKE A X kan etableras utifrån sekvenser som *take a breath* eller *take a decision*, har vi att göra med schematisering (Schmid 2020:228).

Det kan för övrigt vid det här laget påpekas att termen *entrenchment* som etikett för den aktuella företeelsen ursprungligen introducerades av Langacker (då

emellertid i en något snävare innebörd, jfr Schmid 2020:2, Langacker 1987:59), och flera forskare inom den kognitivistiska traditionen har sedan dess diskuterat och tillämpat begreppet. En av dem är Svanlund 2001 som definierar befästning som ”en successiv förstärkning av minnet för språkliga enheter” (2001:72). Svanlund hänvisar i sin diskussion till Bybee, som resonerar kring begreppet *lexikal strength*, ett fenomen som i mycket motsvarar befästning på lexikal nivå, och snarast rutiniseringsaspekten därvid. Bybee ger följande illustrativa beskrivning av fenomenet:

> If we metaphorically suppose that a word can be written into the lexicon, then each time a word in processing is mapped onto its lexical representation it is as though the representation was traced over again, etching it with deeper and darker lines each time. Each time a word is heard and produced it leaves a slight trace on the lexicon, it increases in lexical strength. The notion of lexical strength allows us to account for the various effects that frequency has on the behavior of words.
>
> (Bybee 1985:117)

Så, mot bakgrund av resonemangen om bruk, konventionalisering och befästning hittills: hur kan Schmids EC-modell hantera och förklara hur språklig stabilitet upprätthålls? Schmid menar alltså att sådana mönster som upplevs som stabila och enhetliga i språket egentligen bara framstår så, men att de i själva verket mottar särskilt intensiv och frekvent uppdatering och support av upprepat bruk och genom feedbackprocesser. Idealiserat kan det beskrivas som att mer användning leder till mer konventionalisering och mer befästning. Detta i sin tur leder till mer användning, som leder till mer konventionalisering och befästning osv. osv., vilket alltså sammantaget ger intrycket av en väldigt konstant och stabil struktur (2020:301). Språklig stabilitet förklaras med detta synsätt alltså inte som avsaknaden av variation, utan som särskilt intensiv uppdatering av bruk, konventionalisering och befästning, i regel drivet av upprepning av konventionella och befästa uttryckstyper.[55]

Språklig stabilitet är dock i själva verket närmast ett idealiserat tillstånd, menar Schmid (2020:303). För ständig upprepning leder till att saker och ting sällan består precis som de var tidigare. Språket ska därför betraktas som i ständig variation, och variation blir därmed inte ett tillägg eller komplement till den språkliga strukturen, utan istället en väsentlig och avgörande del av den.

Upprepad och systematisk variation är en förutsättning för förändring. Men även sådana mönster som framstår som stabila kan genom upprepning föranleda förändring – Schmid betraktar alltså upprepning som en trigger i sig (vid sidan av innovation och variation). Spontant skulle man kunna tro det motsatta: att repetition vid dylika fall borde leda till bevarande av gamla mönster. Förklaringen här ligger

[55] Resonemanget här kan jämföras med Wellanders (kontrasterande) syn på konstans och variation, se citatet på s. 53 i avsnitt 3.1.1 ovan.

i att sådana ytterst bakomliggande orsaker som är involverade vid förändring, såsom talarekonomi, solidaritet till en viss gemenskap, kommunikativ effektivitet osv. – hur relevanta de än må vara som drivkrafter – inte i sig förändrar språket. För att sådan förändring ska till krävs ett upprepat bruk, och ett upprepat bruk är alltså sällan (varken på kollektiv eller individuell nivå) helt och hållet identiskt. Små skillnader eller modifieringar leder till omtolkningar och generaliseringar, vilket på sikt gör att språket förändras i vissa avseenden.

3.5.2 Lexikalisering

Begreppet *lexikalisering* kan relateras till och används ofta i olika teoretiska resonemang med en innebörd som överlappar konventionalisering (och i viss mån även befästning). Ytterst syftar benämningen på att viss språklig information knyts till eller lagras på ett särskilt sätt i lexikonet. Svanlund (2002; jfr äv. 2001) diskuterar ingående olika aspekter av begreppet, varav några av de mest centrala sammanfattas här nedan.

Utgångspunkten i Svanlunds resonemang är att begreppet ofta används svepande, om lite olika semantiska företeelser som ofta inte preciseras närmare. Det avser dock i regel komplexa (flermorfermiga) uttryck och kan (som den *-ing*-avledning det är) ta sikte både på en process och resultatet av processen. Han särskiljer fyra vanliga användningar av begreppet, nämligen i tur och ordning:

1) *Begreppsbenämning* – att ett visst begrepp uttrycks i språket med ett eget lexem (t.ex. är begreppet *dygn* på svenska lexikaliserat med ett eget ord, i motsats till engelskans *day and night*),
2) *Etablering* – att ett visst uttryck blir mer eller mindre fast knutet till det betecknade. Ett lexikaliserat uttryck är i detta perspektiv ett som har utvecklats från tillfälligt knutet till det betecknade till att bli en mer standardiserad beteckning för detta. Man kan diskutera etablering både på kollektiv och individnivå (jfr begreppen konventionalisering och befästning i föregående avsnitt),
3) *Anomalisering* – att ett komplext uttryck utvecklar en betydelse som avviker från vad man kunde förvänta sig av de ingående delarna (t.ex. att sammansättningen *blåbär* inte betecknar vilket blått bär som helst, eller att *daghem* är avsedda för barn), och
4) *Omvandling* – den mentala process som innebär att vi när vi talar omvandlar våra tankar till ord, eller när vi tolkar tal identifierar fonemräckor som vi omvandlar till morfem och ord.

Ofta har det varit anomaliseringsaspekten (3) som har åberopats när man talar om lexikalisering – inte sällan beskrivs lexikaliserade komplexa uttryck eller fraser som

ogenomskinliga eller oförutsägbara (och alltså motsatta genomskinliga, förutsägbara sådana). Det finns emellertid problematiska inslag i den traditionella beskrivningen av denna aspekt. Den framställs t.ex. vanligen som ett gradfenomen och som resultatet av långvarigt bruk. Så gör exempelvis Bakken (1998), som menar att det handlar om en process som inleds av konventionalisering/etablering, följs av betydelsesammansmältning och slutligen leder till semantisk demotivering.

Svanlund visar dock att betydelsen hos flermorfemiga uttryck (fokus riktas i artikeln mot sammansättningar) sällan inleds med ett skede där den är regelbunden och förutsägbar. Tvärtom visar sig ”förutsägbarheten” till stor del vara kopplad till kulturella förhållanden och encyklopediska kunskaper. Hos en sammansättning som *läkarbesök* t.ex. upplevs sannolikt betydelsen ’besök hos läkare’ mer förutsägbar än ’besök av läkare’ i ett samhälle där vårdsystemet bygger på att patienterna besöker läkaren istället för tvärtom, trots att denna del av betydelsen inte går att utläsa direkt ur de enskilda sammansättningslederna. Vidare påpekas att anomalisering inte nödvändigtvis är resultatet av en process. Sålunda har ordet *blåmärke* rimligen inte utvecklats ur den allmännare betydelsen ’godtyckligt blått märke’, utan istället haft sin specifika, icke helt förutsägbara betydelse redan vid myntandet. Författaren konkluderar utifrån sitt resonemang att vi bör undvika att låta lexikaliseringsbegreppet stå för semantiska anomaliseringsprocesser: ”Lexikalisering kan inte ses som en avvikelse från en mekaniskt bestämd kompositionell betydelse som kan fastställas utifrån en uppsättning betydelseatomer” (2002:33).

Svanlund (2001) relaterar även lexikalisering till konventionaliserade metaforer: ”Den viktigaste egenskap som tillmäts konventionella metaforer är att de betraktas som lexikaliserade, dvs. de anses ingå som egna enheter i (det mentala) lexikonet” (2001:12). I detta avseende tar begreppet snarast sikte på etableringsaspekten (2) i sammanställningen ovan. I föreliggande avhandling är förstås denna lexikaliseringsaspekt relevant, men fortsättningsvis diskuteras etableringsgrad hos språkliga uttryck främst i termer av konventionalisering och befästning i enlighet med Schmid (2020).

3.6 Avhandlingen i perspektiv – kognitiv semantik i tillämpning inom lexikografi och på annat nordiskt material

I avhandlingen relateras den semantiska analys och beskrivning som utförs i SAOB till teoretiska resonemang som förs i den semantiska litteraturen, framförallt inom den kognitiva semantiken. Tillämpning av den kognitiva semantikens tankegångar inom praktisk lexikografi har även diskuterats av andra forskare i andra sammanhang. Nedan presenteras en kort översikt över litteraturen på detta område. Avsikten

är att göra nedslag och sammanfatta centrala områden inom fältet och att relatera avhandlingen till dem. Inga anspråk görs dock på att vara heltäckande.

Geearerts har i flera arbeten (bl.a. 1990, 2006, 2010b) undersökt semantiska nätverk och behandlingen av polysemi i ordböcker. I Geeraerts 2010a avhandlas utvecklingen och tillämpningen av olika lexikala semantikteorier från 1800-talet och framåt. Bl.a. diskuteras övergripande teoretiska riktningar som påverkat den lexikografiska praktiken (som exempelvis ramsemantik, FrameNet och prototypteori). Ostermann (2015) behandlar i sin doktorsavhandling tre olika tillämpningsområden av kognitiv lingvistik i engelska inlärarordböcker (nämligen ramsemantik, konceptuell metaforteori och polysemistrukturer (se även Ostermann 2012)). Också Kövecses & Csabi (2014) lyfter ramsemantik som ett potientiellt redskap för tillämpning av kognitiv lingvistik på lexikografiskt arbete.

Berg-Olsen & Selvik (2013) diskuterar Langackers förklaringsmodeller som redaktionellt analysredskap för ordböcker av *Norsk ordboks* typ. Laitinen undersöker i sitt pågående doktorandprojekt behandlingen av metafor och metonymi i tvåspråkiga finsk-estniska och estnisk-finska ordböcker.

I moderna lexikografiska handböcker diskuteras vanligen teoretisk förankring av det lexikografiska arbetet. Så sker t.ex. i Atkins & Rundell 2008, Béjoint 2000, 2010 och Svensén 2004, 2009. Ur motsatt perspektiv ägnas ett bidrag i *The Oxford handbook of cognitive linguistics* (2007) åt (relationen mellan teoretisk lexikologi och praktisk) lexikografi, och ett i *The Routledge Handbook of Cognitive Linguistics* (2021) åt kognitiv lingvistik och digital lexikografi.

I flera arbeten där teoretiska aspekter läggs på det praktiska lexikografiska arbetet diskuteras prototypteoretiska tillämpningsområden. Så gör t.ex. Hovmark (2012), som diskuterar *Den danske ordbog* och *Ordbog over det danske sprog*, Kamppi (2015) som utgår ifrån den finska dialektordboken *Suomen murteiden sanakirja*, och, för svenska ordböckers vidkommande, Rudebeck (2006) och Nilsson (2016). Rydstedt (2012) utarbetar en avancerad modell för att utforma den semantiska och grammatiska beskrivningen i storskaliga semantiska databaser. Modellen utgår i stor utsträckning ifrån Langackers kognitiva grammatik.

I övrigt är antalet analyser som behandlar kognitiv semantik och lexikografi ur ett svenskt eller nordiskt perspektiv ytterst begränsat. Avhandlingen kan därmed sägas komplettera det relativt magra utbud av studier som kombinerar det kognitivt semantiska och lexikografiska perspektivet. Liksom för flera av de studier som behandlar kognitiv lingvistik på svensk eller nordisk botten blir alltså även för föreliggande avhandling prototypteori en central aspekt (jfr avsnitt 3.3). Inget större arbete i Norden har hittills applicerat detta perspektiv på lexikografi; inte heller har konceptuell metaforteori (jfr avsnitt 3.4) lagts som grund här för vidsträcktare analyser. Av ovan anförda arbeten ligger avhandlingens fokus mest i linje med Ostermanns (2015) studier. I relation till dessa kan avhandlingens undersökning bidra till att fylla en lucka: motsvarande teoretiska grund och metodik har inte tillämpats i större arbeten med stora enspråkiga ordböcker som material.

Som har framgått vid det här laget är alltså ett avhandlingens delfokus metaforer, och i det här sammanhanget bör nämnas att också tidigare SAOB-chefen Hans Jonsson undersöker metaforer och använder SAOB som material i sin *Metaforen som semantisk händelse* (2003). Till skillnad från föreliggande avhandling har Jonsson dock inte siktet inställt på ordbokens definitioner eller sätt att beskriva, utan använder ordboksmaterialet som källa i sin utredning av vad begreppet innebär. Jonssons teoretiska ram är vidare strukturalistisk i Coserius anda (se t.ex. Coseriu 1973). I motsättning till perspektivet i avhandlingen ses en metafor av Jonsson som en figur endast på ordnivå.

Om man bortser ifrån det lexikografiska perspektivet finns ett något större antal arbeten som med en kognitivt semantisk inriktning i allmänhet riktar ljuset på svenska ord, uttryck och begrepp. För flertalet av dem står metaforer i fokus. I detta sammanhang kan bl.a. nämnas Ekbergs studier av polysemi och betydelseförändring hos rumsuttryck och relationella lexem (se t.ex. Ekberg 1993a, 1995, 2004). I Ekberg 1993b undersöks metaforisk och grammatikaliserad användning av verbet *ta*. Svanlund genomför i sin avhandling en grundlig och djupgående analys av (konventionaliseringsprinciper bakom) svenska vikt- och tyngd-metaforer. Även i senare arbeten diskuteras relationen mellan metafor och konvention (se t.ex. Svanlund 2007). Strzelecka undersöker svenska partikelverb med *in*, *ut*, *upp* och *ner*, i synnerhet ur kognitivistiskt perspektiv i sin doktorsavhandling (2003) och även i tidigare arbeten (se Strzelecka 1999, 2001). Även Walateks (2014) och Pietrzak-Porwiszs (2008) studier om begreppen *hjärna* respektive *hjärta* kan nämnas i detta sammanhang, liksom Sjöströms (1999) studie av polysemi och metaforer. Carlsson (2004) undersöker genericitetsbegreppet ur ett kognitivt semantiskt perspektiv. Jakobsson (2002) jämför metaforiska användningar av svenskans verb *gå* och *ligga* med engelskans *run*, och (1999) svenskans *stå*, *sitta* och *ligga* med franskans motsvarigheter (bl.a. *être debout*, *être assis* och *être couché*). Även Vogel har studerat svenska begrepp ur kognitivistisk synvinkel, bl.a. 2009 där fokus är motsatsorden *levande* och *död*. Johansson Falck (2014, 2016) studerar metaforer för tid med utgångspunkt i begreppsparet *trajektor* och *landmärke* och prepositionerna *i* och *på* (och deras engelska motsvarigheter *in* och *on*). Boström (2018) undersöker, utifrån konceptuell metaforteori, metaforer för kärlek i svenskt talspråk.

Perspektivet i föreliggande undersökning är i mycket motsatt det som anläggs i ovannämnda arbeten. I den här avhandlingen är nämligen utgångspunkten inte ett givet ord eller begrepp, och vilka metaforiska betydelseutvecklingar som kan hänföras till dem, utan istället ligger fokus på själva typen av betydelseutvecklingsmekanism. Utifrån det kan ett stort antal sinsemellan heterogena språkliga uttryck studeras och undersökas. Principerna bakom detta perspektiv utvecklas närmare i det följande kapitlet.

4. Metod och material

För att undersöka SAOB:s beskrivning av semantisk förändring har jag utvecklat en metod som tar sin utgångspunkt i de fem definitionsformlerna, *bildl*., *oeg*., *utvidgad*, *allmännare* och *överförd anv*. Användningen av dessa semantiska etiketter analyseras med verktyg hämtade från den semantiska teorin, inte minst från den kognitiva semantiken. Ett antal artiklar i ordboken har sökts fram som innehåller de olika definitionsformlerna. Därefter har jag både studerat *hur* dessa etiketterade ordanvändningar beskrivs i ordboken och *vad* det är rent semantiskt som etiketterna betecknar.

Detta upplägg innebär därmed dels att ordbokens lexikografiska beskrivning analyseras: var i ordbokens mikrostruktur påträffas typiskt de olika definitionsformlerna? I vilken utsträckning modifieras eller kombineras de aktuella formlerna med andra formler, och vilka olika kombinationer förekommer? Dels innebär det att det inte bara är SAOB:s egna beskrivningar, utan också de språkliga realiteter som ordboken beskriver på sina spalter som analyseras. Härvid undersöks bl.a. vilken typ av semantisk process som det är frågan om (motsvarar exempelvis en bildlig användning alltid en metafor?), och i vilken utsträckning en etiketterad betydelse är mer abstrakt än sin grundbetydelse.

I avsnitten som följer diskuteras först metodens bakomliggande principer och praktiska implikationer (i avsnitt 4.1) varpå det material som ligger till grund för undersökningen och principerna för materialurvalet presenteras (4.2). Därefter redogörs mer ingående för den praktiska analysmall som tillämpas och grunderna för den semantiska analys som genomförs i studien presenteras närmare (4.3). Metodiken specificeras ytterligare i anslutning till varje enskild del av resultatredovisningen (se kapitel 5).

4.1 Metod

I avhandlingen undersöks etiketterade betydelseutvecklingar i SAOB. Metoden som tillämpas är både kvalitativ och kvantitativ. Undersökningen utgörs av ett antal djupanalyser av språkliga fall som i ordboken försetts med någon av de aktuella fem definitionsformlerna. Med utgångspunkt i ordbokens beskrivningar och språkexempel studeras semantiska drag hos dessa betydelser och användningar. Men

också ordbokens grafiska återgivning av dessa språkliga användningar analyseras ur olika perspektiv och med olika utgångspunkter. Avsikten är emellertid att analysera så många fall av de aktuella företeelserna som är praktiskt möjligt, och samtidigt att täcka in en så stor del (rent fysiskt) av ordboken och omfatta ett så stort tidsspann i ordbokens utgivningstid som möjligt. Den kvalitativa analysens resultat går därmed att kvantifiera, och resultatet i avhandlingen presenteras därför ofta i diagram eller tabeller för att belysa de övergripande mönstren.

Metoden kan vidare beskrivas som *teoridriven*. Kognitiv semantik och framförallt konceptuell metaforteori utgör basen och referenspunkten mot vilken det pragmatiskt förankrade ordboksverket jämförs och studeras. Som nämndes i inledningskapitlet är ett övergripande mål att undersöka i vilken utsträckning SAOB:s traditionsbundna beskrivning av betydelseutveckling är förenlig med teoretiska ideal, men ur motsatt perspektiv är målet även att bidra med empiriskt material (i form av de analyserade ordboksartiklarna) till den teoretiska diskussionen i den semantiska litteraturen.

En vanlig metod vid analyser inom den kognitivistiska traditionen består i att välja ut och analysera ett eller ett par (sociokulturellt centrala) begrepp. Härvid undersöks de olika ord, konstruktioner och idiom som används för begreppen, med syftet att identifiera vilka de är och hur de är relaterade till varandra. Exempelvis studeras vilka metaforiska mönster som kan spåras och vilka begrepp och uttryck som har konventionaliserats och varför. Bl.a. Kövecses 1986 (och i senare arbeten 1990, 2000, 2017 t.ex.) tillämpar och teoretiserar kring denna metod, vilken han benämner *the lexical approach*. Som exempel kan nämnas att begreppen ILSKA, STOLTHET och KÄRLEK står i fokus för Kövecses 1986. Metoden innebär en analys på djupet med utgångspunkt i begreppen i fråga. Den metod som tillämpas i föreliggande avhandling går på tvärs med detta tillvägagångssätt. Istället för att kartlägga enstaka begrepp studeras (utifrån ett antal givna aspekter) bredden och summan av de konceptuella mönster som kan kopplas till etiketterna *bildl*., *oeg*., *utvidgad*, *allmännare* och *överförd anv*. i SAOB.

Metoden att söka fram de betydelser och betydelsebeskrivningar som ska analyseras med utgångspunkt i själva formlerna (se vidare nästa avsnitt) innebär att jag själv inte har kunnat styra över vilka specifika ord och ordklasser som analysen ska omfatta eller t.ex. vilken sociokulturell status dessa ord och begrepp har. Som en parallell till Kövecses tillvägagångssätt skulle man därför kunna beteckna metoden i föreliggande undersökning som *the lexicographical approach*.

Studier som behandlar ordböcker ur kognitivistiskt perspektiv har ofta i siktet alternativa definitioner och definitionsslösningar med bättre teoretisk förankring (jfr t.ex. tidigare nämnda Ostermann 2015 och Rydstedt 2012). Även i föreliggande avhandling kommer lexikografisk förbättringspotential att diskuteras. Men minst lika stor vikt läggs vid jämförelsen mellan den faktiska beskrivningen i ordboken som den ser ut nu och analysen av semantisk förändring som den kommer till uttryck i den (kognitiva) semantiska litteraturen.

Av redogörelsen ovan framgår att avhandlingens undersökning har utvecklats och designats specifikt för att matcha en stor enspråkig definitionsordbok av SAOB:s typ, där historisk betydelseutveckling lyfts fram och betydelserelationer explicit förklaras. Ett av undersökningens huvudfokus är den lexikografiska beskrivningen av metaforer, och metoden syftar alltså i detta avseende till att identifiera vilka betydelser och begrepp i materialet som har utvecklats på metaforisk grund. Ur semantikteoretiskt perspektiv bör det dock påpekas att det finns redan etablerade metoder för att upptäcka och analysera metaforer i text. En av de mer välkända är Pragglejaz groups handfasta och väldefinierade *Method for Identifying Metaphorically Used Words in Discourse* (MIP), sedermera *Metaphor Identification Procedure VU University Amsterdam* (MIPVU) (se Pragglejaz group 2007, Steen 2010), enligt vilka potentiell metaforik bedöms efter en manual i flera steg.

Som metod för att analysera definitioner och beskrivningar i historiska ordböcker lämpar sig MIPVU emellertid illa. Inte minst eftersom ett av verktygen för identifiering av grundbetydelsen hos ord just är enspråkiga definitionsordböcker. För SAOB:s del skulle det bli svårt att hitta ett lämpligt ordboksverk att jämföra beskrivningarna med – ingen annan ordbok existerar som lika uttömmande beskriver både äldre och samtida svenskt språkbruk. Att praktiskt tillämpbara etablerade metoder saknas är orsaken till att en egen metod har utvecklats för undersökningen. Förhoppningen är också att (relevanta delar av) den här tillämpade undersökningsmodellen ska kunna användas även för motsvarande ordböcker i andra språk.[56]

Som nämndes i inledningskapitlet är jag själv anställd som redaktör på SAOB-redaktionen, vilket medför ett inifrånperspektiv på arbetet som här ska kommenteras kort. Den metod som tillämpas har nämligen underlättats av att jag som är väl förtrogen med SAOB:s metaspråk och hemtam i redaktionens arkiv och bibliotek enkelt kan söka fram relevant information. Även om vilken forskare som helst har möjlighet att få tillgång till SAOB:s materialsamling och interna handböcker (flera av dessa finns f. ö. även tillgängliga på allmänna bibliotek) har förstås startsträckan kortats betydligt genom denna förförståelse och hemmastaddhet. För det praktiska tillvägagångssättet vid materialinsamlingen och den semantiska analysen (som beskrivs mer ingående i de följande avsnitten) kan inifrånperspektivet betraktas som en fördel i sammanhanget, men inte som en nödvändig förutsättning.[57]

[56] I anslutning till detta resonemang kan nämnas att Nilsson & Laitinen i ett pågående arbete undersöker beskrivningen av metonymier i ett antal nordiska ordböcker med hjälp av en metod som till dels överlappar föreliggande avhandlings.

[57] Precis som Holmer (2022) påpekar gäller för övrigt för flertalet metalexikografiska undersökningar – liksom alltså för den här avhandlingen– att de är utförda av praktiserande lexikografer. I enighet med Holmer anser jag att det vore välkommet med större lexikografiska undersökningar genomförda av forskare helt utomstående det redaktionella arbetet.

4.2 Material och urval

Fem definitionsformler har valts ut för att representera SAOB:s beskrivning av betydelseutveckling. Gemensamt för dessa formler är att de samtliga tar sikte på förändringsförloppet mellan en grundbetydelse och en härledd betydelse. De är dessutom explicit omnämnda som just definitionsformler i Jonssons (1993) handbok för redigeringen av SAOB (jfr beskrivningen av de olika formlerna i avsnitt 2.5. ovan). Men SAOB:s metaspråk över huvud taget är i hög grad formelartat, och det finns därmed en mängd andra termer i ordboken som avser semantiska och/eller pragmatiska och grammatiska förhållanden, men som inte ingår i avhandlingens material. Det som utmärker de här aktuella fem formlerna är därför vidare att de beskriver denotativ och semasiologisk förändring (i Geeraerts' (2015) bemärkelse; se avsnitt 3.1.4) och innovativ (icke reduktiv) utveckling (i termer av Koch 2016; se avsnitt 3.1.5). Av de definitionsformler som uppfyller ovanställda kriterier har de fem valts ut som förekommer mest frekvent i ordbokstexten i de hittills utgivna 38 helbanden av SAOB (enligt fritextsökning i den digitala versionen av ordboken). Detta frekvenskrav innebär bl.a. alltså att formler som *speciellare* eller *i inskränktare anv.* på grund av sina relativt låga frekvenser i ordboken (se avsnitt 2.5.4) inte studeras i avhandlingen, trots att specialisering och utvidgning i den teoretiska diskussionen ofta hålls ihop och diskuteras som likartade (men motsatta) semantiska grundbegrepp (se t.ex. avsnitt 3.1.3 o. 3.4.8 ovan).

Urvalet hade förstås både kunnat utvidgas och snävas in – det slutgiltiga fastställandet baseras i synnerhet på praktiska hänsynstaganden. Kriterierna förväntas resultera i ett undersökningsmaterial som har en viss innehållslig homogenitet och samtidigt, med sin räckvidd, god representativitet – framförallt för SAOB som ordbok, men sekundärt även för språket i stort. Antalet undersökta formler och formelförekomster har alltså fastställts med avsikten att vara en rimlig mängd att analysera i ett doktorandprojekt, men samtidigt med avsikten att vara så representativt som möjligt för ordboken i stort.

När det gäller just de enskilda excerperade förekomsterna av varje formel har antalet bestämts till 300 per formel. Totalt sett i ordboken används formlerna, var och en, tiotusentals gånger (se avsnitt 2.5.1–5) och att studera samtliga formelförekomster blir därför inte en rimlig uppgift. Med tanke på undersökningens kvalitativa inslag, där varje formel i sin kontext närstuderas, har det varit nödvändigt att begränsa undersökningen i det här avseendet. 300 förekomster vardera av varje formel, dvs. 1 500 förekomster totalt sett, har då bedömts utgöra ett tillräckligt litet antal för att kunna analysera kvalitativt och tillräckligt stort för att återspegla SAOB:s bruk i stort.

De excerperade formelförekomsterna representerar olika delar av alfabetet och därmed olika perioder av SAOB:s utgivningstid. I SAOB anges för varje ordbokartikel det aktuella tryckåret. Undersökningens excerperingsprincip baseras på

initialbokstav och tryckår för varje artikel där de aktuella definitionsformlerna förekommer.

Urvalet har skett på följande sätt. Sökningar i den digitala versionen av SAOB har genomförts på de fem söksträngarna: bildl*, oeg*, ö*verför*, utvidga* samt allmännare*. Sökningarna är trunkerade (med jokertecknet *) eftersom direkt efterföljande skiljetecken inte ska påverka sökresultatet och för att de enskilda definitionsformlerna kan formuleras på några olika sätt och genom tiderna i vissa fall har ändrat stavningssätt. Sökningarna genomfördes med funktionen fritextsökning (se vidare under punkt 2 på sidan: https://www.saob.se/hjalp/). Varje sökning resulterade i en alfabetiskt ordnad lång lista över samtliga formler.

För att åstadkomma spridning av sökträffarna mellan de olika delarna av ordboken har materialet fördelats jämnt över de fyra olika perioder i SAOB:s tillkomsthistoria som Larsson (2014) diskuterar och som var och en representerar olika omfångs- och ambitionsnivåer genom tiderna. Larsson urskiljer två perioder (period 1 och 3) under vilka man på ordboksredaktionen snarast strävat efter att låta beskrivningen av ord och betydelser bli så fullständig som möjligt, med långa och utförliga ordboksartiklar och utvikningar i form av anmärkningar som följd. Som en motreaktion mot denna anda följer på var och en av dessa en period där hållningen istället är den motsatta: åtstramningar och explicit formulerade begränsningsregler införs under period 2 respektive 4. Tidsmässigt sträcker sig period 1 mellan åren 1898 och 1920, period 2 från 1920–1960, period 3 från 1960–2002 och period 4 från år 2002 och framåt. För varje undersökt definitionsformel har följaktligen 75 träffar från var och en av dessa perioder analyserats.

För att även försöka åstadkomma en spridning av materialet inom varje period har detta träffantal delats i tre: 25 träffar av varje formel har hämtats från början av respektive period, 25 från mitten och 25 från slutet. Eftersom perioderna inte motsvarar varandra exakt totalt sett vad gäller antalet ord eller antalet initialbokstäver och inte heller vad gäller antalet år, har en viss pragmatik fått tillämpas här. Den grundläggande systematiken har utgått ifrån begynnelsebokstav inom varje period. I den första perioden har därför de 25 första träffarna bland ord skrivna med initialbokstaven A (i tryck under 1800-talet), de 25 första under C (i tryck under 1900-talet), samt de 25 första träffarna fr.o.m. bokstaven D från 1910-talet valts ut. För period 2 har på motsvarande vis de 25 första träffarna under initialbokstäverna G, M respektive P valts ut. Period 3 innehåller enbart ord som inleds av bokstäverna R och S, och urvalet har därför i detta fall gjorts även på basis av årtal. I enlighet därmed har de 25 första träffarna under bokstaven R, fr.o.m. tryckår 1960, valts ut, följt av de 25 första från året 1975 (mitten av perioden) under bokstaven S, samt de 25 första träffarna från 1990-talet (slutet av perioden), även dessa under bokstaven S. Under den sista perioden är urvalssystemet återigen initialbokstav; de 25 första träffarna under respektive T, U och V har valts ut.

Ett litet förbehåll i fråga om antalet 300 förekomster per definitionsformel gäller formeln *överförd anv*., som nämligen totalt sett inte når upp till 300, utan endast 267

förekomster. Detta beror på att den helt enkelt inte har använts konsekvent under hela ordbokens utgivningstid. Under period 2 (1920–1960) förekommer formeln avsevärt mer sällan än under övriga perioder. Mellan initialbokstäverna P och Q påträffas den inte överhuvudtaget. Sammanlagt förekommer 42 användningar med etiketten *överförd anv*. under period 2, (jämfört med förväntade 75). Under period 3 ökar bruket av formeln igen (och 75 förekomster av formeln har analyserats under denna period, liksom under period 1 och 4 vardera). Jämförelser i analysen av resultatet mellan formeln *överförd anv*. och de övriga formlerna kommer därför inte att vara helt i balans, i den mån de baseras på frekvens.

Urvalsmetoden har inneburit att jag på förhand inte har haft kännedom om vem som har författat de aktuella ordboksartiklarna[58]. Under den sista period som undersöks har jag dock själv varit medarbetare på redaktionen, och i några fall har jag stött på artiklar som jag själv har redigerat. Dessa träffar har förbigåtts vid urvalet till förmån för nästa träff i träfflistan.

Varje enskild etiketterad/formelförsedd användning i materialet har efter excerperingen närlästs och analyserats i detalj genom studium av den aktuella artikel som formeln förekommer i. Analysen baseras på en analysmall som har upprättats i syfte att på ett så systematiskt sätt som möjligt fånga teoretiskt relevanta aspekter hos den semantiska relation och process som kan kopplas till den aktuella formeln i varje enskilt fall. I nästa avsnitt presenteras innehållet i denna mall närmare. Här nedan följer dock först en sammanfattning av urvalssystemet och de aktuella artiklarna i materialet i form av tabeller. Den högra kolumnen i tabellerna anger första och sista uppslagsord/artikel i varje delmaterial. (En lista över samtliga uppslagsord i materialet återfinns i bilagan.)

[58] Undersökningen tar över huvud taget inte hänsyn till enskilda artikelförfattare (bortsett från de fall då jag själv redigerat artikeln). Detta innebär att vissa artiklar i urvalet sannolikt är författade av samma person. Fördelningen av materialet över tid och rum i ordboken borgar emellertid för att undersökningen inte bara återger en eller ett par enskilda lexikografers arbete och bedömningar, utan istället representerar ett arbete över tid och utfört av flera.

Tabell 2. Materialets fördelning per undersökningsperiod: *bildl. anv.*

PERIOD 1 (1898 – 1920)	**SPANN AV UPPSLAGSORD**
25 första träffarna under bokstaven A (1898)	**A**, sbst. – **AF**, prep. o. adv.
25 första träffarna under bokstaven C (1903)	**CEMENT** – **CHIFFERKLAV**
25 första träffarna under bokstaven D, fr.o.m. 1910	**DEMOLERA** –**DESORIENTERA**
PERIOD 2 (1920 – 1960)	
25 första träffarna under bokstaven G (1928)	**GACKMED** – **GALLA**, sbst.2
25 första träffarna under bokstaven M (1942)	**MACERERA** – **MAGVÄRMARE**
25 första träffarna under bokstaven P (1952)	**PACEMAKER** – **PACKAR-TORG**
PERIOD 3 (1960 – 2002)	**SPANN AV UPPSLAGSORD**
25 första träffarna under bokstaven R, fr.o.m. 1960	**RULTA**, v. – **RUMORA**
25 första träffarna under bokstaven S, fr.o.m. 1975	**SKÅDESPELARE** – **SKÅRA**, sbst.1
25 första träffarna under bokstaven S, fr.o.m. 1991	**STOCKMÄTT** – **STOFTIG**
PERIOD 4 (2002–)	
25 första träffarna under bokstaven T (2002)	**TABELRAS** – **TAG**, sbst.1
25 första träffarna under bokstaven U (2010)	**UDD** – **ULVA-ART**
25 första träffarna under bokstaven V (2014)	**VACCINERA** – **VAKARE**

Tabell 3. Materialets fördelning per undersökningsperiod: *oeg. anv.*

PERIOD 1 (1898 – 1920)	**SPANN AV UPPSLAGSORD**
25 första träffarna under bokstaven A (1898)	**ABBORR-ÖGA** – **AF-FLYTTA**
25 första träffarna fr.o.m. bokstaven C (1903)	**CELL** – **DAGAKARLS-ARBETE**
25 första träffarna under bokstaven D, fr.o.m. 1910	**DEMONSTRERA** – **DIKTA**, v.1
PERIOD 2 (1920 – 1960)	
25 första träffarna under bokstaven G (1928)	**GADD**, sbst.1 – **GENOM-FLYTA**
25 första träffarna under bokstaven M (1942)	**MAGER** –**MAN**, sbst.2
25 första träffarna under bokstaven P (1952)	**PACKA**, v.1 – **PALTIG**
PERIOD 3 (1960 – 2002)	
25 första träffarna under bokstaven R, fr.om. 1960	**RUM**, sbst.3 – **RUNKA**, v.
25 första träffarna under bokstaven S, fr.o.m. 1975	**SKÅL**, sbst.2 – **SKÄLVNINGS-SYMTOM**
25 första träffarna under bokstaven S, fr.o.m. 1991	**STOFF-SKILDRARE** – **STOR-FURSTE**
PERIOD 4 (2002–)	
25 första träffarna under bokstaven T (2002)	**TABU** – **TAND**, sbst.1
25 första träffarna under bokstaven U (2010)	**U-LAND** – **UNDAN-STÄDA**
25 första träffarna under bokstaven V (2014)	**VAD**, sbst.2 – **VAKUUM**

Tabell 4. Materialets fördelning per undersökningsperiod: *utvidgad anv.*

PERIOD 1 (1898 – 1920)	**SPANN AV UPPSLAGSORD**
25 första träffarna under bokstaven A (1898)	**ACCELERATION** – **AFTVÅ**
25 första träffarna fr.o.m. bokstaven C (1903)	**CENSUR** – **DAGG**, sbst.1
25 första träffarna under bokstaven D, fr.o.m. 1910	**DEMOKRATISERA** – **DIAGNOSTISK**
PERIOD 2 (1920 – 1960)	
25 första träffarna under bokstaven G (1928)	**G** – **GIPYR**
25 första träffarna under bokstaven M (1942)	**M** – **MALM-TÄKT**
25 första träffarna under bokstaven P (1952)	**P-PANT**
PERIOD 3 (1960 – 2002)	
25 första träffarna under bokstaven R, fr.o.m. 1960	**RULTA**, v. – **RUSARE**
25 första träffarna under bokstaven S, fr.o.m. 1975	**SKÅDNING** – **SKÄMMA UT**
25 första träffarna under bokstaven S, fr.o.m. 1991	**STOFF**, sbst.1 – **STOPP**, sbst.2
PERIOD 4 (2002–)	
25 första träffarna under bokstaven T (2002)	**T** – **TAGA AN**
25 första träffarna under bokstaven U (2010)	**U** – **UNDSÄGELSE**
25 första träffarna under bokstaven V (2014)	**V** – **VARDAG**

Tabell 5. Materialets fördelning per undersökningsperiod: *allmännare anv.*

PERIOD 1 (1898 – 1920)	**SPANN AV UPPSLAGSORD**
25 första träffarna under bokstaven A (1898)	**A** – **ANGRIPA**
25 första träffarna under bokstaven C (1903)	**C** – **CIVILINGENJÖR**
25 första träffarna under bokstaven D, fr.o.m. 1910	**DEMOLERA** – **DIAR**
PERIOD 2 (1920 – 1960)	
25 första träffarna under bokstaven G (1928)	**GAGN-VIRKE** – **GAVEL**, sbst.1
25 första träffarna under bokstaven M (1942)	**MACHIAVELLISK** – **MALM-ART**
25 första träffarna under bokstaven P (1952)	**PACIFISM** – **PALL**, sbst.2
PERIOD 3 (1960 – 2002)	**SPANN AV UPPSLAGSORD**
25 första träffarna under bokstaven R, fr.o.m. 1960	**RUM**, sbst.2 – **RUND-RIKT**
25 första träffarna under bokstaven S, fr.o.m. 1975	**SKÄGG** – **SKÄRMYTSLING**
25 första träffarna under bokstaven S, fr.o.m. 1991	**STOL**, sbst.1 – **STORORDIGHET**
PERIOD 4 (2002–)	
25 första träffarna under bokstaven T (2002)	**TA**, interj. – **TAL-SERIE**
25 första träffarna under bokstaven U (2010)	**UDD**, sbst.1 – **UNDERLÅTENHETS-SYND**
25 första träffarna under bokstaven V (2014)	**VAD**, adv, – **VAN-VETT**

Tabell 6. Materialets fördelning per undersökningsperiod: *överförd anv.*

PERIOD 3 (1960 – 2002)	**SPANN AV UPPSLAGSORD**
25 första träffarna under bokstaven A (1898)	**AF-SÄTTA** – **ARM**, sbst.
25 första träffarna fr.o.m. bokstaven C (1903)	**CEMENT** – **DAGSLÄNDA**
25 första träffarna under bokstaven D, fr.o.m. 1910	**DEMONTERA** – **DIGNITET**
PERIOD 2 (1920 – 1960)	
25 första träffarna under bokstaven G (1928)	**GADDA IHOP** – **GARVA**, v.1
25 första träffarna fr.o.m. bokstaven M (1942)	**MAKT-MEDVETEN** – **ODYSSÉ**
25 första träffarna fr.o.m. bokstaven P (1957)	**REPUTERLIG-RUGGIG**
PERIOD 3 (1960 – 2002)	
25 första träffarna från bokstaven R, fr.o.m. 1960	**RUM**, sbst.3. – **SAMHÄLLE**
25 första träffarna under bokstaven S, fr.o.m. 1975	**SKÄFTA** v.1 – **SKÖN**, adj.
25 första träffarna under bokstaven S, fr.o.m. 1991	**STOFT-KRYPANDE** – **STOR-SKRÅLA**
PERIOD 4 (2002–)	
25 första träffarna under bokstaven T (2002)	**TACKSAM** – **TANKE-TOM**
25 första träffarna under bokstaven U (2010)	**UMGÄNGSAM** – **UPPRYMD**
25 första träffarna under bokstaven V (2014)	**VAG** – **VE-KLAGA**

4.3 Analysmall

Analysen grundar sig på en mall som har utformats för att undersöka ett antal olika relevanta aspekter av semantisk förändring och för att kunna studera den lexikografiska beskrivningen av sådan förändring. Metoden kan därmed sägas vila på två ben. För det första anläggs ett semantiskt perspektiv, och de språkliga användningar i materialet som har försetts med de aktuella definitionsformlerna undersöks med avseende på betydelsemässiga mönster och bakomliggande processer. Denna del av analysen baseras både på SAOB:s definitioner och de beläggande språkexemplen. För det andra, och ur en mer lexikografiteoretisk synvinkel, studeras ordbokens sätt att beskriva dessa etiketterade betydelser. Härvid undersöks hur teoretiskt relevant SAOB:s beskrivningsmetod är och i vilken utsträckning den är i linje med den kognitiva semantiken. Det gemensamma syftet med analysens båda perspektiv är att låta undersökningen mynna ut i ett samlat resonemang om lexikografiska principer och semantisk teori. För att rent praktiskt nå dessa mål genomförs fem olika delstudier. Dessa presenteras nedan i tur och ordning.

Den första delstudien (vars resultat presenteras i avsnitt 5.1) består av en analys av den semantiska information som presenteras i SAOB:s artiklar. Här granskas de angivna definitionerna (och andra metaspråkliga beskrivningar) både för de härledda, etiketterade betydelserna och för deras respektive grundbetydelser. Även

innehållet i de språkprov som belägger de etiketterade (*bildliga*, *oegentliga* eller *utvidgade* osv.) betydelserna analyseras. Bildlighet förknippas ofta med metaforer, och så här långt i avhandlingen har dessa båda begrepp lite slarvigt jämställts eller sambehandlats, ingen klar gräns har dragits mellan bild och metafor. Men frågan är förstås om termen *bildlig* i SAOB enbart täcker processen metafor eller om formeln även omfattar andra processer. Och hur förhåller sig en *överförd användning* till en bildlig? Har de principiellt åtskilda användningsområden, och vilka är de i så fall? Som nämndes i teoriavsnittet betraktas i avhandlingen generalisering som en egen processtyp. I den semantiska litteraturen används termerna generalisering och semantisk utvidgning ibland med överlappande innehåll. Hur ser det ut på den här punkten i SAOB? Motsvarar en *utvidgad användning* alltid en generalisering? Och vilken är skillnaden mellan en *utvidgad* och en *allmännare användning*? För att besvara frågor av denna typ undersöks i vilken utsträckning de formelförsedda användningarna utgörs av metaforer, metonymier, generaliseringar eller av andra betydelseutvecklingsmekanismer.

I delundersökning 1 är alltså utgångspunkten för bedömningen relationen mellan de aktuella ordens (primära) grundbetydelser och deras (sekundära) härledda betydelser, och om de studerade användningarna aktiverar olika domäner eller domänmatriser eller enbart en och samma domän(matris). Denna del av undersökningen berör därmed de etiketterade betydelsernas *metaforicitet*, och den teoretiska utgångspunkten är i första hand Kövecses' (2016) definition av konceptuella metaforer, Crofts (1993) definition av metonymi, Kochs (2016) definition av generalisering samt Langackers (1987) definition av domäner och domänmatriser (se avsnitt 3.4 ovan, o. särskilt 3.4.9 för en jämförelse mellan de olika begreppens tillämpningsområden).

Som framkom i avsnitt 3.4.2.1 är domänbegreppet till sin natur något flytande, det handlar ju om sammanfattningen av erfarenheter om vår omgivning och våra kroppar, vilket innebär att innehållet ständigt stöps om i kontakten mellan individ och språkgemenskap (jfr avsnitt 3.5.1 och looparna i Schmids EC-modell). Vid tillämpningen i avhandlingens undersökning har kravet ställts att aktuella domäner i efterhand ska kunna motiveras och beskrivas sammanfattande (se exempel i tabell 7–9 i avsnitt 4.3.1 här nedan).

En ytterligare mekanism som till viss del kommer att beröras är ellips. Med ellips avses i avhandlingen, i enlighet med Wellander 1969:101, en avkortning eller ett bortfall av den ena leden i ett tvåledat uttryck. Med denna definition blir en ellips inte semantiskt konceptuell i samma mening som de ovan diskuterade processerna, utan istället en rent formell förkortning. I elliptiska uttryck som *konvalj* för *liljekonvalj* (jfr Eaker 2012) beror t.ex. den lexikala förändringen knappast på att prototypiskt centrala eller utmärkande drag hos ”efterleden” har fått företräda hela ordet i sin helhet, som vore fallet vid en metonymi, utan det elliptiska resultatet blir istället ”bara” en kortare och möjligen förenklad uttrycksform.

Delstudie 2 (5.2) utgår ifrån polerna *konkret-abstrakt*. Som nämnts tidigare exemplifieras metaforer i litteraturen ofta med att abstrakta begrepp tolkas genom substantiv som i sin grundbetydelse har konkret betydelse. Den definition som Kövecses (2016) anger som standarddefinition för konceptuella metaforer (se avsnitt 3.4.1) slår också fast att metaforik i typfallet innebär korrespondenser mellan konkreta och abstrakta domäner. Givet detta borde rimligen bildliga betydelser i SAOB (igen förutsatt att bildligheten omfattar metaforer) också vara mer abstrakta än sina respektive grundbetydelser. Generalisering innebär istället att både grundbetydelsen och den härledda betydelsen tillhör en och samma domän, och i den mån generaliseringar förekommer bland de formelförsedda betydelserna i materialet vore det rimligt att anta att dessa motsvaras av käll- och målbegrepp på samma abstraktionsnivå. Vid analysen i delstudie 2 undersöks de aktuella betydelserna och de enskilda språkprov som belägger dem ur detta perspektiv. Är t.ex. bildliga användningar genomgående entydigt mer abstrakta än sina grundbetydelser, och råder ett annat förhållande för de utvidgade och allmännare användningarna?

Det bör dock understrykas att vad abstraktion egentligen innebär inte är helt givet. Olika forskare använder begreppet på skilda sätt. Jfr exempelvis Kövecses' (2016) exempel LIFE IS A JOURNEY: "the domain of journey is much more concrete than the target domain of life (which is more abstract)" (2016:16). I det här fallet verkar abstraktion snarast likställas med komplexitet, eller åtminstone innebära att måldomänens semantiska struktur innehåller fler komponenter och därmed fler semantiska relationer än källdomänens (livet betyder *mer* än en resa). Svanlund (2001:96) lyfter även det faktum att abstraktionsbegreppet ofta likställs med schematicitet eller egenskapen att vara mer generell. I den här avhandlingen definieras abstraktion negativt – det som inte är konkret betraktas som mer eller mindre abstrakt.

Abstraktion är som Svanlund (2001:97) framhåller en gradfråga. Att bedöma graden av abstraktion, vad som är mer abstrakt och vad som är mindre abstrakt, är emellertid inte heller i varje fall helt enkelt. Vad som utgör en konkret betydelse är däremot i regel lättare att avgöra (även om gränsen också här ibland är flytande). I analysen dras gränsen för konkreta betydelser (i enlighet med Svanlund 2001:97) vid *sensorisk*. Betydelser (eller betydelseelement) som relaterar till fysiskt förnimbara företeelser i någon form betraktas som konkreta, övriga som abstrakta.

Hur den semantiska analysen i delundersökningarna 1–2 genomförs i praktiken med utgångspunkt i analysmallen, och de tre begreppen *metafor*, *metonymi* och *generalisering*, beskrivs närmare i avsnitt 4.3.1 längre ned.

I delstudie 3 (presenterad i avsnitt 5.3) studeras *graden av autonomi* hos de formelförsedda användningarna i materialet, som den kommer till uttryck i SAOB vid beskrivningen av de aktuella betydelseförändringarna. För detta ändamål riktas blicken mot ordboksartiklarnas mikrostruktur, och mot vilken position där som den härledda betydelsen har i förhållande till sin grundbetydelse.

SAOB-artiklarna är hierarkiskt strukturerade med betydelsemoment på flera olika nivåer: överordnade huvudmoment (markerade med siffra), undermoment (kursiv bokstav), undermoment till undermoment (grekisk kursiv bokstav) osv. (se avsnitt 2.4.2). Var någonstans i strukturen som den aktuella formeln (och dess beskrivna betydelse) påträffas skulle alltså kunna säga något om relationen till grundbetydelsen – ju längre ifrån denna, rent grafiskt i ordboken, desto självständigare betydelse. Frågan om de härledda betydelsernas autonomi, och typiska position i strukturen, kan även kopplas till bildlighetsstyrkan, dvs. till förmågan att kunna aktivera föreställningar om källdomänen (se avsnitt 3.4.6 ovan). Det blir här en fråga om semantisk distans i förhållande till den *prototypiska kärnbetydelsen*. I Norén & Linells (2006, jfr avsnitt 3.3.2 ovan) diskussion om semantisk variation som en skala från ren homonymi till semantiska aspekter diskuteras metaforer och metonymier som fall av prototypisk polysemi och ungefär i mitten på skalan. Metaforik betraktas alltså som en process som ger upphov till betydelser med relativt självständig prägel. Mot bakgrund av detta borde man i SAOB följaktligen hitta många av de bildliga användningarna i egna huvudmoment i artikelstrukturen (och inte som en del av ett annat huvudmoment).

Rent praktiskt innebär metoden i denna del av undersökningen att det har noterats ifall den aktuella formeln (*bildl*., *oeg*., *utvidgad*, *allmännare* resp. *överförd anv*.) presenteras i ordboken antingen 1) i direkt anslutning till grundbetydelsens definition (inom huvudmomentet); 2) i ett eget undermoment som behandlar den aktuella härledda användningen; 3) i ett separat huvudmoment, eller 4) i en helt separat artikel. I anslutning till resultatredovisningen i avsnitt 5.3 illustreras metoden ytterligare.

I den fjärde delstudien (5.4) tar analysmodellen sikte på hur själva definitionsformeln används i definitionstexten, ifall den förekommer i olika kombinationer med andra liknande formler, eller om den modifieras på annat sätt. Bakgrunden här är att vad som är eller ska beskrivas som exempelvis en *utvidgad*, *överförd* eller *bildlig användning* eller inte, inte alltid är ett klart fall. För det första kan det utan fasta teoretiska ramar vara svårt för redaktörerna vid den semantiska analysen att bedöma vilken process som det är fråga om, dels verkar det (som nämnts ovan) vara en gradfråga. I SAOB kombineras eller modifieras definitionsformlerna ofta just för att hantera detta faktum. I ordbokens spalter kan man därför stöta på sådana formuleringar som: *i mer l. mindre bildl. anv., i överförd l. allmännare anv., oeg. l. bildl*. osv. Utifrån resonemanget om metaforicitet och otydliga gränser mellan metafor och metonymi (se avsnitt 3.4.6) kan det vara intressant att undersöka hur redaktörerna har garderat sina bedömningar och beskrivningar av de olika betydelseutvecklingarna. I analysen i delstudie 4 noteras därför hur ofta varje undersökt definitionsformel kombineras med andra och vilka olika kombinationer som förekommer. Dessutom granskas vilka fall som typiskt får en sådan modifierad eller kombinerad formel. På detta sätt kan denna delundersökning sägas kombinera analysen av de lexikografiska principerna med

analysen av de bakomliggande semantiska mekanismerna. Med utgångspunkt i analyserna som utförs i delundersökning 1 och 2 studeras här hur den semantiska strukturen hos de etiketterade användningarna tar sig uttryck i redaktörernas val av definitionsformel.

I delstudie 5 (avsnitt 5.5) till sist undersöks *ordklasstillhörighet* hos de aktuella etiketterade betydelserna. Enligt det teoretiska resonemang som Croft (1993; se avsnitt 3.4.5 ovan) för är metaforer och metonymier inte mekanismer som är knutna till enskilda ordklasser, utan istället något som hänger samman med kombinationen av olika (lexikala) element. Trots detta påträffas många exempel i litteraturen där metaforer representeras av enbart substantiv.[59] Anledningen till detta är rimligen att denna ordklass ofta företer en enklare semantisk struktur och att sådana exempel därmed blir tydligare och enklare att tala om (än t.ex. verb och adjektiv). Frågan som ställs i avhandlingen är hur pass ordklasstyrda de *bildliga*, *oegentliga*, *utvidgade*, *allmännare* och *överförda* användningarna i SAOB är. Finns det något samband i materialet mellan substantiv (eller andra ordklasser) och enskilda definitionsformler? Och i vilken utsträckning påverkar de semantiska processerna metafor och metonymi här? Tenderar man t.ex. också i SAOB att särskilt lyfta fram just metaforiska substantiv, eller är fördelningen per ordklass jämn? I delundersökningen noteras helt enkelt vilka olika ordklasser som de formelförsedda användningarna i materialet har förts till i ordboken.

4.3.1 Tillämpning av mallen vid den semantiska analysen

Den semantiska analysen i delundersökningarna 1 och 2 genomförs utifrån en modell som illustreras i tabellerna 7–9 nedan. Sammanställningarna avser att konkretisera hur bedömningarna har genomförts i praktiken.

I det aktuella exemplet i tabell 7 analyseras den bildliga användningen av uppslagsordet **GADDIG**, hämtat från period 2 i materialet. (Som nämnts tidigare specificeras metodiken även i samband med varje delundersökning i kapitel 5.)

[59] Jfr t.ex. hur 4 av de 5 exempel på metafor- och/eller metonymibaserad prototypisk polysemi som Norén & Linell (2006) ger (se avsnitt 3.3.2 ovan) just utgörs av substantiv (med konkret betydelse som sin grundbetydelse).

Tabell 7. Mall för den semantiska analysen, exemplet GADDIG

GADDIG, adj.	
definitionsformel i SAOB:	*bildl.*
språkprov:	*Humor får inte vara gaddig*. BRANTING *Lena* 19 **(1893)**
grundbetydelse (**GADDIG**):	'försedd med gadd'
härledd betydelse (**GADDIG**):	'elak, sårande, bitande'
källdomän definition: ontologisk karaktär:	 VASST FÖREMÅL, VAPEN konkret (fysiskt föremål)
måldomän definition: ontologisk karaktär:	 SARKASM, KRITIK abstrakt (immateriellt innehåll i utsaga och dyl.)
processtyp:	metafor (åtskilda domäner)
begrepp/konceptuell struktur som mappas:	 med ett vasst föremål kan man skada någon
metaforformel:	SARKASM ELLER KRITIK ÄR ETT (SÅRANDE) VAPEN

Termen *grundbetydelse* (är hämtad från Ekberg 2004 och) avser i avhandlingen en betydelse ifrån vilken en härledd betydelse har sin (bokstavliga) grund.[60] Det kan tilläggas här att bruket i avhandlingen av termen *betydelse* till dels överlappar termen (*ord*)*användning*. Ett ord kan användas (instantieras) i olika kontexter och med delvis olika betydelser eller betydelsenyanser som följd. En konventionaliserad användning med vissa semantiska implikationer eller konnotationer leder till att en mera stabil betydelse kan etableras. Begreppet *användning* är dock inte begränsad till ett ords semantiska omständigheter, utan kan även avse t.ex. formella eller syntaktiska förhållanden.

Vidare används i avhandlingen, när tanken är riktad mot relationen mellan domäner, termerna *källa* och *mål* (liksom även termerna *källdomän* och *måldomän* osv.) i enlighet med Lakoffs *source* och *target* (se t.ex. Lakoff 1987). Termerna *projicering* och *mappning* används utan åtskillnad för korrespondensen mellan käll- och måldomän(sbegrepp). Termerna *käll-* och *målbegrepp* refererar till begrepp kopplade till grundbetydelsen och dess domän respektive den härledda betydelsen och dess domän. Vid domänextern mappning (metaforik) hör därmed käll- och målbegrepp till olika domäner, men vid domänintern semantisk förändring (t.ex. metonymi och generalisering) befinner sig käll- och målbegrepp inom en och samma domän (eller en och samma domänmatris).

[60] Termen *kärnbetydelse* används på vissa ställen i avhandlingen med delvis överlappande innebörd som grundbetydelse. I avhandlingen avses med kärnbetydelse den centrala betydelse hos ett ord eller ett lexem till vilken andra av dess (del)betydelser och betydelseaspekter kan relateras. Dessa relaterade användningar kan vara bokstavliga eller inte och de kan rent etymologiskt sett vara mer eller mindre ursprungliga än den etablerade kärnbetydelsen.

Tabell 7 ovan sammanfattar principerna för analysen vid en bildlig användning som bedöms utgöra ett fall av *metafor*, där *konkreta* begrepp (utrustandet med stickande spets) i källdomänen korresponderar med *abstrakta* begrepp i måldomänen (sarkasm, kritik). I tabell 8, nedan, utgörs den etiketterade (*utvidgade*) användningen istället av en generalisering.

Tabell 8. Mall för den semantiska analysen, exemplet GAVEL

GAVEL, sbst.1	
definitionsformel i SAOB:	*i utvidgad anv.*
språkprov:	Gaflar, som .. anbringas på både smal- och långsidor. HAHR *ArkitH* 434 **(1902)**
grundbetydelse:	'byggnadsparti på kortsidan av hus'
härledd betydelse:	'byggnadsparti på långsidan av hus'
källdomän definition: ontologisk karaktär:	 BYGGNAD konkret (fysiskt föremål)
måldomän definition: ontologisk karaktär:	 BYGGNAD konkret (fysiskt föremål)
processtyp:	generalisering (identisk käll- och måldomän)
begrepp/konceptuell struktur som mappas:	byggnadsparti med viss utformning
generaliseringsformel:	GAVEL ÄR ETT BYGGNADSPARTI PÅ KORT- ELLER LÅNGSIDAN AV HUS

Här betraktas både käll- och målbegrepp tillhöra en och samma domän (nämligen BYGGNAD). Den härledda betydelsen 'byggnadsparti på långsidan av hus' är så lik grundbetydelsen att den kan betraktas som en likvärdig kategorimedlem hos denna grundbetydelse, som därmed får en något vidgad semantisk extension.

I tabell 9 exemplifieras en *överförd användning* i materialet som har analyserats som ett fall av metonymi:

Tabell 9. Mall för den semantiska analysen, exemplet SAMHÄLLE

SAMHÄLLE	
definitionsformel i SAOB:	*överförd anv.*
språkprov:	Småstadslika, välbyggda samhällen. *LbFolksk.* 180 **(1890)**
grundbetydelse:	’grupp av personer som håller samman el. lever ihop inom en stat’
härledd betydelse:	’område el. ort med bebyggelse’
källdomän definition: ontologisk karaktär:	 PERSON konkret (fysiskt föremål)
måldomän definition: ontologisk karaktär:	 PERSON(S TILLHÖRIGHET) konkret (fysiskt föremål)
processtyp:	metonymi (identiskt käll- och måldomänkomplex)
begrepp/konceptuell struktur som mappas:	människor med inbegrepp av området som de vistas och bor i
metonymiformel:	MÄNNISKOR I GRUPP FÖR DERAS BOSTÄDER/MARKOMRÅDEN

Enligt analysen som sammanfattas i tabellen är det också här frågan om samma domän(komplex) för käll- och målbegrepp: i båda fallen kretsar betydelsen kring människor i grupp. Men i det aktuella härledda fallet har ett skifte av referens skett inom den aktuella referentiella scenen: fokus har flyttats från personerna i sig till det område där de befinner sig eller den tätort där de bor.

Viktigt att påpeka är att semantisk analys i slutändan är en bedömningsfråga. I en del av de fall som har analyserats i undersökningen skulle en annan bedömare säkerligen kunna komma till något annorlunda slutsatser. Med så fasta ramar och en så konsekvent metod som möjligt är min förhoppning dock att ge en rättvisande bild av materialet, en bild som i det stora hela förmodligen kan delas av flertalet semantiker.

Undersökningsmetoden är också förlåtande i det avseendet att den inte tvingar till ställningstagande om vilken semantisk process det är frågan om när mer än en verkar vara involverad eller är tänkbar (delundersökning 1). Om det i ett aktuellt fall exempelvis skulle gå att tolka en bildlig användning som antingen en metafor eller också som en metonymi så kategoriseras användningen i undersökningen både som metafor och metonymi. I delundersökning 1 kan därmed de aktuella etiketterade och exemplifierade användningarna i materialet noteras representera *en enda semantisk process* (t.ex. enbart metaforisk eller enbart metonymisk användning), eller involvera *flera olika semantiska processer* (antingen olika samtidigt samverkande processer, eller också fall där det inte har gått att avgöra om det är den ena eller den

andra processen som är aktuell eller ursprungligast, eftersom båda är rimliga). I praktiken kan en etiketterad användning i ordboken alltså vara belagd med språkexempel som endast utgörs av t.ex. metaforer eller av sådana som utgörs av både metaforer och metonymier (i ett och samma språkexempel eller fördelade i olika språkexempel), men också av språkexempel som går att tolka både som metaforer och metonymier (se vidare avsnitt 5.1.1).

För att kunna tala om denna något heterogena grupp av flera processer, just i fråga om metaforer och metonymier, och för att gruppen alltså i någon mån involverar båda dessa betydelseutvecklingsmekanismer, används i avhandlingen termen *metaftonymi* – som därmed vidgas i förhållande till Goossens definition (jfr avsnitt 3.4.7 ovan och se vidare avsnitt 5.1.1 nedan).

4.3.2 Betydelseenheter och analysenheter

Det material som ligger till grund för analysen utgörs av 300 *betydelseenheter* per formel, dvs. vardera 300 användningar i ordboken som etiketterats med formlerna *bildl*., *oeg*., *utvidgad*, *allmännare* och *överförd anv*. (och som excerperats enligt principerna som beskrevs i avsnitt 4.2 ovan) inklusive de ordboksartiklar som varje formel förekommer i. Beroende på varje delundersöknings fokus varierar dock antalet kvantifierade *analysenheter* inom dessa artiklar mellan del-undersökningarna. Vid excerperingen visade det sig nämligen att en och samma formel ibland förekommer flera gånger inom samma artikel, av framförallt metadispositionella skäl, för att referera till samma härledda användning, som formeln *bildl*. gör i figur 11 här nedan:

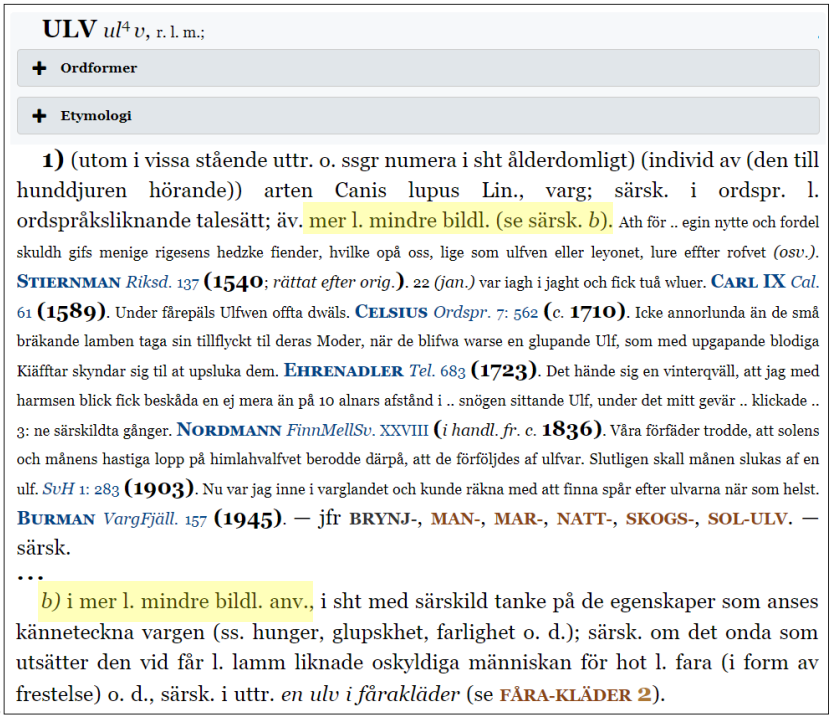

ULV *ul⁴ v*, r. l. m.;

+ **Ordformer**

+ **Etymologi**

1) (utom i vissa stående uttr. o. ssgr numera i sht ålderdomligt) (individ av (den till hunddjuren hörande)) arten Canis lupus Lin., varg; särsk. i ordspr. l. ordspråksliknande talesätt; äv. mer l. mindre bildl. (se särsk. *b*). Ath för .. egin nytte och fordel skuldh gifs menige rigesens hedzke fiender, hvilke opå oss, lige som ulfven eller leyonet, lure effter rofvet *(osv.)*. **STIERNMAN** *Riksd.* 137 **(1540**; *rättat efter orig.)*. 22 *(jan.)* var iagh i jaght och fick tuå wluer. **CARL IX** *Cal.* 61 **(1589)**. Under fårepäls Ulfwen offta dwäls. **CELSIUS** *Ordspr.* 7: 562 **(***c.* **1710)**. Icke annorlunda än de små bräkande lamben taga sin tillflyckt til deras Moder, när de blifwa warse en glupande Ulf, som med upgapande blodiga Kiäfftar skyndar sig til at upsluka dem. **EHRENADLER** *Tel.* 683 **(1723)**. Det hände sig en vinterqväll, att jag med harmsen blick fick beskåda en ej mera än på 10 alnars afstånd i .. snögen sittande Ulf, under det mitt gevär .. klickade .. 3: ne särskildta gånger. **NORDMANN** *FinnMellSv.* XXVIII **(***i handl. fr. c.* **1836)**. Våra förfäder trodde, att solens och månens hastiga lopp på himlahvalfvet berodde därpå, att de förföljdes af ulfvar. Slutligen skall månen slukas af en ulf. *SvH* 1: 283 **(1903)**. Nu var jag inne i varglandet och kunde räkna med att finna spår efter ulvarna när som helst. **BURMAN** *VargFjäll.* 157 **(1945)**. — jfr **BRYNJ-**, **MAN-**, **MAR-**, **NATT-**, **SKOGS-**, **SOL-ULV**. — särsk.

. . .

b) i mer l. mindre bildl. anv., i sht med särskild tanke på de egenskaper som anses kännetecknа vargen (ss. hunger, glupskhet, farlighet o. d.); särsk. om det onda som utsätter den vid får l. lamm liknade oskyldiga människan för hot l. fara (i form av frestelse) o. d., särsk. i uttr. *en ulv i fårakläder* (se **FÅRA-KLÄDER 2**).

Figur 11. Dubbel etikettering av formeln *bildl.*, exemplet **ULV**

Sådana fall i materialet har inte bedömts som vardera två belägg på bildlig användning, utan istället som ett enda belägg. Däremot har det noterats i undersökningen vilka fall som på detta vis har mer än en formel per bildlig användning (eftersom bl.a. den enskilda formelns position i mikrostrukturen studeras i undersökningen). Totalt förekommer detta slag av dubbelreferens i materialet vid 10 tillfällen för de *bildliga användningarna* (300+10=310 formelförekomster). Motsvarande principer gäller även för de övriga formlerna som har undersökts: bland de *oegentliga användningarna* har 2 fall dubbel etikettering (300+2=302), för de *utvidgade användningarna* gäller 300+29 (=329), för de *allmännare*: 300+11 (=311) och för de *överförda användningarna*: 267+8 (=275). Dubbelreferensen, som blir aktuell i delundersökning 3 och 4, innebär för resultatredovisningen alltså att det totala antalet formler (men inte antalet etiketterade användningar) överstiger de ursprungliga 300.

Vidare studeras i den semantiska analysen inte bara definitionsformeln *bildl./oeg./utvidgad/allmännare/överförd anv.* och definitionen av den aktuella användningen, utan alltså också de språkprov som illustrerar denna användning. Dessa belägg är sin tur mer eller mindre semantiskt heterogena. En och samma etiketterade användning kan därför representeras exempelvis av både belägg med

konkreta och abstrakta korrespondenser i måldomänen, som i exemplet **DETEKTIV**, här nedan:

Tabell 10. både konkreta och abstrakta målbegrepp, exemplet **DETEKTIV**

oegentlig el. bildlig användning av **DETEKTIV**		
språkprov:	Du förvandlade småningom mina vänner till detektiver. STRINDBERG *Kammarspel* 1: 55 **(1907)**.	Så skicklig detektiv är den moderna kritiken. LEVERTIN *Essayer 1: 208* **(1904)**
abstraktionsgrad:	konkret källdomän > konkret måldomän	konkret källdomän > abstrakt måldomän

När belägg på en etiketterad användning på detta sätt på samma gång matchar två olika kategorier samtidigt har i undersökningen förekomst i båda kategorierna noterats. Detta medför att summan av analyserade fall i delundersökning 2 totalt sett överstiger de ursprungliga 300. I dessa fall undersöks därför enskilda representationer, eller instantieringar, av den aktuella företeelsen (abstraktionsstatus) hos de aktuella användningarna.

I delundersökning 5 (ordklasstillhörighet), slutligen, förekommer det i materialet vid några tillfällen att etiketterade användningar i ordboken explicit har försetts med dubbla ordklasstillhörigheter, som vid den *allmännare* el. *överförda användningen* av **NÄRA**, här nedan. Vid sammanställningen har sådana dubbla ordklasstillhörigheter följdriktigt också kategoriserats dubbelt. Totalt har fyra sådana dubbelkategoriseringar gjorts: vid tre tillfällen för de *oegentliga* användningarna och vid ett tillfälle för de *överförda* (se vidare i avsnitt 5.5).

NÄRA *nä*³ *ra*² l. *næ*³ *ra*², adv. o. oböjl. adj.

…

4) för att beteckna en mer l. mindre direkt l. intim relation l. kontakt o. d. (jfr **3** *d*).

…

d) (numera bl. mera tillf.) i allmännare l. överförd anv., för att beteckna att ngt har en mer l. mindre intim karaktär, sträcker sig till detaljerna av ngt, är noggrant o. d.

α) i adverbiell anv.: i detalj, noga, väl o. d. Efter ni då vil utforska mig så nära — så måste jag tilstå det för Er — Jag älskar! **EURÉN** *Kotzebue Cora* 9 **(1794).** Med liten öfning lärer man sig inse temmeligen nära huru lång tid blir nödig för erhållandet af den gula färgen *(på fotografiplåten). Daguerre* 11 **(1839).** Man räknade inte nära: kusiners kusiner, släkt till släkten, vänner från vägen, fästmön för en dag, alla slank med. **NILSSON** *BombiNick* 140 **(1946).**

β) i attributiv anv.

α') om kännedom: intim, noggrann. En nära och noga kännedom af Remonstranternas och Armenianernas tros-bekännelse. **WALLQUIST** *EcclSaml.* 1—4: 133 **(1788).** …

Figur 12. Ordboksartikel som behandlar flera ordklasser, exemplet **NÄRA**

För delundersökning 1 är den kvantifierade analysenheten de ursprungliga 300 bildliga/oegentliga/utvidgade/allmännare/överförda användningarna.

Notera för övrigt att ingen innehållsmässig skillnad hädanefter görs i avhandlingen på termerna *bildlig*, *oegentlig*, *överförd*, *utvidgad* respektive *allmännare användning* och deras förkortade varianter *bildl.*, *oeg.* osv. *anv*. Om exempelvis en bildlig eller oegentlig användning omtalas avses alltså en betydelse(nyans) som beskrivs i SAOB och som har försetts med definitionsformeln i fråga och inget annat. (Om själva formelns funktion som etikett för vissa betydelser åsyftas, används dock i regel förkortad form (såsom den ser ut i ordboken)).

4.3.3 Förhållandet till den tidigare publicerade licentiatavhandlingen

Avhandlingsprojektet utgör en påbyggnad och vidareutveckling av det licentiatprojekt som färdigställdes 2019 (se Nilsson 2019). I licentiatavhandlingen var fokus enbart de bildliga betydelser som beskrivs i SAOB. Vid omarbetningen till det mer omfattande doktorandprojektet har samma principer legat till grund för arbetet, vilket i praktiken innebär att den metod som tillämpas här till stor del överlappar den som praktiserades i licentiandprojektet. Samma urvalsprinciper har tillämpats vid excerperingen, och i båda fallen undersöks aktuella formler ur olika perspektiv i ett visst antal delundersökningar och i ljuset av semantisk teori.

I praktiken har förstås den semantiska analysen behövt utvecklas och anpassas efter det nya material som har tillkommit undersökningen: undersökningsmaterial-

et har alltså i föreliggande undersökning femdubblats, och fyra nya fenomen i form av nya formler har lagts till analysen. Teoretiska aspekter har också tillkommit som har behövt tas upp och dryftas i teorikapitlet.

Att undersökningarna bygger på och är utförda enligt samma principer innebär att licentiatavhandlingens resultat kan betraktas som ett delresultat av doktorsavhandlingens mer omfattande undersökningsområde. De resultat som avser bildliga användningar och som är relevanta för den här aktuella undersökningens vidkommande kommer därför att på nytt presenteras i föreliggande avhandling. Ytterligare analyser för dem och jämförelser mellan de olika delmaterialen har dock tillkommit härvidlag. Sådana resultat från licentiatavhandlingen som inte är relevanta i jämförelsen med de andra fyra formler som diskuteras här lämnas dock därhän.

5. Resultat och analys

I detta kapitel redogörs för undersökningens olika delstudier och resultaten från dessa studier presenteras. Kapitlet är indelat i fem huvudavsnitt som vart och ett behandlar samtliga definitionsformler med utgångspunkt i en specifik forskningsfråga. Först analyseras vilket slag av semantisk process det är som de aktuella formlerna betecknar (5.1). I avsnitt 5.2 utreds konkreta och abstrakta drag hos de angivna betydelseförändringarnas respektive grundbetydelser och härledda betydelser. Därefter riktas blicken mer mot ordbokens beskrivning av de aktuella betydelseförändringarna. Avsnitt 5.3 ägnas åt graden av autonomi hos de beskrivna betydelserna med utgångspunkt i den position som de har i SAOB:s hierarkiska struktur. I 5.4 undersöks i vilken utsträckning de aktuella betydelseförändringarna är multietiketterade med flera olika definitionsformler eller om etiketteringen på annat sätt är modifierad. I avsnitt 5.5, till sist, är fokus ordklassen hos orden som beskrivs.

Samtliga delstudier beskrivs och presenteras närmare i sina respektive avsnitt i texten nedan. I samband med det ges ett antal exempel från undersökningsmaterialet. De exempelfigurer som presenteras har hämtats från den digitala versionen av ordboken, saob.se, och de är i regel beskurna för att återge enbart den mest relevanta informationen för det aktuella resonemanget. Att bitar av en ordboksartikel har utelämnats i en exempelfigur markeras med tre punkter (• • •). Dessutom har särskilt relevanta delar i de aktuella artiklarna gulmarkerats (det gäller i huvudsak själva definitionsformeln).

Materialets sammansättning och grunden i de fyra tidsperioderna (se avsnitt 4.2) möjliggör att de undersökta aspekterna som delstudierna tar sikte på kan diskuteras utifrån fördelningen över ordbokens olika delar och utifrån tidpunkter i utgivningen. Detta sker i en del fall. I allmänhet diskuteras resultatet dock utifrån den samlade bilden. En sammanställning av samtliga delundersökningar presenteras i bilagan sist i avhandlingen. Notera igen att när det fortsättningsvis talas om *bildliga*, *oegentliga*, *överförda* osv. *användningar* avses sådana användningar i undersökningsmaterialet som är försedda med motsvarande definitionsformler.

Notera även att de fem aktuella formlerna presenterades i avsnitt 2.5 ovan i tur och ordning efter hur frekvent de påträffas i SAOB (formeln *bildl*. är mest frekvent av dessa, formeln *överförd* är minst frekvent). I den mån formlerna behandlas var och en för sig i egna avsnitt inom resultatkapitlet (och diskussionskapitlet) är presentationsordningen dock annorlunda. Ordningen som tillämpas här baseras

istället på metaforicitet (se avsnitt 3.4.6) och i vilken utsträckning definitionsformlerna betecknar metaforer. Ordningen grundar sig alltså i resultaten från delstudie 1 och tillämpas sedan konsekvent i resten av avhandlingen för att underlätta jämförelser. I enskilda tabeller och figurer inom varje delundersöknings avsnitt presenteras emellertid resultaten ibland efter frekvensordning i undersökningsmaterialet för att tydligare redovisa tendenser som är relevanta för den aktuella delstudien.

5.1 Semantiska processer hos de olika definitionsformlerna

De aktuella formelförsedda ordanvändningarna i materialet har analyserats innehållsligt med avsikten att bedöma vilken betydelseutvecklingsmekanism, eller semantisk process, som döljer sig bakom den ifrågavarande definitionsformeln. Som nämndes i avsnitt 2.5 uppges i Hans Jonssons handbok för redigeringen av SAOB att de aktuella formlerna avser ”de ifrågavarande användningarnas semantiska eller lexikala karaktär”. I det här avsnittet undersöks vad det är som närmare konstituerar denna karaktär.

Delanalysen blir även ett sätt att undersöka metaforiciteten (se avsnitt 3.4.6) hos de aktuella användningarna och betydelserna. Bildlighet förknippas normalt med metaforik, men det är inte självklart att formeln *bildl*. i ordboken uteslutande reserveras för denna semantiska process – man kan även tänka sig metonymier, men eventuellt också andra processer. Det samma gäller för formeln *överförd anv*. (jfr grekiskans *μεταφορά*, som ju betyder just ’överföring’; jfr avsnitt 2.5.5 ovan). När det gäller formlerna *utvidgad* och *allmännare anv*. ligger det nära till hands att anta att de betecknar det som i teorikapitlet (avsnitt 3.4.8) beskrivs som generaliseringar, men inte heller här är det på förhand givet att de redaktionella beskrivningarna är helt ensartade och konsekventa. Och det faktum att man i SAOB:s definitionsspråk kan stöta på formelkombinationer som *i utvidgad o. bildl. anv*. respektive *allmännare o. bildl*. (så t.ex. i artiklarna **METALL** o. **NÄSBRÄNNA**) väcker frågor om metaforikens roll för de ifrågavarande betydelserna. Vad formeln *oeg. anv*. betecknar, mera exakt, är både utifrån de interna redaktionella handböckerna och formelns oprecisa semantiska innebörd såväl i allmänspråket som i den teoretiska litteraturen tämligen svårt att förutsäga.

För att kunna genomföra en bedömning av processtyp studeras i denna del av undersökningen både de formler och lexikografiska beskrivningar som ges i definitionstexten (för grundbetydelsen så väl som för den aktuella härledda användningen) och också de språkprov som anförs som belägg på varje beskriven betydelseförändring. Utgångspunkten i analysen är domänbegreppet och de-

finitionerna av konceptuell metafor, metonymi och generalisering som preciseras i avsnitt 3.4 ovan (se särskilt avsnitt 3.4.9; jfr äv. beskrivningen av tillämpningen i avsnitt 4.3.1). Utgörs den aktuella beskrivna betydelseförändringen av ett fall där man talar om en sak med termer från en helt annan domän är det en fråga om en metafor. Men om det snarare är frågan om mappning inom en och samma domän handlar det istället antingen om en metonymi (två olika kategorier eller samhöriga företeelser inom en domän(matris) relateras (med avseende på rumsligt, tidsligt el. kausalt samband) till varandra, genom ett skifte av referens inom den aktuella referentiella scenen) eller om generalisering (något från samma domän som något annat uppfattas, vid om- eller nytolkning, som likvärdigt med detta och alltså tillhörande samma kategori (med följden att kategorin utvidgas och utökas taxonomiskt)).

Fall som **DESERTÖR**, se nedan, tolkas därmed som exempel på metafor. Här innebär den konceptuella struktur som mappas att någon avviker eller överger något: PERSON SOM ÖVERGER ÖVERTYGELSE ÄR PERSON SOM FLYR FRÅN STRIDSTRUPP. Det är här möjligt att tydligt separera de olika domänerna: KRIG/MILITÄR STRID (källa), respektive: IDEOLOGISK/RELIGIÖS TRO(SUTÖVNING) (mål).[61]

DESERTÖR ...

1) krigsman som hemligen o. olofligen afvikit från den trupp han tillhör, rymmare; jfr **FÄLTFLYKTING.** En part Invånare i Landet *(draga)* icke försyn före, at illa, hårdt och skimfeligen handtera dem som utskickas, til at ertappa slike Deserteurer. *Stadg. ang. landtmil.* 1: 474 **(1684).** Deserteurer ur Cronans tiänst. *Publ. handl.* 2: 855 **(1731).** Om vi af förnäma och vackra munnar hört så ofta Rymmarn, som Alexis eller Deserteuren *(titel på ett populärt skådespel af Sédaine),* skulle det ordet nu låta lika så oanstöteligt, som något af de bägge senare. *SP* **1778,** s. 5. Redan befanns tonen i Norska arméen ansenligt nedstämd, och desertörer anlände hoptals samt hemförlofvades, efter att hafva aflagt tro- och huldhetseden åt vår allernådigste monark och hans regering. **LJUNGGREN** *Minnesant.* 256 **(***c.* **1815).** Gardister skickades i flere riktningar ut efter desertören, som någon trodde sig hafva sett gå emot skogsbacken. **RUNEBERG** 4: 191 **(1834, 1858;** *i fråga om krigslek af skolpojkar***).** Utom igenkända desertörer *(skall)* ingen blifva anhållen vid utmarschen. **OSCAR II** i *VittAH* 25: 125 **(1863;** *i fråga om kapitulation***).**

2) (föga br.) bildl. affälling ifrån troslära, filosofiskt system osv. **DALIN (1850).**

Figur 13. *Bildl. anv.* som utgörs av metafor, exemplet **DESERTÖR**

I fallet **VADMALS-JACKA**, se figur 14 nedan, tolkas den aktuella semantiska processen istället som en metonymi. Vad ordet betecknar i sin grundbetydelse (dvs. klädesplagget) är förvisso något annat än det som åsyftas i den aktuella oegentliga

[61] Det bör påpekas här att benämningen på domänerna kan formuleras på olika sätt. I avhandlingen fästs inget avseende vid exaktheten hos sådana formuleringar (jfr Lakoff (1993) som menar att man inte ska förväxla benämningen på en mappning med mappningen i sig. Benämningen är endast mnemoteknisk (1993:207)).

eller bildliga användningen (nämligen: bäraren eller ägaren av plagget), men här handlar det om ett referensskifte inom en referentiell scen. Personen, med sitt sätt och sina särskilda egenskaper, förekommer i samma scen som de (typiskt) burna klädesplaggen. Båda referenterna (personen och kläderna) ryms inom en och samma domän: till personens domän (i det här fallet är det frågan om en person från lägre samhällsklass) hör även hans eller hennes fysiska attribut och ägodelar. (Intressant i det här fallet är för övrigt också att den aktuella (oegentliga el. bildliga) användningen även explicit specificeras som just *metonymisk*.)

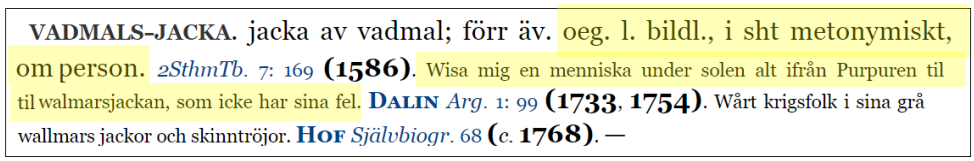

VADMALS-JACKA. jacka av vadmal; förr äv. oeg. l. bildl., i sht metonymiskt, om person. *2SthmTb.* 7: 169 **(1586)**. Wisa mig en menniska under solen alt ifrån Purpuren til til walmarsjackan, som icke har sina fel. **DALIN** *Arg.* 1: 99 **(1733, 1754)**. Wårt krigsfolk i sina grå wallmars jackor och skinntröjor. **HOF** *Självbiogr.* 68 (*c.* **1768**). —

Figur 14. Metonymisk användning, exemplet **VADMALS-JACKA**

I exemplet **GAVEL 1** (fig. 15; se äv. exemplet i tabell 8 i avsnitt 4.3.1) handlar det istället om ett fall av generalisering. Här befinner sig källbegrepp (*byggnadsparti på kortsidan av hus*) och målbegrepp (*byggnadsparti på långsidan av hus*) inom samma domän (BYGGNAD), och båda kan betraktas som tillhörande samma kategori (’triangelformig övre del på sida hos hus, vilken begränsas av takfallet’).

GAVEL *ga*[4] *vel*, äv. [3 2], sbst.[1]

…

1) [i senare tid närmast efter t. *giebel*] (numera i sht i fackspr.) benämning på den triangelformiga (ofta dekorativt smyckade) del av kortsidan på ett hus som begränsas av takfallet (i ä. tid svårt att skilja från **2**); i utvidgad anv. äv. *konsth., byggn.* om liknande byggnadsparti anbragt på långsidan av ett hus; äv. om dekorativ utsmyckning över dörrar, stolsryggar o. d. av liknande utseende; jfr **FRONTON, TYMPANON.** *(Lat.)* Fastigium domus, *(sv.)* Gaffuel, Spetz, Tinne. *VarRerV* 25 b **(1579)**; möjl. till **2.** Ofvanpå kornischen för dörrar anbringas stundom en Fronton eller Gafvel. **STÅL** *Byggn.* 2: 54 **(1834)**. *(En)* torso från Partenons vestra gafvel. **RYDBERG** *RomD* 102 **(1874, 1877)**. Ofvanpå taklisten *(på Lunds domkyrkas kor)* fanns från äldre tider en krans af små trekantiga gaflar. **CRNYBLOM** hos **SCHÜCK** o. **LUNDAHL** *Lb.* 1: 104 **(1901)**. Med förkärlek användas *(på renässans- o. barockbyggnader)* gaflar, som .. anbringas på både smal- och långsidor. **HAHR** *ArkitH* 434 **(1902)**. jfr **SKEN-, SPETS-, TRAPP-GAVEL** m. fl. — särsk. (†) på broderi(mönster): triangel l. annat gavelliknande ornament. *Fatab.* **1907**, s. 93 (*efter handl. fr.* **1546**).

Figur 15. Generalisering, exemplet **GAVEL 1**

På motsvarande vis har hela undersökningsmaterialet analyserats för att undersöka hur ofta de etiketterade användningarna inbegriper just dessa tre, och eventuellt även andra processer. I det följande presenteras analyserna formel för formel. I avsnitt 5.1.1 behandlas formeln *bildl*., i avsnitt 5.1.2 *oeg. anv*., i 5.1.3. *överförd anv*., och 5.1.4–5 *utvidgad* respektive *allmännare anv*. I avsnitt 5.1.6 slutligen presenteras en sammanställning av resultatet för delstudien och en jämförelse görs mellan de olika formlerna.

5.1.1 Formeln *bildl. anv.*

Inte oväntat är metafor den klart dominerande processen bland de användningar i materialet som etiketterats med formeln *bildl*. Hela 288 av de 300 analyserade bildliga användningarna, dvs. 96 %, bedöms inbegripa metaforisk användning. I tabell 11 nedan anförs exempel som illustrerar typisk metaforisk användning i materialet.[62]

Tabell 11. Exempel på formeln *bildl. anv*. representerad av metaforer

Ord	*Konceptuell metafor*	*Språkprov*
CENTNER-TUNG	ORD(S BETYDELSE) ÄR FÖREMÅL MED VIKT	Hvart ord väger centners-tungt på min själ. ENVALLSSON *Peter d. store* 54 **(1799)**
GALA-DRÄKT	SPRÅKLIG ESTETIK ÄR KLÄDER	*(Lidners)* vers är ständigt klädd i skimrande galadräkt. MLAMM i *2Saml*. 30: 170 **(1909)**
SKÅDESPELARE	LIVET ÄR ETT SKÅDESPEL	*(Kejsar)* Augustus frågade vid slutet af sin bana: Har jag ej varit en skicklig Skådespelare? GRUBBE *EstetOrdl*. **(***c*. **1845)**
VADD-MJUK	KÄNSLOMÄSSIG TILLFREDSSTÄLLELSE ÄR MJUKHET	Denna snöhvita, vaddmjuka frid som tidningsmän och diktare i juletid sänka och sprida öfver all världen. *SocDem*. 29/12 **1896**, s. 3

Resterande 4 % av användningarna i undersökningsmaterialet (dvs. 12 fall av 300) utgörs i huvudsak av rena metonymier (av typen **VADMALS-JACKA** ovan). Även fall som har noterats som tveksamma eller rent felaktiga bedömningar ingår där. I fallet **STOFF-VÄRLD** exempelvis (se nedan) kan etiketteringen *bildlig* diskuteras:

[62] Färgmarkering i tabellen indikerar gränsen för den indelningsperiod i materialet som exemplen är hämtade ifrån.

STOFF-VÄRLD. bildl., om det samlade stoff (beträffande ngt) som finns hos ngn l. ngt l. ngnstädes. **LJUNGGREN** *Est.* 2: 217 **(1860).** Erfarenheter och impressioner, som hopades hos .. *(Fröding)* bildade en inre, halft omedveten stoffvärld. *Edda* **1915,** 1: 293. —

Figur 16. Formeln *bildl.* betecknande snarast grundbetydelsen av ordet, exemplet **STOFF-VÄRLD**

Även om de ingående sammansättningslederna i sig, och som självständiga ord, förstås kan tolkas som metaforiska föreligger ingen icke-bildlig grundbetydelse för sammansättningen *stoffvärld* som en härledd metafor kan tänkas ha utvecklats ifrån. Det sammansatta ordet verkar ur det här perspektivet snarast användas i sin grundbetydelse. I undersökningen har motsvarande exempel förts till kategorin annat/felaktig bedömning.

Som betonades i avsnitt 3.4.6–7 beskrivs metaforicitet inom den kognitivistiska skolan som en glidande skala, och det är inte alltid lätt att bedöma om det språkliga uttrycket representerar mappning inom eller mellan domäner. Detta gäller i hög grad även bildliga användningar i SAOB, och det innebär att trots att det förefaller relativt oproblematiskt att notera att 96 % av de undersökta fallen inbegriper metaforisk användning, så är metafor inte alltid den enda närvarande processen. Flera fall i undersökningsmaterialet inbegriper nämligen mer än en semantisk process, och ofta rör det sig om *metaftonymier*, dvs. samförekomster i en eller annan form av metafor och metonymi. I analysen har antalet förekomster studerats och noterats som utgörs antingen av sådana samförekomster av olika processer eller av fall där det inte har varit möjligt att avgöra om båda eller bara en av processerna är närvarande (jfr nedan). Till denna gemensamma grupp har sammanlagt drygt 15 % (46/300) av de undersökta användningarna förts. Ofta utgörs gruppen av metonymiskt betingad metaforik, så exempelvis i de följande tre fallen:

ACCENTUERA ...

1) uttala l. sjunga (en stafvelse, ett ord, en taktdel) med accent; betona.

a) motsv. **ACCENT 1.** O .. läses såsom o .. Vid slutet af en accentuerad stafvelse. **KULLIN** *Eng. gr.* 15 **(1744).** — gm utvidgning af bet.: Akcentuerandet af den ena satsen framför den andra. E. H. **TEGNÉR** *Natur* 19 **(1886).**

b) motsv. **ACCENT 3.** At samma höjning, som jag .. vill kalla Accentuation, ej är i hvar stafvelse lika stark, utan består af tre slag eller tre grader. **BERGKLINT** *Sam.* 1: 240 **(1794).** Accentuàtion. Betoning af vissa taktdelar. **HÖIJER** *Mus.-lex.* **(1864).**

...

3) bildl. (jfr **ACCENT 2**) framhålla, lägga särskild vikt på (ngt), betona. Man hade *(i pjesen)* den goda takten att ej för skarpt accentuera de saker, hvilka samtalstonen bör lätt halka öfver. **WIRSÉN** i *PT* **1881,** nr 34 A, s. 3. *VL* **1893,** nr 67, s. 2.

Figur 17. Metonymiskt motiverad metaforik, exemplet **ACCENTUERA**

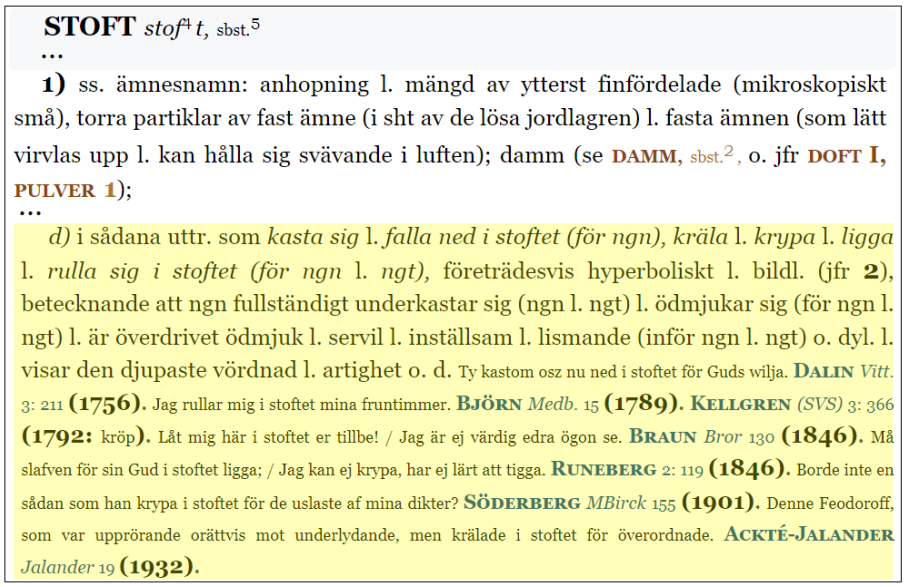

STOFT *stof*[4] *t*, sbst.[5]
…
1) ss. ämnesnamn: anhopning l. mängd av ytterst finfördelade (mikroskopiskt små), torra partiklar av fast ämne (i sht av de lösa jordlagren) l. fasta ämnen (som lätt virvlas upp l. kan hålla sig svävande i luften); damm (se **DAMM**, sbst.[2], o. jfr **DOFT I**, **PULVER 1**);
…
d) i sådana uttr. som *kasta sig* l. *falla ned i stoftet (för ngn), kräla* l. *krypa* l. *ligga* l. *rulla sig i stoftet (för ngn* l. *ngt),* företrädesvis hyperboliskt l. bildl. (jfr **2**), betecknande att ngn fullständigt underkastar sig (ngn l. ngt) l. ödmjukar sig (för ngn l. ngt) l. är överdrivet ödmjuk l. servil l. inställsam l. lismande (inför ngn l. ngt) o. dyl. l. visar den djupaste vördnad l. artighet o. d. Ty kastom osz nu ned i stoftet för Guds wilja. **DALIN** *Vitt.* 3: 211 **(1756).** Jag rullar mig i stoftet mina fruntimmer. **BJÖRN** *Medb.* 15 **(1789).** **KELLGREN** *(SVS)* 3: 366 **(1792:** kröp**).** Låt mig här i stoftet er tillbe! / Jag är ej värdig edra ögon se. **BRAUN** *Bror* 130 **(1846).** Må slafven för sin Gud i stoftet ligga; / Jag kan ej krypa, har ej lärt att tigga. **RUNEBERG** 2: 119 **(1846).** Borde inte en sådan som han krypa i stoftet för de uslaste af mina dikter? **SÖDERBERG** *MBirck* 155 **(1901).** Denne Feodoroff, som var upprörande orättvis mot underlydande, men krälade i stoftet för överordnade. **ACKTÉ-JALANDER** *Jalander* 19 **(1932).**

Figur 18. Metonymiskt motiverad metaforik, exemplet **STOFT**, sbst.5

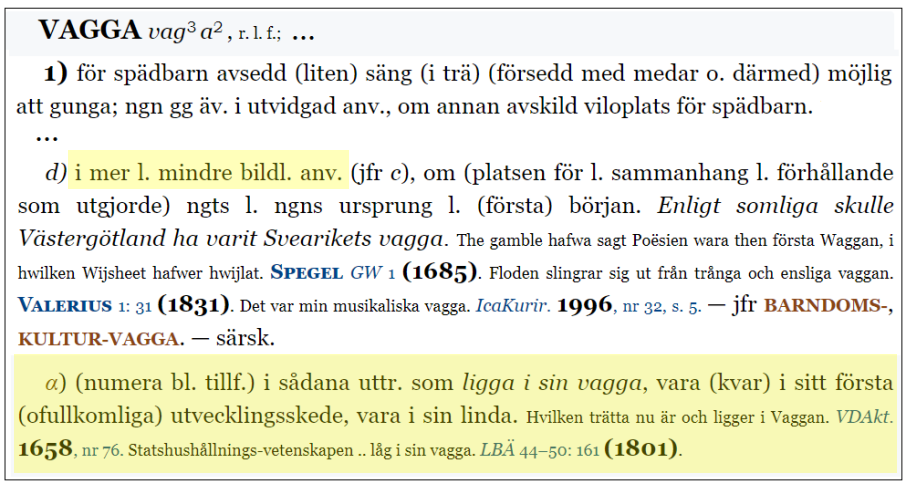

VAGGA *vag*[3] *a*[2], r. l. f.; …
1) för spädbarn avsedd (liten) säng (i trä) (försedd med medar o. därmed) möjlig att gunga; ngn gg äv. i utvidgad anv., om annan avskild viloplats för spädbarn.
…
d) i mer l. mindre bildl. anv. (jfr *c*), om (platsen för l. sammanhang l. förhållande som utgjorde) ngts l. ngns ursprung l. (första) början. *Enligt somliga skulle Västergötland ha varit Svearikets vagga.* The gamble hafwa sagt Poësien wara then första Waggan, i hwilken Wijsheet hafwer hwijlat. **SPEGEL** *GW* 1 **(1685).** Floden slingrar sig ut från trånga och ensliga vaggan. **VALERIUS** 1: 31 **(1831).** Det var min musikaliska vagga. *IcaKurir.* **1996**, nr 32, s. 5. — jfr **BARNDOMS-, KULTUR-VAGGA.** — särsk.
α) (numera bl. tillf.) i sådana uttr. som *ligga i sin vagga*, vara (kvar) i sitt första (ofullkomliga) utvecklingsskede, vara i sin linda. Hvilken trätta nu är och ligger i Waggan. *VDAkt.* **1658**, nr 76. Statshushållnings-vetenskapen .. låg i sin vagga. *LBÄ* 44–50: 161 **(1801).**

Figur 19. Metonymiskt motiverad metaforik, exemplet VAGGA, sbst.

I motsats till de i tabell 11 ovan anförda exemplen på rent metaforisk användning, grundar sig metaforiken i figurerna 17–19 på en metonymisk relation. Upphovet till den metonymiska användningen av *accentuera* är att man i tal faktiskt lägger fonetiskt tryck på vissa ord eller stavelser för att understryka deras innehållsliga angelägenhet och relevans. På samma sätt grundas begreppet *rulla sig i stoftet* i att någon (i typfallet kanske en hund eller ett annat djur) verkligen har lagt sig på

marken framför någon som ett tecken på underkastelse. Vidare motiveras *att ligga i sin vagga* metonymiskt av vaggans funktion som säng för människor precis i början av livet.[63]

Relationen mellan metafor och metonymi är i dessa fall komplex. Vid en semantisk analys av en enskild användning av ett motsvarande språkligt uttryck kan nämligen ofta den aktiva processen antingen utgöras av enbart en metonymi (någon accentuerar verkligen ett visst ord osv. för att framhäva det som viktigt, samtidigt som fokus inom den referentiella scenen flyttas från accentueringen till det innehållsliga framhållandet) eller också av en (sekundär) metafor med metonymisk grund (någon understryker något, utan egentlig fonologisk accentuering – t.ex. genom att upprepa något, explicit referera till något som ”viktigt”, eller genom att grafiskt framhäva något i skrift osv.). Av de fall som har noterats som metaftonymiska finns fall av båda typer, men också flera fall där det inte har gått att bedöma om båda eller bara en av processerna är närvarande. Tolkningen blir avhängig den hjälp som ges av kontexten. I skrift och utan tillgång till tillräcklig kontextuell vägledning är gränsen svår eller omöjlig att dra. Slutsatsen blir att formeln *bildl*. i de fall som noterats som metaftonymiska kan omfatta båda dessa möjligheter. Notera att begreppet *metaftonymi* med detta synsätt och denna tillämpning därmed vidgas i avhandlingen: fenomenet avser här kombinationer eller samverkan mellan olika semantiska processer (i enlighet med Goossens definition i avsnitt 3.4.7), *men även semantiska förändringsprocesser som kan tolkas som antingen metaforiska eller metonymiska*.

I några av de undersökta fallen förhåller det sig som i exemplet **SKÅP**, se nedan, där möjligheten finns att betrakta användningen antingen som en metafor eller också som en generalisering. Den senare tolkningen innebär att även om karaktären hos de yttre referenterna skiljer sig åt i olika användningar av ordet (i exemplet nedan från möbel till del av apparat eller maskin osv.) är den aktuella domän(matris)en ändå en och samma. Den skulle i det aktuella fallet kunna sammanfattas på följande vis: LÅDFORMAT HÖLJE (FÖR SKYDD ELLER FÖRVARING). Betydelseutvecklingen i denna tolkning kan delvis förklaras med att yttre omständigheter, och utveckling i den fysiska världen, har utvidgat extensionen av begreppet ’skåp’. Flera enheter i världen har utvecklats eller uppstått som kan inordnas i kategorin *skåp*. Valet att använda ett gammalt, redan etablerat uttryck för de nya referenterna/referenttyperna är naturligtvis dock språkbrukarnas. Det handlar emellertid inte, som vid metaforik, om att tala om en sak i termer av helt andra. Det går istället att betrakta processen på motsatt vis: de olika enheterna identifieras alla med begreppet ’skåp’, och det blir alltså snarare en fråga om att tala om (delvis) olika typer av saker med samma termer. Värt att notera för exemplet i figur 20 är att den aktuella

[63] Jfr Sköldberg 2004:197 som i sin diskussion av figurativa idiom tar upp liknande kombinationer av metafor och metonymi. Hennes exempel är *rulla ut den röda mattan för någon* ('ge ngn ett högtidligt mottagande’).

betydelseutvecklingen här försetts med flera definitionsformler i ordboken och etiketterats som *utvidgad l. mer l. mindre bildl. anv.*

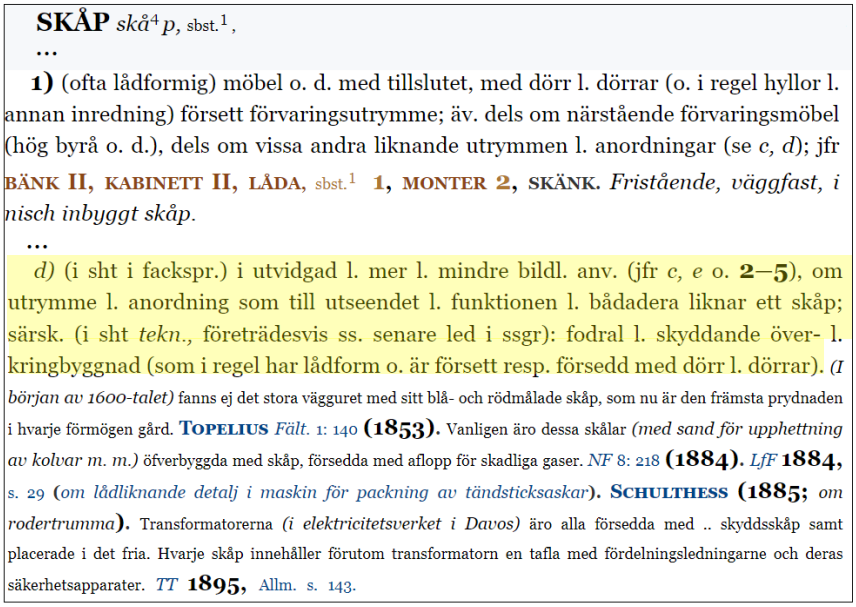

SKÅP *skå*[4] *p,* sbst.[1],

…

1) (ofta lådformig) möbel o. d. med tillslutet, med dörr l. dörrar (o. i regel hyllor l. annan inredning) försett förvaringsutrymme; äv. dels om närstående förvaringsmöbel (hög byrå o. d.), dels om vissa andra liknande utrymmen l. anordningar (se *c, d*); jfr BÄNK II, KABINETT II, LÅDA, sbst.[1] 1, MONTER 2, SKÄNK. *Fristående, väggfast, i nisch inbyggt skåp.*

…

d) (i sht i fackspr.) i utvidgad l. mer l. mindre bildl. anv. (jfr *c, e* o. **2—5**), om utrymme l. anordning som till utseendet l. funktionen l. bådadera liknar ett skåp; särsk. (i sht *tekn.,* företrädesvis ss. senare led i ssgr): fodral l. skyddande över- l. kringbyggnad (som i regel har lådform o. är försett resp. försedd med dörr l. dörrar). *(I början av 1600-talet)* fanns ej det stora vägguret med sitt blå- och rödmålade skåp, som nu är den främsta prydnaden i hvarje förmögen gård. TOPELIUS *Fält.* 1: 140 **(1853).** Vanligen äro dessa skålar *(med sand för upphettning av kolvar m. m.)* öfverbyggda med skåp, försedda med aflopp för skadliga gaser. *NF* 8: 218 **(1884).** *LfF* **1884,** s. 29 (*om lådliknande detalj i maskin för packning av tändsticksaskar*). SCHULTHESS **(1885;** *om rodertrumma*). Transformatorerna *(i elektricitetsverket i Davos)* äro alla försedda med .. skyddsskåp samt placerade i det fria. Hvarje skåp innehåller förutom transformatorn en tafla med fördelningsledningarne och deras säkerhetsapparater. *TT* **1895,** Allm. s. 143.

Figur 20. Metaforisk användning eller icke-metaforisk generalisering, exemplet **SKÅP**, sbst.1

Också vid användningar av den här typen blir det svårt vid en analys av de språkliga uttrycken att bedöma avsikten i varje fall – tänker sig språkbrukaren maskinskåpet som ett slag av överkategorin ’hölje’ eller som en metafor för möbel? Det är förstås omöjligt att återskapa språkbrukarens inre tankemönster här. 4 fall har noterats i materialet där processen kan tolkas antingen som en metafor eller också som en generalisering.

Sammanfattningsvis betecknar formeln *bildl.* i SAOB i nästan samtliga fall metaforik. I flera fall samförekommer eller samverkar metaforik och metonymi (metaftonymi i vid bemärkelse). I sådana fall kan användningen ofta tolkas antingen som en ren metonymi eller som en metonymiskt motiverad metafor, eller också som bådadera. I något fall kan de bildliga användningarna tolkas som att de inbegriper icke-metaforisk generalisering. De 288 fall av bildliga användningar som inkluderar metaforer kan därmed delas upp i tre grupper: sådana där bara en process är närvarande (238 stycken), sådana som är metaftonymiska (46) samt sådana som inbegriper metafor och/eller generalisering (4). Av de 12 fall som inte bedömts inbegripa metaforik utgörs 7 av enbart metonymiska processer och 5 har kategoriserats som annat/felaktiga etiketteringar. Denna mer nyanserade bild av delundersökningens resultat sammanställs i tabellform nedan:

Tabell 12. Sammanställning av semantiska processer – *bildl. anv.*

Typ av process	Antal
Enbart metaforisk användning	238
Metafor och/eller metonymi	46
Metafor och/eller generalisering	4
Enbart metonymisk användning	7
Annat/felaktig etikettering	5
Totalt	**300**

Hur varje process fördelar sig i materialet över bildliga användningar i stort åskådliggörs i följande diagram. Som nämnts tidigare kan varje analyserad bildlig användning bland språkproven utgöras av instantieringar som representerar mer än en semantisk process. Det innebär alltså att det totala antalet instantieringar (288+53+4+5=350) i figuren nedan, överstiger antalet etiketterade bildliga användningar i materialet (300); jfr avsnitt 4.3.2.

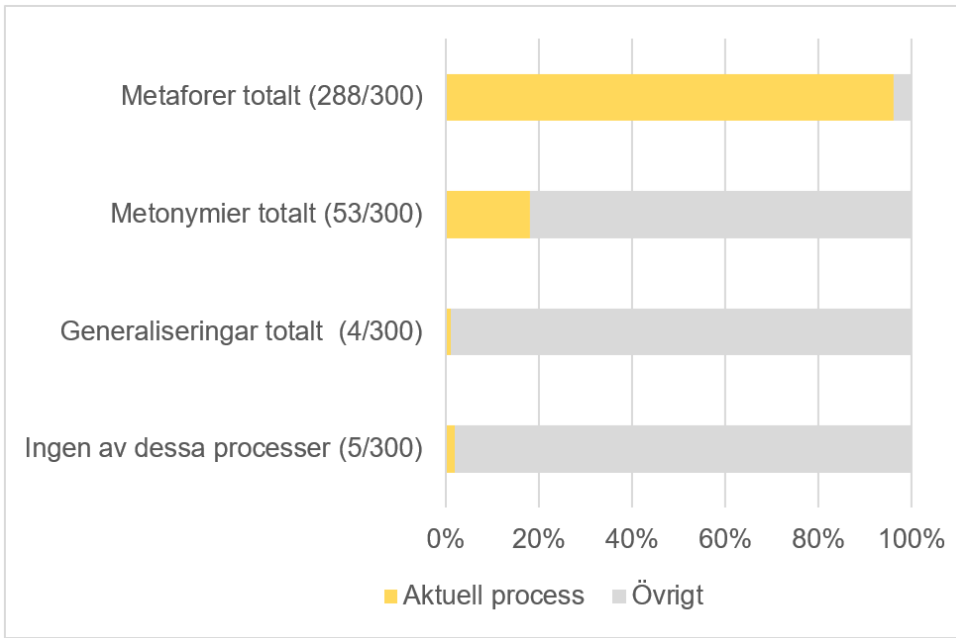

Figur 21. Total fördelning av semantiska processer (inkl.dubbelkategoriserade användningar) för formeln *bildl. anv.*

5.1.2 Formeln *oeg. anv.*

Ur ordboksanvändarens perspektiv är formeln *oeg. anv.* troligen den som är minst transparent och entydig semantiskt sett. I Hans Jonssons handbok antyds att formeln kanske också brukas på ett mindre stringent och konsekvent sätt än övriga formler som diskuteras i denna avhandling (jfr avsnitt 2.5.2). Frågan är dock vad SAOB:s läsare kan förvänta sig av formeln när de stöter på den i ordboken och hur den används i praktiken.

De övergripande semantiska mönster som visat sig vid analysen av formeln sammanfattas i figur 22 nedan. Liksom vid motsvarande redovisning i det föregående avsnittet har varje oegentlig användning i materialet kategoriserats som inbegripande antingen en enda process eller också flera processer.

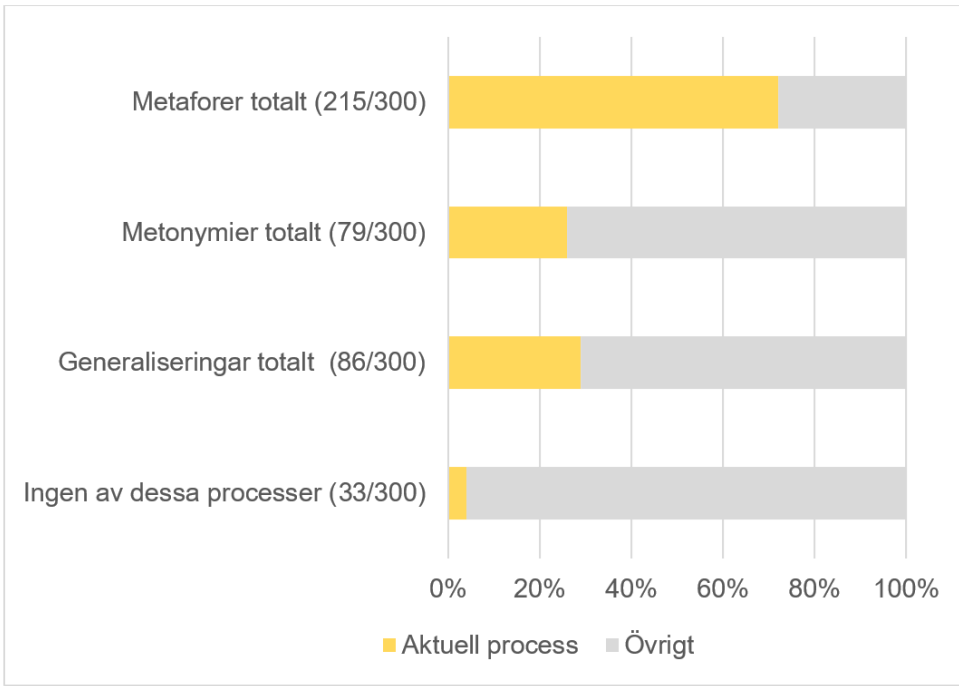

Figur 22. Total fördelning av semantiska processer
(inkl. dubbelkategoriserade användningar) för formeln *oeg. anv.*

Resultatet visar att den klart dominerande processen i materialet, liksom var fallet vid de bildliga användningarna, är metaforik. Metaforerna här utgör dock en klart lägre andel (72 % metaforer totalt sett hos *oeg. anv.* i diagrammet ovan, att jämföra med 96 % hos formeln *bildl.* (se föregående avsnitt)). Bruket i övrigt spretar en del: en relativt stor andel generaliseringar förekommer och även flera metonymier.

Tydligare mönster visar sig dock när man undersöker de enskilda processerna närmare. De metaforer som betecknas som oegentliga verkar nämligen skilja sig lite åt från dem som angetts som bildliga. I flera fall handlar det om käll- och målbegrepp som förvisso kan härledas till åtskilda domäner men där domänerna inte skiljer sig så mycket åt, utan kan uppfattas som förhållandevis lika. Ofta talar man i kognitivistiska sammanhang (metaforiskt) om *avståndet* mellan de olika domänerna när man åsyftar deras inbördes likhet/olikhet (jfr Svanlunds (2001:23f.) resonemang om olika slag av likhet och om metametaforiska uttryck). Följande exempel utgör typiska belägg på metaforiska oegentliga användningar i materialet, med kort avstånd mellan domänerna. Inte sällan handlar det om begrepp som både i käll- och måldomän betecknar personer:

Tabell 13. Exempel på formeln *oeg*. *anv*. representerad av metaforik

Ord	*Konceptuell metafor*	*Språkprov*
CLOWN	KOMISK OCH LÖJLIG PERSON ÄR CIRKUSFIGUR	Sullivan, som agerar clown i urskogen för en sup, eller två. ZILLIACUS *Hågk.* 143 **(1899)**
GAMÄNG-SPRÅK	OVÅRDAT SPRÅK ÄR SLYNGELS SPRÅK	Ett ”okvädinsord”, hemtadt ur ”det publicistiska gaminspråket”. *AB* **1890**, nr 61, s. 3
STOR-FABRIKÖR	EGEN TILLVERKNING ÄR INDUSTRI	Hembränningsfabrik i en jordkula .. en storfabrikör i hembränt brännvin. *SvD* 20/11 **1924,** s. 9
TALIBAN	INTOLERANT OCH STRÄNG PERSON ÄR FUNDAMENTALISTISK ISLAMIST	Talibanerna ropade på obligatoriska alkohollås i alla fordon .. samt fler hastighetskontroller. *DN* 2/2 **2002**, s. E2

Med stöd av exemplen ovan går det alltså att argumentera för att de språkliga användningar som i SAOB betecknas som oegentliga – trots att de som helhet utgör en tämligen heterogen grupp – just i fråga om metaforer är mer homogena än de som betecknas som bildliga. Iakttagelsen att de metaforer som etiketterats som oegentliga är av ett särskilt slag diskuteras vidare i avsnitt 5.2 nedan.

I det aktuella delmaterialet förekommer totalt 79 olika metonymiska användningar (se fig. 22 ovan). Några av dem är av samma typ som i artikeln **ADRESS** (se nedan) där endast en semantisk process är närvarande. (I det aktuella exemplet står platsen där något sker eller dit en försändelse ska skickas osv. för den muntliga eller skriftliga uppgiften om en sådan plats.) Denna typ är dock i minoritet, endast 20/79 (dvs. 25 %) sådana användningar påträffas i materialet. Istället förekommer metonymierna vanligen ihop med en eller flera andra processer, och oftast handlar det i dessa fall om metaftonymi. Inte sällan, som i exemplet **SKÄLVA** här nedan, är en sådan användning etiketterad med flera formler (se vidare avsnitt

5.4). I det aktuella exemplet kan uttryck som *stora skälvan* beteckna både (metonymiskt) en rädsla som manifesteras av skakning och darrande, och (metaforiskt) en rädsla utan tanke på egentligt skakande osv.

ADRESS …

+ Etymologi

1) (muntlig l. skriftlig) uppgift om stället, där ngn l. ngt kan anträffas; utanskrift (på bref o. d.). **SWEDBERG** *Schibb.* 248 **(1716).** The direction of a Letter, adressen af et bref. **SERENIUS (1734).** Brefvet .. skickades til Rom, under addresse til Enke-Drottningen. **NORDBERG** 1: 603 **(1740).** Adress på et bref. Anvisning hvart et bref skall sändas. **SAHLSTEDT (1769).** Addressen och närmare underrättelse fås i .. Holmbergs Boklåda. *SP* **1779,** s. 212. Adress på Personen inlemnas i .. *(boklådan). Därs.* 220. *(Jag)* gick .. efter den uppgifna adressen. **CEDERBORGH** *OT* 1: 52 **(1810).** Gif mig adress på boden N. N.; på goda lärfter. **ALMQVIST (1842).** Hvarje kolly *(bör)* vara befriad från gamla transportmärken och adresser. *FFS* **1886,** nr 32, s. 9. — särsk.

…

b) oeg.: ställe (l. person), dit ngt enl. anvisning skall befordras. Brefvet har ej framkommit till sin adr*(ess).* **JUNGBERG (1873).** — ställe, där ngn träffas l. dit till honom ställda bref böra sändas. *(Han)* nämde för honom sin adress i staden. **ALMQVIST** *Tre fruar* 1: 124 **(1842).**

Figur 23. *Oeg. anv.* som utgörs av metonymi, exemplet **ADRESS**

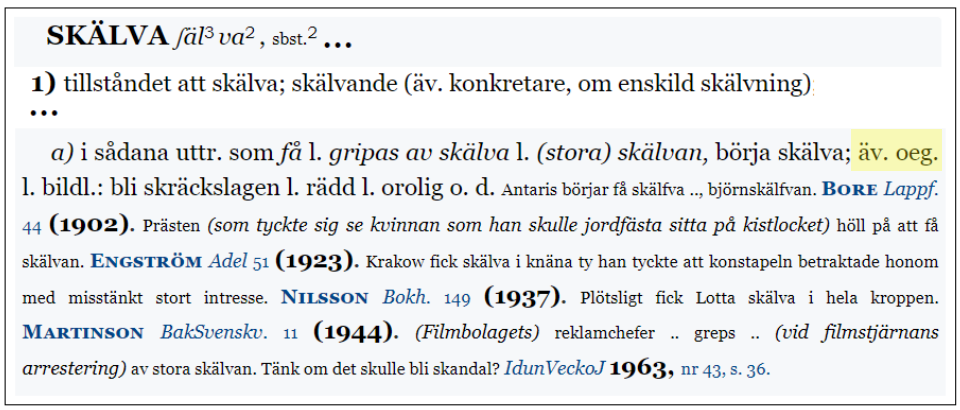

SKÄLVA *fäl*[3] *va*[2], sbst.[2] …

1) tillståndet att skälva; skälvande (äv. konkretare, om enskild skälvning)

…

a) i sådana uttr. som *få* l. *gripas av skälva* l. *(stora) skälvan,* börja skälva; äv. oeg. l. bildl.: bli skräckslagen l. rädd l. orolig o. d. Antaris börjar få skälfva .., björnskälfvan. **BORE** *Lappf.* 44 **(1902).** Prästen *(som tyckte sig se kvinnan som han skulle jordfästa sitta på kistlocket)* höll på att få skälvan. **ENGSTRÖM** *Adel* 51 **(1923).** Krakow fick skälva i knäna ty han tyckte att konstapeln betraktade honom med misstänkt stort intresse. **NILSSON** *Bokh.* 149 **(1937).** Plötsligt fick Lotta skälva i hela kroppen. **MARTINSON** *BakSvenskv.* 11 **(1944).** *(Filmbolagets)* reklamchefer .. greps .. *(vid filmstjärnans arrestering)* av stora skälvan. Tänk om det skulle bli skandal? *IdunVeckoJ* **1963,** nr 43, s. 36.

Figur 24. *Oeg. anv.* som utgörs av metaftonymi, exemplet **SKÄLVA**

En relativt stor andel av de oegentliga användningarna består av generaliseringar (86/300). Dessa utgörs delvis av sådana som de följande där gränsen mellan metafor och generalisering är svår att dra och där språkproven som belägger den användning som beskrivs i definitionstexten kan tolkas antingen som metaforer, generaliseringar

eller som en kombination av båda. I analogi med den vida förståelse av termen *metaftonymi* som används i avhandlingen (se avsnitt 5.1.1) skulle man vid detta slag av semantisk gråzon kunna tala om: *metaferalisering*.

RADIE …

2) i sht *mat.* rät linje från en punkt på en cirkel l. annan kurva till en fast punkt (vanl. medelpunkten l. en av en kurvas brännpunkter) l. omvänt; äv.: rät linje från ytan av en sfär till dess medelpunkt l. omvänt.

…

b) oeg. l. mer l. mindre bildl., om ngt som påminner om l. tänkes ss. en radie (vanl. i en cirkel); jfr *c*. *SKN* **1845,** s. 47. Nerverna .. bilda ett sammanhängande Helt, ett System, hvars centrum är Hjernan och hvars radier utbreda sig i hela kroppen. **TRANA** *Psych.* 2: 11 **(1847).** Min syster och min bror utgöra egentligen de tvänne radier, inom hvilka mitt lif faller. **RIDDERSTAD** *Samv.* 3: 220 **(1851).** Våra sängar hade stått i radier ut från järnspisen. **ENGSTRÖM** *1Bok* 92 **(1905).**

Figur 25. *Oeg. anv.* som utgörs av metafor och/eller generalisering, exemplet **RADIE**

RAGLA *ra*^{3} *gla*^{2} , äv. *rag*^{3} *la*^{2} , äv. **RAGGLA** *rag*^{3} *–la*^{2} , v. …

1) under gående l. stående o. d. (ideligen) vara nära att förlora balansen o. därför (vara tvungen att) ta sidosteg (l. ett l. flera eljest omotiverade steg i ngn riktning), särsk. på grund av berusning, äv. på grund av svaghet l. sjukdom l. sinnesrörelse l. skratt o. d.; vackla l. vingla (på ostadiga ben); om person l. djur, stundom äv. om ngns kropp

…

2) (numera bl. mera tillf.) i oeg. l. mer l. mindre bildl. anv. (jfr **1** *c*); särsk. om livlöst föremål (l. om djur som icke går l. står på ben o. d.): röra sig l. stå (l. se ut att röra sig osv.) på ett ostadigt l. vingligt sätt; vackla; svikta; gunga (fram o. tillbaka l. hit o. dit); stundom äv. med subj. betecknande person som färdas i fordon som framföres l. rör sig i slingerbultar o. d.: vingla o. d.; äv. i p. pr. med mer l. mindre adjektivisk bet., stundom: vacklande l. vinglig l. ostadig. Kyrckan står i blåsväder och raglar. *ProstbKorsberga* **1725,** s. 3. Ormarna, som nu tycktes hafva blifvit .. raglande och rusiga af .. musiken. **LUNDGREN** *MålAnt.* 2: 115 **(1872).** Möbleringen bestod af ett raglande bord, en stol och tre sängar. **HEDIN** *GmPers.* 457 **(1887).** De lustiga husen vid Öfre Slottsgatan, hvilka, sedda från gatan, ragla som skapelser af en femårings ritstift. **HASSELBLAD** *Rust.* 17 **(1916).** *(En bil)* kom .. tutande och ragglande kring hörnan bakom mig. **NORDSTRÖM** *Amer.* 157 **(1923).** Om vi raglat fram förut *(med bilen)*, så verkade vi torgskräck nu. *Därs.* 162.

…

Figur 26. *Oeg. anv.* som utgörs av metafor och/eller generalisering, exemplet **RAGLA**

I exemplet **RADIE** finns tydligare och mer tveksamma fall av metaforer bland språkproven, men även användning som rimligen kan tolkas som generalisering. I källan från 1905 utgör sängarnas placering i förhållande till järnspisen i centrum en form som i praktiken är att betrakta som cirkelradier i förhållande till en mittpunkt (om än möjligen i geometrisk asymmetri och utan någon egentlig markerad cirkel).

I exemplet **RAGLA** är tolkningen avhängig om man anser att grundbetydelsen är begränsad till att endast avse personer (el. djur) eller inte. Användningen i språkproven som belägger den oegentliga användningen i betydelsemoment 2 kan därför tolkas antingen som metaforisk personifiering eller helt enkelt som en härledd beteckning för rörelser som inte (längre) är exklusivt knuten till personer. (Förhållandet kompliceras för bedömaren av att konventionaliserad användning som ursprungligen uppstått på metaforisk grund i efterhand kan uppfattas som en generalisering och vice versa, jfr Jonssons (1983) resonemang om ordet *slank*.)

Mer än hälften av generaliseringarna inbegriper dock endast en semantisk process (44/86), och bland dessa är användningar där man kan läsa in ett normperspektiv kännetecknande. Vid exempel som **MAL** (fig. 27) har betydelsekategorin vidgats på ett icke-metaforiskt vis, men användningen uppfattas vara felaktig: nattfjärilar angriper vanligen inte klädesplagg (dvs. inget egentligt ”malande” förekommer). Här lägger alltså redaktören in en egen värdering i analysen (ung.: ”användningen är egentligen inte korrekt”).

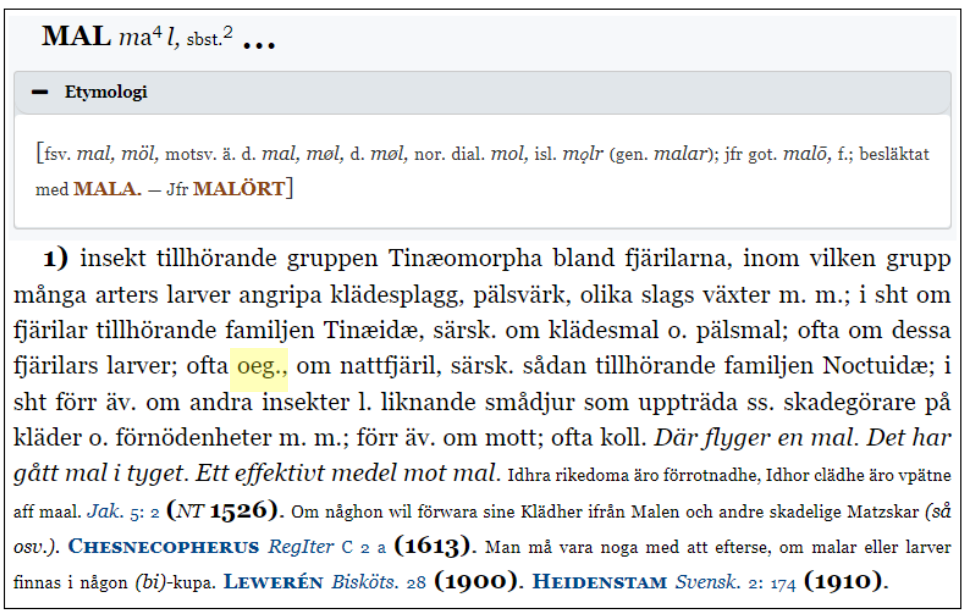

MAL *ma*[4] *l*, sbst.[2] ...

Etymologi

[fsv. *mal, möl,* motsv. ä. d. *mal, møl,* d. *møl,* nor. dial. *mol,* isl. *mǫlr* (gen. *malar*); jfr got. *malō,* f.; besläktat med **MALA**. – Jfr **MALÖRT**]

1) insekt tillhörande gruppen Tinæomorpha bland fjärilarna, inom vilken grupp många arters larver angripa klädesplagg, pälsvärk, olika slags växter m. m.; i sht om fjärilar tillhörande familjen Tinæidæ, särsk. om klädesmal o. pälsmal; ofta om dessa fjärilars larver; ofta oeg., om nattfjäril, särsk. sådan tillhörande familjen Noctuidæ; i sht förr äv. om andra insekter l. liknande smådjur som uppträda ss. skadegörare på kläder o. förnödenheter m. m.; förr äv. om mott; ofta koll. *Där flyger en mal. Det har gått mal i tyget. Ett effektivt medel mot mal.* Idhra rikedoma äro förrotnadhe, Idhor clädhe äro vpätne aff maal. *Jak.* 5: 2 (*NT* **1526**). Om någhon wil förwara sine Klädher ifrån Malen och andre skadelige Matzskar *(så osv.)*. **CHESNECOPHERUS** *RegIter* C 2 a **(1613)**. Man må vara noga med att efterse, om malar eller larver finnas i någon *(bi)*-kupa. **LEWERÉN** *Bisköts.* 28 **(1900)**. **HEIDENSTAM** *Svensk.* 2: 174 **(1910)**.

Figur 27. *Oeg. anv.* som utgörs av generalisering, exemplet **MAL**

Det finns andra sätt att beskriva generaliseringar på i SAOB, vilket kommer visa sig i följande två avsnitt om *utvidgad* respektive *allmännare användning*. Värt att notera i de fall som har fått etiketten *oeg*. är att de ofta inbegriper en konflikt mellan fackspråk och allmänspråk. Vanligen handlar det om en härledd betydelse med relativt stor spridning i allmänspråket som står i kontrast mot en (vid beskrivningstillfället fortfarande bruklig) grundbetydelse som har en snävare fack-betydelse. I tabell 14 presenteras typisk sådan användning ur materialet (dit alltså även exemplet **MAL** ovan kan föras):

Tabell 14. Exempel på formeln *oeg*. *anv*. motsvarad av generalisering och normkonflikt

Ord	*Konceptuell generalisering*	*Språkprov*
CYKLON	TROPISK TROMB > VIRVELVIND I ALLMÄNHET	Då de olika lufts(*t*)römmarna möta hvarandra, bilda sig små cykloner eller hvirfvelvindar, hvilka drifva framåt med den för tillfället herrskande vinden. HILDEBRANDSSON *Buchan* 177 **(1874)**
MAHOGNY	TRÄSLAG AV SÄRSKILD ART O. MED VISSA FRAMTRÄDANDE EGENSKAPER > TRÄSLAG MED VISSA FRAMTRÄDANDE EGENSKAPER	Acajou-ved förekommer i handeln under namn af hvit mahogny. *NF* 1: 70 **(1875)**
RUMINATION	IDISSLARES MATSMÄLTNINGS-SYSTEM > MATSMÄLTNINGS-SYSTEM MED OLIKA MAGAR	Ett slags inre rumination *(i muskelmagen hos fåglar)*. RETZIUS *BrFlorman* 108 **(1838)**
TAGEL	MATERIAL MED VISSA EGENSKAPER FRAMSTÄLLT AV HÄSTHÅR > MATERIAL MED VISSA EGENSKAPER	Tagelsurrogat eller s.k. articifielt tagel .. tullbehandlas lika med Gräs. *BtRiksdP* **1892**, I. 1: nr 2, s. 50

Bland de oegentliga användningar i materialet som har analyserats som tillhörande annat än någon av kategorierna metafor, metonymi eller generalisering (dvs. 33 av 300) påträffas en del som har bedömts inte inbegripa någon egentlig process alls (och alltså kan betraktas som felaktiga etiketteringar), såsom i figur 28 nedan. I ett uttryck som *leka cirkus*, bör det rimligen fortfarande vara frågan om grundbetydelsen hos ordet cirkus. Att det inte är en cirkus i verklig mening har istället att göra med att det handlar om en lek.

I materialet förekommer även några liknelser (fig. 29) och elliptiska användningar.

CIRKUS *sir*[4] *kus* ...

2) i fråga om moderna förh.

...

b) lokal i hvilken konstberidare, akrobater osv. gifva föreställningar, antingen ett (ofta cirkelrundt) tält l. ock en särskildt för ändamålet uppförd (täckt) byggnad med amfiteatraliskt ordnade sittplatser (rundtomkring) som lämna en cirkelrund bana i midten fri, på hvilken föreställningarna försiggå; äfv. om det sällskap som gifver dylika föreställningar samt om den attiralj som det för med sig; äfv. (mindre br., hvard.) om föreställning som gifves i dylik lokal af dylikt sällskap; jfr **HÄSTOPERA** samt **ARENA**. *Gå på cirkus. Gifva föreställningar på* (l. *i*) *cirkus. Köpa biljett till cirkus.* De Kongliga .. inträdde i Foureaux's Circus, der de en stund besågo ryttarnes och lindansarnes öfningar. **NICANDER** *Minnen* 1: 40 **(1831)**. Biljettkontoret i Circus. *AB* **1839,** nr 126, s. 1. Romerska Circus, under Direktion af Hr Alexander Guerra, gifver i morgon .. sin första representation. *Därs.* **1849,** nr 149, s. 1. **HEDENSTIERNA** *Fru W.* 183 **(1890)**. Cirkus Wullf. *Tidn. f. idr.* **1900,** s. 8. Den moderna cirkusen är ej numera blott en "hästopera" ..; ramen har uttänjts och omfattar nu en massa nummer, som förr uteslutande hörde hemma på varietétribunen eller i menageriet. *SvD(L)* **1903,** nr 351, s. 4. — oeg. o. bildl. Svante .. trodde, att han skulle kunna leka cirkus med hönan. **GEIJERSTAM** *Mina pojkar* 78 **(1896)**.

Figur 28. *Oeg. anv.* som bedömts inte inbegripa någon semantisk process, exemplet **CIRKUS**

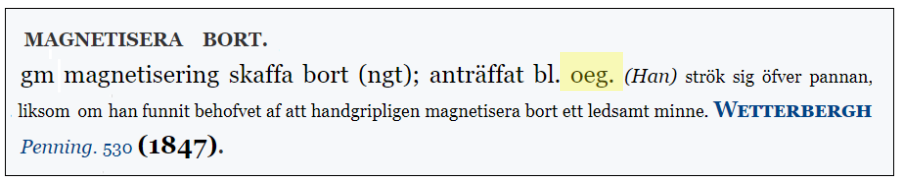

MAGNETISERA BORT.

gm magnetisering skaffa bort (ngt); anträffat bl. oeg. *(Han)* strök sig öfver pannan, liksom om han funnit behofvet af att handgripligen magnetisera bort ett ledsamt minne. **WETTERBERGH** *Penning.* 530 **(1847).**

Figur 29. *Oeg. anv.* som utgörs av liknelse, exemplet **MAGNETISERA BORT**

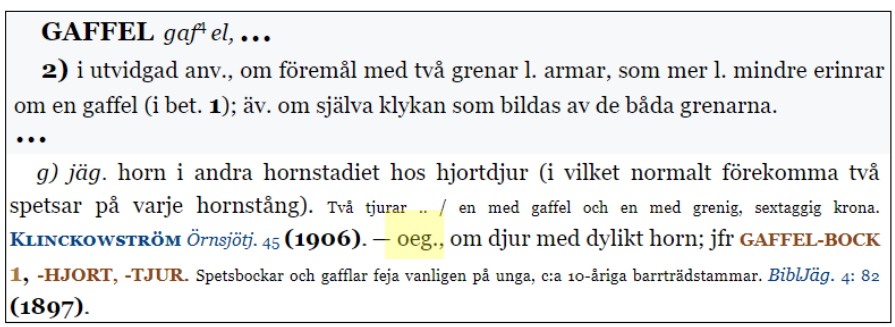

GAFFEL *gaf*[1] *el*, ...

2) i utvidgad anv., om föremål med två grenar l. armar, som mer l. mindre erinrar om en gaffel (i bet. **1**); äv. om själva klykan som bildas av de båda grenarna.

...

g) jäg. horn i andra hornstadiet hos hjortdjur (i vilket normalt förekomma två spetsar på varje hornstång). Två tjurar .. / en med gaffel och en med grenig, sextaggig krona. **KLINCKOWSTRÖM** *Örnsjötj.* 45 **(1906)**. — oeg., om djur med dylikt horn; jfr **GAFFEL-BOCK 1, -HJORT, -TJUR.** Spetsbockar och gafflar feja vanligen på unga, c:a 10-åriga barrträdstammar. *BiblJäg.* 4: 82 **(1897)**.

Figur 30. *Oeg. anv.* som utgörs av ellips eller metonymi, exemplet **GAFFEL** 2 g

Ellipserna i materialet utgörs av fall där den semantiska processen kan tolkas antingen som metonymi eller ellips. I exemplet **GAFFEL** 2 g (fig. 30) kan den härledda användningen uppfattas som en förkortad ordform för sammansättningen

GAFFEL-BOCK eller som ett metonymiskt skifte av referens mellan hornen och dess bärare (DEL FÖR HELHET).

Sist i det här avsnittet följer en fullständig sammanställning av de olika semantiska processer som förekommer i materialet över de oegentliga användningarna.

Tabell 15. Sammanställning av semantiska processer – *oeg*. *anv*.

Typ av process	Antal
Enbart metaforisk användning	119
Enbart metonymisk användning	20
Enbart generalisering	44
Metafor och/eller metonymi	43
Metafor och/eller metonymi och/eller annat	4
Metafor och/eller generalisering	34
Metonymi och/eller generalisering	2
Metafor och/eller annat	10
Metonymi och/eller annat	5
Generalisering och/eller annat	1
Metafor och/eller metonymi och/eller generalisering	5
Annat/felaktig etikettering	13
Totalt	**300**

5.1.3 Formeln *överförd anv.*

Som nämnts tidigare i avhandlingen råder lite speciella omständigheter kring formeln *överförd anv*. I ordböcker generellt sett verkar den ofta överlappa etiketten *bildlig*, jfr t.ex. hur formeln används i NO om väl befästa och konventionaliserade metaforer (se avsnitt 2.5.5) och hur OED indirekt genom ett språkprov definierar motsvarande användning av verbet *transfer* som själva konsekvensen av metaforik: ”Metaphora, which is when a word from the proper or right signification is *transferred* to another neere vnto the meaning” (**TRANSFER**, v. 1 b, min kursivering). I SAOB rekommenderar manualerna dock en snävare användning än så, här nedan på nytt ett utdrag ur Hans Jonssons handbok:

> Termen ”överförd användning” nyttjas i SAOB fr. a. om ett adjektiv när detta bestämmer ett huvudord som egentligen inte bär egenskapen i fråga – och där känslan för adjektivets ”överföring”, för dess oegentliga användning, är levande för språkmedvetandet […] (*T.ex.*) *ett vänligt brev ... en lycklig tid* (*osv*.) […] Rekommendation: Använd ”överförd användning” uteslutande om ovan exemplifierade typer.
>
> (Jonsson 1993:39–40)

Med den definition som presenteras i teoriavsnittet 3.4.9 bör den semantiska processen i dylika fall betraktas som en metonymi: vid exempel som *ett vänligt brev* befinner sig brevskrivaren och brevet inom en och samma domän (BREVSKRIVNING), men ett skifte av referens har ägt rum inom den tänkta scenen och istället för att rikta fokus mot avsändaren framhävs/highlightas den produkt som han eller hon har framställt och som vittnar om avsändarens vänlighet (dvs. brevet). Fenomenet kan för övrigt även relateras till Wellanders (1969:120) resonemang om *subjektsväxling* och ”avledning i sidled” och Språkriktighetsbokens beskrivning av *förledsanknytning* och exempel av typen *varm korvgubbe*, där adjektivet uppfattas som syftande enbart på sammansättningens förled, och inte på hela ordet (Språkriktighetsboken 2011:59f.). Den tolkning som tillämpas i föreliggande avhandling innebär dock att den semantiska konsekvensen även vid sådana, möjligen syntaktiskt motiverade, lexikala förändringar av ovan angivna typ, innebär ett referentiellt skifte inom den aktuella scenen.

För att ta reda på i vilken utsträckning det faktiska bruket i ordboksartiklarna motsvarar handböckernas inrådan i fråga om överförda användningar har alltså även dessa analyserats med avseende på vilka semantiska processer de representerar. I diagrammet (i fig. 31) nedan redogörs för vilka processer som dominerar i det aktuella materialet.

Värt att notera igen är att antalet förekomster av formeln här inte når upp i 300, utan endast 267. Anledningen till det är att formeln helt enkelt inte har använts under hela den tidsrymd som studeras i undersökningen. Under period 2 (som sträcker sig mellan 1920 och 1960) finns betydligt färre förekomster av formeln än under övriga perioder, och mot slutet av denna period påträffas den inte överhuvudtaget. Sammanlagt når antalet överförda användningar under period 2 upp till 42 (mot stipulerade 75). Under period 3 ökar bruket av formeln igen (och 75 förekomster av formeln har analyserats under denna period, liksom under period 1 och 4 vardera). Precis som var fallet vid de bildliga och oegentliga användningarna kan en överförd användning i definitionstexten antingen representeras av en enda semantisk process bland de anförda språkproven, eller av flera.

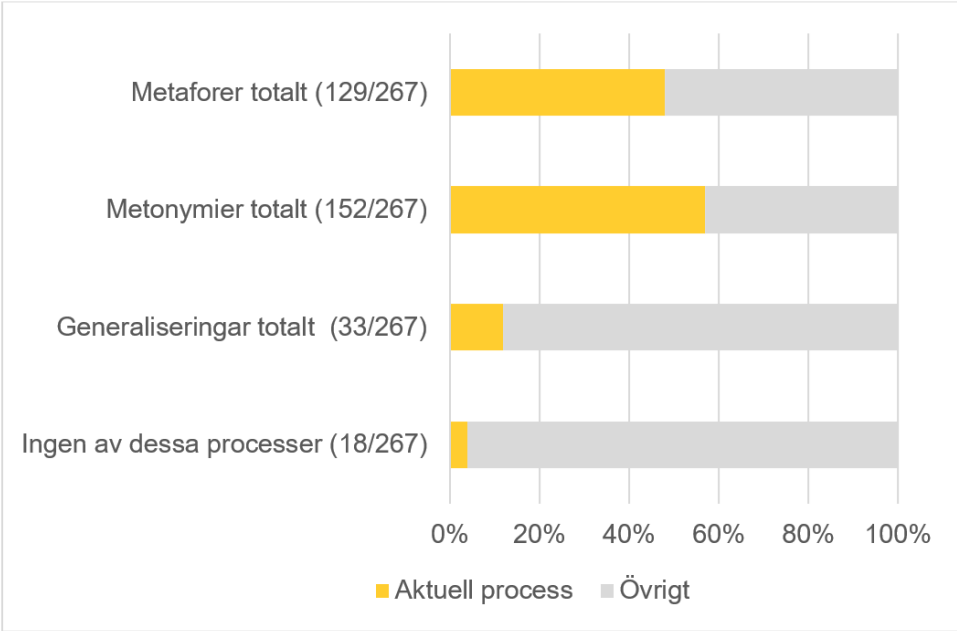

Figur 31. Total fördelning av semantiska processer (inkl. dubbelkategoriserade användningar) för formeln *överförd anv.*

Resultatet visar, precis som väntat, att en överförd användning i materialet ofta innebär en metonymi, och mest framträdande är just den typ som omnämns i handböckerna och som diskuterades ovan. Tabell 16 redogör för typiska metonymier i materialet över överförd användning.

Tabell 16. Exempel på formeln *överförd anv*. motsvarad av metonymi

Ord	*Konceptuell metonymi*	*Språkprov*
GALL-SJUK	PRODUKT FÖR PRODUCENT	Dessa gallsjuka dikter (av Juvenalis). SCHÜCK *VLittH* 1: 621 **(1900)**
MAKT-MEDVETEN	EGENSKAP FÖR PERSON MED DENNA EGENSKAP	Genom sin maktmedvetna självständighet var Palmerston besvärlig icke bara för sina kolleger utan också för hovet. *Almquist VärldH* 8: 76 **(1938)**
RÖRA, V.	UTTRYCKS(SÄTT) FÖR AVSÄNDARE	Med djupt rörd stämma och tårar i ögonen *(yttrade han, osv.)*. HWASSER *VSkr*. 1: 38 **(1907)**
VAKEN	SITUATION FÖR PERSON I VISS SITUATION	Publik och agerande, det var vad kusinerna var för varandra, varje vaket ögonblick. BENECKE *Munro JupitMån*. 11 **(1985)**

Av figur 31 ovan går även att utläsa att en stor andel av de överförda användningarna utgörs av metaforer, och detta faktum kräver lite närmare beskrivning. Överförd

användning som beteckning för metafor är nämligen betydligt vanligare i tidigare än sena delar av materialet, och av de 129 fall som noterats inbegripa någon form av metaforisk användning återfinns de flesta inom period 1 och 2, och bara 9 inom period 4. (Av dessa 9 utgör endast 1 exempel på en användning som enbart inbegriper processen metaforik. Övriga 8 utgörs av metaftonymier, se vidare nedan.) Det avtagande antalet metaforer i materialets senare delar står i direkt kontrast till ökningen över tid av metonymier – här påträffas istället en klar majoritet inom period 3 och 4 (119/152). Förhållandet åskådliggörs i grafen nedan, som anger det totala antalet metonymier och metaforer i varje period.

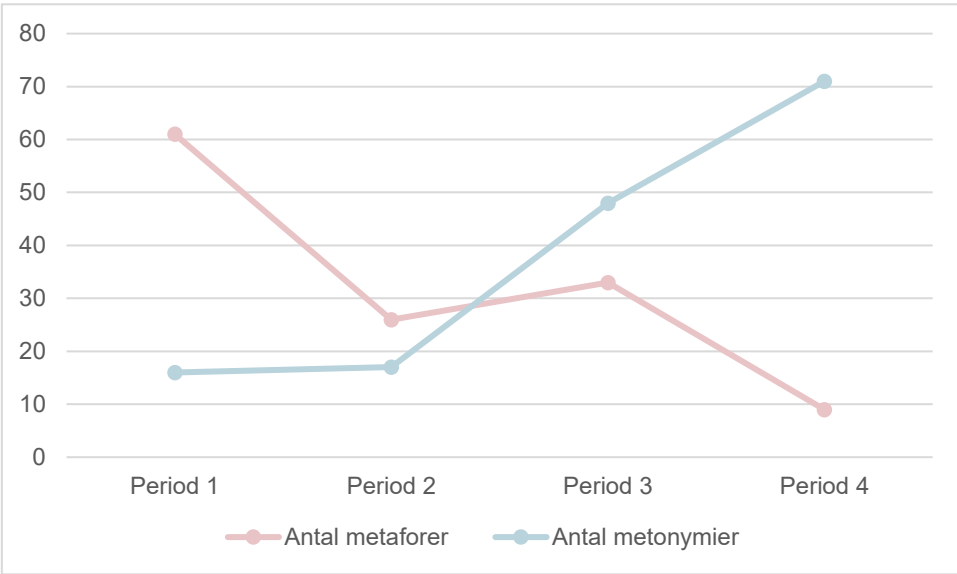

Figur 32. Totalt antal metaforer och metonymier per period – *överförd anv.*

Utvecklingen stämmer överens med det som står att läsa i de redaktionella handböckerna: tidigare har formeln använts på sätt som överlappar bildlig och oegentlig användning, men i senare delar av ordboken har bruket stramats åt. Därför är det talande att exempel som de följande påträffas under initialbokstäverna A och D:

Figur 33. Metaforisk användning, exemplet **APOSTLAGÄRNINGAR**

Figur 34. Metaforisk användning, exemplet **DETRONISERA**

Att den härledda användningen av **DETRONISERA** betecknas som både *bildl*. och *överförd* kan här uppfattas som något tautologiskt, och antyder snarast (liksom i det ovan anförda exemplet *transfer* i OED) metaforisk projicering och därmed användning i ny kontext och ny domän.

Liksom bland de användningar som etiketterats som bildliga eller oegentliga påträffas hos de överförda ibland processer som kombineras med (eller inte kan skiljas från) andra processer; och precis som för dem rör det sig här i synnerhet om metaftonymiska användningar. Det handlar då dels om att ett enskilt språkprov som

belägger överförd användning i definitionstexten i sig kan betecknas både som metaforik och metonymi (som i exemplet **STOR** nedan); dels om att överförd användning kan beläggas med flera olika språkprov som vardera utgörs av antingen metaforer eller metonymier (som i exemplet **VAKEN**). Notera att den aktuella betydelseförändringen i båda exemplen här nedan har etiketterats med mer än en formel:

STOR *stω*^{4} *r*, adj.;

I … 1) … *b)* **…** *κ)***…**

ε') om ögon; särsk. i utvidgad l. överförd anv., i uttr. betecknande att ngn spärrar upp ögonen av förvåning l. häpnad l. skräck o. d.; särsk. [jfr t. *grosse augen machen*] i uttr. *göra,* i sht förr äv. *få stora ögon,* förr äv. *få ett stort öga*; förr äv. i uttr. *ge ngn stora ögon,* komma ngn att spärra upp ögonen av förvåning osv. Her Per Baner: Thet är värst att H:s M:t får ett stort öga och menar att dhe mantalen *(med vilka livgedinget skall kompletteras)* skole så mycket räntta. *RP* 3: 154 **(1633)**. Huilkett giffuer en partt stoora ögon, kommer och oreda åstad. *VDAkt.* **1651,** nr 200. Den höga svägerskan *(dvs. änkedrottningen)* gjorde hvad man kallar stora ögon *(vid grevinnans oväntade ankomst).* **Crusenstolpe** *Tess.* 1: 126 **(1847)**. *(Sv.)* Han fick stora ögon .. *(eng.)* he stared. **Björkman (1889)**. Mannen häpnade öfver hur stora och svarta och förtviflade hennes ögon voro. **Hallström** *El.* 47 **(1906)**. En bomb! .. Systrarna vände stora ögon mot brodern. **Nilsson** *HistFärs* 59 **(1940)**.

Figur 35. *Överförd anv.* belagt med språkprov som kan tolkas som metaforiskt och/eller metonymiskt, exemplet **STOR**

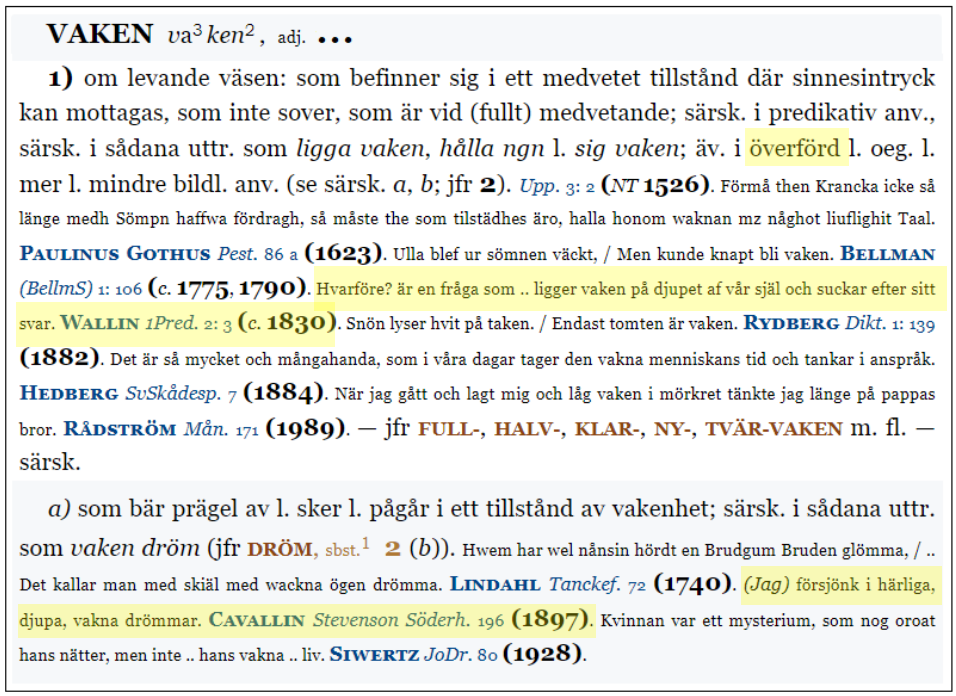

VAKEN *va*[3] *ken*[2], adj. ...

1) om levande väsen: som befinner sig i ett medvetet tillstånd där sinnesintryck kan mottagas, som inte sover, som är vid (fullt) medvetande; särsk. i predikativ anv., särsk. i sådana uttr. som *ligga vaken*, *hålla ngn* l. *sig vaken*; äv. i överförd l. oeg. l. mer l. mindre bildl. anv. (se särsk. *a*, *b*; jfr **2**). *Upp.* 3: 2 (*NT* **1526**). Förmå then Krancka icke så länge medh Sömpn haffwa fördragh, så måste the som tilstädhes äro, halla honom waknan mz någhot liuflighit Taal. **Paulinus Gothus** *Pest.* 86 a (**1623**). Ulla blef ur sömnen väckt, / Men kunde knapt bli vaken. **Bellman** *(BellmS)* 1: 106 (c. **1775**, **1790**). Hvarföre? är en fråga som .. ligger vaken på djupet af vår själ och suckar efter sitt svar. **Wallin** *1Pred.* 2: 3 (c. **1830**). Snön lyser hvit på taken. / Endast tomten är vaken. **Rydberg** *Dikt.* 1: 139 (**1882**). Det är så mycket och mångahanda, som i våra dagar tager den vakna menniskans tid och tankar i anspråk. **Hedberg** *SvSkådesp.* 7 (**1884**). När jag gått och lagt mig och låg vaken i mörkret tänkte jag länge på pappas bror. **Rådström** *Mån.* 171 (**1989**). — jfr **full-**, **halv-**, **klar-**, **ny-**, **tvär-vaken** m. fl. — särsk.

a) som bär prägel av l. sker l. pågår i ett tillstånd av vakenhet; särsk. i sådana uttr. som *vaken dröm* (jfr **dröm**, sbst.[1] **2** (*b*)). Hwem har wel nånsin hördt en Brudgum Bruden glömma, / .. Det kallar man med skiäl med wackna ögen drömma. **Lindahl** *Tanckef.* 72 (**1740**). *(Jag)* försjönk i härliga, djupa, vakna drömmar. **Cavallin** *Stevenson Söderh.* 196 (**1897**). Kvinnan var ett mysterium, som nog oroat hans nätter, men inte .. hans vakna .. liv. **Siwertz** *JoDr.* 80 (**1928**).

Figur 36. *Överförd anv.* belagt med metaforiska och metonymiska språkprov, exemplet **VAKEN**

I figur 36 syftar definitionsformeln, med avseende på språkprovet från ca 1830, på en fråga som metaforiskt (personifierat) tänks ligga vaken. I exemplet från 1897 handlar det istället om ett referensskifte inom den aktuella scenen: drömmarna anges som vakna, istället för den person som i själva verket manifesterar vakenheten.

Metonymi och metafor är alltså de vanligaste processer som formeln *överförd användning* betecknar, men i viss utsträckning representerar den även processen generalisering. I materialet förekommer självständiga generaliseringar, av den typ som exemplifieras i figur 37, där *vild galgo* uppfattades som ett slag av ingefärsväxten *galgo*. Men också sådana som samförekommer med andra processer påträffas, som i figur 38, där betydelsen hos ordet *censur* i språkproven kan tolkas antingen som en generalisering (ung.: 'om snarlik granskning fast i annat sammanhang') eller som en metafor (ung.: 'om något som kan liknas vid den hårda granskning och det förbud som censur i egentlig mening innebär'). Om utvecklingen över tid kan sägas att generaliseringar under etiketten *överförd användning* i huvudsak förekom under period 1 och 2 (25/33 förekomster återfinns där) och att inga förekomster alls är noterade under period 4.

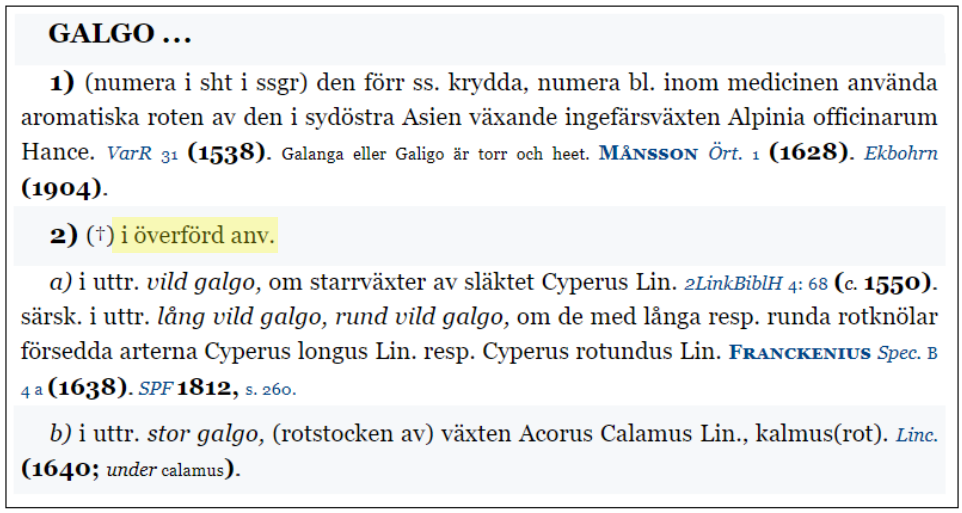

GALGO ...

1) (numera i sht i ssgr) den förr ss. krydda, numera bl. inom medicinen använda aromatiska roten av den i sydöstra Asien växande ingefärsväxten Alpinia officinarum Hance. *VarR* 31 **(1538)**. Galanga eller Galigo är torr och heet. **MÅNSSON** *Ört.* 1 **(1628)**. *Ekbohrn* **(1904)**.

2) (†) i överförd anv.

a) i uttr. *vild galgo,* om starrväxter av släktet Cyperus Lin. *2LinkBiblH* 4: 68 **(**c. **1550)**. särsk. i uttr. *lång vild galgo, rund vild galgo,* om de med långa resp. runda rotknölar försedda arterna Cyperus longus Lin. resp. Cyperus rotundus Lin. **FRANCKENIUS** *Spec.* B 4 a **(1638)**. *SPF* **1812,** s. 260.

b) i uttr. *stor galgo,* (rotstocken av) växten Acorus Calamus Lin., kalmus(rot). *Linc.* **(1640;** *under* calamus**)**.

Figur 37. *Överförd anv.* som utgörs av generalisering, exemplet **GALGO**

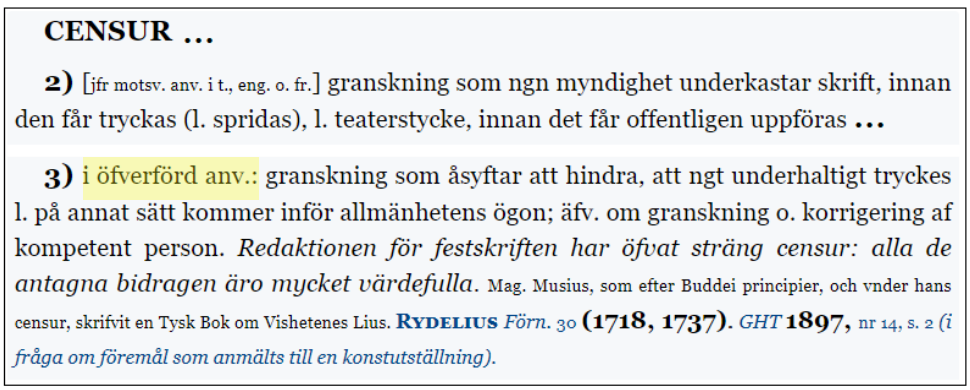

CENSUR ...

2) [jfr motsv. anv. i t., eng. o. fr.] granskning som ngn myndighet underkastar skrift, innan den får tryckas (l. spridas), l. teaterstycke, innan det får offentligen uppföras **...**

3) i öfverförd anv.: granskning som åsyftar att hindra, att ngt underhaltigt tryckes l. på annat sätt kommer inför allmänhetens ögon; äfv. om granskning o. korrigering af kompetent person. *Redaktionen för festskriften har öfvat sträng censur: alla de antagna bidragen äro mycket värdefulla.* Mag. Musius, som efter Buddei principier, och vnder hans censur, skrifvit en Tysk Bok om Vishetenes Lius. **RYDELIUS** *Förn.* 30 **(1718, 1737)**. *GHT* **1897,** nr 14, s. 2 *(i fråga om föremål som anmälts till en konstutställning).*

Figur 38. *Överförd anv.* som utgörs av generalisering och/eller metafor, exemplet **CENSUR**

I några fall har de analyserade överförda användningarnas kategoriserats som annat än metafor, metonymi eller generalisering. De handlar då framförallt om typen som exemplifieras i figur 39 (**GALANT**), dvs. om adjektiv som i sin grundbetydelse inte är exklusivt personbetecknande och som därför i de etiketterade fallen – förvisso beskriver en persons handling eller uttryckssätt eller dylikt snarare än personen i sig själv, men – i själva verket inte borde betraktas som betydelseförändrade.

GALANT *galan*[4] *t*, adj. ...

Etymologi

[jfr fr. *galant*, av it. *galante*, möjl. avledn. av *gala* (se **GALA**, sbst.)]

...

3) (numera föga br.; se dock slutet) som förstår att skicka sig i umgänget med människor, artig o. förbindlig i umgänget, belevad, hövisk; älskvärd; äv. i överförd anv.: som röjer dylika egenskaper. **JLUND** hos **SVENONIUS** *GGutheim* G 4 a **(1683).** **BIURMAN** *Brefst.* 138 **(1729).** En Hofmans galanta väsende. **RYDÉN** *Pontoppidan* 68 **(1766).** Från äldre tider .. passerade Fransoserna för de galantaste af Europas nationer. *SvLitTidn.* **1814,** sp. 435. Galant manér. **LINDFORS (1815).** *Ekbohrn* **(1904).** — särsk. (numera ngt ålderdomligt l. arkaiserande, mindre br.) ridderligt artig o. uppmärksam mot damer

Figur 39. *Överförd anv.* som inte innebär någon semantisk förändring, exemplet **GALANT**

En fullständig sammanställning av hur de semantiska processerna i materialet fördelas och kombineras med varandra presenteras här till sist i tabell 17.

Tabell 17. Sammanställning av semantiska processer – *överförd anv.*

Typ av process	Antal
Enbart metaforisk användning	71
Enbart metonymisk användning	108
Enbart generalisering	13
Metafor och/eller metonymi	37
Metafor och/eller metonymi och/eller annat	2
Metafor och/eller generalisering	18
Metonymi och/eller generalisering	2
Metafor och/eller annat	1
Metonymi och/eller annat	3
Annat/felaktig etikettering	12
Totalt	**267**

5.1.4 Formeln *utvidgad anv.*

I figur 40 nedan redovisas vilka semantiska processer som dominerar i materialet över de utvidgade användningarna. Varje analyserad förekomst av den aktuella formeln (totalt alltså 300) kan representera en eller flera processer.

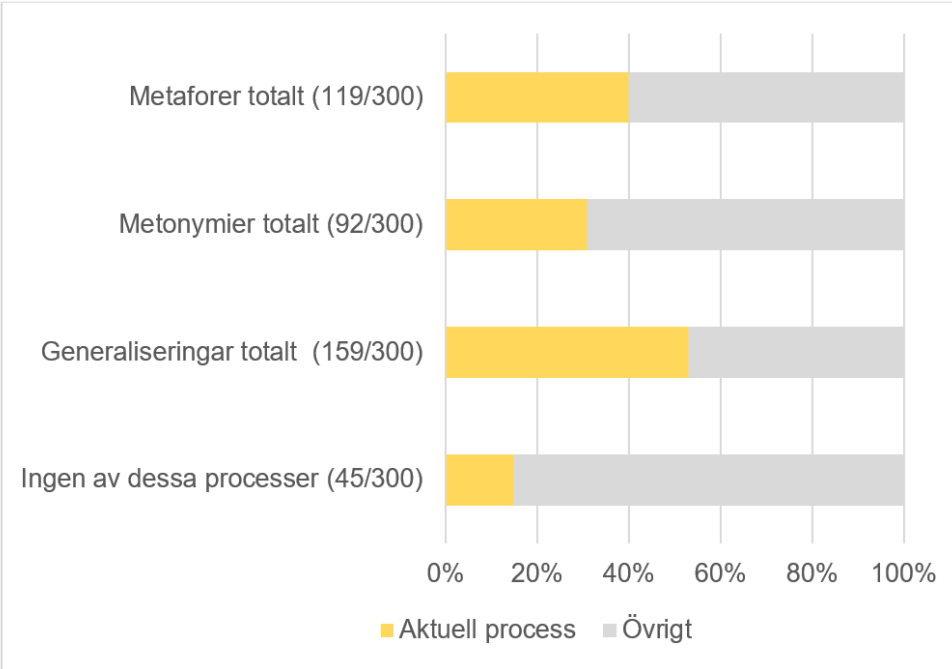

Figur 40. Total fördelning av semantiska processer (inkl. dubbelkategoriserade användningar) för formeln *utvidgad anv.*

Den avgjort största gruppen bland de utvidgade användningarna utgörs av generaliseringar, över hälften involverar denna process. Med tanke på att termen *utvidgning* i litteraturen ofta används med innebörd som överlappar den definition av generalisering som tillämpas i avhandlingen (se avsnitt 3.4.8–9) är resultatet i detta avseende föga förvånande. Således påträffas flera exempel motsvarande **RUN-SKRIFT** i materialet (jfr äv. exemplet **GAVEL** i avsnitt 5.1).

RUN-SKRIFT. ...

1) till **2:** skrift(system) som består av runtecken, runor; förr äv. abstraktare: inristning av runor, runristning. I Runoskrifft haffuer man intet å. **OPETRI** 4: 556 **(***c.* **1535).** **MESSENIUS** *Swanhuita* 18 **(1613;** *abstraktare***).** En Skånisk, medh Runeskrifft skrifwin vr-gammal Lagbook. **STIERNHIELM** *WgL* Föret. 2 **(1663).** särsk. i utvidgad anv., om vissa icke-germanska skriftsystem; jfr **runa**, sbst.[1] **3.** **CHARPENTIER** *IeurSpr.* 230 **(1915;** *om fornirisk skrift***).** Turkisk runskrift. *2SvUppslB* 24: 756 **(1952).**

Figur 41. *Utvidgad anv.* som utgörs av generalisering, exemplet **RUN-SKRIFT**

I exemplet används ordet *runskrift* i språkproven från 1915 och 1952 om fornirisk och turkisk skrift. Här handlar det således om att företeelser i konceptuellt sett nya kontexter (målbegreppen) genom analogi kategoriseras som lika nog eller likvärdiga med källbegreppet och därmed betraktas som en del av detta. Det är rimligen frågan om käll- och målbegrepp inom en och samma domän. Typisk generalisering i materialet listas i tabell 18.

Tabell 18. Exempel på formeln *utvidgad anv*. motsvarad av generalisering

Ord	*Konceptuell generalisering*	*Språkprov*
ACCELERATION	HASTIGHETSÖKNING > HASTIGHETSFÖRÄNDRING	Den qvantitet, hvarmed hastigheten af en tilltagande rörelse ökas, eller för en aftagande minskas på .. (en sekund) kallas .. (rörelsens) acceleration. FOCK 27 **(1853, 1859)**
MADRASS	SÄNGUNDERLAG > DYNA/MJUKT UNDERLAG	Länstolar med madrasser både i rygg, säte och armar. TROLLE-BONDE *Hesselby* 125 **(***i handl. fr.* **1770)**
RUS	ALKOHOLBERUSNING > DROGBERUSNING	Stora doser salicylpreparat medföra ”rus” (öronrusning, lomhördhet, svindel, tyngd i hufvudet). *2NF* 24: 466 **(1916)**
ULMIN	VISST ÄMNE FRÅN ALM > SAMMA ÄMNE OAVSETT URSPRUNG	Lösningen af sot i vatten innehåller, utom salter, 3 ämnen, af hvilka det ena är .. ulmin. BERZELIUS *ÅrsbVetA* **1827**, s. 280

För generaliseringarna generellt sett handlar det alltså om att källbegreppets centrala princip, eller att funktionen eller strukturen hos dess referenter, visar sig giltig i nya sammanhang och för andra företeelser och föremål än de ursprungliga, dock inom vad som kan betraktas som samma begreppsliga domän. Vid de generaliseringar som betecknats som utvidgade användningar i SAOB är det ofta frågan om att specialiserade och klart avgränsade fackbegrepp kommer till nytta som praktiska termer i andra tekniska sammanhang, exempelvis som vid **ULMIN** ovan, där liknande kemiska sammansättningar även påträffades i andra sammanhang än hos just almar; men även som vid t.ex. **CYKLOPISK**, här nedan, där målbegreppets byggnadsteknik överensstämmer med eller motsvarar källbegreppets trots att namngivningsgrunden förstås inte längre är giltig:

CYKLOPISK

…

1) [anledningen till namnet är den, att forntidens folk ansågo de vid Tiryns, Mykene osv. funna murarna af detta slag vara cyklopernas verk (jfr t. ex. **APOLLODORUS** (c. 140 f. Kr.) *Bibl.* 2: kap. 2)] i fråga om de forntida byggnadsverk (stadsmurar, konungaborgar osv.) från tiden före 1000 f. Kr. som påträffats i Grekland, Mindre Asien o. Italien o. som utmärka sig därigenom, att de äro hopfogade utan användande af murbruk antingen af väldiga råa stenar l. af tillhuggna månghörniga stenblock l. af kvaderstenar; äfv. kallade *pelasgisk(a) mur(ar)*. I dessa murar *(i Lycosures i Arkadien)* röjas tvenne slags cyklopiskt byggnadssätt, hvaraf det ena synes vara äldre än det andra. *Journ. f. litt. o. theat.* **1811,** s. 115. Murarne i Argos och Mycenæ, hvilka man .. länge kallade cyklopiska. **ARVEDSON** *Mythol. lex.* 302 **(1834).** Cyklopiska Murar af polygoniska stenblock. **LÉNSTRÖM** *Konst. hist.* 87 **(1848).** **HAHR** *Arkit. hist.* 34 **(1902).** **WRANGEL** *Byggn. hist.* 6 **(1904).** — i utvidgad anv. i fråga om murverk i allm. som till sin teknik öfverensstämmer med l. liknar de ofvan nämnda byggnadsverken. *PT* **1892,** nr 278, s. 3 *(om ruiner vid Zimbaby i Sydafrika). (Man har i Centralamerika)* återfunnit cyklopiska murar, sannolikt återstoder af befästningar. *2 Uppf. b.* 1: 17 **(1897).**

Figur 42. Generalisering i fackspråk, exemplet **CYKLOPISK**

En annan typ av fackspråklig användning som förekommer bland generaliseringarna i materialet är sådan som har att göra med naturvetenskaplig klassificering och fastställda och explicita taxonomier. Ofta får en prototypisk eller frekvent zoologisk eller botanisk art ge namn åt och representera hela släktet eller familjen (jfr Kochs diskussion om betydelseutvecklingen i rumänskan från ’sparv’ till ’fågel’ i avsnitt 3.4.8), och i SAOB anges detta fenomen ibland som en utvidgad användning av grundbetydelsen:

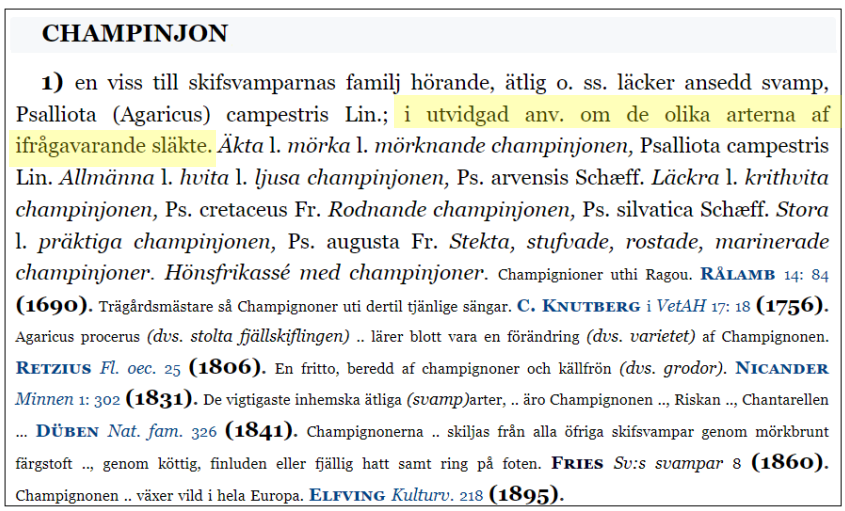

CHAMPINJON

1) en viss till skifsvamparnas familj hörande, ätlig o. ss. läcker ansedd svamp, Psalliota (Agaricus) campestris Lin.; i utvidgad anv. om de olika arterna af ifrågavarande släkte. *Äkta* l. *mörka* l. *mörknande champinjonen,* Psalliota campestris Lin. *Allmänna* l. *hvita* l. *ljusa champinjonen,* Ps. arvensis Schæff. *Läckra* l. *krithvita champinjonen,* Ps. cretaceus Fr. *Rodnande champinjonen,* Ps. silvatica Schæff. *Stora* l. *präktiga champinjonen,* Ps. augusta Fr. *Stekta, stufvade, rostade, marinerade champinjoner. Hönsfrikassé med champinjoner.* Champignioner uthi Ragou. **RÅLAMB** 14: 84 **(1690).** Trägårdsmästare så Champignoner uti dertil tjänlige sängar. **C. KNUTBERG** i *VetAH* 17: 18 **(1756).** Agaricus procerus *(dvs. stolta fjällskiflingen)* .. lärer blott vara en förändring *(dvs. varietet)* af Champignonen. **RETZIUS** *Fl. oec.* 25 **(1806).** En fritto, beredd af champignoner och källfrön *(dvs. grodor).* **NICANDER** *Minnen* 1: 302 **(1831).** De vigtigaste inhemska ätliga *(svamp)*arter, .. äro Champignonen .., Riskan .., Chantarellen … **DÜBEN** *Nat. fam.* 326 **(1841).** Champignonerna .. skiljas från alla öfriga skifsvampar genom mörkbrunt färgstoft .., genom köttig, finluden eller fjällig hatt samt ring på foten. **FRIES** *Sv:s svampar* 8 **(1860).** Champignonen .. växer vild i hela Europa. **ELFVING** *Kulturv.* 218 **(1895).**

Figur 43. Generalisering i naturvetenskaplig klassificering, exemplet **CHAMPINJON**

Också här handlar det om tillräckliga likheter för att målbegreppet ska kunna betecknas i termer av källbegreppet, och om käll- och målbegrepp inom en och samma domän. Men utmärkande för den aktuella typen är att förloppet drivs av avsiktlig och reglerad namngivning och utvidgning av den semantiska kategorin. Denna typ av betydelseförändring beskrivs ibland som ett fall av metonymi: ART FÖR SLÄKTE (jfr t.ex. Lakoff 1987:90, Radden & Kövecses 1999:34). Men eftersom en sådan tolkning kräver att den hierarkiska ordningen mellan den specifika arten och släktet redan existerar och är etablerad vid mappningstillfället är perspektivet som anläggs inom ramen för den här avhandlingen att det inte bör ha varit frågan om en metonymisk konceptualisering vid det ursprungliga namngivningstillfället.

Ett annat slag av generaliseringar i materialet är sådana där naturvetenskaplig klassificering står i konflikt med bruket i allmän- eller folkspråket. De motsvarar därmed sådana fall som i avsnitt 5.1.2 sades inbegripa ett normeringsperspektiv (jfr exemplen **MAL** och **MAHOGNY** där). I dylika fall uppfattas käll- och målbegrepp av språkbrukaren i den generellare betydelsen som samhöriga eller lika nog, men enligt den vetenskapliga systematiken rör det sig om olika arter, släkten eller familjer osv. Flera exempel finns i materialet (t.ex. **GALT**, **PADDA**, **VAKTEL**, **VALLMO**), här exemplifieras användningen med uppslagsordet **GET**:

GET …

1) benämning på hona av djur tillhörande det med fåren nära besläktade däggdjurssläktet Capra Lin. bland slidhornsdjuren; i sht om hona av den ss. husdjur hållna arten Capra hircus Lin., tamgeten; i pl., samt ss. beteckning för art l. släkte äv. i sg., om ifrågavarande djur utan avs. på kön. För honom skola församblas all folk, och han wardher them åthskiliandes then ena frå then andra, såsom en heerde skelier fåren j frå geterna. *Mat.* 25: 32 (*NT* **1526**); jfr *d.* J skolen intet fett äta aff fää, lambom och getom. *3Mos.* 7: 23 (*Bib.* **1541**). Geten miölkar i proportion mäst af alla bekanta diur. **ROTHOF** 132 **(1762)**. Angoriska eller Turkiska getter äro större *(än de vanliga)*, och hafva rakare horn. **LINDERHOLM** 2: 160 **(1803)**. Majorens indianhäst .. klättrade som en get, såg äfven mest så ut. **ZILLIACUS** *Hågk.* 19 **(1899)**. Geten, ”den fattiges ko”, som nöjer sig med det sämsta foder, föraktas .. mera, än den förtjänar. **RÖNNHOLM** *EkonGeogr.* 22 **(1907)**.

…

c) i utvidgad anv., om (hona av) vissa getsläktet mer l. mindre närstående djur, ss. antiloper, lamadjur, rådjur; numera nästan bl. ss. senare led i ssgr ss. beteckning för hithörande djurarter. *(T.)* Gemse, .. *(lat.)* Capra, Dama, *(sv.)* get, råget. **DÄHNERT** 92 **(1746)**. Alpako .., en get af lamaslägtet. **LIEDBECK** *KemTekn.* 681 **(1867)**. — jfr **ALP-, ALPACKA-, RÅ-, SNÖ-, STEN-GET.**

Figur 44. Generalisering i konflikt med den vetenskapliga klassificeringen, exemplet **GET**

Eftersom den semantiska beskrivningen i SAOB sker inom ramen för ett enskilt ord i taget gäller förstås för samtliga generaliseringar i materialet att den språkliga beteckningen är konstant och att förändringen avser (relationen till) referenten eller

någon av dess egenskaper. Det är emellertid sällsynt att en utvidgad användning i SAOB betecknar *enbart* yttre förändring hos referenten. Precis som vid de exempel som diskuterats ovan är det normalt samtidigt också frågan om att ordspecifika betydelsekomponenter förändras: *ulmin* utvecklades till att inte längre vara exklusivt knutet till almträdet (som etymologin ger vid handen), syntetiskt tagel kommer inte från en häst, en alpackaget tillhör inte den art som traditionellt brukats som nyttodjur i vår kultur osv. För att det fenomen som Stern kallar *ersättning* och Ullmann *språklig konservatism* (se avsnitt 3.1.2–3 ovan) ska beskrivas som en utvidgad användning i SAOB verkar det alltså också krävas att en viss semantisk *avpassning* (i Sterns termer) ska ha ägt rum. (Jfr för övrigt Sterns diskussion av exemplet *horn*, där den ursprungliga betydelsen först måste avpassas innan ersättningen kunde äga rum.)

Ett fåtal utvidgade användningar i materialet utgörs dock av exempel motsvarande **GALON** här nedan, där själva förändringen går att tolka som att den inte i någon vidare utsträckning påverkar det semantiska begreppet, utan snarare enbart har att göra med yttre omständigheter och förändring av referenten. Dylika fall går med en generös tolkning att betrakta som generaliseringar, i den mån kronologin kan slås fast. Men snarast handlar det om en inneboende vaghet: resultatet här (prydnadsbandet) verkar redan i utgångsläget semantiskt oberoende av en viss tillverkningsteknik eller ett visst material.

GALON …

benämning dels på ett slags mycket täta o. fasta, vävda band med inslag bestående av tråd överspunnen med metall (guld, silver osv.), dels på enskilt (stycke) dylikt band anbragt ss. prydnad l. gradbeteckning på uniform l. ss. prydnad på livré; ngn gg äv. i utvidgad bet. om galonliknande band av annat material. Galuner af guldh och silkie. *OxBr.* 11: 688 **(1637)**. Een Mässhaka af svart Sammet med kors af Sölf:r galon, och Galon runt omkring. *FinKyrkohSP* 1: 7 **(1726)**. *(Marinläkarna)* hafva .. röd klädespassepoil ofvanför och intill den öfversta galonen *(på uniformen)*. WRANGEL *SvFlBok* 286 **(1898)**. ÖSTERGREN **(1924)**. — jfr BYX-, DISTINKTIONS-, GENERALS-, GULD-, HATT-, KAMELHÅRS-, SILKES-, SILVER-GALON m. fl.

Figur 45 *Utvidgad anv.* som i huvudsak inbegriper förändring av referenten, exemplet **GALON**

Bland de utvidgade användningarna finns även en relativt stor andel metaforer och metonymier (40 resp. 31 %, vilket framgår av fig. 40 ovan), och detta resultat är vid en första anblick inte lika väntat. Dessa utgörs till viss del av betydelseförändringar som endast involverar en enda process, som i exemplet **MAGE** (metafor) och **RAD** (metonymi) här nedan.

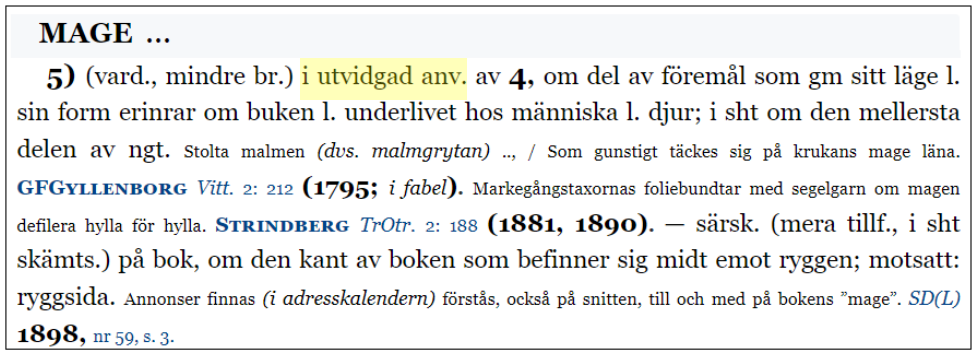

MAGE …

5) (vard., mindre br.) i utvidgad anv. av **4,** om del av föremål som gm sitt läge l. sin form erinrar om buken l. underlivet hos människa l. djur; i sht om den mellersta delen av ngt. Stolta malmen *(dvs. malmgrytan)* .., / Som gunstigt täckes sig på krukans mage läna. GFGYLLENBORG *Vitt.* 2: 212 **(1795;** *i fabel***).** Markegångstaxornas foliebundtar med segelgarn om magen defilera hylla för hylla. STRINDBERG *TrOtr.* 2: 188 **(1881, 1890).** — särsk. (mera tillf., i sht skämts.) på bok, om den kant av boken som befinner sig midt emot ryggen; motsatt: ryggsida. Annonser finnas *(i adresskalendern)* förstås, också på snitten, till och med på bokens ”mage”. *SD(L)* **1898,** nr 59, s. 3.

Figur 46. *Utvidgad anv.* som utgörs av metafor, exemplet **MAGE**

RAD *r*a^{4} *d,* starkt vard. äv. *r*a^{4}, sbst.^{1} …

9) [eg. specialanv. av **1** (*b*), om en rad av stolar l. loger] utefter en teaters vägg(ar) anbragt balkong l. läktare varpå sittplatser för publiken finnas; särsk. i uttr. *första, andra* osv. *raden,* om den nedersta resp. näst nedersta osv. av flera över varandra anbragta sådana läktare. *Biljett till första radens fond.* Der, strax en somnad loge; der, hela raden fram, / Kritiker, gäspningar, och sorl af obenägna. LEOPOLD 1: 378 **(1808, 1814);** möjl. till **1.** *(Biljetterna till maskeradbalen berättiga till)* fritt inträde i Loger på alla Raderna. *DA* **1824,** nr 1, s. 1. Öfver parketten får numera med hänsyn till eldfara .. icke anläggas mera än tre rader. *2NF* 28: 596 **(1918).** En biljett till tredje raden på gamla operan. LIDMAN *Lågan* 46 **(1952).** — särsk. i utvidgad anv., om publiken på en rad (i en teater); särsk. i pl., om publiken på raderna; stundom allmännare l. bildl., om den breda l. enklare publiken, massan. *Spela för raderna,* spela för galleriet (se GALLERI, sbst.^{1} **3**). Femte raden började blifva orolig, och buffades och stampade. KULLBERG *Mem.* 2: 157 **(1835).** En .. tjusningsförmåga, som .. förstår att knipa radernas applåder och teaterrecensenternas loford. DAHLGREN *Lyr.* 95 **(1913).** Inget rövardrama för raderna kunde *(osv.).* BERGMAN i *3SAH* LXI. 2: 48 **(1950).**

Figur 47. *Utvidgad anv.* som utgörs av metonymi, exemplet **RAD**

Men i betydligt högre utsträckning är det frågan om olika processer i samverkan. Ofta handlar det om användningar som kan tolkas som metaftonymier, delvis av den typ som diskuterats i tidigare avsnitt (t.ex. betecknas betydelsen ’lämna någon (med eller utan att faktiskt säga ”god dag”)’ hos uttrycket: *ge någon god dag* som en utvidgad användning i artikeln **DAG** I 7 f), men också sådan betydelseutveckling som kan tolkas som grammatikalisering/konstruktionalisering baserad på metafor och eller metonymi. I exemplet **TAGA** har betydelsen övergått från att beteckna konkret och fysiskt fattande till enbart eller i huvudsak abstrakt tillskansande eller disponerande, och i denna användning förekommer ordet frekvent i vissa konventionaliserade konstruktioner.

TAGA *ta*^{3} *ga*^{2} l. (o. utom i högtidlig stil numera i sht) **TA** *ta*^{4}, v. **...**

3) med försvagad bet. av **2** o. med huvudsaklig tanke på ändamålet med handlingen: fatta o. föra till sig l. göra så att man får hand om (ngt) för att använda l. ha l. äta o. d., bringa (ngt) i sin disposition; äv. abs.; äv. i utvidgad l. bildl. anv. (särsk. med avs. på person; se särsk. *h*). *Ta en stol och sätt dig! Han tog sin käpp och gick. Ska du inte ta ditt kaffe? Jag tar gärna en kopp te. (Måste jag vänta på er andra eller) får jag ta? Ta inte så mycket smör på brödet! Lägg tillbaka pennan där du tog den!* Hi*(m)*melrikit är lijkt it sinaps korn, som en man toogh, och sådde j sin åker. *Mat.* 13: 31 **(***NT* **1526)**. Hann må thagia sine heste och bezel och rida fanen i wål med. *TbLödöse* 113 **(1589)**. När the åto, tog Jesus brödet; tackade, och bröt, och gaf Lärjungomen, och sade: Tager, äter; thetta är min lekamen. *Mat.* 26: 26 **(***Bib.* **1703)**. Til en lagom stor tårta tages 2 skålpund swiskon, som kokas uti watten. **WARG** 482 **(1755)**. Seglen fladdra, skutan går, / Jerker tar sin lyra. **BELLMAN** *(BellmS)* 1: 156 **(***c.* **1771, 1790)**. Du har långt att gå .. Vill du inte ta min vinterrock så länge? **STRINDBERG** *RödaR* 229 **(1879)**. Det var döden själv som gnagde sig in i hennes kropp när barnet tog bröstet och började suga. **TROTZIG** *Sjukd.* 52 **(1972)**. — jfr **SAM-TAGEN**. — särsk.

...

h) i utvidgad l. bildl. anv.; jfr *f*, *k*. *Ta din kompis och följ med på bio i kväll. Det han säger får man ta med en nypa salt.* Iak skal tage oc anama Hans Nades godgerninger altid til en god mening utan andra lundom kan oppenbara beuisas. *G1R* 1: 4 **(1521)**. *(Josef)* toogh fem sina brödher, och stelte them för Pharao. *1Mos.* 47: 2 **(***Bib.* **1541)**. Fort, Herre! tag Er själ, och svär som Ni har ämnat / För hämdens thron bestå på evighetens dag. **WALLENBERG** *(SVS)* 2: 270 **(1775)**. Tagom natten / till nya rådslag. **AFZELIUS** *SæmE* 88 **(1818)**. Hon som var vid full sans tog .. *(löftena)* och skref upp dem i sitt minne. **STRINDBERG** *RödaR* 44 **(1879)**. Carl har förstått att begagna .. *(lyckan)*; han har själf .. pekat på, hur viktigt det är att inte låta henne svalna, utan ta henne varm. **QUENNERSTEDT** *C12* 2: 106 **(1916)**. **...**

Figur 48. *Utvidgad anv.* betecknande grammatikalisering baserad på metafor och/eller metonymi, exemplet **TAGA**

Den härledda betydelsen torde i fall som detta ha utvecklats på metaforisk eller metonymisk grund: TILLGODOGÖRANDE ÄR FYSISKT GREPPANDE OCH TILLHÄNDANDE, och/eller: GREPPANDE OCH TILLSKANSANDE FÖR (ENBART) TILLSKANSANDE. (Notera att den aktuella betydelseutvecklingen försetts med två formler: *i utvidgad l. bildl. anv.*; jfr diskussionen i avsnitt 5.4 nedan.)

I ännu högre utsträckning är metaforerna i materialet involverade i sådana språkliga användningar (som i avsnitt 5.1.2 benämndes metaferalisering, dvs.) där gränsen mellan metafor och generalisering är svårdragen, av typen **T** och **RACKARE** här nedan, eller där de båda processerna samverkar, exemplet **TA (STRYK)**. Byggnaden som omnämns i språkprovet från 1929 (i fig. 49) kan uppfattas antingen som att den utgör ett verkligt T i stort format, eller som att formen påminner om ett sådant. Djuren som beskrivs som rackare har antingen personifierats som mänskliga rackare, eller också generaliserats ur den redan

allmännare betydelse hos ordet som beskrivs i moment 4 (beroende på hur låst den uppfattas vara till mänskliga subjekt).

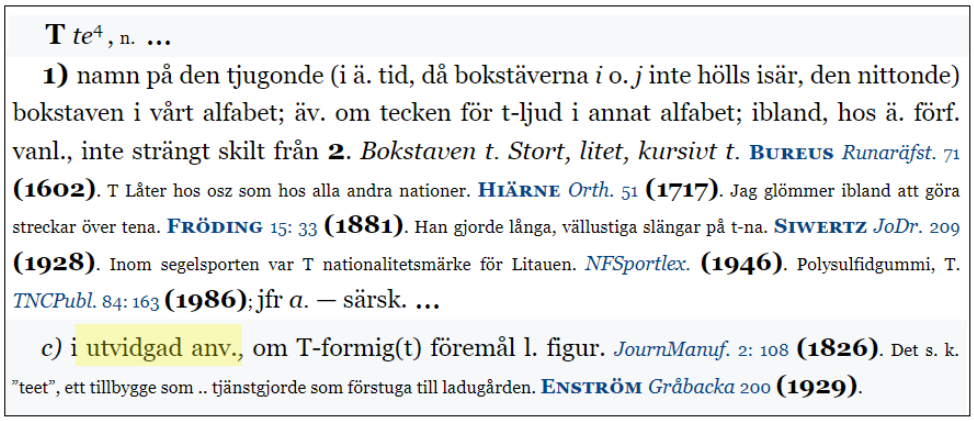

T *te*[4], n. …

1) namn på den tjugonde (i ä. tid, då bokstäverna *i* o. *j* inte hölls isär, den nittonde) bokstaven i vårt alfabet; äv. om tecken för t-ljud i annat alfabet; ibland, hos ä. förf. vanl., inte strängt skilt från **2**. *Bokstaven t. Stort, litet, kursivt t.* **Bureus** *Runaräfst.* 71 **(1602)**. T Låter hos osz som hos alla andra nationer. **Hiärne** *Orth.* 51 **(1717)**. Jag glömmer ibland att göra streckar över tena. **Fröding** 15: 33 **(1881)**. Han gjorde långa, vällustiga slängar på t-na. **Siwertz** *JoDr.* 209 **(1928)**. Inom segelsporten var T nationalitetsmärke för Litauen. *NFSportlex.* **(1946)**. Polysulfidgummi, T. *TNCPubl.* 84: 163 **(1986)**; jfr *a.* — särsk. …

c) i utvidgad anv., om T-formig(t) föremål l. figur. *JournManuf.* 2: 108 **(1826)**. Det s. k. ”teet”, ett tillbygge som .. tjänstgjorde som förstuga till ladugården. **Enström** *Gråbacka* 200 **(1929)**.

Figur 49. *Utvidgad anv.* som utgörs av metafor och/eller generalisering, exemplet **T**

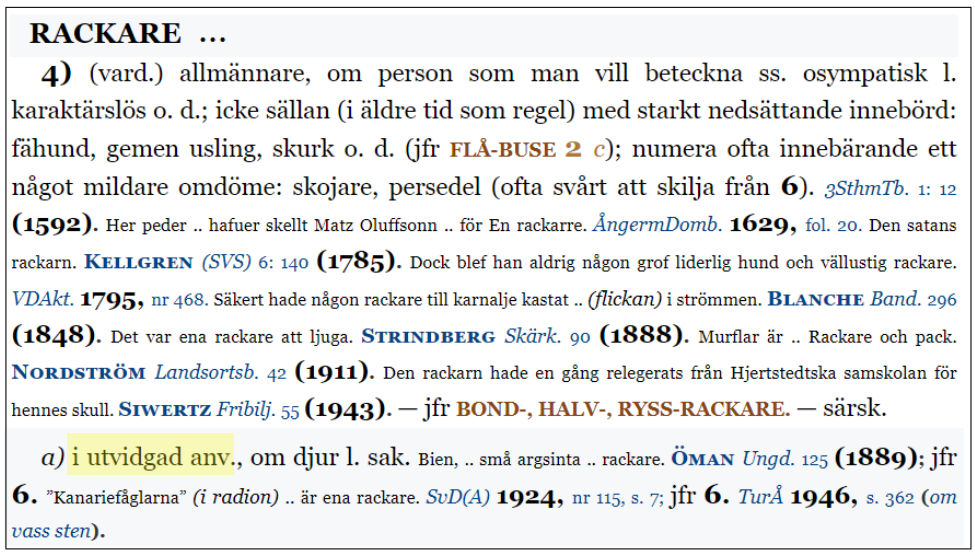

RACKARE …

4) (vard.) allmännare, om person som man vill beteckna ss. osympatisk l. karaktärslös o. d.; icke sällan (i äldre tid som regel) med starkt nedsättande innebörd: fähund, gemen usling, skurk o. d. (jfr **FLÅ-BUSE 2** *c*); numera ofta innebärande ett något mildare omdöme: skojare, persedel (ofta svårt att skilja från **6**). *3SthmTb.* 1: 12 **(1592)**. Her peder .. hafuer skellt Matz Oluffsonn .. för En rackarre. *ÅngermDomb.* **1629,** fol. 20. Den satans rackarn. **Kellgren** *(SVS)* 6: 140 **(1785)**. Dock blef han aldrig någon grof liderlig hund och vällustig rackare. *VDAkt.* **1795,** nr 468. Säkert hade någon rackare till karnalje kastat .. *(flickan)* i strömmen. **Blanche** *Band.* 296 **(1848)**. Det var ena rackare att ljuga. **Strindberg** *Skärk.* 90 **(1888)**. Murflar är .. Rackare och pack. **Nordström** *Landsortsb.* 42 **(1911)**. Den rackarn hade en gång relegerats från Hjertstedtska samskolan för hennes skull. **Siwertz** *Fribilj.* 55 **(1943)**. — jfr **BOND-, HALV-, RYSS-RACKARE.** — särsk.

a) i utvidgad anv., om djur l. sak. Bien, .. små argsinta .. rackare. **Öman** *Ungd.* 125 **(1889)**; jfr **6.** ”Kanariefåglarna” *(i radion)* .. är ena rackare. *SvD(A)* **1924,** nr 115, s. 7; jfr **6.** *TurÅ* **1946,** s. 362 (*om vass sten*).

Figur 50. *Utvidgad anv.* som utgörs av metafor och/eller generalisering, exemplet **RACKARE**

Metaferalisering kan alltså även sägas föreligga i sådana exempel som *ta stryk* i figur 51[64] här nedan, där betydelsen ’ta emot’ hos verbet *ta* har fått en generellare

[64] Obs. att både figur 48 och 51 hör till en och samma utvidgade användning i materialet (som alltså representeras av olika semantiska processer och flera olika formler), nämligen **TAGA** nr 14 av 75 från period 1 (se bilagan).

betydelse ’utsättas för, drabbas av’. Uttrycket i sin helhet kan sedan tolkas bokstavligt (i fråga om fysiskt våld) men också metaforiskt (om abstraktare förlust el. motgång o. dyl.).

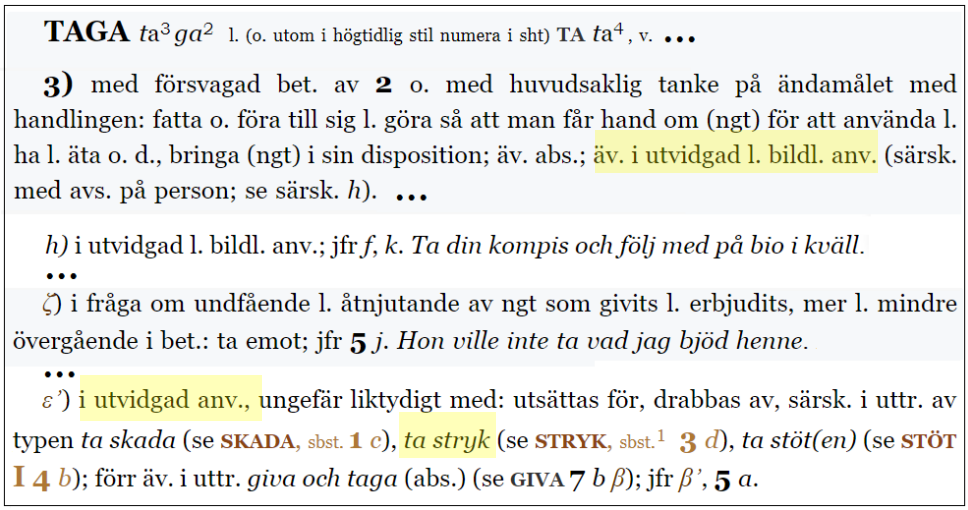

TAGA *ta*[3] *ga*[2] l. (o. utom i högtidlig stil numera i sht) **TA** *ta*[4], v. ...

3) med försvagad bet. av **2** o. med huvudsaklig tanke på ändamålet med handlingen: fatta o. föra till sig l. göra så att man får hand om (ngt) för att använda l. ha l. äta o. d., bringa (ngt) i sin disposition; äv. abs.; äv. i utvidgad l. bildl. anv. (särsk. med avs. på person; se särsk. *h*). ...

h) i utvidgad l. bildl. anv.; jfr *f*, *k*. *Ta din kompis och följ med på bio i kväll.*

...

ζ) i fråga om undfående l. åtnjutande av ngt som givits l. erbjudits, mer l. mindre övergående i bet.: ta emot; jfr **5** *j*. *Hon ville inte ta vad jag bjöd henne.*

...

ε’) i utvidgad anv., ungefär liktydigt med: utsättas för, drabbas av, särsk. i uttr. av typen *ta skada* (se **SKADA**, sbst. **1** *c*), *ta stryk* (se **STRYK**, sbst.[1] **3** *d*), *ta stöt(en)* (se **STÖT** **I 4** *b*); förr äv. i uttr. *giva och taga* (abs.) (se **GIVA** **7** *b β*); jfr *β’*, **5** *a*.

Figur 51. *Utvidgad anv.* som utgörs av metafor och generalisering, exemplet **TAGA (STRYK)**

I diagrammet i figur 40 ovan kan även utläsas att materialet innehåller en del användningar som inte har bedömts höra till någon av kategorierna metafor, metonymi eller generalisering. Det handlar då för det första i huvudsak om sådana fall som betraktats som felaktiga bedömningar, som i figur 52 nedan där det inte är frågan om någon generellare betydelse eller semantisk utvidgning av betydelsekategorin – snarare tvärtom, den härledda betydelsen verkar vara en specialanvändning av grundbetydelsen och därmed egentligen snävare. *Utvidgad* verkar här snarast användas liktydigt med: vidareutvecklad.

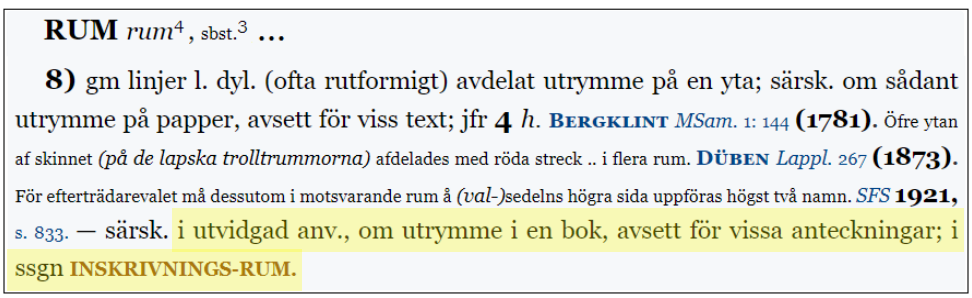

RUM *rum*[4], sbst.[3] ...

8) gm linjer l. dyl. (ofta rutformigt) avdelat utrymme på en yta; särsk. om sådant utrymme på papper, avsett för viss text; jfr **4** *h*. **BERGKLINT** *MSam.* 1: 144 **(1781).** Öfre ytan af skinnet *(på de lapska trolltrummorna)* afdelades med röda streck .. i flera rum. **DÜBEN** *Lappl.* 267 **(1873).** För efterträdarevalet må dessutom i motsvarande rum å *(val-)*sedelns högra sida uppföras högst två namn. *SFS* **1921,** s. 833. — särsk. i utvidgad anv., om utrymme i en bok, avsett för vissa anteckningar; i ssgn **INSKRIVNINGS-RUM.**

Figur 52. *Utvidgad anv.* som utgörs av specialisering, exemplet **RUM**

För det andra utgörs materialet till ganska stor del av användningar som går att tolka som ellipser. Totalt har ellips noterats vid 17 tillfällen. Samtliga av dessa är av det slag som diskuterades i föregående avsnitt (jfr exemplet **GAFFEL** 2 g där) enligt vilket användningen går att tolka som antingen metonymisk eller också elliptisk (eller möjligen bådadera):

VALS *val*[4] *s*, sbst.[1] **...**

om mer l. mindre avlångt, cylinderformigt föremål (jfr CYLINDER 2); särsk. (o. i sht) om på detta sätt formad, kring sin längdaxel rörlig del (av metall l. sten l. trä o. d.) i maskin l. apparat l. verk o. d. (jfr CYLINDER 3); äv. i utvidgad anv., om maskin osv. vari sådan(a) del(ar) fyller väsentlig funktion (se *a*). *BoupptSthm 1680*, s. 267 a, Bil. **(1679)**. Med namn af Valsar förstås ock de rullar, hvarpå konststänger släpa uti donlägige *(dvs. lutande)* grufvor. RINMAN 2: 1104 **(1789)**. Vals .. *(dvs.)* En rund, lång och jämntjock kropp. SUNDÉN **(1892)**. Trehjulig vält *(dvs.)* maskinvält med valsarna ordnade triangulärt, främst tvådelad styrvals, där bakom två drivvalsar, som gå på båda sidor om styrvalsens spår. *TeknVet.* VoV. 2: 295 **(1928)**. Han .. drog till sig Ahlbergs skrivmaskin, sköt in ett papper i valsen. SJÖWALL o. WAHLÖÖ *Ros.* 32 **(1965)**. — jfr JÄRN-, KALIBER-, KARD-, MATAR-, PUTS-, RULL-, RÄKNE-, SKÄR-, SUL-VALS m. fl. — särsk.

a) om cylinderformig del i valsverk (se d. o. **1**) l. annan maskin för bearbetning av metall; förr äv. om hela valsverket osv. *NumismatMedd.* 22: 179 **(***c.* **1721)**. De glödande jernstyckena inskjutas mellan tvenne kringlöpande, hårda valsar, genom hvilkas tryck de utplattas till bleck. *ArbB* 139 **(1887)**. Bordläggningsplåtarna bockas och riktas vanligen kalla i en plåtböjningsmaskin eller vals. *2UB* 9: 607 **(1906)**. — jfr BOCKNINGS-, PUDDEL-, RÄCK-, RÄLS-, SPÅR-, TRÅD-VALS m. fl.

Figur 53. *Utvidgad anv.* som utgörs av metonymi och/eller ellips, exemplet **VALS**

Sammanfattningsvis går det att slå fast att generalisering är den dominerande processen i materialet över de utvidgade användningarna. Men även flera metaforer och metonymier och en del ellipser påträffas, och ofta handlar det då om fall som involverar flera processer eller som befinner sig i gråzonen mellan två eller flera processer.

Att formeln totalt sett betecknar så olika semantiska företeelser hänger sannolikt ihop med det faktum som diskuterades i teoriavsnittet (3.4.8), nämligen att resultatet av en betydelseutvecklingsprocess ofta innebär att den semantiska kategorin vidgas. Om denna iakttagelse stämmer verkar formeln alltså användas omväxlande både om den aktuella processen (i fråga om generaliseringar) och om resultatet av en process (vilken som helst som leder till utvidgad betydelsekategori). Vid svårbedömda fall där det exakta förloppet är svårt att precisera (och beskriva kortfattat) kan det vara praktiskt för ordboksredaktören att istället gardera sig med en vagare och allmännare term: man uttalar sig då inte om hur förändringen har gått till, utan istället om vad konsekvensen blev. *Utvidgad användning* blir därmed en formel som

till dels övergriper de övriga formlerna och processerna generalisering, metafor och metonymi. Detta kan i så fall också förklara varför betydelseutvecklingarna på gränsen mellan metafor och generalisering i högre grad påträffas bland de utvidgade än bland de bildliga användningarna.

Tankegången stöds vidare av sådana exempel som **GAFFEL** 2 här nedan. I detta exempel har metaforerna som beskrivs i betydelsemomenten *h–i*, och som är underordnade den utvidgade användningen i huvudmoment 2, explicit etiketterats som bildliga, vilket bör tolkas som att bildlig användning här utgör ett slag av den utvidgning som beskrivs.

GAFFEL …

2) i utvidgad anv., om föremål med två grenar l. armar, som mer l. mindre erinrar om en gaffel (i bet. **1**); äv. om själva klykan som bildas av de båda grenarna. **TRIEWALD** *EldMachin* 14 **(1734).** På vågbalkens midt står en tunga .. vertikalt upp; denna kan ledigt röra sig emellan en gaffel, som uppehåller pannorna för vågbalken och kan fritt upphängas vid öfre ändan. *JernkA* **1829,** Bih. s. 228. — särsk.

a) om upptill tvådelat föremål använt ss. stöd under ngt. *(Sv.)* Gaffel .. att stödja träd eller annat emot: *(lat.)* retinaculum. **LINDFORS (1815).** **EKMAN** *NorrlJakt* 230 **(1910).** jfr **ÅR-GAFFEL.** — särsk. (förr) *mil.* med klyka försett stöd, avsett att vid eldgivning uppbära tyngre handeldvapen (musköt o. d.), forkett. *OrdnSiötull.* **1667,** s. A 4 b. Mousqueten på Gaffelen. *AntecknSaml.* 11 **(1677;** *i kommando***).** **HEIDENSTAM** *Svensk.* 2: 82 **(1910).** jfr **GEVÄRS-, MUSKÖT-GAFFEL.**

…

h) spelt. bildl., i schack: en bondes samtidiga hot mot två fientliga huvudpjäser; jfr **GAFFEL-STÄLLNING. WILSON** *Spelb.* 23 **(1888). WIGFORSS** *Schack* 103 **(1923).**

i) mil. bildl., vid avståndsinskjutning med kanoner, om skillnaden i avstånd mellan de krevader som innesluta målet. Om man under användande af uppsättning för ett visst afstånd fått ett minusskott och om man med uppsättning för ett t. ex. 200 .. m. större afstånd fått ett plusskott så säges målet vara inneslutet uti en gaffel af 200 .. m. **BILLMANSON** *Vap.* 254 **(1882).** De mål, på vilka tyskarna nu sköto, lågo inom gaffeln 3,500—3,900 m. **HEDIN** *KrRyssl.* 391 **(1915).**

Figur 54. *Utvidgad anv.* som är överordnad bildlig användning, exemplet **GAFFEL** 2

Avslutningsvis i detta avsnitt ges en fullständig sammanställning av de olika semantiska processer som förekommer i materialet över de utvidgade användningarna.

Tabell 19. Sammanställning av semantiska processer – *utvidgad anv*.

Typ av process	Antal
Enbart metaforisk användning	38
Enbart metonymisk användning	33
Enbart generalisering	105
Metafor och/eller metonymi	28
Metafor och/eller metonymi och/eller annat	1
Metafor och/eller generalisering	40
Metonymi och/eller generalisering	4
Metafor och/eller annat	3
Metonymi och/eller annat	18
Generalisering och/eller annat	1
Metafor och/eller metonymi och/eller generalisering	7
Metafor och/eller generalisering och/eller annat	1
Metafor och/eller metonymi och/eller generalisering och/eller annat	1
Annat/felaktig etikettering	20
Totalt	**300**

Av tabellen går bl.a. att utläsa att den klart största kategorin för formeln är *enbart generalisering* (105/300), vilket understryker att det finns en nära relation mellan processen generalisering och *formeln utvidgad anv*.

5.1.5 Formeln *allmännare anv*.

Hur formeln *allmännare användning* skiljer sig från *utvidgad* är inte helt intuitivt. Rent semantiskt torde ordet *allmännare* kunna syfta både på en större spridning i språket och en generellare innebörd hos den aktuella betydelsen, något som även formeln *utvidgad* har visat sig beteckna i ordboken. Som uppmärksammades i avsnitt 2.5.3–4 beskrivs de båda formlerna i SAOB:s redaktionsinterna manualer också som delvis överlappande varandra, dock med en viktig skillnad: utvidgad användning markerar en kronologi eller utvecklingsriktning som allmännare användning saknar. Därför är formeln *allmännare* lämpligare att använda för att beskriva antingen en generellare betydelse som i ett senare skede har blivit snävare och mer specifik (dvs. ett fall av reducerad extension), eller ett förhållande där det inte går att avgöra vilken av en vidare och en snävare betydelse som är mest ursprunglig (och där den vidare behöver omnämnas).

Hur ser då bruket av formeln ut i praktiken? I diagrammet nedan redovisas utbredningen av de olika semantiska processerna metafor, metonymi och generalisering i det aktuella delmaterialet. Liksom i de föregående avsnitten har

varje förekomst av formeln *allmännare* bedömts inbegripa antingen en eller flera av de aktuella processerna.

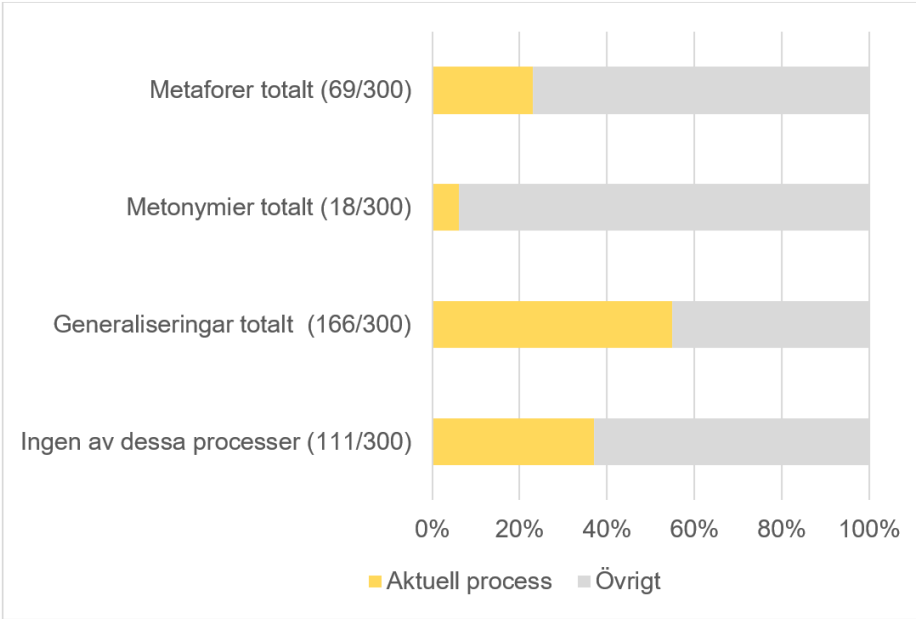

Figur 55. Total fördelning av semantiska processer (inkl. dubbelkategoriserade användningar) för formeln *allmännare anv.*

Det är tydligt att formeln i det undersökta materialet i stor utsträckning betecknar generaliseringar – vid över hälften av de förekomster som har undersökts är detta fallet. Även användningar som kategoriserats som något annat än metafor, metonymi eller generalisering är frekventa. Dessa diskuteras lite senare i detta avsnitt.

Generaliseringarna uppvisar några återkommande mönster, som i stor utsträckning överensstämmer med dem som gällde för de utvidgade användningarna. Ofta handlar det om spridning som utgår ifrån en snävare fack-språkligt definierad kontext som (med en samtidig ökning av betydelsens räckvidd) leder till antingen annat tekniskt bruk (jfr fig. 56 nedan) eller till användning i mer allmänspråkliga kontexter (fig. 57).

CESAREOPAPISM …

kyrkohist. eg. det förhållandet att kejsaren i det bysantinska kejsardömet äfv. var påfve, dvs. enväldig härskare (med gudomlig rätt) öfver sitt lands religiösa förhållanden; allmännare om den kyrkoförfattning l. kyrkostyrelse l. åskådning enl. hvilken kyrkan är (betraktas ss.) en statsinstitution o. statsöfverhufvudet tillerkänner sig den lagstiftande makten öfver densamma. **BJÖRNSTRÖM** *Hagenbach* 1: 291 **(1871, 1883).** *NF* **(1878).** *Därs.* 9: 334 **(1885).**

Figur 56. *Allmännare anv.* som utgörs av generalisering inom ett fackområde, exemplet **CESAREOPAPISM**

ULMER-DOGG. (numera bl. ålderdomligt) ss. från Tyskl. stammande benämning på (individ av) hundrasen grand danois; äv. allmännare, om (individ av) annan doggliknande hundras. *Strix* **1900**, nr 25, s. 2. En stor ilsken ulmerdogg, fick benet förstört i en rävsax. **SIWERTZ** *Sel.* 2: 118 **(1920)**. Danska doggen .. eller ulmerdoggen (grand danois) har en vikt av 70 kg och hör till de största hundarna. *DjurVärld* 12: 342 **(1960)**.

Figur 57. *Allmännare anv.* som utgörs av generalisering, från preciserad art till generellare typ av hund, exemplet **ULMER-DOGG**

Även sådan användning som kan relateras till naturvetenskaplig klassificering, som i figur 58 här nedan, motsvarande exemplet **CHAMPINJON** i föregående avsnitt, påträffas i materialet, och den verkar något mer frekvent bland de allmännare än bland de utvidgade användningarna. Typisk allmännare användning i materialet presenteras i tabell 20.

SKÄRFLÄCKA …

zool. vadarfågeln Recurvirostra avosetta Lin.; äv. allmännare om (fågel tillhörande) släktet Recurvirostra Lin. l. (i sht) fågel av den till familjen vadarfåglar hörande underfamiljen Recurvirostrinæ (i sht i pl. om denna underfamilj). **LINNÉ** *Öl.* 89 **(1745).** *2NF* 25: 1344 **(1917;** *i pl., om underfamiljen***).** Ute i Flommen vadar skärfläckan. Alla ögon fånga den vitskimrande gestalten. **ROSENIUS** *SvFågl.* 4: 298 **(1935).** *DjurVärld* 9: 442 **(1961).**

Figur 58. *Allmännare anv.* som utgörs av generalisering, från art till släkte, exemplet **SKÄRFLÄCKA**

Tabell 20. Exempel på formeln *allmännare anv*. motsvarad av generalisering

Ord	*Konceptuell generalisering*	*Språkprov*
CESAR	KEJSARE I ROM > KEJSARE	Cesarernas Thron. ADLERBETH *Åm. i VetA* **1796**, s. 9 *(om tysk-romerska kejsarvärdigheten)*
PAJAS	KOMISK FIGUR I ITALIENSKT DRAMA > KOMISK FIGUR	Ä'ru hygglig, ska'ru få gå me' på 'manegen' i kväll och titta på pajasarna. SANDBERG *GHusH* 70 **(1897)**
SKÄGG-SIMPA	(INDIVID AV) ART > SLÄKTE	Skäggsimpor, Agonus .. Hit höra 4 arter. STUXBERG *Fisk.* 107 **(1894)**
ULTRA	ANHÄNGARE AV (POLITISK) YTTERLIGHETSRIKTNING > HÄNGIVEN ANHÄNGARE	Klubbens ultras, de allra mest inbitna fansen. *Expressen* 9/6 **2001**, s. 7

I en del, men jämfört med formeln *utvidgad* få, fall involverar *allmännare* metaforer. Två iakttagelser kan göras om sådana användningar i materialet. För det första handlar det ofta om språkliga uttryck som kan tolkas antingen som metaforer eller generaliseringar, av typen **TAKTIK** nedan. Tolkningen är i detta fall avhängig ifall man tänker sig att taktik är ett fenomen som är exklusivt knutet till militära förhållanden eller inte.[65] För det andra verkar formeln *allmännare* (precis som *utvidgad*) kunna användas övergripande som beteckning för resultatet av den aktuella betydelseutvecklingen, snarare än om den semantiska processen i sig (jfr resonemanget i föregående avsnitt). I exempel som vid **ALLMÄNNING** där formeln explicit relateras till bildlig användning ligger en sådan tolkning nära till hands.

[65] Notera för övrigt den komplexa etiketten – med både formeln *allmännare* och *utvidgad* – i det aktuella exemplet, vilket mot bakgrund av vad som sägs i detta och föregående avsnitt i avhandlingen och i de redaktionella handböckerna blir tämligen kryptiskt för läsaren.

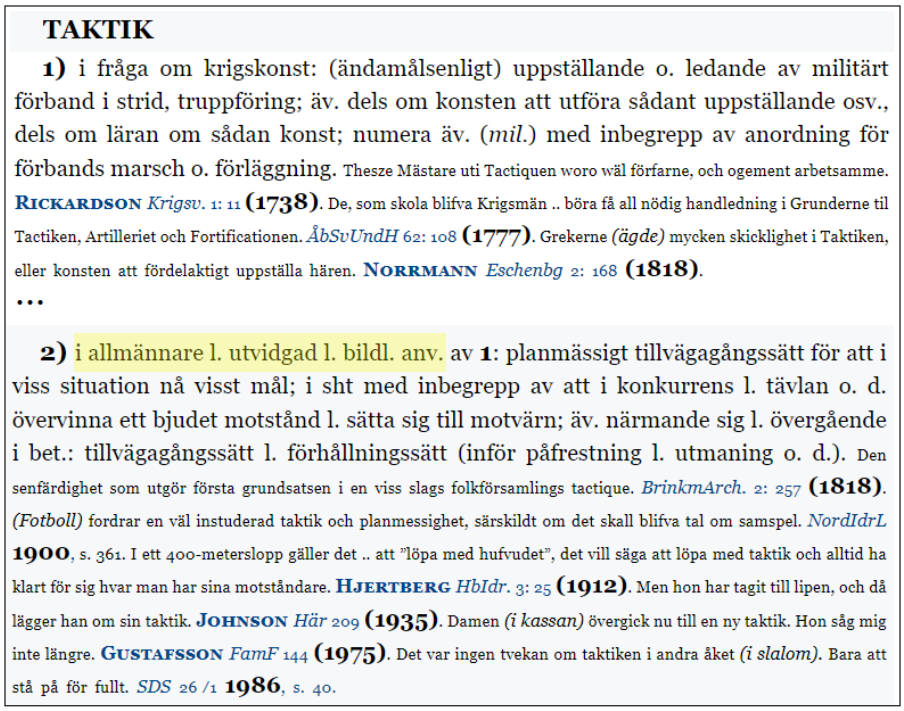

TAKTIK

1) i fråga om krigskonst: (ändamålsenligt) uppställande o. ledande av militärt förband i strid, truppföring; äv. dels om konsten att utföra sådant uppställande osv., dels om läran om sådan konst; numera äv. (*mil.*) med inbegrepp av anordning för förbands marsch o. förläggning. Thesze Mästare uti Tactiquen woro wäl förfarne, och ogement arbetsamme. **Rickardson** *Krigsv.* 1: 11 **(1738)**. De, som skola blifva Krigsmän .. böra få all nödig handledning i Grunderne til Tactiken, Artilleriet och Fortificationen. *ÅbSvUndH* 62: 108 **(1777)**. Grekerne *(ägde)* mycken skicklighet i Taktiken, eller konsten att fördelaktigt uppställa hären. **Norrmann** *Eschenbg* 2: 168 **(1818)**.

...

2) i allmännare l. utvidgad l. bildl. anv. av **1**: planmässigt tillvägagångssätt för att i viss situation nå visst mål; i sht med inbegrepp av att i konkurrens l. tävlan o. d. övervinna ett bjudet motstånd l. sätta sig till motvärn; äv. närmande sig l. övergående i bet.: tillvägagångssätt l. förhållningssätt (inför påfrestning l. utmaning o. d.). Den senfärdighet som utgör första grundsatsen i en viss slags folkförsamlings tactique. *BrinkmArch.* 2: 257 **(1818)**. *(Fotboll)* fordrar en väl instuderad taktik och planmessighet, särskildt om det skall blifva tal om samspel. *NordIdrL* **1900**, s. 361. I ett 400-meterslopp gäller det .. att ”löpa med hufvudet”, det vill säga att löpa med taktik och alltid ha klart för sig hvar man har sina motståndare. **Hjertberg** *HbIdr.* 3: 25 **(1912)**. Men hon har tagit till lipen, och då lägger han om sin taktik. **Johnson** *Här* 209 **(1935)**. Damen *(i kassan)* övergick nu till en ny taktik. Hon såg mig inte längre. **Gustafsson** *FamF* 144 **(1975)**. Det var ingen tvekan om taktiken i andra åket *(i slalom)*. Bara att stå på för fullt. *SDS* 26 /1 **1986**, s. 40.

Figur 59. *Allmännare anv.* som utgörs av generalisering eller metafor, exemplet **TAKTIK**

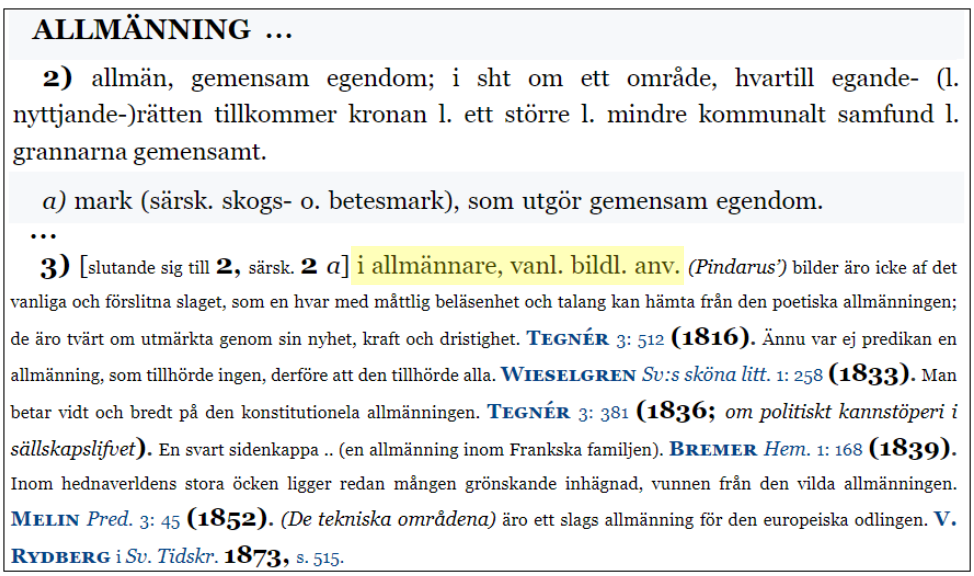

ALLMÄNNING ...

2) allmän, gemensam egendom; i sht om ett område, hvartill egande- (l. nyttjande-)rätten tillkommer kronan l. ett större l. mindre kommunalt samfund l. grannarna gemensamt.

a) mark (särsk. skogs- o. betesmark), som utgör gemensam egendom.

...

3) [slutande sig till **2,** särsk. **2** *a*] i allmännare, vanl. bildl. anv. *(Pindarus')* bilder äro icke af det vanliga och förslitna slaget, som en hvar med måttlig beläsenhet och talang kan hämta från den poetiska allmänningen; de äro tvärt om utmärkta genom sin nyhet, kraft och dristighet. **Tegnér** 3: 512 **(1816)**. Ännu var ej predikan en allmänning, som tillhörde ingen, derföre att den tillhörde alla. **Wieselgren** *Sv:s sköna litt.* 1: 258 **(1833)**. Man betar vidt och bredt på den konstitutionela allmänningen. **Tegnér** 3: 381 **(1836;** *om politiskt kannstöperi i sällskapslifvet***)**. En svart sidenkappa .. (en allmänning inom Frankska familjen). **Bremer** *Hem.* 1: 168 **(1839)**. Inom hednaverldens stora öcken ligger redan mången grönskande inhägnad, vunnen från den vilda allmänningen. **Melin** *Pred.* 3: 45 **(1852)**. *(De tekniska områdena)* äro ett slags allmänning för den europeiska odlingen. **V. Rydberg** i *Sv. Tidskr.* **1873,** s. 515.

Figur 60. *Allmännare anv.* som är överordnad bildlig användning, exemplet **ALLMÄNNING**

Som framgår av diagrammet i figur 55 ovan har de förekomster av formeln som har analyserats i det aktuella delmaterialet vid drygt en tredjedel av fallen (111/300) förts till kategorin annat/ingen av dessa processer. Huvudparten av dessa utgörs av en typ som kan kopplas till den kronologiaspekt som nämndes inledningsvis i avsnittet. Det handlar om semantiska förhållanden som antingen inte innebär någon betydelse*utveckling* i egentlig mening, eller som beskriver ett reduktivt utvecklingsförlopp för den semantiska extensionen såsom vid följande två exempel. Vid exemplet **MAG-SJUKDOM** är betydelsen hos sammansättningen beroende av vilken betydelse man lägger i förleden, simplexordet *mage*. Om man tänker sig sammansättningen bildad med den betydelse hos förleden som beskrivs i SAOB:s **MAGE 2** (’sammanfattande om matsmältningsorganen’) blir betydelsen mer generell än om förleden anses vara **MAGE 1** (’magsäck’). De olika betydelserna hos sammansättningen är därmed alltså inte utvecklade ur varandra.

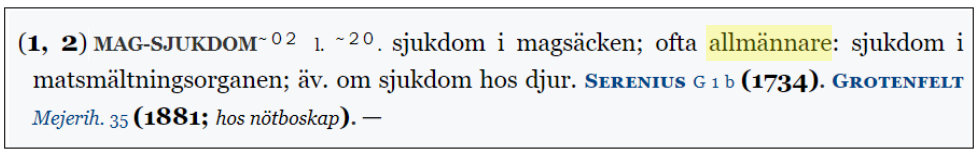
(1, 2) MAG-SJUKDOM~02 l. ~20. sjukdom i magsäcken; ofta allmännare: sjukdom i matsmältningsorganen; äv. om sjukdom hos djur. SERENIUS G 1 b (1734). GROTENFELT *Mejerih.* 35 (1881; *hos nötboskap*). —

Figur 61. *Allmännare anv.* som inte anger ett utvecklingsförlopp mellan de definierade betydelserna, exemplet **MAG-SJUKDOM**

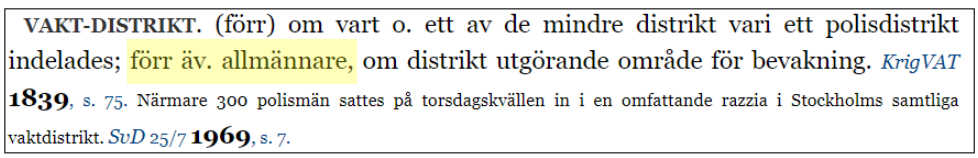
VAKT-DISTRIKT. (förr) om vart o. ett av de mindre distrikt vari ett polisdistrikt indelades; förr äv. allmännare, om distrikt utgörande område för bevakning. *KrigVAT* 1839, s. 75. Närmare 300 polismän sattes på torsdagskvällen in i en omfattande razzia i Stockholms samtliga vaktdistrikt. *SvD* 25/7 1969, s. 7.

Figur 62. *Allmännare anv.* såsom grundbetydelse, exemplet **VAKT-DISTRIKT**

I exemplet **VAKT-DISTRIKT** verkar den ”allmännare” betydelsen istället vara ursprungligare, och den härledda betydelse som inleder definitionen är en yngre specialanvändning.[66]

En typisk fras i ordboken för att benämna en sådan äldre och generellare betydelse och för att beskriva ett förlopp där utvecklingen har gått mot insnävning är ”förr äv. allmännare” (just som i fig. 62 ovan). Motsvarande formulering påträffas även med formeln *utvidgad*, men den är betydligt mer sällsynt och innebär rent semantiskt ett

[66] Observera att det inledande ”(förr)” i artikeln **VAKT-DISTRIKT** i motsats till vad man intuitivt skulle kunna tro inte har samma innebörd i definitionen som ”förr” i frasen ”förr äv. allmännare”. I det förra fallet, initialt i artikeln, anger bruklighetsangivelsen att den beskrivna företeelsen hör till det förflutna och att ordet numera endast används för att tala om sådana äldre förhållanden. I det senare fallet, medialt efter semikolon, anges däremot att det som följer efter inte längre är en bruklig användning av ordet (ens om äldre förhållanden).

något mer komplicerat förlopp: ”förr äv. i utvidgad anv.” innebär ju att utgångspunkten är ett ord vars betydelse först har vidgats (exempelvis genom att en ny generellare betydelse har uppstått och brukats parallellt med en äldre och snävare) för att sedan snävas in igen (t.ex. då den generellare betydelsen av någon anledning har slutat att användas). Sådan semantisk utveckling kan förekomma (jfr Kochs resonemang i avsnitt 3.1.5), men är inte särskilt vanlig.

Sammanfattningsvis verkar handböckernas resonemang och riktlinjer ganska konsekvent tillämpade i fråga om formeln *allmännare användning*. Den överlappar till stor del formeln *utvidgad användning*, men används även i sammanhang där en äldre och mer generell betydelse – som avviker från en yngre och mer specialiserad användning, vilken utgör utgångspunkten för beskrivningen – explicit behöver kommenteras. Förutom om generaliseringar tenderar alltså formeln att användas dels i sammanhang när man inte kan vara säker på kronologin (jfr avsnitt 2.5.4 ovan), dels när man är säker på kronologin, men där en yngre specialanvändning är definitionens utgångspunkt och formuleringen *förr äv. allmännare* kan indikera en äldre och generellare betydelse.

Sist i det här avsnittet följer en fullständig sammanställning av de olika semantiska processer som förekommer i materialet över de allmännare användningarna.

Tabell 21. Sammanställning av semantiska processer – *allmännare anv*.

Typ av process	Antal
Enbart metaforisk användning	22
Enbart metonymisk användning	2
Enbart generalisering	123
Metafor och/eller metonymi	9
Metafor och/eller generalisering	28
Metafor och/eller annat	4
Metonymi och/eller annat	2
Generalisering och/eller annat	7
Metafor och/eller metonymi och/eller generalisering	3
Metafor och/eller generalisering och/eller annat	3
Generalisering och/eller metonymi	2
Annat	95
Totalt	**300**

Tabellen visar att *enbart generalisering* är den klart största kategorin för formeln, 123 av 300 allmännare användningar i materialet kan föras dit. Denna siffra är alltså ännu högre än den som motsvarar de utvidgade användningarnas (jfr föregående avsnitt).

5.1.6 Sammanfattning och jämförelse – semantiska processer

I figur 63 nedan jämförs de olika formlerna med varandra. Där sammanfattas hur de olika semantiska processerna fördelar sig i materialet totalt. Antalet sammanlagda instantieringar varierar från en formel till en annan eftersom varje enskild förekomst av en formel kan representera mer än en semantisk process bland de språkprov som har analyserats. Varje formel har därmed ett unikt antal olika instantieringar (för formen *bildl*. gäller t.ex. 350 instantieringar hos de 300 undersökta användningarna; jfr resonemanget i anslutning till fig. 21 i avsnitt 5.1.1 ovan). Det är hur dessa fördelas inom varje delmaterial som presenteras i diagrammet nedan.

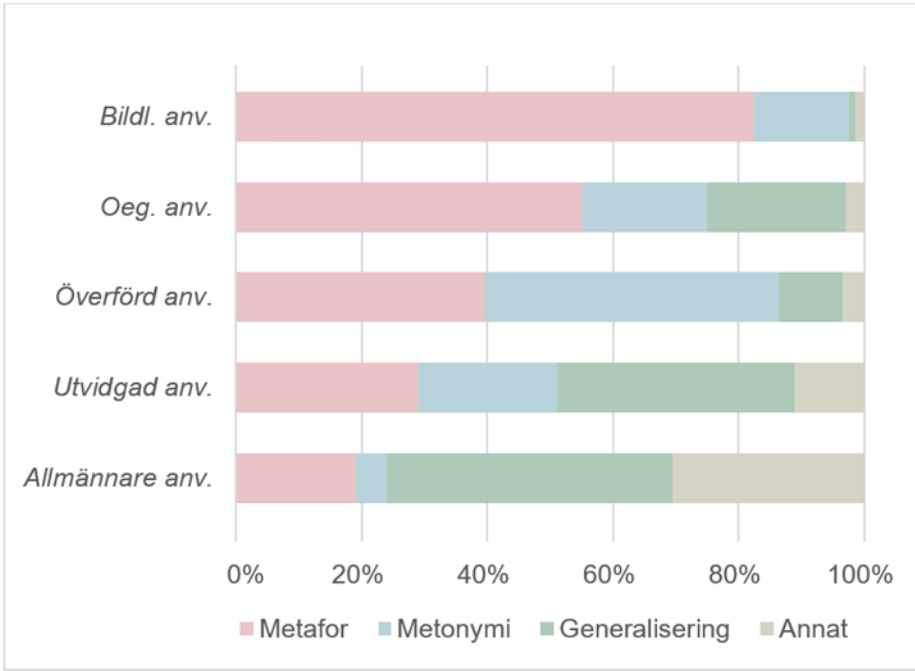

Figur 63. Sammantällning semantiska processer, andel instantieringar per formel

Diagrammet visar att processtyp i materialet verkar vara en glidande skala mellan de olika formlerna, men också att varje formel har en ganska tydlig egen semantisk profil. *Bildlig användning* utgörs i huvudsak av metaforer, men även en del metonymiska användningar påträffas där. Motsatt förhållande gäller formeln *överförd användning*: där dominerar metonymierna (och i synnerhet, visade det sig, ett särskilt slag av metonymi), men metaforiska processer är också involverade i stor utsträckning. Inte minst är metaforerna frekventa i första halvan av det aktuella delmaterialet (dvs. under period 1–2). *Oegentlig användning* består till största delen

av metaforer, men även relativt många generaliseringar och metonymier. Många av de metaforer som i det aktuella delmaterialet etiketterats som oegentliga verkar ha förhållandevis lika (och ”kort avstånd” mellan) käll- och måldomäner.

För både *utvidgad* och *allmännare användning* gäller att formlerna främst betecknar generaliseringar, men även andra processer påträffas här – vilket går att tolka som att de ibland används för att beskriva resultatet av en process snarare än processen i sig. Den relativt stora andel som förts till kategorin ”Annat” bland de allmännare användningarna utgörs i huvudsak av fall där en generellare betydelse utvecklats mot en snävare och mer specifik betydelse. Sådan utveckling betecknas inte sällan ”förr äv. allmännare” i SAOB.

Vad diagrammet inte visar är att processerna ofta överlappar varandra. För formeln *bildlig* handlar sådan överlappning vanligen om att en enskild förekomst av formeln kan representeras både av metaforiska och metonymiska instantieringar eller att det inte går att bedöma om en instantiering är en metafor eller en metonymi. Det samma går att säga om de överförda användningarna, där flera av metonymierna inte sällan också går att tolka metaforiskt. Även formeln *oeg*. betecknar i stor utsträckning användning i gråzonen mellan metafor och metonymi, men ofta handlar det här också om överlappning mellan metafor och generalisering – dvs. användningar som antingen inbegriper båda dessa processer eller där det inte går att bedöma vilken av dem som är mest ursprunglig eller grundläggande. Likaså är gråzonen mellan metafor och generalisering den mest frekventa typen av överlappning för formlerna utvidgad och allmännare användning. I materialet förekommer dessutom användning som går att tolka som metonymi och/eller ellips. Den påträffas företrädesvis under etiketten utvidgad eller oegentlig användning.

5.2 Abstraktionsgrad hos käll- och målbegrepp

Enligt Kövecses definition av konceptuella metaforer (se avsnitt 3.4.1 ovan) gäller att mappning typiskt sker från en konkret domän till en abstrakt domän. Med denna karakteristik som utgångspunkt har undersökningsmaterialet analyserats ur perspektivet konkret/abstrakt. Målet är att avgöra om bildlig, överförd och oegentlig användning i SAOB – dvs. de formler som i hög grad utgörs av metaforer – också typiskt innebär projicering från konkreta till abstrakta domäner, och hur det ser ut för de formler som domineras av generaliseringar.

Abstraktionsgrad hos käll- respektive målbegrepp har traditionellt sett inte fått mycket uppmärksamhet i diskussionen av konceptuella generaliseringar, men givet att mappning mellan olika domäner typiskt involverar abstraktare målbegrepp vore ett rimligt antagande att domänintern mappning istället i större utsträckning borde inbegripa käll- och målbegrepp med mer likartade abstraktionsförhållanden. I

föreliggande avsnitt undersöks om detta antagande är korrekt och giltigt för det material som ligger till grund för avhandlingen.

Vad som egentligen avses med begreppen *konkret* och *abstrakt* är dock inte på något sätt självskrivet. Konkretion/abstraktion kan uppfattas och bedömas på olika sätt, och som nämndes i avsnitt 4.3 kan det betraktas som ett gradfenomen. I avhandlingen definieras konkret som *sensorisk*, vilket ska tolkas som att en konkret betydelse refererar till en fysiskt förnimbar företeelse.

Hur en bedömning av abstraktionsgrad hos de aktuella användningarna i materialet ska genomföras i praktiken är förstås inte heller givet på förhand; man kan också här tänka sig olika tillvägagångssätt. Den princip som tillämpas i undersökningen utgår ifrån en närstudie av de språkprov som i ordboksartiklarna belägger de etiketterade betydelseutvecklingar som beskrivs i definitionstexten. I praktiken innebär det här en analys av de konceptuella korrespondenser, dvs. de projiceringar mellan källbegrepp och motsvarande målbegrepp, som kommer till uttryck i dessa språkprov (se avsnitt 3.4.2 för Kövecses' (2002) diskussion av korrespondenser; jfr även Svanlund 2001:82–83). Frågan som ställs är ifall den härledda (bildliga, oegentliga el. överförda osv.) användningen är mer abstrakt än grundbetydelsen eller om den härledda användningens målbegrepp bedöms vara lika konkret/abstrakt som grundbetydelsens. Rent konkret har analysen gått till så att det för varje användning i materialet har undersökts bland de beläggande språkproven ifall och hur ofta korresponderande led motsvaras av en konkret företeelse hos grundbetydelsen men av en abstrakt hos den härledda användningen. Syftet med att tala om enskilda *korrespondenser* (och inte t.ex. om satsdelar eller semantiska roller) är att kunna tillämpa analysen på olika ordklasser och också på flerordsförbindelser. För att illustrera metoden och vad som avses med korrespondenser i det språkliga uttrycket diskuteras nedan ett antal exempel ur materialet.

I exemplet **ACKORD** talas i det beläggande språkprovet (från 1839) om "ackord af ära och vänskap och sång". I sin grundbetydelse betecknar *ackord* toner i samklang (= sensoriskt förnimbart), men i den bildliga användningen avses istället en abstrakt samling eller samverkan av något (*vänskap* och *ära* betraktas inte som sensoriska begrepp). Dylika fall har därmed betraktats som en projicering från konkret till abstrakt.

ACKORD ...

1) öfverenskommelse, aftal.

...

3) öfverensstämmelse (mellan sinnliga förnimmelser), harmoni.

a) tonk. samklang, samtidig o. ordnad förbindelse af flere toner. BIURMAN 99 **(1729)**. Han .. slog accorder efter noten. BELLMAN 1: 151 **(1760)**. *(Näktergalens)* rörande accorder. J. G. OXENSTIERNA 4: 136 **(1815)**. *(Hon)* griper .. några accorder på cittran. ATTERBOM *LÖ* 1: 172 **(1824, 1854)**. *(Wallin)* på Davids harpa / .. slår / ackord, än milda .. / .. än .. skarpa. TEGNÉR 2: 521 **(1839)**. Samklangen af två eller flera stämmor kallas en harmoni eller ett ackord. BAUCK *Musikl.* 1: 97 **(1864)**. — bildl. *(Crusell,)* detta ädla väsen, en klar ackord af ära, vänskap och sång. VALERIUS 2: 250 **(1839)**.

Figur 64. Projicering från konkret till abstrakt domän, exemplet **ACKORD**

I fallet **DEPENSERA** beläggs den bildliga och överförda användningen av 5 olika språkprov (1760–1909). Grundbetydelsen av ordet betecknar en handling vid vilken konkreta personer som spenderar konkreta pengar. I den härledda betydelsen är det fortfarande fysiska personer som utför handlingen (i detta avseende är det alltså inte frågan om en mer abstrakt företeelse), men istället för pengar är det abstrakta företeelser som tid, känsla, skicklighet och krafter som spenderas. Även denna typ av fall, där minst en av flera korrespondenser kan betraktas som mer abstrakt hos den bildliga eller överförda betydelsen har förts till kategorin projicering från konkret till abstrakt.

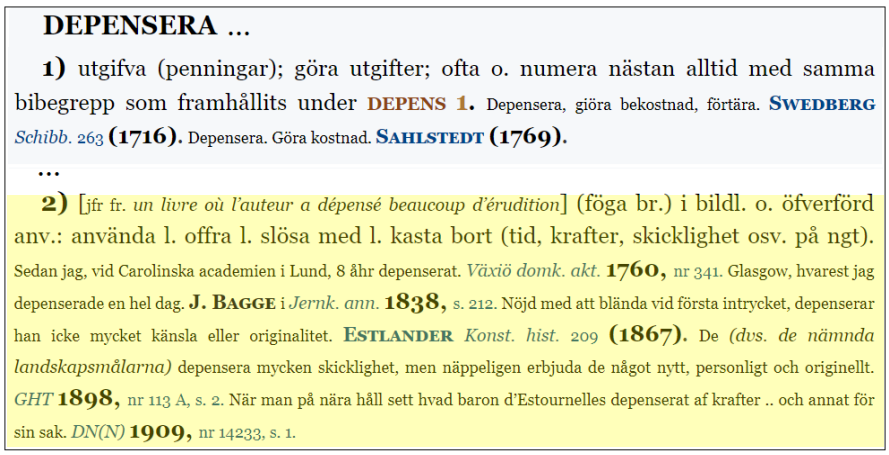

DEPENSERA ...

1) utgifva (penningar); göra utgifter; ofta o. numera nästan alltid med samma bibegrepp som framhållits under DEPENS **1.** Depensera, göra bekostnad, förtära. SWEDBERG *Schibb.* 263 **(1716)**. Depensera. Göra kostnad. SAHLSTEDT **(1769)**.

...

2) [jfr fr. *un livre où l'auteur a dépensé beaucoup d'érudition*] (föga br.) i bildl. o. öfverförd anv.: använda l. offra l. slösa med l. kasta bort (tid, krafter, skicklighet osv. på ngt). Sedan jag, vid Carolinska academien i Lund, 8 åhr depenserat. *Växiö domk. akt.* **1760,** nr 341. Glasgow, hvarest jag depenserade en hel dag. **J. BAGGE** i *Jernk. ann.* **1838,** s. 212. Nöjd med att blända vid första intrycket, depenserar han icke mycket känsla eller originalitet. ESTLANDER *Konst. hist.* 209 **(1867)**. De *(dvs. de nämnda landskapsmålarna)* depensera mycken skicklighet, men näppeligen erbjuda de något nytt, personligt och originellt. *GHT* **1898,** nr 113 A, s. 2. När man på nära håll sett hvad baron d'Estournelles depenserat af krafter .. och annat för sin sak. *DN(N)* **1909,** nr 14233, s. 1.

Figur 65. Projicering från konkret till abstrakt domän, exemplet **DEPENSERA**

Fall som **ABBORR-ÖGA** och **TA SIG**, se nedan, har däremot inte betraktats som projiceringar från konkret till abstraktare. I dessa fall betraktas istället konkretions-/abstraktionsgraden vara densamma hos grundbetydelsen och den härledda användningen. I det förra fallet anges en enda konkret korrespondens: en abborres *ögon* och en persons *ögon* (fig. 66, språkprovet från 1891)). I det senare fallet förekommer två korrespondenser som båda betraktas som konkreta (för både käll- och målbegrepp): en konkret *person* rör vid (resp. i grundbetydelsen: 'greppar') ett konkret *föremål* (fig. 67, t.ex. i språkprovet från 1977).

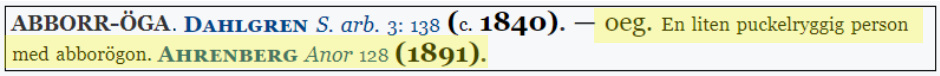
ABBORR-ÖGA. DAHLGREN *S. arb.* 3: 138 (c. 1840). — oeg. En liten puckelryggig person med abborögon. AHRENBERG *Anor* 128 (1891).

Figur 66. Projicering från konkret till konkret domän, exemplet **ABBORR-ÖGA**

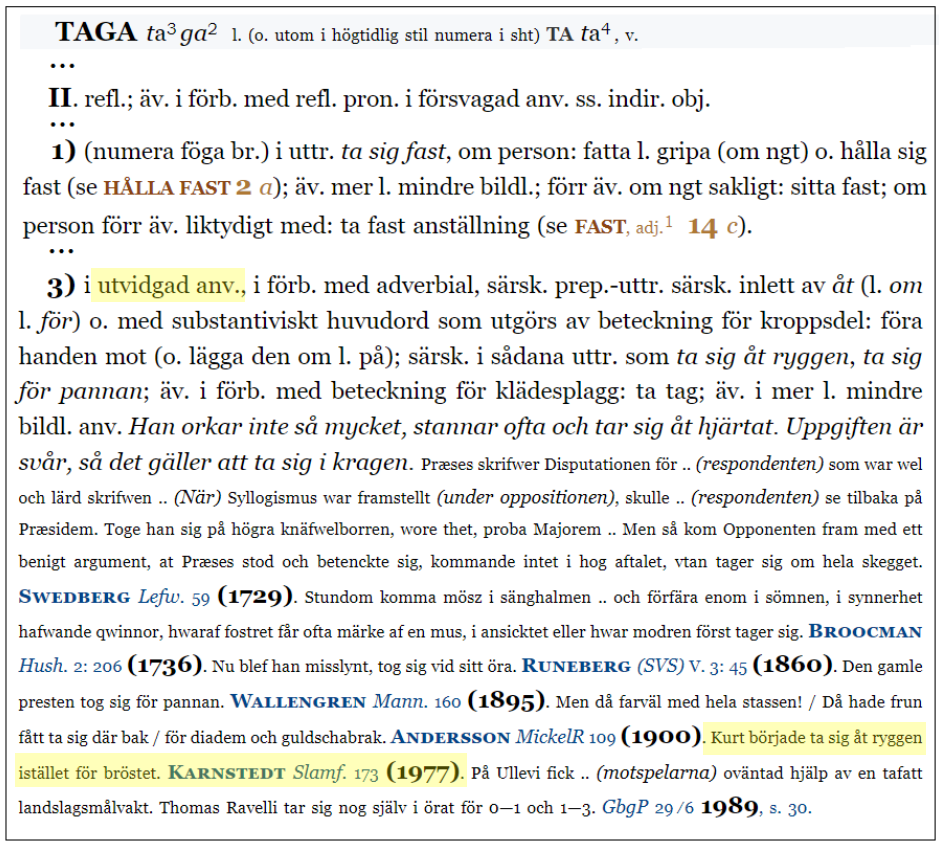
TAGA *ta*^{3} *ga*^{2} l. (o. utom i högtidlig stil numera i sht) **TA** *ta*^{4}, v.

…

II. refl.; äv. i förb. med refl. pron. i försvagad anv. ss. indir. obj.

…

1) (numera föga br.) i uttr. *ta sig fast*, om person: fatta l. gripa (om ngt) o. hålla sig fast (se HÅLLA FAST 2 *a*); äv. mer l. mindre bildl.; förr äv. om ngt sakligt: sitta fast; om person förr äv. liktydigt med: ta fast anställning (se FAST, adj.[1] 14 *c*).

…

3) i utvidgad anv., i förb. med adverbial, särsk. prep.-uttr. särsk. inlett av *åt* (l. *om* l. *för*) o. med substantiviskt huvudord som utgörs av beteckning för kroppsdel: föra handen mot (o. lägga den om l. på); särsk. i sådana uttr. som *ta sig åt ryggen*, *ta sig för pannan*; äv. i förb. med beteckning för klädesplagg: ta tag; äv. i mer l. mindre bildl. anv. *Han orkar inte så mycket, stannar ofta och tar sig åt hjärtat. Uppgiften är svår, så det gäller att ta sig i kragen.* Præses skrifwer Disputationen för .. *(respondenten)* som war wel och lärd skrifwen .. *(När)* Syllogismus war framstellt *(under oppositionen)*, skulle .. *(respondenten)* se tilbaka på Præsidem. Toge han sig på högra knäfwelborren, wore thet, proba Majorem .. Men så kom Opponenten fram med ett benigt argument, at Præses stod och betenckte sig, kommande intet i hog aftalet, vtan tager sig om hela skegget. SWEDBERG *Lefw.* 59 (1729). Stundom komma mösz i sänghalmen .. och förfära enom i sömnen, i synnerhet hafwande qwinnor, hwaraf fostret får ofta märke af en mus, i ansicktet eller hwar modren först tager sig. BROOCMAN *Hush.* 2: 206 (1736). Nu blef han misslynt, tog sig vid sitt öra. RUNEBERG *(SVS)* V. 3: 45 (1860). Den gamle presten tog sig för pannan. WALLENGREN *Mann.* 160 (1895). Men då farväl med hela stassen! / Då hade frun fått ta sig där bak / för diadem och guldschabrak. ANDERSSON *MickelR* 109 (1900). Kurt började ta sig åt ryggen istället för bröstet. KARNSTEDT *Slamf.* 173 (1977). På Ullevi fick .. *(motspelarna)* oväntad hjälp av en tafatt landslagsmålvakt. Thomas Ravelli tar sig nog själv i örat för 0—1 och 1—3. *GbgP* 29/6 1989, s. 30.

Figur 67. Projicering från konkret till konkret begrepp, exemplet TA SIG

I en del fall i materialet beläggs den härledda användningen på samma gång både av språkprov som representerar projicering från konkret till abstrakt domän och sådana som inte gör det. I exemplet **SKÅLLA** korresponderar den vätska osv. som någon skållas med, i två språkprov, med abstrakta företeelser: *ovett* (språkprovet från 1827) respektive *vrede* (1879). I språkprovet från 1954 korresponderar vätskan dock med någons *blod* (= konkret). Även subjektet i satsen i det aktuella språkprovet (vilket motsvarar personen som skållar sig) utgörs av en konkret företeelse, nämligen *badvattnet*. Fall som **SKÅLLA** har i analysen dubbelnoterats: de anses representera både projicering till konkret och till abstrakt målbegrepp.

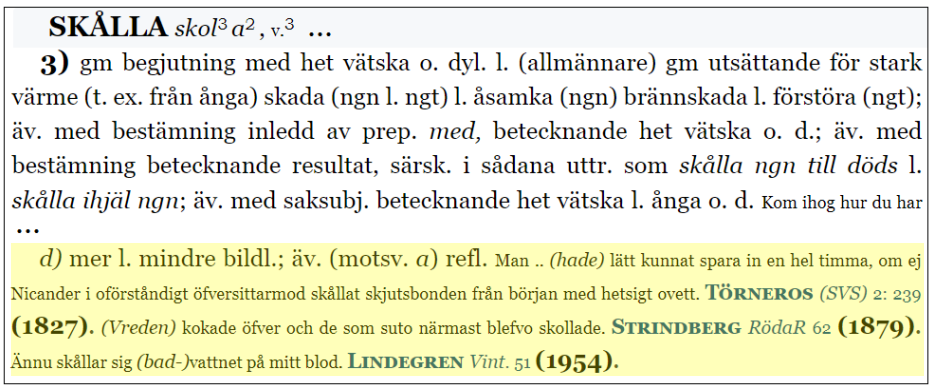

SKÅLLA *skol*[3] *a*[2], v.[3] …

3) gm begjutning med het vätska o. dyl. l. (allmännare) gm utsättande för stark värme (t. ex. från ånga) skada (ngn l. ngt) l. åsamka (ngn) brännskada l. förstöra (ngt); äv. med bestämning inledd av prep. *med,* betecknande het vätska o. d.; äv. med bestämning betecknande resultat, särsk. i sådana uttr. som *skålla ngn till döds* l. *skålla ihjäl ngn*; äv. med saksubj. betecknande het vätska l. ånga o. d. Kom ihog hur du har …

d) mer l. mindre bildl.; äv. (motsv. *a*) refl. Man .. *(hade)* lätt kunnat spara in en hel timma, om ej Nicander i oförståndigt öfversittarmod skållat skjutsbonden från början med hetsigt ovett. **TÖRNEROS** *(SVS)* 2: 239 **(1827).** *(Vreden)* kokade öfver och de som suto närmast blefvo skollade. **STRINDBERG** *RödaR* 62 **(1879).** Ännu skållar sig *(bad-)*vattnet på mitt blod. **LINDEGREN** *Vint.* 51 **(1954).**

Figur 68. Projicering från konkret till konkret *och* till abstrakt domän, exemplet **SKÅLLA**

Av de 300 användningar med etiketten *bildl.* som har analyserats har 72 noterats dubbelt. Sammanlagt har alltså 372 olika *konkreta och/eller abstrakta instantieringar* av bildliga användningar studerats i denna delundersökning. På motsvarande vis har övriga formler, var och en, en viss dubbelnotation varför den totala summan också för dem överskrider de ursprungliga 300.[67] En sammanställning av analysen av abstraktionsgrad ges i figur 69.

[67] Notera att antalet analyserade förekomster av formeln *överförd anv.* i enlighet med vad som sades i kapitel 4 och i avsnitt 5.3 ovan är 267 och inte 300. Totalt 335 instantieringar av formeln i denna delundersökning (se fig. 69) innebär därmed 68 dubbelnoteringar (267+68=335).

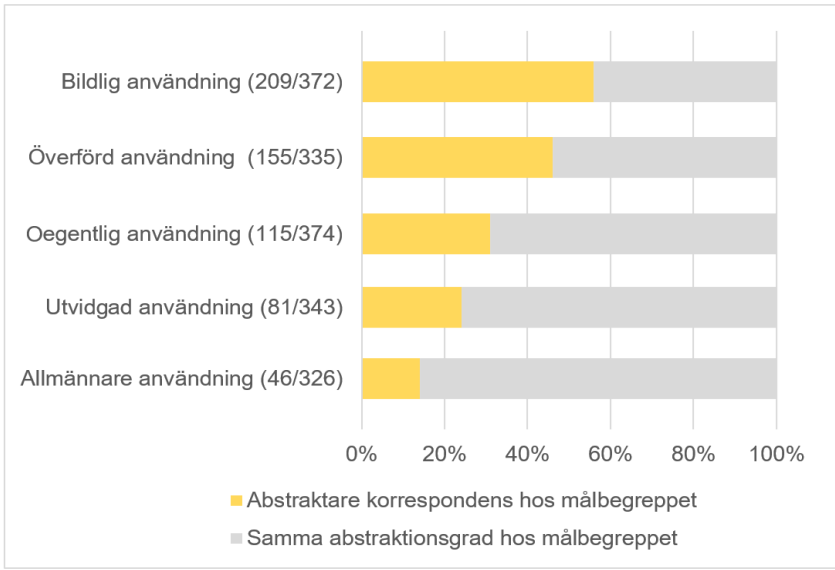

Figur 69. Andel projiceringar till abstraktare målbegrepp, formel för formel

Resultatet är tydligt i åtminstone två avseenden. Det första har att göra med att de formler som domineras av metaforer (och metonymier) i högre grad representerar mappning mellan konkret och abstrakt än de som domineras av generaliseringar. Det gäller framförallt *bildlig* och *överförd användning* som i strax över respektive strax under hälften av fallen innebär projicering till abstraktare domän (såsom i exemplen **ACKORD** och **DEPENSERA** ovan). De två formler som domineras av generaliseringar, *utvidgad* och *allmännare användning*, inbegriper däremot i betydligt lägre utsträckning abstraktare målbegrepp. Detta är i sig inget häpnadsväckande resultat, men väl intressant att slå fast. Typisk generalisering i materialet innebär ju att ett föremål eller en företeelse bedöms tillräckligt lik (den till samma domän hörande) grundbetydelsens referent för att kunna benämnas med samma ord. Samma abstraktionsgrad har således käll- och målbegreppen hos ord som: **CESAREOPAPISM**, **GALON**, **GAVEL**, **SKÄRFLÄCKA**, **ULMER-DOGG** m.fl., som diskuterats tidigare i avhandlingen, och **GIPYR** som återges här nedan.

GIPYR …

i sht *handarb.* spets av barocktyp bildad (väsentligen) av med silke omsnodda trådar l. snören (förr äv. jämte med guld- l. silvertråd l. silke omvecklade pergamentremsor); äv i utvidgad anv. om vissa spetsar l. broderier l. fabrikstillvärkade spetsvävnader som likna nämnda spets; i sg. vanl. i koll. anv.; förr äv.: gipyrkrage. *(Rocken är)* omkring halsen prydd med en spetskrage eller såkallad Guipure. *MagKonst* **1839,** s. 96. **ADLER** *Meyer* 597 **(1895).** Även ryggpartiet skall prydas med .. veck, mellan vilka insättas guipurer. *Sömnadsb.* 370 **(1915).**

Figur 70. Generalisering som innebär projicering från konkret källa till konkret mål, exemplet **GIPYR**

Mer sällsynt är att generaliseringar medför en ökad abstraktionsgrad, men även sådana förekommer i materialet. I exemplet **DAG** här nedan har betydelsen utvecklats till en generellare beteckning för dygn (dvs. som en enhet begränsad av sin utsträckning i tiden, och utan (eller med mindre) avseende på konkret ljus el. värme).

DAG

…

I. *dag* ss. tidsbegrepp o. i därur härledda anv.

1) benämning på den ljusa delen af dygnet; motsatt **NATT.** *En klar, vacker, solig, varm, molnfri, mulen, grå, gråkall, regnig, stormig dag. Årets längsta dag är den 21 juni. Det är tidigt* l. *sent* l. *långt lidet* osv. *på dagen. Bittida på dagen. Midt på dagen.*

…

3) i utvidgad o. mera obestämd bet., i det att af sammanhanget icke klart framgår, huruvida endast dagen (i bet. **1**) l. hela dygnet afses, faktiskt dock vanl. innefattande äfv. natten (i dess helhet l. till ngn del). Tagh tijne gåfwor i acht, medan Åhren, och dagarne lijda. **STIERNHIELM** *Herc.* 58 **(1668).** Stoor-Afwan i Pitheå-Marck, som så många holmar i sig begrijper som dagarna i åhret. **J. TORNÆUS (1672)** i *Landsm.* XVII. 3: 22. Många äro / Min lefnads dagar. **GEIJER** I. 3: 202 **(1811).** Aftnarna voro hans käraste stunder på dagen. **BREMER** *Pres.* 135 **(1834).** Hvar dag i vår lefnad är icke blott en länk i en kedja .., utan en lifstid för sig. **FRANZÉN** *Pred.* 1: 77 **(1841).** Så bjöd jag verldens äflan spetsen / Och gladdes åt den dag, som var. **STRANDBERG** 1: 207 **(1858);** jfr *a ρ.* Otåligt räknade han dagarna och timmarna till den stund, då Birgitta .. skulle få företräde hos drottning Johanna. **HEIDENSTAM** *Birg.* 237 **(1901).** Dagarna kommo och gingo, alla sig tämligen lika. **HALLSTRÖM** *Sparfvert* 153 **(1903).**

Figur 71. Generalisering som innebär projicering från konkret källa till abstrakt mål, exemplet **DAG**

Det går emellertid att argumentera för att utvecklingen i det aktuella fallet föregicks av en metonymisk process: det första steget var att använda ordet *dag* med

huvudsaklig funktion som en tidsangivelse, och med undertryckt eller bara sekundär tanke på ljus- eller värmeförhållanden (OMGÅNG EL. TILLFÄLLE AV LJUS/VÄRME FÖR TIDSAVSNITT (DÅ DET ÄR LJUST/VARMT)). Därefter har tidsbegreppet generaliserats och tydligare förlorat kopplingen till det konkreta grundvillkoret.

Den allra största delen av projiceringarna från ett konkret till abstraktare begrepp som återfinns bland de utvidgade och allmännare användningarna utgörs dock av fall som **AMALGAM** där formeln representerar något annat än en generalisering (här: metafor).

AMALGAM …

1) *kem.* o. *tekn.* förening l. legering af kvicksilfver o. ngn annan metall. **WALLERIUS** i *VetAH* 15: 257 **(1754).** **BERZELIUS** *Kemi* 2: 379 **(1812, 1822).** Qvicksilfrets föreningar med andra metaller kallas amalgam, endast undantagsvis legeringar. *Uppf. b.* 4: 257 **(1873).** Många amalgam, såsom de med guld, koppar o. s. v., bli med tiden hårdare och användas derför vid plombering af tänder. *Därs.* — *miner.* benämning på ett ngn gg i naturen förek. mineral, bestående af silfver o. kvicksilfver. **RINMAN** 2: 596 **(1789).** Naturligt amalgam l. silfveramalgam förekommer kristalliseradt i små, silfverhvita, reguliära kristaller. **CLEVE** i *NF* **(1875).** — jfr **BLY-, GULD-, KADMIUM-, KOPPAR-, SILFVER-, TENN-, VISMUT-, ZINK-AMALGAM** m. fl.

2) i allmännare bet.: blandning (af olikartade ting). **UNGE** *Prom.* 1: 14 **(1831).** *(Namnens på dygder, vetenskaper o. d.)* feminina genus i våra svenska språkverk är .. ett amalgam af poetiskt genus .. *(o.)* lärdt genus. **E. H. TEGNÉR** i *3 SAH* 6: 455 **(1891).**

Figur 72. *Allmännare anv.* som utgörs av metafor o. projicering från konkret källa till abstrakt mål, exemplet **AMALGAM**

Det andra tydliga mönster som analysen påvisar är att projicering från konkret till abstrakt domän – trots att sådan är vanlig vid metaforiska processer – på inget sätt är helt dominerande där. Bildliga och överförda användningar med konkreta måldomänsbegrepp utgör en stor del av det totala antalet undersökta instantieringar. I det här avseendet verkar bildlig och överförd användning i SAOB alltså inte förete ett typiskt mönster för konceptuell metaforik; distinktionen konkret/abstrakt verkar i de fall som studeras inte vara ett avgörande kriterium för om en användning ska klassas som bildlig/överförd eller inte i ordboken.[68]

Det ska dock understrykas att flera av de undersökta fallen alltså även inbegriper metonymiska processer (jfr avsnitt 5.1 ovan o. se bilagan), vilka användningar i materialet ofta innebär just konkreta domäner både för källa och mål (jfr t.ex. exemplet **VADMALS-JACKA** i figur 14 som diskuterades i avsnitt 5.1 ovan, där

[68] Även det faktum att dubbelnotering i den här delstudien är så pass frekvent kan i sig tolkas som att distinktionen konkret/abstrakt inte verkar vara ett avgörande kriterium för om en språklig användning ska etiketteras med någon av de aktuella definitionsformlerna i ordboken eller inte.

både jackan och jackans bärare betraktas som konkreta företeelser). Det är också intressant att notera vilka olika slag av metaforer som typiskt innebär projicering till en konkret måldomän. Inte sällan är det nämligen frågan om personifieringar (jfr avsnitt 3.4.4 o. se vidare Lakoff & Johnson 1980:33); i de flesta fall är det åtminstone frågan om person- eller animathetsrelaterade begrepp, ofta av följande typ: PERSON ÄR DJUR/FÖREMÅL, DJUR ÄR PERSON/FÖREMÅL, FÖREMÅL ÄR PERSON/DJUR o. dyl.

Som nämndes ovan går abstraktionsbegreppet att diskutera. Även om personifieringar ofta på ett ytligt plan medför konkreta måldomäner, så är avsikten med en sådan metafor ofta att lyfta fram inre egenskaper som förknippas med denna konkreta företeelse. I ett fall som **SKÅDESPELARE**, se nedan, kan det exempelvis vara förhållandet att utge sig för att vara någon annan eller att inte uppträda i enlighet med sin sanna natur eller dylikt som mappningen verkligen tar sikte på. Dylika förhållanden är förstås inga konkreta företeelser. Men det är å andra sidan inte heller egenskaperna hos personen i måldomänen. I fall av denna typ är det rimligt att tala om att abstrakta företeelser hos konkreta (del)begrepp mappas med abstrakta företeelser hos andra konkreta (del)begrepp. Detta resonemang kan kopplas till Ruíz de Mendoza Ibañez' diskussion om one-correspondence-metaforer och many-correspondence-metaforer (se avsnitt 3.4.4 och 3.4.6 ovan), av vilka den förra typen ofta just uppges utgöras av personifieringar av olika slag. På ett ytligt plan har mappningen en enklare struktur, men vid en närmare analys verkar det handla om ett framhävande ("highlighting") av vissa underförstådda egenskaper.

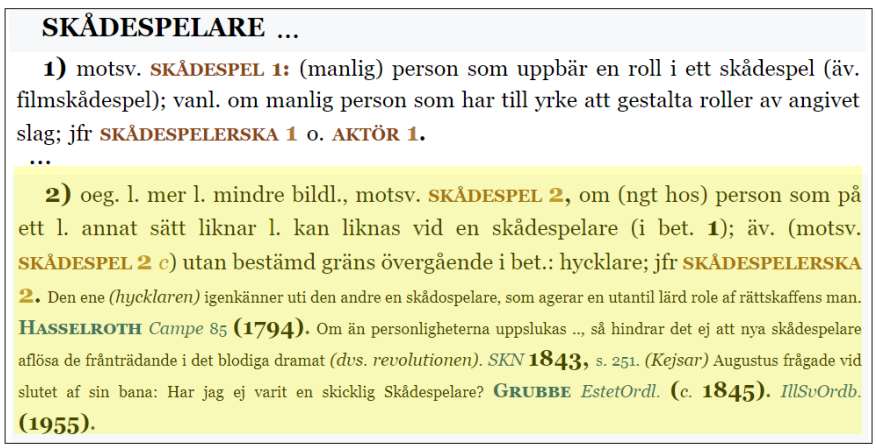

SKÅDESPELARE ...

1) motsv. **SKÅDESPEL 1:** (manlig) person som uppbär en roll i ett skådespel (äv. filmskådespel); vanl. om manlig person som har till yrke att gestalta roller av angivet slag; jfr **SKÅDESPELERSKA 1** o. **AKTÖR 1.**

...

2) oeg. l. mer l. mindre bildl., motsv. **SKÅDESPEL 2,** om (ngt hos) person som på ett l. annat sätt liknar l. kan liknas vid en skådespelare (i bet. **1**); äv. (motsv. **SKÅDESPEL 2** *c*) utan bestämd gräns övergående i bet.: hycklare; jfr **SKÅDESPELERSKA 2.** Den ene *(hycklaren)* igenkänner uti den andre en skådospelare, som agerar en utantil lärd role af rättskaffens man. **HASSELROTH** *Campe* 85 **(1794).** Om än personligheterna uppslukas .., så hindrar det ej att nya skådespelare aflösa de frånträdande i det blodiga dramat *(dvs. revolutionen). SKN* **1843,** s. 251. *(Kejsar)* Augustus frågade vid slutet af sin bana: Har jag ej varit en skicklig Skådespelare? **GRUBBE** *EstetOrdl.* **(***c.* **1845).** *IllSvOrdb.* **(1955).**

Figur 73. Projicering från konkret till konkret domän, exemplet **SKÅDESPELARE**

Några ord bör även sägas om formeln *oegentlig användning* som befinner sig ungefär i mitten på skalan över abstraktionsgrad, mellan å ena sidan bildliga och överförda och å andra sidan utvidgade och allmännare användningar (jfr fig. 69

ovan). Detta är rimligtvis delvis en följd av att denna formel semantiskt sett representeras av en stor del både metaforer och generaliseringar (jfr avsnitt 5.1.2) och att dessa processer i sin tur alltså företrädesvis representerar abstrakta respektive konkreta målbegrepp. Men som nämndes i avsnitt 5.1.2 verkar dessutom de metaforer som etiketterats som oegentliga i högre grad än de som betecknats som bildliga vara personrelaterade och utgöras av mappningar mellan förhållandevis lika domäner. I fråga om likartade abstraktionsförhållanden mellan källa och mål pekar också analysen av abstraktionsgrad i denna riktning. 96 % metaforer hos de bildliga användningarna (se fig. 21 avsnitt 5.1.1) motsvaras enligt figur 69 ovan nämligen av 56 % abstrakta målbegrepp, dvs. faktorn 0,58 (dvs. 56/96). Men 72 % metaforer hos de oegentliga användningarna (enl. fig. 22 i avsnitt 5.1.2) svarar mot bara 31 % abstrakta målbegrepp enligt figur 69, dvs. faktorn 0,43 (dvs. 31/72). En kvantifiering av detta slag ger förstås inte hela bilden, inte minst eftersom relationen mellan de språkliga användningar som har analyserats i de olika delanalyserna är ytterst komplex med avseende på olika semantiska processer i interaktion och härledda betydelser belagda med språkexempel som representerar både konkreta och abstrakta målbegrepp. Men den kan åtminstone ge en fingervisning. Oegentlig användning verkar i större utsträckning representera metaforer med lägre bildlighetsstyrka än de bildliga användningarna.

5.3 Formlernas position i mikrostrukturen

I avsnitt 2.4.2.1 redogjordes för SAOB:s mikrostruktur såsom hierarkisk och också potentiellt betydelsebärande. En betydelse eller användning av ett ord kan beskrivas som en central (kärn)betydelse (dvs. som en primär betydelse i ett huvudmoment), som en särskild semantisk nyans av en sådan (som en sekundär del av ett huvudmoments definition), som en mer separat underordnad betydelse (i ett eget undermoment) eller som en självständig polysem betydelse (utgörande ett eget nytt huvudmoment). Ett huvudmoment kan i sin tur vara mer eller mindre självständigt: det kan ha samma status som ett föregående huvudmoment, eller också vara härlett ur ett sådant och därmed etymologiskt sekundärt i förhållande till detta. Ibland är relationen huvudmomenten emellan oklar. Förutom i ovan angivna positioner kan betydelserelationer och semantisk härledning förklaras i etymologiparentesen hos ord som presenteras i självständiga artiklar i förhållande till sina grundbetydelser, dvs. för ord som utgör homografer i SAOB:s lemmalista (jfr exemplet **BOK**, sbst.1–2, i fotnot 39, avsnitt 3.3.2).

Presentationsprinciperna ovan omfattar även de etiketterade användningar som studeras i avhandlingen, och de aktuella formlerna kan därför dyka upp på olika positioner i ordbokens artikelstruktur. Nedan följer exempel där den härledda och etiketterade användningen presenteras i tur och ordning som en del av huvud-

momentet (**PALETT**), i eget undermoment (**SAKKUNNIG**), respektive i ett självständigt huvudmoment (**TACKLA**).

PALETT

…

2) (vanl. oval l. rektangulär) skiva av trä, stundom av porslin l. metall o. d. (vanl. försedd med ett hål för tummen o. ett urtag i kanten för fingrarna), avsedd l. använd för uppläggning (o. tillblandning) av färger vid målning; äv. ss. symbol för målarkonsten l. måleriet; äv. i utvidgad anv., om liknande skiva för tillredning av färg för sminkning l. för retuschering av fotografier o. d.; jfr **FÄRG-, MÅLAR-BRÄDE.** 1. Hoop Balletter at hafwa fergor uppå. *BoupptSthm* 19/3 **1673.** Knapt hade .. *(blomstermålaren D. Seghers)* slutat .. sit Noviciat *(hos jesuiterna)*, förrän han .. återtog Paletten. *SP* **1792,** nr 288, s. 3. **ROOSVAL** *Schmidt* 299 **(1896;** *för tillredning av färg för retuschering av fotografier***).** *VaruhbTulltaxa* 1: 241 **(1931).** jfr **SMINK-, STOMPERINGS-PALETT.**

Figur 74. *Utvidgad anv.* som en del av huvudmomentets definition, exemplet **PALETT**

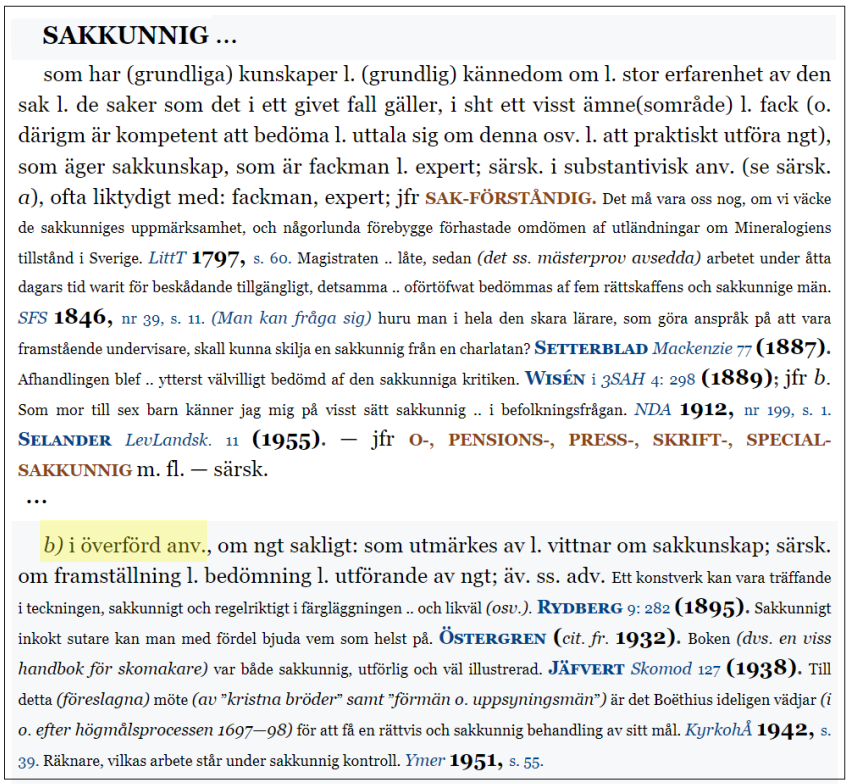

SAKKUNNIG …

som har (grundliga) kunskaper l. (grundlig) kännedom om l. stor erfarenhet av den sak l. de saker som det i ett givet fall gäller, i sht ett visst ämne(område) l. fack (o. därigm är kompetent att bedöma l. uttala sig om denna osv. l. att praktiskt utföra ngt), som äger sakkunskap, som är fackman l. expert; särsk. i substantivisk anv. (se särsk. *a*), ofta liktydigt med: fackman, expert; jfr **SAK-FÖRSTÅNDIG.** Det må vara oss nog, om vi väcke de sakkunniges uppmärksamhet, och någorlunda förebygge förhastade omdömen af utländningar om Mineralogiens tillstånd i Sverige. *LittT* **1797,** s. 60. Magistraten .. låte, sedan *(det ss. mästerprov avsedda)* arbetet under åtta dagars tid warit för beskådande tillgängligt, detsamma .. oförtöfwat bedömmas af fem rättskaffens och sakkunnige män. *SFS* **1846,** nr 39, s. 11. *(Man kan fråga sig)* huru man i hela den skara lärare, som göra anspråk på att vara framstående undervisare, skall kunna skilja en sakkunnig från en charlatan? **SETTERBLAD** *Mackenzie* 77 **(1887).** Afhandlingen blef .. ytterst välvilligt bedömd af den sakkunniga kritiken. **WISÉN** i *3SAH* 4: 298 **(1889);** jfr *b*. Som mor till sex barn känner jag mig på visst sätt sakkunnig .. i befolkningsfrågan. *NDA* **1912,** nr 199, s. 1. **SELANDER** *LevLandsk.* 11 **(1955).** — jfr **O-, PENSIONS-, PRESS-, SKRIFT-, SPECIAL-SAKKUNNIG** m. fl. — särsk.

…

b) i överförd anv., om ngt sakligt: som utmärkes av l. vittnar om sakkunskap; särsk. om framställning l. bedömning l. utförande av ngt; äv. ss. adv. Ett konstverk kan vara träffande i teckningen, sakkunnigt och regelriktigt i färgläggningen .. och likväl *(osv.)*. **RYDBERG** 9: 282 **(1895).** Sakkunnigt inkokt sutare kan man med fördel bjuda vem som helst på. **ÖSTERGREN** (*cit. fr.* **1932).** Boken *(dvs. en viss handbok för skomakare)* var både sakkunnig, utförlig och väl illustrerad. **JÄFVERT** *Skomod* 127 **(1938).** Till detta *(föreslagna)* möte *(av "kristna bröder" samt "förmän o. uppsyningsmän")* är det Boëthius ideligen vädjar *(i o. efter högmålsprocessen 1697—98)* för att få en rättvis och sakkunnig behandling av sitt mål. *KyrkohÅ* **1942,** s. 39. Räknare, vilkas arbete står under sakkunnig kontroll. *Ymer* **1951,** s. 55.

Figur 75. *Överförd anv.* i eget undermoment, exemplet **SAKKUNNIG**

TACKLA

1) (om ä. förh.) motsv. TACKEL 1: förse (segelfartyg) med rigg (se **rigg**, sbst.[1] **1)** l. tackling, rigga; äv. utan obj. *Skeppet var tacklat till skonert.*

…

2) (†) (i mer l. mindre bildl. anv. av **1)** särsk. i fråga om att utrusta l. förse (ngn) med ngt; särsk.: klä på (ngn, särsk. sig); särsk. i uttr. *vara tacklad*, om person: ta sig ut l. vara (på)klädd (så l. så); jfr RIGGA 3, **4.** Den .. fullkomligt tacklade och provianterade Kaptenen .. förfogade sig från kajutan upp på däcket. GOSSELMAN *SNAmer.* 2: 29 **(1833)**. När du, genom min omsorg, hinner tacklas och få lärdom, blir du kadett. SPARRE *Sjökad.* 40 **(1850)**. Tackla dig nu såsom Rysk officer, med den der gynnarens kläder. *Därs.* 147. Gumman min var ej så illa tacklad i ungdomen. Fagert skinn. CARLÉN *Köpm.* 1: 30 **(1860)**.

Figur 76. *Bildl. anv.* som ett eget huvudmoment, exemplet **TACKLA**

Med mikrostrukturen har ordboksredaktörerna alltså möjlighet att på olika sätt relatera de härledda användningarna till sina respektive grundbetydelser. Valet av position i strukturen kan ha rent semantiska grunder: användning *x* betyder (i högre el. lägre utsträckning) något annat än användning *y*. Men momentindelningen kan också ha mer praktiska orsaker: en rikligt belagd betydelse i redaktörens material ägnas oftast större utrymme (på rent grafiskt avskild plats) i ordboksspalterna än mera tillfälligt använda sådana. Samtidigt säger förstås bruket också något om relationen till grundbetydelsen. Mera tillfälligt nyttjade bildliga användningar t.ex. har rimligtvis sämre chanser att utveckla egna semantiska egenskaper och uppfattas som självständiga betydelser.

För att undersöka hur den typiska relationen till grundbetydelsen ser ut för de härledda och etiketterade användningarna i SAOB har därför formlernas position i artikelstrukturen noterats i undersökningsmaterialet. I tabell 22 nedan redovisas resultatet av denna delundersökning.

Först behöver dock ett par förtydliganden göras. Undersökningsmaterialet av bildliga användningar består av 300 förekomster i ordboken, men summan som anges i tabellen är 302. Anledningen till detta är att av de ursprungliga 300 träffarna har 8 förekomster räknats bort i denna del av undersökningen eftersom de har påträffats utanför den hierarkiska mikrostrukturen, i anmärkningar eller andra metatextuella kommentarer. Till detta kommer det faktum att bildliga användningar ibland etiketteras dubbelt i ordboken (se fig. 11 i avsnitt 4.3.1 ovan). I sammanlagt 10 fall i materialet omtalas samma (eller delvis samma) bildlighet på mer än ett ställe i samma artikel. Detta sammantaget ger det totala antalet analysenheter 302 (300-8+10). Enheten som kvantifieras i tabellen utgörs alltså av antalet *formelförekomster* i ordbokens mikrostruktur. Motsvarande principer gäller även för de övriga formlerna som har undersökts: bland de oegentliga användningarna har 4 förekomster räknats bort (av samma skäl som ovan) medan 2 fall har dubbel etikettering 300-4+2 (=298). För de överförda användningarna gäller 267-8+8

(=267), för de utvidgade: 300-3+29 (=326) och för de allmännare användningarna 300-5+11(=306).

Tabell 22. Formlernas position i SAOB mikrostruktur

Position i mikrostrukturen	***Bildl. anv.*** **Antal (%)**	***Oeg. anv.*** **Antal (%)**	***Överförd anv.*** **Antal (%)**	***Utvidgad anv.*** **Antal (%)**	***Allmännare anv.*** **Antal (%)**	**Summa** **Antal (%)**
I direkt anslutning till grund-betydelsen	113 (37,5)	142 (47,5)	123 (46)	128 (39)	205 (67)	711 (47,5)
I eget undermoment	130 (43)	120 (40)	100 (37)	149 (46)	53 (17)	552 (37)
I självständigt huvudmoment	59 (19,5)	35 (12)	42 (16)	46 (14)	46 (15)	228 (15)
I självständig artikel	0 (0)	1 (0,5)	2 (1)	3 (1)	2 (1)	8 (0,5)
Totalt antal (procent)	**302 (100)**	**298 (100)**	**267 (100)**	**326 (100)**	**306 (100)**	**1499 (100)**

Om position i mikrostrukturen tolkas som ett uttryck för graden av autonomi kan några iakttagelser göras. För det första uppvisar de olika formlerna ett klart likartat mönster, och de enskilda formelförekomsterna i undersökningsmaterialet påträffas vanligtvis inom huvudmomentets ram, antingen i direkt anslutning till grundbetydelsen eller i ett eget separerat undermoment (motsvarande exemplen **PALETT** respektive **SAKKUNNIG** ovan). Detta gäller för drygt 4/5 av materialet totalt sett (vilket markeras med ljusgrå färgsättning i tabellen). De etiketterade betydelseutvecklingarna verkar således tämligen beroende av sina respektive grundbetydelser, och mindre än 1/5 återfinns i eget separat huvudmoment markerat med momentsiffra, representerande det som (utifrån resonemanget i avsnitt 3.3.2 ovan) kan betraktas som polysemi i SAOB (motsvarande exemplet **TACKLA** i fig. 76 här ovan).

Mellan de olika formlerna finns, för det andra, några skillnader som är värda att notera. Den formel som påträffas oftast i ett självständigt huvudmoment är *bildl. anv*. Det är också den formel som i störst utsträckning betecknar metaforer (jfr avsnitt 5.1). Om de bildliga användningarna totalt sett kan därmed konstateras att de typiskt sett befinner i en position nära sin grundbetydelse, men i förhållande till de andra formlerna oftare presenteras i ett eget betydelsemoment. Detta kan tolkas som en spegling av det faktum att metaforik involverar betydelseinnehåll från olika domäner, men att målbegreppet bäst beskrivs (och av läsaren sannolikt enklast kan tolkas) i termer av källbegreppet. De formler som i högst utsträckning representeras av generaliseringar, dvs. *allmännare*, *utvidgad* och *oeg*. *anv*. är de som oftast står nära sin grundbetydelse i artikelstrukturen (i direkt anslutning till denna eller i ett

underordnat moment), vilket också är i linje med tanken att domänintern mappning är mer likartad än domänextern sådan. Klart störst andel förekomster i direkt anslutning till grundbetydelsen har formeln *allmännare anv*. (67 %), vilket är betydligt mer än för de övriga formlerna.

Det ska dock påpekas att skillnaderna i frekvens på det hela taget är små mellan formlerna, och *oeg*. *anv*. som ju även ofta används som beteckning för metaforer sticker också ut lite i förhållande till övriga. Att denna formel i lägst utsträckning påträffas bland självständiga betydelsemoment är sannolikt delvis ett tecken på att den till sin karaktär även är minst stringent applicerad av redaktörerna och semantiskt sett oklart avgränsad mot övriga formler (jfr vidare i nästa avsnitt).

Kort ska också sägas att väldigt få formler påträffas i en egen från grundbetydelsen helt separerad artikel. Inga bildliga användningar alls och bland övriga formler endast en dryg handfull förekomster har noterats i etymologiparentesen hos ett självständigt (homonymt) uppslagsord, såsom i exemplet **GALEJ** här nedan.

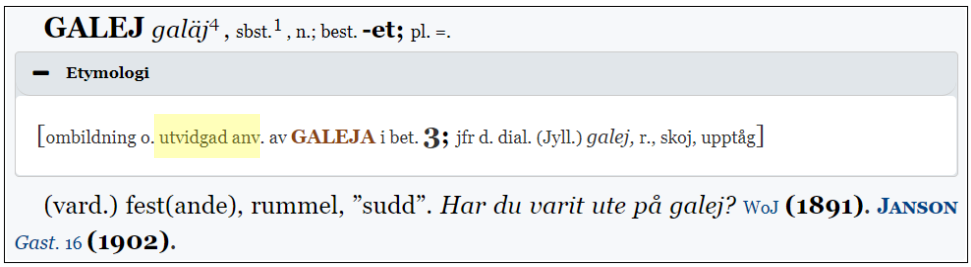
GALEJ *galäj*[4] , sbst.[1] , n.; best. **-et;** pl. =.

− **Etymologi**

[ombildning o. utvidgad anv. av **GALEJA** i bet. **3;** jfr d. dial. (Jyll.) *galej*, r., skoj, upptåg]

(vard.) fest(ande), rummel, ”sudd”. *Har du varit ute på galej?* WoJ **(1891).** **JANSON** *Gast*. 16 **(1902).**

Figur 77. Formeln *utvidgad anv*. i separat artikel, exemplet **GALEJ**

En möjlig tendens här, med tanke på att 6 av 8 förekomster utgörs av formlerna *allmännare*, *utvidgad* och *oeg*. *användning*, är att beskrivningarna i dylika fall snarare tar sikte på resultatet av betydelseutvecklingen än på vilken aktuell semantisk process som är aktuell. Det finns rimligen metaforiskt och/eller metonymiskt utvecklade betydelser i SAOB som i förhållande till sina grundbetydelser beskrivs som egna, homonyma ord presenterade i självständiga artiklar och där relationen till grundbetydelsen explicit hade kunnat anges med formeln *bildl*. Men sådana fall påträffas alltså inte i materialet. Anledningen är rimligtvis att det blir vanskligare att uttala sig om hur det exakta förloppet har sett ut ju längre tillbaka i tiden man kommer, och att det i efterhand är svårt att avgöra ifall en numera starkt förbleknad metafor uppfattades metaforiskt på tiden det begav sig, medan generalisering som resultat (oavsett drivande mekanism) är lättare att konstatera. Det är sannolikt även därför formlerna totalt sett är så sällsynta i denna position.

Sammanfattningsvis pekar resultaten på att betydelser i SAOB som etiketterats med de aktuella definitionsformlerna uppvisar en låg grad av autonomi. Snarast

utgör de relativt osjälvständiga betydelser som är nära kopplade till sina respektive grundbetydelser. Detta är inte oväntat för betydelseutvecklingar som involverar generalisering – att utveckling inom en och samma domän beskrivs inom ramen för ett och samma betydelsemoment verkar fullt rimligt. Men för metaforer (dvs. i synnerhet bildliga, men äv. överförda o. oegentliga, användningar i materialet) är det mera överraskande. Även om det finns tecken på att formeln *bildl*. implicerar mer autonomi än övriga formler presenteras också dessa användningar allra oftast inom grundbetydelsens betydelsemoment, och detta resultat står i kontrast till Norén och Linells (2006) beskrivning av metaforer och metonymier som prototypisk polysemi (se avsnitt 3.3.2 ovan) och som betydelser med mera självständig karaktär.

Denna iakttagelse väcker bl.a. frågan om relationen mellan bildlighet och metafor/metonymi och antyder att SAOB:s bildliga användningar representerar ett särskilt slag av metaforer och/eller metonymier. En stark och tydlig koppling mellan källdomänens grundbetydelse och måldomänens metaforiska betydelse innebär i regel upplevelsen av hög bildlighetsstyrka. Att döma av tendensen att presentera bildliga användningar inom huvudmomentens ram verkar det företrädesvis vara just sådana, bildlighetsstarka, metaforer och metonymier som klassificeras som bildliga i SAOB.

5.4 Modifierade och/eller kombinerade formler

Som har nämnts tidigare och som framgår av flera av de hittills anförda exemplen påträffas de aktuella formlerna i SAOB ofta i kombination med varandra eller med andra formler. Exempelvis påträffas i ordboken sådana formuleringar som *i utvidgad l. bildl*. *anv*., *oeg. l. bildl.*, *i överförd l. allmännare anv*. osv. Även (kombinationer med) modifieringar av enskilda formler förekommer, av typen: *mer l. mindre bildl*. eller: *i ngt utvidgad anv*. Här nedan följer några exempel på hur det kan se ut i ordboksartiklarna.

SKÄGG …

1) om hår som växer på kinder, haka o. läppar hos man (stundom äv. kvinna) …

3) i utvidgad l. bildl. anv. av **1** (jfr **4**), om samling av (långa l. utstående) hår l. borst l. fjädrar under hakan l. kring nosen l. på kinderna hos djur; äv. (se *a*) om barder l. (se *b*) slör l. (se *c*) skäggtöm(mar). Tå .. *(ett lejon l. en björn)* reeste sigh vp emoot migh *(dvs. David)*, toogh iagh honom j skegget, och slogh honom och drap honom. *1Sam.* 17: 35 **(***Bib.* **1541).** Hudwikswald .. *(för i sitt vapen)* try Bockahufwud med sijdthängiande skägh. **Tempeus** *Messenius* 129 **(1612).** Se huru katten, på foten af bordet, / Slickar sin tasse, och kammar sitt skägg, och borstar sin nacke. **Franzén** *Skald.* 1: 271 **(1794, 1824).** *(Havsörnen)* skiljes ifrån .. *(den stora örnen)* genom sina nakna ben, kortare vingar och en toffs eller skägg af fjädrar under hakan. **Gravander** *Buffon* 3: 30 **(1806).** Inne i vassen plaska änder och sothöns, och doppingen med sitt vackra skägg simmar därutanför. **Kolthoff** *DjurL* 234 **(1899).** Ansiktet *(hos gorillahanen)* är naket och svart och särskilt hos bergsgorillorna försett med skägg. **Bergman** *Blåhake* 112 **(1947).** — jfr **babian-, bock-, get-, hak-, kind-skägg** m. fl.

Figur 78. Kombinerade formler: *utvidgad. l. bildl.*, exemplet **SKÄGG**

RUMMEL *rum*[4] *el,* sbst.[2] …

1) (†) till **rumla 1** (**2, 3**): buller, larm, (o)väsen o. d. …

b) oeg. l. bildl., om handling l. skeende som är förbunden (förbundet) med oljud l. oväsen l. väcker stor uppståndelse, (o)väsen, rumsterande, rabalder, ”ståhej”, bråk o. d.; äv. i uttr. *vara i fullt rummel,* vara i full gång med sitt oväsen l. dyl. Blott jag får Dig, skall jag söka finna mig i allt — och möjligtvis blir det mindre rummel af, än vi nu förmoda. **Atterbom** *Bref* 237 **(1825).** Inom ett par minuter hade jag flickan bredvid mig *(vid pianot)* och ett quatre-mains var i fullt rummel. **Törneros** *(SVS)* 2: 368 **(1829).** **Atterbom** i *3SAH* XXXVII. 2: 101 **(1842).** jfr (i tillf. ssg): Nisse Svensson .. gör en konst i hela folkhögskolerumlet, .. alltsammans är för honom ett satans skoj, en prästgårdsupplysning. *GHT* **1895,** nr 253 B, s. 1. jfr **revisions-rummel.** särsk. [jfr eng. *rumble-tumble*] i uttr. *rummel och tummel,* om livlig, bråkig rörelse, virrvarr l. dyl. På Broadway .. är det ett oändligt rummel och tummel och huller om buller. **Bremer** *NVerld.* 1: 123 **(1853).**

Figur 79. Kombinerade formler: *oeg. l. bildl.*, exemplet **RUMMEL**, sbst.2

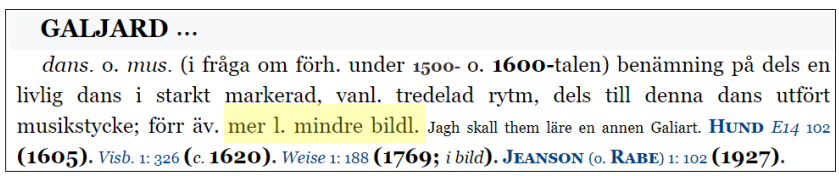

GALJARD …

dans. o. *mus.* (i fråga om förh. under 1500- o. **1600**-talen) benämning på dels en livlig dans i starkt markerad, vanl. tredelad rytm, dels till denna dans utfört musikstycke; förr äv. mer l. mindre bildl. Jagh skall them läre en annen Galiart. **Hund** *E14* 102 **(1605).** *Visb.* 1: 326 **(***c.* **1620).** *Weise* 1: 188 **(1769;** *i bild***).** **Jeanson** (o. **Rabe**) 1: 102 **(1927).**

Figur 80. Modifierad formel: *mer l. mindre bildl.*, exemplet **GALJARD**

Som en fjärde delstudie har dessa kombinationer och/eller modifieringar av formler i materialet undersökts. Avsikten är att avgöra vilka formler som kombineras och hur, och att bedöma vilka betydelseutvecklingar i materialet det är som har försetts med modifierade/kombinerade formler.

Metoden som har tillämpats i delstudien har i praktiken inneburit att varje enskild förekomst av respektive formel inom varje delmaterial har studerats. Det har härvid noterats ifall formeln är enkel eller om den är modifierad/kombinerad med annan formel, och i så fall vilken den aktuella formuleringen är i ordboken. Fullständiga listor över de olika formlernas modifieringar och kombinationer redovisas i tabellerna 23–27 i avsnitt 5.4.1–5 nedan, där de olika definitionsformlerna behandlas separat i tur och ordning. I diagrammet här nedan redovisas dock först de aktuella formlernas tendens att kombineras eller modifieras totalt sett i materialet.

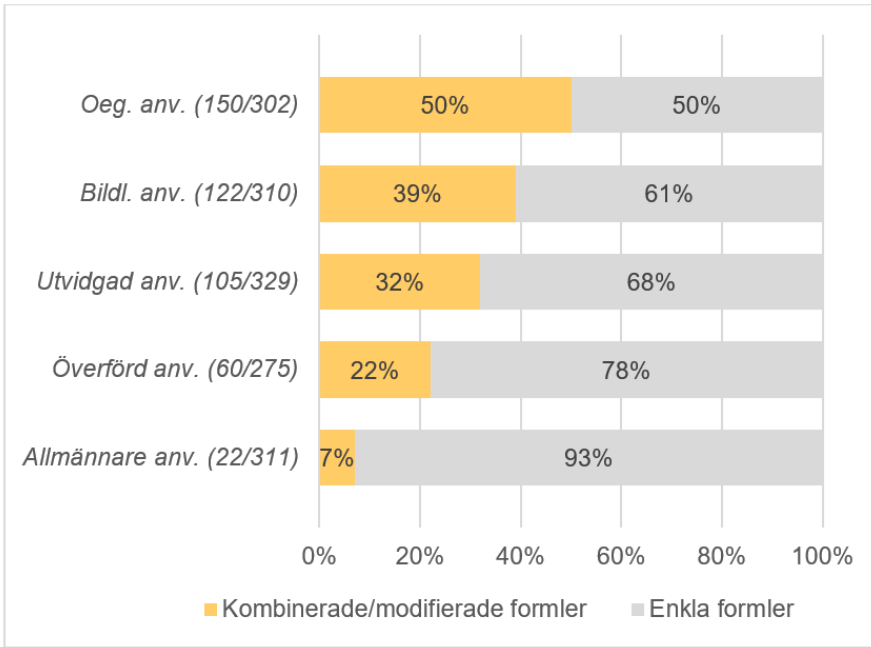

Figur 81. Andel kombinerade/modifierade formler inom varje delmaterial

Det ska påpekas att det totala antalet förekomster för varje formel i denna delundersökning, liksom var fallet i tabell 22 i avsnitt 5.3, överstiger det ursprungliga antalet 300 (resp. 267 för de överförda användningarna). Anledningen är här densamma: vid 2 tillfällen omtalas samma oegentliga användning på mer än ett ställe inom den aktuella ordboksartikeln, vid 10 tillfällen omtalas samma bildliga användning på mer än ett ställe inom artikeln osv. (jfr diskussionen i anslutning till fig. 11 i avsnitt 4.3.2 ovan). Det som analyseras och kvantifieras i delstudiens tabeller är alltså även här antalet *formelförekomster*.

Sammanställningen i figuren ovan visar att de enkla, nakna formlerna (utan någon form av modifiering) totalt sett dominerar i materialet. Men påfallande ofta påträffas formlerna i modifierat/kombinerat tillstånd, och tydligast gäller detta för de

oegentliga (50 %) och bildliga användningarna (39 %). Även de utvidgade och överförda användningarna har en ganska stor andel modifierade/kombinerade formler (32 resp. 22 %), men för de allmännare användningarna är siffran tämligen låg (7 %).

Av resultatet att döma tycks vissa betydelseutvecklingar vara svårare för ordboksredaktörerna att etikettera än andra, eller åtminstone verkar de utgöra mindre klara och typiska fall. Relevant att fråga sig härvidlag är vilka semantiska förhållanden det är i materialet som dubbeletiketteras eller förses med modifierad formel och hur skillnaderna formlerna emellan kan förklaras. Detta undersöks närmare i avsnitt 5.4.1–5.4.6 nedan.

Tendensen för ordboksredaktörerna att modifiera/kombinera formler ökar också över tid. Om man jämför den första halvan av undersökningsmaterialet (materialet från perioderna 1 och 2) med den andra halvan (från period 3 och 4) visar det sig att samtliga formler företer en ökning i detta avseende. I figur 82 nedan återges denna ökning. Notera dock att modifiering/kombination hos de överförda användningarna, trots en ökning i antal, inte är mer frekvent procentuellt sett. Som nämnts tidigare (se avsnitt 4.2) finns det dock luckor i materialet till denna formel under period 2 varför det blir svårt att dra slutsatser om utveckling över tid.

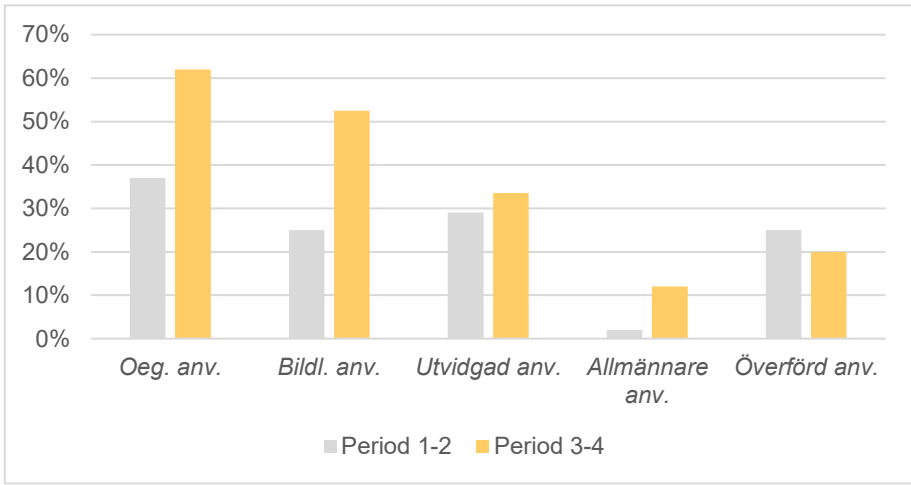

Figur 82. Andel kombinerade/modifierade formler – förändring över tid

Ur diagrammet kan utläsas att företeelsen har ökat kraftigt både för de bildliga och oegentliga användningarna, men den största förändringen står de allmännare användningarna för: här har andelen ökat från 2 % under de första två perioderna till 12 % under de två sista.

5.4.1 *Bildl. anv.*

I tabell 23 nedan sammanställs samtliga formelförekomster för de bildliga användningarna i materialet. I denna tabell (liksom i de senare i kapitlet följande tabellerna 24–27) tas inte hänsyn till ordningsföljden mellan de ingående formlerna. Det innebär exempelvis att den (inte särskilt frekventa) kombinationen: *bildl. l. oeg.* har redovisats under den vanligare: *oeg. l. bildl.*

Tabell 23. Lista över formelförekomster – *bildl. anv*.

FORMLER	**ANTAL**
(i) bildl. (anv.)	188
(i) mer l. mindre bildl. (anv.)	43
(i) oeg. l. bildl. (anv.)	31
(i) oeg. l. mer l. mindre bildl. (anv.)	16
i utvidgad l. bildl. anv.	11
(i) överförd o. bildl. (anv.)	7
i utvidgad l. mer l. mindre bildl. anv.	4
(i) mer l. mindre oeg. l. bildl. (anv.)	3
(i) allmännare l. bildl. (anv.)	2
bildl. o. andl.	2
i överförd l. mer l. mindre bildl. anv.	1
i oeg. l. utvidgad l. mer l. mindre bildl. anv.	1
hyperboliskt l. bildl.	1
TOTALT	**310**

Som nämndes i föregående avsnitt dominerar här de nakna, enkla formlerna, men förhållandevis ofta (i 122 fall av 310) utgörs de av någon form av modifieringar eller kombinationer. Mest frekvent av dessa formuleringar är *(i) mer l. mindre bildl. (anv.)*.

I avsnitt 2.5 ovan nämndes att formuleringen *mer l. mindre bildl.* ofta används i SAOB för att beteckna bildliga flerordsuttryck och särskilt vid tillfällen där den bildliga användningen inte är konventionaliserad hos det enskilda ord som behandlas i den aktuella ordboksartikeln (s.k. användning ”i bild”). Så är exempelvis fallet i exemplet **GALEJA** här nedan, och flera av de bildliga användningarna med modifierad formel utgörs av motsvarigheter till detta exempel.

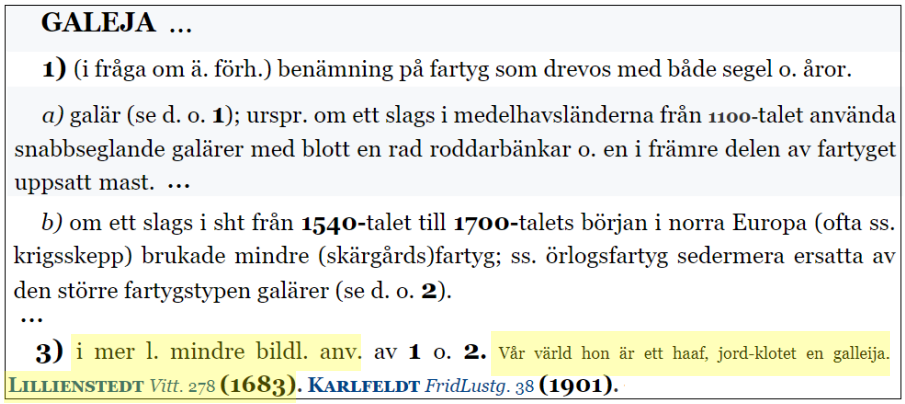

Figur 83. Modifierad formel som betecknar användning ”i bild”, exemplet **GALEJA**

Även andra faktorer verkar emellertid påverka tendensen att modifiera eller kombinera definitionsformlerna. Vid en jämförelse med resultaten i de tidigare presenterade delstudierna blir det intressant att notera att både användningar som inbegriper fler betydelseutvecklingsmekanismer än endast metafor, dvs. i detta fall vanligen metaftonymi (se avsnitt 5.1.1), och användningar där metaforisk mappning sker mellan käll- som måldomäner på samma abstraktionsnivå (se avsnitt 5.2) har hög representation bland de bildliga användningarna i materialet som är försedda med dubbla eller modifierade definitionsformler. Dessa båda tendenser analyseras närmare i det följande (och följs sedan upp med motsvarande analyser i de följande avsnitten 5.4.2–5).

Som framkom i avsnitt 5.1.1 ovan betecknar formeln *bildl*. mer än en process vid totalt 50 av 300 tillfällen. Av dessa 50 är 31 (dvs. 62 %) försedda med modifierade/kombinerade formler. Tendensen är alltså att användningar som involverar mer än en semantisk process i något högre utsträckning etiketteras med modifierade/kombinerade formler. Denna tendens ökar också tydligt över tid. Om man fokuserar på den andra halvan av materialet (period 3 och 4) och tittar på de fall av bildliga användningar som inbegriper mer än en process, visar det sig att hela 25 av 28 sådana bildliga användningar (dvs. 89 %) just är markerade med modifierad/kombinerad etikett, att jämföra med 6/22 (27 %) under den första halvan av materialet (period 1 o. 2). Detta förhållande illustreras i figur 84 nedan.

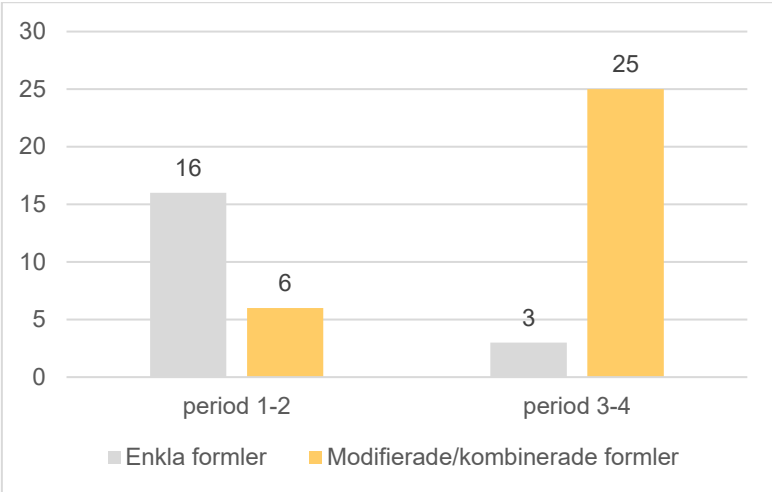

Figur 84. Utveckling över tid: enkel eller kombinerad/modifierad formel för *bildl. anv.* som inbegriper mer än en semantisk process

Som nämndes ovan verkar det alltså även finnas ett samband mellan å ena sidan modifierad/kombinerad formel och å andra sidan metaforisk mappning mellan domäner med samma abstraktionsgrad; sådan som i exemplet **PADDLA OMKRING** här nedan (där måldomänens SIMSÄTT FÖR DJUR MED SIMFÖTTER får betraktas som lika konkret som källdomänens SÄTT FÖR PERSON ATT TA SIG FRAM PÅ FLYTANDE FÖREMÅL):

PADDLA OMKRING …

1) till **1:** ro omkring (ngnstädes) med paddel; äv. tr.; äv. oeg. l. bildl., särsk. om simmande djur o. d. **LUNDGREN** *MålAnt.* 3: 3 **(1873;** *om anka***).**

Figur 85. Kombinerad formel som betecknar metafor med käll- och målbegrepp med samma abstraktionsnivå, exemplet **PADDLA OMKRING**

Av de 122 bildliga användningar som etiketterats med modifierad/kombinerad formel utgörs 85 (dvs. 70 %) av metaforer som har bedömts ha samma abstraktionsgrad i sina käll- respektive måldomäner. Också här ökar tendensen något över tid: från 66 % under period 1 och 2 (25/38) till 71 % under period 3 och 4 (60/84). Dessa förhållanden återges i figur 86.

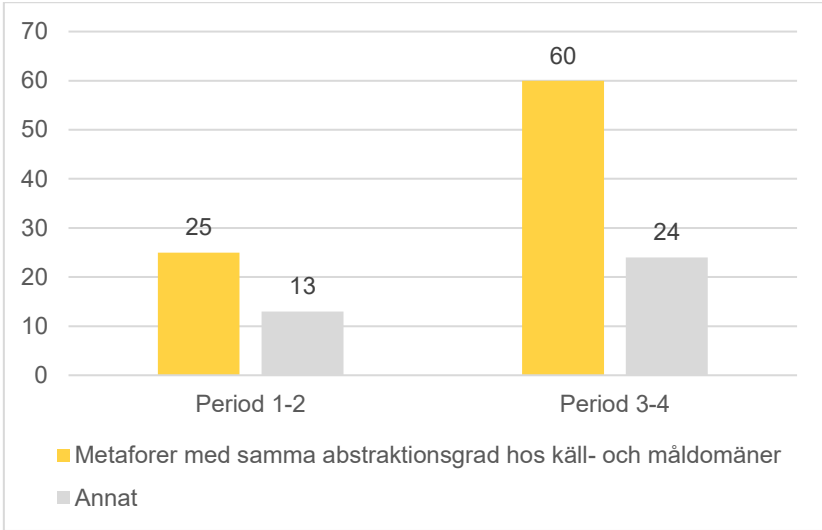

Figur 86. Utveckling över tid: kombinerad/modifierad formel såsom beteckning för metaforiska instantieringar med samma abstraktionsnivå hos käll- och måldomän – *bildl. anv.*

Efter genomgången nedan av modifieringar och kombinationer hos övriga undersökta definitionsformler (avsnitt 5.4.2–5.4.5) sammanfattas i avsnitt 5.4.6 tendensen för samtliga modifierade/kombinerade formler i materialet att beteckna dels komplexa semantiska processer, dels metaforik som inte innebär abstraktare mål- än källdomän (se f. ö. bilagan för korstabulerade resultat mellan de olika delstudierna).

5.4.2 *Oeg. anv.*

Hur formeln *oeg*. fördelar sig i materialet med avseende på olika modifieringar och kombinationer listas i tabell 24 här nedan. Som redan påtalats är det i princip lika vanligt att formeln modifieras eller kombineras med andra formler som att den inte gör det.

Tabell 24. Lista över enskilda formelförekomster – *oeg. anv*.

FORMLER	ANTAL
(i) oeg. (anv.)	152
(i) oeg. l. bildl. (anv.)	75
(i) oeg. l. mer l. mindre bildl. (anv.)	21
i oeg. l. utvidgad anv.	11
(i) mer l. mindre oeg. (anv.)	10
(i) mer l. mindre oeg. l. bildl. (anv.)	7
(i) oeg. l. allmännare (anv.)	4
i oeg. l. förbleknad anv.	4
(i) överförd l. oeg. l. mer l. mindre bildl. (anv.)	4
(i) oeg. l. utvidgad l. mer l. mindre bildl. (anv.)	3
i mera förbleknad l. oeg. anv.	3
i mer l. mindre utvidgad o. oeg. anv.	2
i oeg. o. överförd anv.	1
i mer l. mindre oeg. l. överförd anv.	1
i allmännare l. oeg. l. utvidgad anv.	1
oeg. o. mer l. mindre skämts.	1
oeg. o. ordlekande	1
i oeg. o. överdriven anv.	1
TOTALT	**302**

För de oegentliga användningarna innebär en kombinerad/modifierad formel i regel metaforik: vid 135 av de 150 kombinerade formlerna (dvs. 90 %) är metaforik involverad. Som framgår av tabell 24 kombineras också formeln *oeg*. vanligen på ett eller annat sätt just med formeln *bildl*., vilken enligt delstudie 1 i nästan varje fall involverar just metaforer (se avsnitt 5.1.1).

I avsnitt 5.1.2 slogs fast att formeln *oeg*. vid 104 av 300 tillfällen står som beteckning för mer än en semantisk process (jfr tabell 15 där). 77 av dessa 104 (dvs. 74 %) har försetts med en modifierad eller kombinerad formel (jfr bilagan). En modifierad/kombinerad formel i materialet innebär alltså ofta mer än en semantisk process. Liksom var fallet med de bildliga användningarna (jfr föregående avsnitt) ökar tendensen att beteckna användningar som involverar mer än en semantisk process med modifierade eller kombinerade varianter av formeln *oeg.* över tid. Under period 1 och 2 var 26 av 42 sådana användningar försedda med modifierade/kombinerade formler (dvs. 62 %). Under period 3 och 4 var motsvarande siffra 51 av 62 (dvs. 82 %). Denna utveckling återges i figur 87.

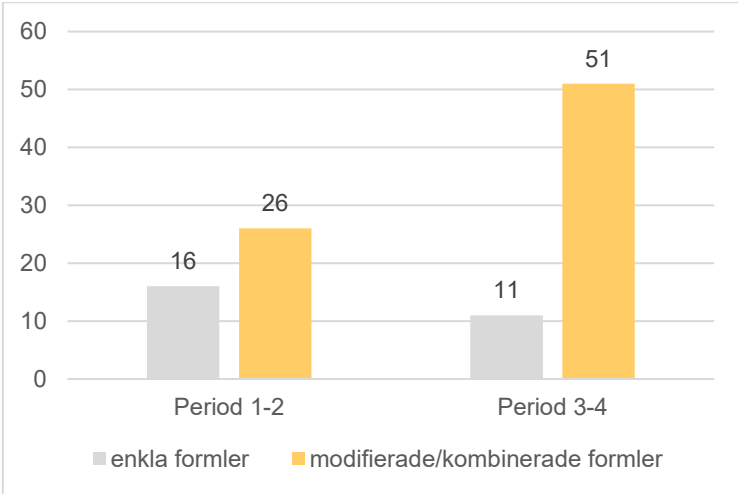

Figur 87. Utveckling över tid: enkel eller kombinerad/modifierad formel för *oeg. anv*. som inbegriper mer än en semantisk process

Precis som var fallet för de bildliga användningarna gäller för de oegentliga att metaforisk mappning mellan domäner med likartad abstraktionsgrad hos käll- och måldomäner i högre grad betecknas med modifierad/kombinerad formel än sådan som innebär mappning från konkret till abstrakt domän (jfr exemplet **PADDLA OMKRING** i föregående avsnitt).

Av de 150 formelförekomster i tabell 24 ovan som utgörs av någon form av modifierad eller kombinerad formel utgör 116 (dvs. 77 %) exempel på metaforiska mappningar med samma abstraktionsgrad hos sina käll- respektive måldomäner. Denna tendens verkar tämligen stabil sett över tid – under första och andra halvan av materialet har modifierad/kombinerad etikett med formeln *oeg*. i princip i lika stor utsträckning, procentuellt sett, betecknat likartad abstraktionsnivå hos metaforiska mappningar, se figur 88.

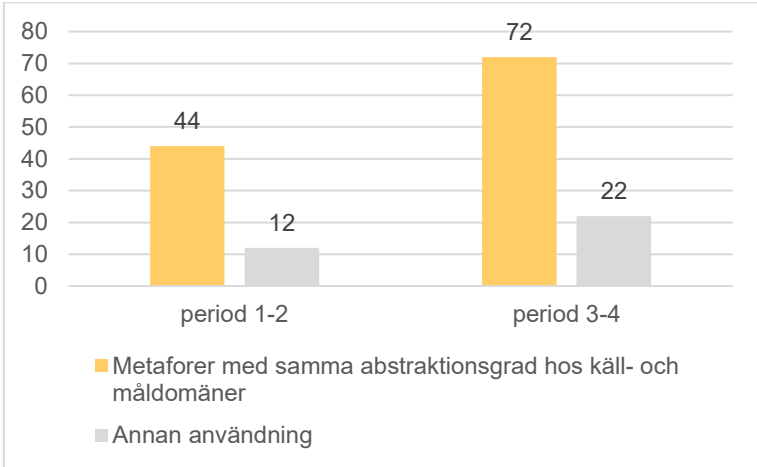

Figur 88. Utveckling över tid: kombinerad/modifierad formel såsom beteckning för metaforiska instantieringar med samma abstraktionsnivå hos käll- och måldomän – *oeg. anv*.

Att formeln *oeg*. totalt sett är den som oftast kombineras med andra hänger sannolikt ihop med att den i ursprungsläget saknar en tydlig koppling till en egen betydelseutvecklingsmekanism (motsvarande den koppling *bildl*. och *överförd* har till metaforik respektive metonymi, och *utvidgad* och *allmännare* har till generalisering). Formeln i kombinerad eller modifierad form verkar istället ha etablerat sig som etikett för semantisk förändring i gråzonen mellan metafor och andra processer.

5.4.3 *Överförd anv.*

Av tabell 25 nedan framgår att formeln *i överförd anv*. vanligen kombineras med *bildl*. Av de 60 modifierade eller kombinerade formelförekomster som påträffas i delmaterialet utgörs 44 av någon form av kombination mellan dessa två formler.

Tabell 25. Lista över enskilda formelförekomster – *överförd anv.*

FORMLER	ANTAL
i överförd anv./överfört	215
i överförd l. bildl. anv.	33
i överförd l. mer l. mindre bildl. anv.	7
i överförd l. oeg. anv.	6
i överförd l. oeg. l. mer l mindre bildl. anv.	3
i överförd l. utvidgad anv.	4
i överförd l. allmännare anv.	2
i överförd l. metonymisk anv.	2
i mer l. mindre överförd o. bildl. anv.	1
i mer l. mindre överförd anv.	1
i vissa speciella l. överförda anv.	1
TOTALT	275

En modifierad eller kombinerad formel betecknar hos de överförda användningarna nästan alltid metaforik. 53 av 60 modifierade/kombinerade formler (dvs. 88 %) involverar metaforer i någon form.

I tabell 17 i avsnitt 5.1.3 ovan kunde utläsas att 63 av 267 överförda användningar involverar mer än en semantisk process. 26 av dessa 63 (dvs. 41 %) är etiketterade med modifierad eller kombinerad formel. Utvecklingen över tid visar i det här avseendet en ökning från 23 % (8/35) under period 1 och 2, till 64 % (18/28) under period 3 och 4.

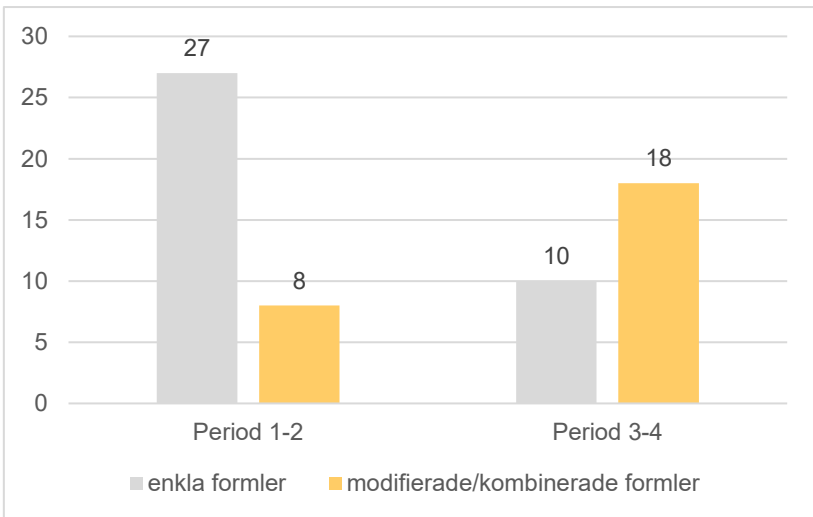

Figur 89. Utveckling över tid: enkel eller kombinerad/modifierad formel för *överförda anv.* som inbegriper mer än en semantisk process

Även för de överförda användningarna i materialet gäller alltså att en modifierad eller kombinerad formel i allt högre utsträckning betecknar mer än en enda betydelseutvecklingsmekanism. Ofta är det frågan om olika slag av metaftonymier.

Vid en närmare granskning visar det sig i första halvan av materialet mest röra sig om metaforer med metonymisk grund som vid exemplet **DIADEM** här nedan, där t.ex. användningen i språkprovet från 1849 innebär att en metaforisk och endast tänkt kunglig huvudbonad står i metonymiskt förhållande till den kejserliga makten.

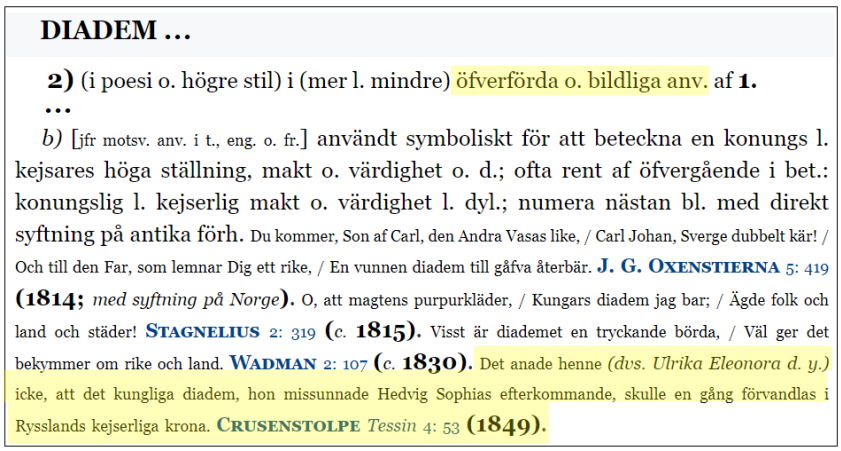

DIADEM …

2) (i poesi o. högre stil) i (mer l. mindre) öfverförda o. bildliga anv. af **1.**

…

b) [jfr motsv. anv. i t., eng. o. fr.] användt symboliskt för att beteckna en konungs l. kejsares höga ställning, makt o. värdighet o. d.; ofta rent af öfvergående i bet.: konungslig l. kejserlig makt o. värdighet l. dyl.; numera nästan bl. med direkt syftning på antika förh. Du kommer, Son af Carl, den Andra Vasas like, / Carl Johan, Sverge dubbelt kär! / Och till den Far, som lemnar Dig ett rike, / En vunnen diadem till gåfva återbär. **J. G. Oxenstierna** 5: 419 **(1814;** *med syftning på Norge*). O, att magtens purpurkläder, / Kungars diadem jag bar; / Ägde folk och land och städer! **Stagnelius** 2: 319 (*c.* **1815).** Visst är diademet en tryckande börda, / Väl ger det bekymmer om rike och land. **Wadman** 2: 107 (*c.* **1830).** Det anade henne *(dvs. Ulrika Eleonora d. y.)* icke, att det kungliga diadem, hon missunnade Hedvig Sophias efterkommande, skulle en gång förvandlas i Rysslands kejserliga krona. **Crusenstolpe** *Tessin* 4: 53 **(1849).**

Figur 90. Metonymiskt utvecklad metafor med dubbla definitionsformler, exemplet **DIADEM**

I andra halvan av materialet utgår metaftonymierna istället från det slag av vanligen personbetecknande metonymier som diskuterats ovan (se avsnitt 5.1.3). I flera sådana fall är det rimligt eller möjligt att tolka den aktuella betydelseutvecklingen (också) som en personifiering. Så är exempelvis fallet vid **VAKEN** (fig. 91). Här går det (åtminstone med god vilja) att uppfatta t.ex. den *kritik* som beskrivs som ”vaken” och ”som slog ned på både kvinnor och män” i språkprovet från 1899 som en metaforiskt tänkt person. Detta slag av tvetydig utvecklingsgång tenderar alltså att förses med flera etiketter i senare delen av materialet. Med tanke på att formeln *överförd* i sig ofta, både i SAOB och i andra ordböcker, används som beteckning för just metaforer blir dock kombinationer som *överförd l. bildl. anv*. tämligen svårtolkad för en oinvigd ordboksanvändare.

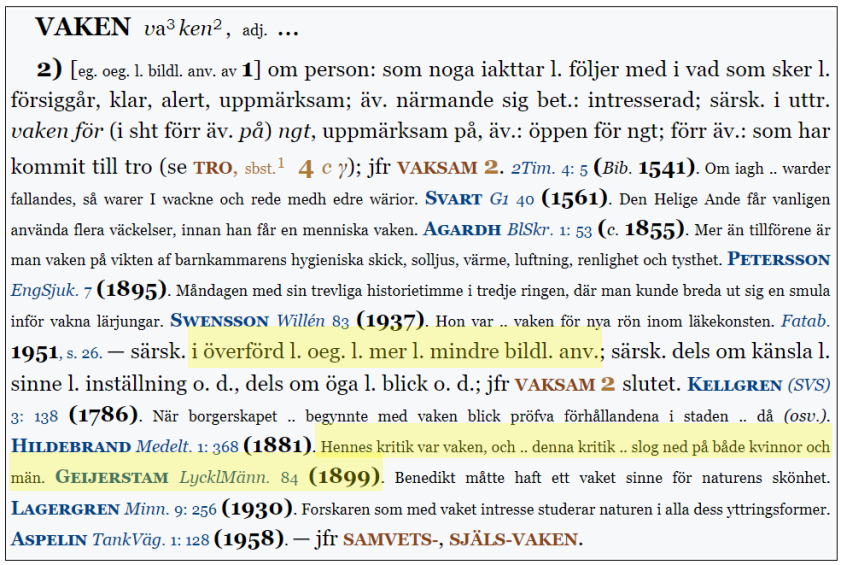

VAKEN *va*[3] *ken*[2], adj. …

2) [eg. oeg. l. bildl. anv. av **1**] om person: som noga iakttar l. följer med i vad som sker l. försiggår, klar, alert, uppmärksam; äv. närmande sig bet.: intresserad; särsk. i uttr. *vaken för* (i sht förr äv. *på*) *ngt*, uppmärksam på, äv.: öppen för ngt; förr äv.: som har kommit till tro (se TRO, sbst.[1] **4** *c γ*); jfr VAKSAM **2**. *2Tim.* 4: 5 (*Bib.* **1541**). Om iagh .. warder fallandes, så warer I wackne och rede medh edre wärior. SVART *G1* 40 (**1561**). Den Helige Ande får vanligen använda flera väckelser, innan han får en menniska vaken. AGARDH *BlSkr.* 1: 53 (*c.* **1855**). Mer än tillförene är man vaken på vikten af barnkammarens hygieniska skick, solljus, värme, luftning, renlighet och tysthet. PETERSSON *EngSjuk.* 7 (**1895**). Måndagen med sin trevliga historietimme i tredje ringen, där man kunde breda ut sig en smula inför vakna lärjungar. SWENSSON *Willén* 83 (**1937**). Hon var .. vaken för nya rön inom läkekonsten. *Fatab.* **1951**, s. 26. — särsk. i överförd l. oeg. l. mer l. mindre bildl. anv.; särsk. dels om känsla l. sinne l. inställning o. d., dels om öga l. blick o. d.; jfr VAKSAM **2** slutet. KELLGREN *(SVS)* 3: 138 (**1786**). När borgerskapet .. begynnte med vaken blick pröfva förhållandena i staden .. då *(osv.)*. HILDEBRAND *Medelt.* 1: 368 (**1881**). Hennes kritik var vaken, och .. denna kritik .. slog ned på både kvinnor och män. GEIJERSTAM *LycklMänn.* 84 (**1899**). Benedikt måtte haft ett vaket sinne för naturens skönhet. LAGERGREN *Minn.* 9: 256 (**1930**). Forskaren som med vaket intresse studerar naturen i alla dess yttringsformer. ASPELIN *TankVäg.* 1: 128 (**1958**). — jfr SAMVETS-, SJÄLS-VAKEN.

Figur 91. Metonymi eller metafor (personifiering) med flera definitionsformler i kombination, exemplet **VAKEN**

Vid en jämförelse med de bildliga och oegentliga användningarna (i avsnitt 5.4.1–2) verkar abstraktionsgraden inte lika avgörande för om överförd användning modifieras/kombineras. Som nämndes ovan modifieras eller kombineras formeln *överförd anv*. med andra formler vid 60 tillfällen. 33 av dessa 60 (dvs. 55 %) utgörs av metaforiska mappningar mellan mål- och källdomäner med likartad abstraktionsgrad – dvs. det är nästan lika vanligt att inte förse sådan användning med modifierad/kombinerad formel. En jämförelse över tid (se diagrammet i fig. 92 nedan) visar att företeelsen dessutom sjunker i andel, från 62 % (18/29) under period 1 och 2 till 48 % (15/31) under period 3 och 4. Som nämnts tidigare finns det dock luckor i materialet för de överförda användningarna under period 2, vilket gör utvecklingen över tid svår att bedöma.

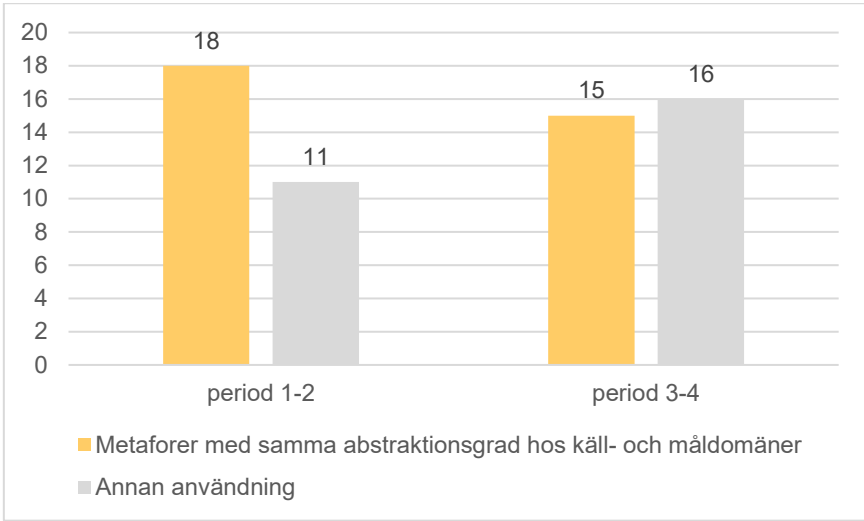

Figur 92. Utveckling över tid: kombinerad/modifierad formel såsom beteckning för metaforiska instantieringar med samma abstraktionsnivå hos käll- och måldomän – *överförd anv*.

5.4.4 *Utvidgad anv.*

Av de påträffade 329 förekomsterna av formeln *utvidgad anv*. är 105 modifierade eller kombinerade med andra formler. Även här är kombinationer med formeln *bildl*. det mest frekventa:

Tabell 26. Lista över enskilda formelförekomster – *utvidgad anv*.

FORMLER	**ANTAL**
i utvidgad anv./utvidgat	224
i utvidgad l. bildl. anv.	52
i ngt utvidgad anv.	18
i utvidgad l. oeg. anv.	13
i utvidgad l. mer l. mindre bildl. anv.	8
i utvidgad l. överförd anv.	2
i mer l. mindre utvidgad anv.	2
i utvidgad anv.med förbleknad l försvagad bet	2
i mer l mindre utvidgad l bildl anv	1
i utvidgad l oegentlig l mer l mindre bildl anv	1
i allmännare l oegentlige l utvidgad anv	1
i ngt utvidgad, mer l mindre bildl anv	1
i speciellare l. utvidgad l mer l mindre bildl anv	1
i fackspr. Nyttjade specialbet l. i utvidgad anv.	1
i pregnant l. utvidgad anv.	1
i utvidgad o. mera obestämd anv.	1
TOTALT:	**329**

Som framkom i avsnitt 5.1.4 betecknar formeln *utvidgad anv*. vid 104 av 300 undersökta fall flera semantiska processer än en (se tabell 19 där). 51 av dessa 104 (dvs. 49 %) är försedda med modifierad/kombinerad formel. Mellan den första halvan av materialet, period 1–2, och den andra halvan, period 3–4, ökar tendensen att förse sådana multipla betydelseutvecklingsmekanismer med modifierad/kombinerad formel från 36 % (16/44) till 58 % (35/60). Utvecklingen illustreras i figur 93 här nedan.

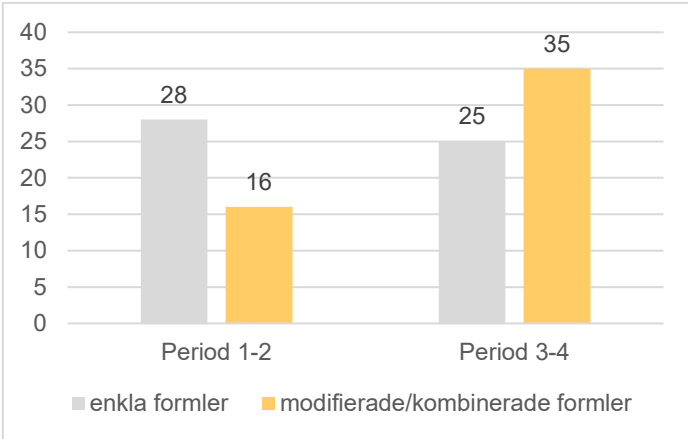

Figur 93. Utveckling över tid: enkel eller kombinerad/modifierad formel för *utvidgad anv*. som inbegriper mer än en semantisk process

Bland dessa användningar rör det ofta sig om kombinationer av eller gränsfall mellan antingen metafor och generalisering eller metafor och metonymi (jfr avsnitt 5.1.4). Det senare slaget har ökat tydligt över tid: 4 av 20 metaftonymier med kombinerad formel påträffas under period 1–2, men 16 av 20 under period 3–4.

En relativt stor grupp av de undersökta utvidgade användningarna utgörs av den (enbart) modifierade (och inte kombinerade) etiketten *i ngt utvidgad anv*. (totalt 18 förekomster). Dessa betecknar vanligen endast en semantisk process och oftast handlar det om generalisering, som vid exemplet **CENSUR** nedan. De kombinerade formler som inte involverar flera olika processer betecknar vanligen (ren metaforik) som i fallet **VACCINERA**:

CENSUR …

2) [jfr motsv. anv. i t., eng. o. fr.] granskning som ngn myndighet underkastar skrift, innan den får tryckas (l. spridas), l. teaterstycke, innan det får offentligen uppföras (jfr *anm.* nedan); äfv. om det förh., att en skrift osv. före utgifningen osv. måste underkastas granskning af offentlig myndighet. *Preventiv censur.* **Benzelstjerna** *Censorsjournal* IV (*cit. fr.* **1624**). Mycket miszbruk föröfwas med Tryckerierne .., i det under tiden saker upläggias och utgå utan någon föregången Censur. **Stiernman** *Com.* 4: 600 **(1684).** Detta värk emottog jag ej til Censur utan allenast til igenomläsande, helst som en del deraf .. var af Prof*(essor)* Pet. Ullén, såsom Decanus, redan öfversedd och underskrifven. **Benzelstjerna** *Censorsjournal* 274 **(1745)**; jfr *d.* All Censur är en Myndighet utan gräns, en Makt utan Controll. **Thorild** 2: 170 **(1786).** Nu ville han *(dvs. kronprinsen)* hafva censur införd för alla skrifter under 100 sidor. **Trolle-Wachtmeister** 2: 116 **(1815).** Rikets nu församlade Ständer, som ansett införandet af censur å de stycken, hvilka uppföras å enskilda theatrar .. vara både nyttigt och af behofvet påkalladt. *SFS* **1835,** nr 27, s. 4. **Rydin** *Yttr.-frihet* 169 **(1859).** Någon censur, d. v. s. föregående granskning af regeringen eller dess tjänstemän, fordras .. icke .. före en skrifts tryckning. **Aldén** *Medb.* 1: 89 **(1884, 1896).**

…

d) i ngt utvidgad anv.; jfr **3.** Den ännu qvarstående censuren af akademiska afhandlingar äfvensom af teser eller afhandlingar för lektors- och rektorstjenster samt för pastoralexamen afser ej dessas utgifvande på tryck. **H. L. Rydin** i *NF* 3: 163 **(1878).**

Figur 94. Generalisering etiketterad med den modifierade formeln *i ngt utvidgad anv.*, exemplet **CENSUR**

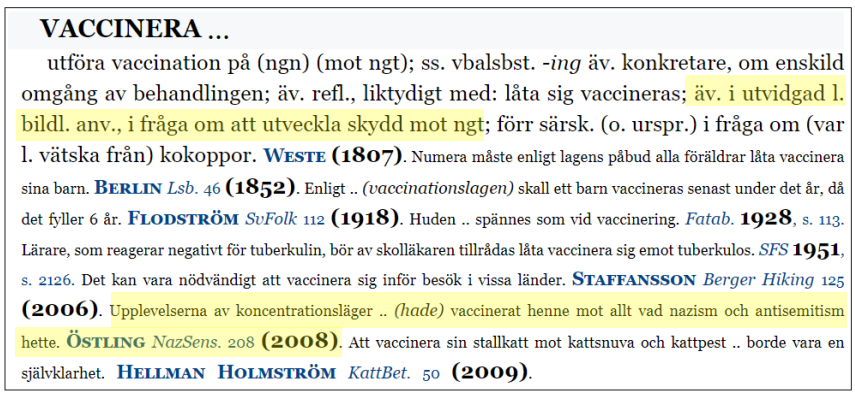

VACCINERA …

utföra vaccination på (ngn) (mot ngt); ss. vbalsbst. *-ing* äv. konkretare, om enskild omgång av behandlingen; äv. refl., liktydigt med: låta sig vaccineras; äv. i utvidgad l. bildl. anv., i fråga om att utveckla skydd mot ngt; förr särsk. (o. urspr.) i fråga om (var l. vätska från) kokoppor. **Weste (1807).** Numera måste enligt lagens påbud alla föräldrar låta vaccinera sina barn. **Berlin** *Lsb.* 46 **(1852).** Enligt .. *(vaccinationslagen)* skall ett barn vaccineras senast under det år, då det fyller 6 år. **Flodström** *SvFolk* 112 **(1918).** Huden .. spännes som vid vaccinering. *Fatab.* **1928**, s. 113. Lärare, som reagerar negativt för tuberkulin, bör av skolläkaren tillrådas låta vaccinera sig emot tuberkulos. *SFS* **1951**, s. 2126. Det kan vara nödvändigt att vaccinera sig inför besök i vissa länder. **Staffansson** *Berger Hiking* 125 **(2006).** Upplevelserna av koncentrationsläger .. *(hade)* vaccinerat henne mot allt vad nazism och antisemitism hette. **Östling** *NazSens.* 208 **(2008).** Att vaccinera sin stallkatt mot kattsnuva och kattpest .. borde vara en självklarhet. **Hellman Holmström** *KattBet.* 50 **(2009).**

Figur 95. Metafor etiketterad med kombination av formler, exemplet **VACCINERA**

Men i fråga om metaforiska användningar som försetts med kombinationer av formler utmärker sig sådana som inbegriper mappningar mellan käll- och måldomäner på samma abstraktionsnivå. Av de 105 modifierade/kombinerade formelförekomster som redovisas i tabell 26 ovan tillhör 67 (dvs. 64 %) denna kategori. Under den senare halvan av materialet, period 3–4, är motsvarande siffra hela 50/61 (dvs. 82 %), att jämföra med 17/44 (39 %) under period 1–2. Utvecklingen över tid (mer än en fördubbling alltså) återges i figur 96 nedan.

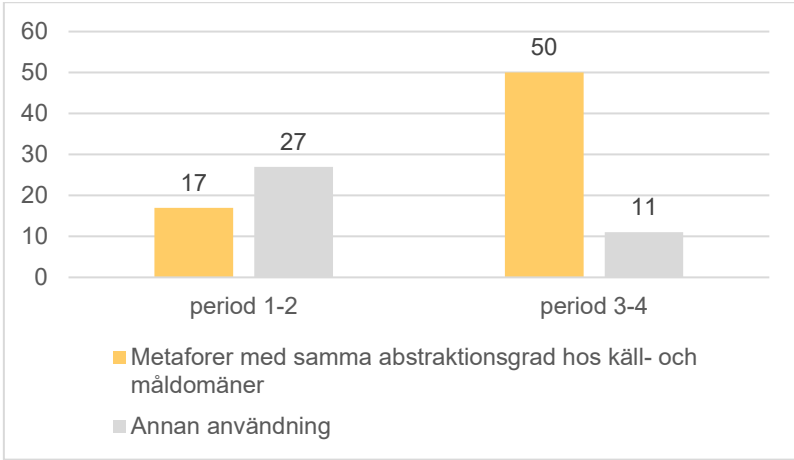

Figur 96. Utveckling över tid: kombinerad/modifierad formel såsom beteckning för metaforiska instantieringar med samma abstraktionsnivå hos käll- och måldomän – *utvidgad anv.*

Ett typiskt exempel i materialet på en metaforisk utvidgad användning vars formel modifierats eller kombinerats med en annan formel utgörs av **VALV** i figur 97 här nedan där det är frågan om metaforisk mappning mellan olika domäner (BYGGNAD och PERSON), men där målet (*kroppsdelen*) inte egentligen kan betraktas som mer abstrakt än källan (*byggnadsdelen*).

VALV …

1) *arkit.* o. *byggn.* om bågformad förbindelse mellan två punkter överspännande mellanrummet mellan två pelare l. en öppning i en mur o. d. (o. som gm sin egen vikt hålls i spänning så att den bär sig själv) …

3) i oeg. l. utvidgad anv., om ngt som liknar l. påminner om valv (i bet. **1** o. **2**) till utseende l. funktion; särsk. om ngt som täcker ngt.

…

b) i fråga om välvning l. hålighet i kroppsdel (särsk. panna l. bröst l. ögonhåla o. d.); särsk. om valvformad struktur i anslutning till hippocampus i hjärnan, fornix cerebri; numera nästan bl. ss. efterled i ssgrna FOT-, GOM-VALV. ROSENSTEIN *Comp.* 238 **(1738)**. Hennes matta ögon hwälfdes hit och dit i sina täcka hwalf. EKELUND *Fielding* 495 **(1765)**. Träffad midt i bröstets hvalf / Han sjönk till aska; himlens dunder bröt hans kraft. *VLitt.* 1: 58 **(1875)**. Aftagas hjärnhemisfärerna ända ned till underkanten af hjärnbalken .. och borttages äfven därunder ett tunt lager, som kallas hvalfvet .. så öppnar man rum, som finnas inuti hjärnans hemisfärer, fyllda med en klar, vattentunn vätska. WRETLIND *Läk.* 9–10: 9 **(1901)**. Ovanför höjde sig pannans valv, hjärnans sköld. Det var en jämförelsevis slät och ganska hög och bred panna. JOHNSON *GrKrilon* 19 **(1941)**. — jfr BRÖST-, HJÄRN-VALV.

Figur 97. Metafor med samma abstraktionsnivå hos käll- och måldomän, etiketterad med kombination av formler, exemplet **VALV**

5.4.5 *Allmännare anv.*

Som redan nämnts är *allmännare anv*. den formel som i lägst utsträckning modifieras eller kombineras med andra formler. I tabell 27 nedan går att utläsa att modifiering/kombination sker vid sammanlagt 22 tillfällen och att olika kombinationer med *bildl*. utgör 10 av dessa.

Tabell 27. Lista över enskilda formelförekomster – *allmännare anv*.

FORMLER	ANTAL
(i) allmännare (anv.)	289
(i) allmännare l. bildl. (anv.)	5
(i) allmännare l. oeg. (anv.)	4
(i) allmännare l. utvidgad (anv.)	4
(i) allmännare l. oeg. l. bildl. (anv.)	2
övergående i allmännare anv.	2
ngt allmännare	1
(i) överförd l. allmännare (anv.)	1
i allmännare l. överförd l. mer l. mindre bildl. anv.	1
i allmännare l. oeg. l. mer l. mindre bildl. anv.	1
bildlig, allmännare, obestämdare o. svagare	1
TOTALT	**311**

Som kan utläsas av tabell 21 i avsnitt 5.1.5 betecknar formeln *allmännare anv*. vid 58 tillfällen av 300 flera semantiska processer än en. 13 av dessa (dvs. 22 %) är etiketterade med modifierade eller kombinerade formler. Vid en jämförelse med övriga undersökta definitionsformler är denna siffra låg, men samtidigt ökar tendensen att förse multipla semantiska processer med modifierade/kombinerade formler kraftigt från materialets första till andra halva. Under period 1–2 är andelen endast 4 % (1/24), men under period 3–4 istället 35 % (12/34), vilket återges i figur 98 nedan.

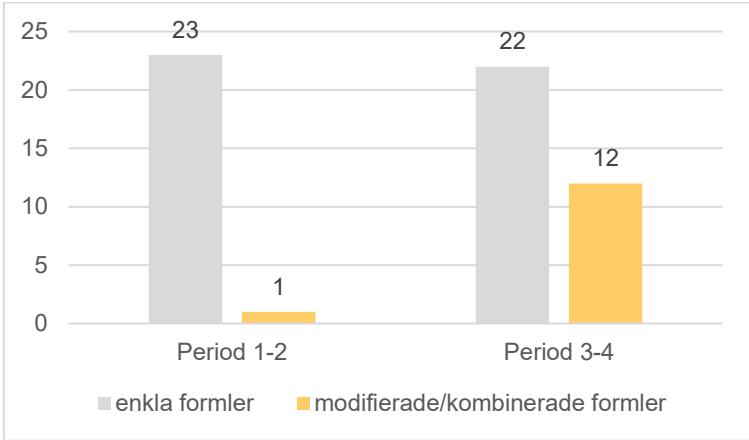

Figur 98. Utveckling över tid: enkel eller kombinerad/modifierad formel för *allmännare anv*. som inbegriper mer än en semantisk process

Liksom var fallet för de utvidgade användningarna rör det sig vid multipla semantiska processer här också vanligen om betydelseutvecklingar som kan tolkas som generalisering och/eller metafor.

Av de 22 allmännare användningar som etiketterats med modifierad eller kombinerad formel utgörs 14 (dvs. 64 %) av metaforer med likartad abstraktionsgrad hos källa och mål. Studeras utvecklingen över tid visar sig en ökning från 33 % (1/3) i första halvan av materialet, till 68 % (13/19) under den andra halvan:

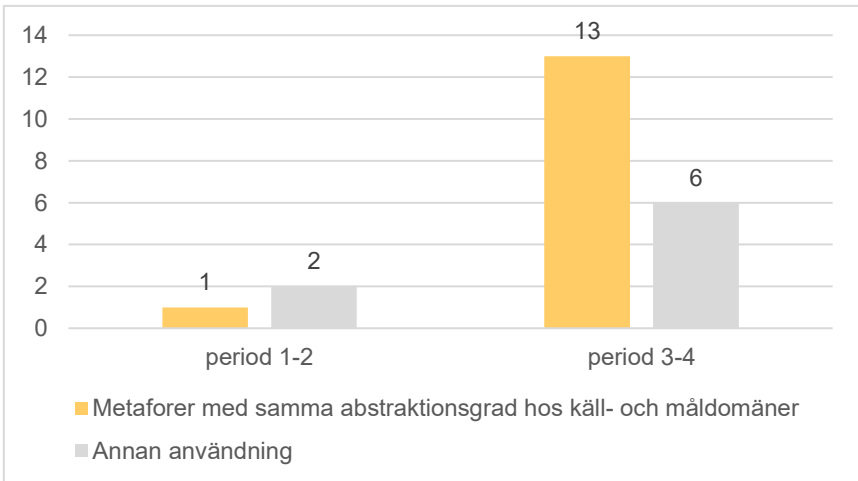

Figur 99. Utveckling över tid: kombinerad/modifierad formel såsom beteckning för metaforiska instantieringar med samma abstraktionsnivå hos käll- och måldomän – *allmännare anv*.

Som nämndes i avsnitt 5.1.5 betecknar formuleringen ”förr äv. allmännare” i SAOB semantisk utveckling från vidare till snävare extension. Vid dylika fall förekommer alltid endast en semantisk process (nämligen just specialisering). Att denna formulering ofta påträffas i materialet kan till viss del förklara varför de allmännare användningarna i betydligt lägre utsträckning än övriga formler har modifierats eller kombinerats med andra.

5.4.6 Sammanfattning

Av föreliggande delstudie kan några övergripande iakttagelser göras. För det första är det på det hela taget vanligt att de undersökta formlerna i ordboken modifieras eller kombineras med andra formler. Detta är dessutom en trend som ökar i materialet över tid.

För det andra – och som en möjlig bakomliggande orsak till den observerade tendensen ovan – kan de kombinerade/modifierade formlerna i materialet ofta föras till en grupp av semantiska förändringar som tangerar olika mekanismer (av slaget metaftonymi), antingen eftersom gränsen är svår att dra mellan en mekanism och en annan, eller för att det faktiskt är frågan om olika parallellt verkande mekanismer. Tendensen att kombinera/modifiera formler kan helt enkelt tolkas som ett tecken på att det är svårt för ordboksredaktörerna att bedöma och beskriva exakt var gränsen går mellan en typ av betydelseutveckling och en annan. Men det verkar inte bara vara frågan om en grumlig analysmetod hos ordboksredaktionen, utan det handlar också om en semantisk verklighet som består av gråzoner – gränserna mellan olika semantiska processer är i själva verket oskarpa.

De flesta av de semantiska gråzoner som försetts med modifierad/kombinerad formel involverar någon form av metaforik. Det handlar ofta om betydelse-utvecklingar på gränsen mellan antingen metafor och metonymi, eller mellan metafor och generalisering. *Oeg. anv*. är den formel som oftast kombineras med andra följt av formeln *bildl*., och just kombinationen *i oeg. l. bildl. anv*. är den mest frekventa i materialet (se tabellerna 23–24 ovan). Gråzonen mellan metaforik och å ena sidan metonymi och å andra sidan generalisering beskrivs också med kombinationer som innehåller formeln *utvidgad anv*. I kombination med *bildl*. verkar formlerna *oeg*. och *utvidgad* således ofta ha ungefär samma funktion, nämligen just att ringa in en sådan gråzon. Även formeln *allmännare* används till viss del på detta sätt, men denna formel kombineras med andra i lägre utsträckning än övriga.

För det tredje verkar det dessutom som att abstraktionsstatus hos måldomänen påverkar valet att förse en betydelseutveckling med kombinerad eller modifierad formel. För de oegentliga och bildliga användningarna är det vanligt att härledda metaforiska betydelser med samma abstraktionsgrad hos målbegreppen som hos källbegreppen etiketteras med formler som på något sätt modifierats eller

kombinerats. Detta förhållande ökar också totalt sett över tid, och i synnerhet för de utvidgade och allmännare användningarna. Tendensen indikerar att just abstraktionsgrad påverkar hur ”bildligt” eller metaforiskt vi uppfattar en viss betydelse. I SAOB verkar metaforer som inte företer tydligt abstraktare måldomän än källdomän, just genom att markeras med modifierade och/eller kombinerade formler som *oeg. l. bildl*. eller *i utvidgad l. mer l. mindre bildl. anv*. osv. utgöra en särskild grupp av metaforer, med relativt sett låg grad av bildlighetsstyrka.

Att utvecklingen i materialet totalt sett går mot allt fler modifieringar eller kombinationer av formler kan ha olika grunder. Möjligen påverkar det faktum att det språkliga material som redaktionen har att beskriva också det har ökat med tiden (jfr avsnitt 2.3.1). En möjlig följd av detta är att det ibland kan lämpa sig för redaktörerna att sammanföra flera olika perifera användningar, som representerar olika förändringstyper, i ett och samma betydelsemoment och under flera olika etiketter, som ett sätt att spara utrymme och möda. Men rimligen har man också utvecklat sin lexikografiska metod efter hand med mer nyanserade semantiska beskrivningar som följd. Problematiskt är dock att denna nyansrikedom blir svår för läsaren att förstå och tolka.

Till sist i detta avsnitt följer en sammanställning av de korstabulerade data som redogjordes för i avsnitt 5.4.1–5.4.5 ovan. I figur 100–101 sammanfattas utvecklingen över tid för samtliga formler i materialet. Först presenteras tendensen för modifierade och/eller kombinerade formler att beteckna fler semantiska processer än en – och här är det tydligt frågan om en ökning för samtliga formler. Därefter presenteras andelen modifierade/kombinerade formler som representerar metaforisk mappning mellan käll- och måldomäner på samma abstraktionsnivå.

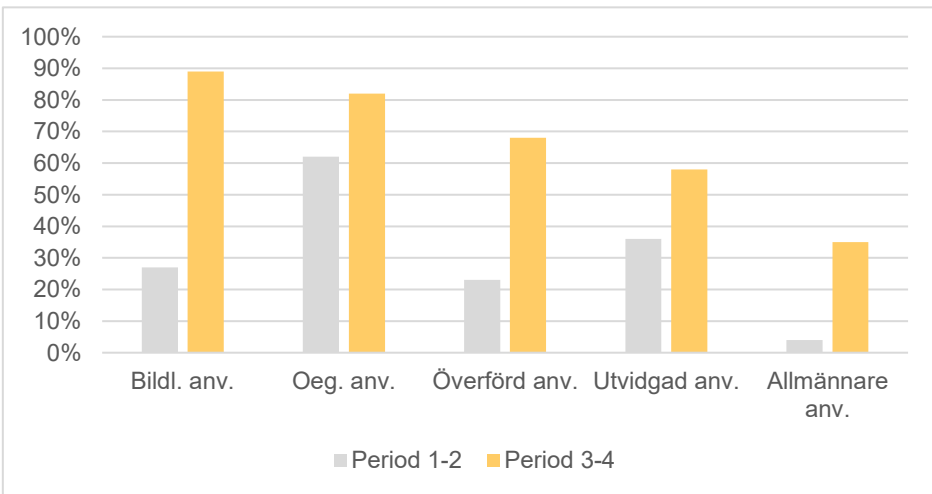

Figur 100. Andel modifierade/kombinerade formler som betecknar flera semantiska processer – utveckling över tid

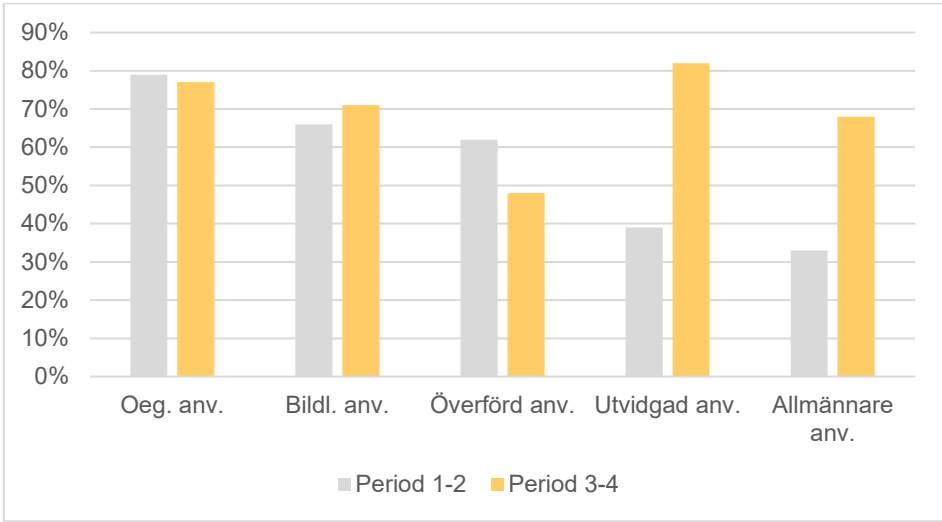

Figur 101. Kombinerade/modifierade formler såsom beteckning för metaforiska instantieringar med samma abstraktionsnivå hos käll- och måldomän – utveckling över tid

Av figur 101 kan utläsas dels att de oegentliga, bildliga och överförda användningarna i materialet redan sedan period 1 och 2 har befunnit sig på en tämligen hög nivå i fråga om modifiering/kombination av formel som beteckning för metafor med likartad abstraktionsnivå hos käll- och måldomäner, dels att de utvidgade och allmännare användningarna företer en tydlig ökning i det här avseendet. För de överförda användningarna, i motsats till de övriga, gäller dock att det är frågan om en avtagande tendens både i antal och andel (jfr avsnitt 5.4.3).

5.5 Ordklass hos de etiketterade betydelseutvecklingarna

I undersökningens sista delstudie har de etiketterade betydelseutvecklingarna i materialet undersökts med avseende på vilka ordklasser de representerar. Varje sökträff på de olika formlerna har för detta ändamål studerats i sin aktuella artikel.

Normalt sett representerar varje artikel i SAOB en enda ordklass. Men i ordboken förekommer även artiklar där ord som tillhör mer än en ordklass beskrivs. Så är exempelvis fallet i artikeln **TABLÅ**, där ordet både beskrivs som ett substantiv och en interjektion:

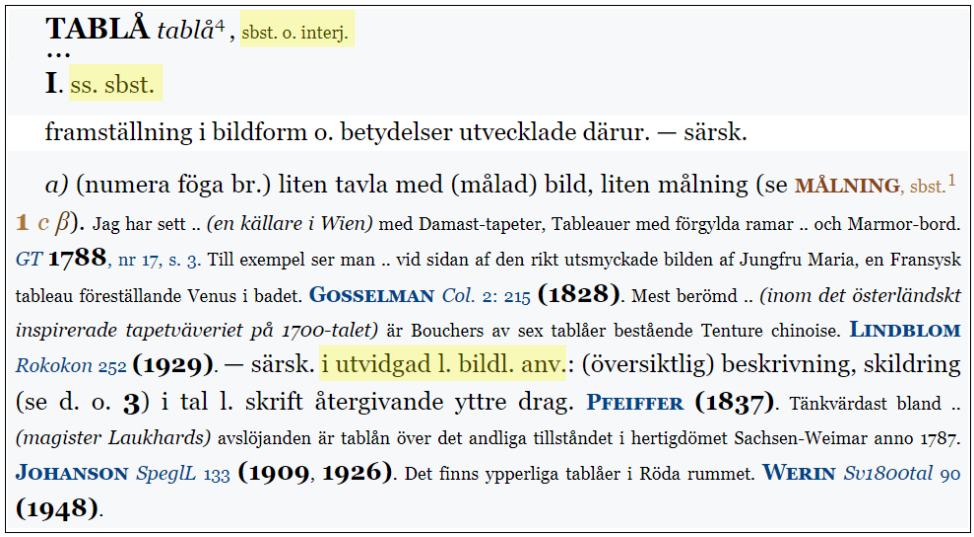

TABLÅ *tablå*[4] , sbst. o. interj.

…

I. ss. sbst.

framställning i bildform o. betydelser utvecklade därur. — särsk.

a) (numera föga br.) liten tavla med (målad) bild, liten målning (se **MÅLNING**, sbst.[1] **1** *c β*). Jag har sett .. *(en källare i Wien)* med Damast-tapeter, Tableauer med förgylda ramar .. och Marmor-bord. *GT* **1788**, nr 17, s. 3. Till exempel ser man .. vid sidan af den rikt utsmyckade bilden af Jungfru Maria, en Fransysk tableau föreställande Venus i badet. **GOSSELMAN** *Col.* 2: 215 **(1828)**. Mest berömd .. *(inom det österländskt inspirerade tapetväveriet på 1700-talet)* är Bouchers av sex tablåer bestående Tenture chinoise. **LINDBLOM** *Rokokon* 252 **(1929)**. — särsk. i utvidgad l. bildl. anv.: (översiktlig) beskrivning, skildring (se d. o. **3**) i tal l. skrift återgivande yttre drag. **PFEIFFER (1837)**. Tänkvärdast bland .. *(magister Laukhards)* avslöjanden är tablån över det andliga tillståndet i hertigdömet Sachsen-Weimar anno 1787. **JOHANSON** *SpeglL* 133 **(1909, 1926)**. Det finns ypperliga tablåer i Röda rummet. **WERIN** *Sv1800tal* 90 **(1948)**.

Figur 102. Ordboksartikel som behandlar flera ordklasser, exemplet **TABLÅ**

I dylika fall har enbart ordklass hos den aktuella etiketterade betydelseförändringen registrerats. Eftersom den utvidgade eller bildliga användning hos ordet *tablå* som analyseras i delundersökningen återfinns under den avdelning inom ordboksartikeln som beskriver ordets substantiviska användning (dvs. moment I), har den just förts till kategorin substantiv. I enstaka fall kan den härledda betydelsen dock i sig föras till två olika ordklasser, som vid exemplet **NÄRA** här nedan, som påträffas i materialet till formeln *oeg.* och där användningen explicit både betecknas som adverbiell (i moment **4** d α) och adjektivisk (**4** d β). Vid sammanräkningen har sådana dubbla ordklasstillhörigheter följdriktigt också kategoriserats dubbelt. Totalt sett har 4 sådana dubbelkategoriseringar gjorts: vid 3 tillfällen för de oegentliga användningarna och vid 1 tillfälle för de överförda (se vidare i tabell 28 nedan).

NÄRA *nä*³ *ra*² l. *næ*³ *ra*², adv. o. oböjl. adj.

…

4) för att beteckna en mer l. mindre direkt l. intim relation l. kontakt o. d. (jfr **3** *d*).

…

d) (numera bl. mera tillf.) i allmännare l. överförd anv., för att beteckna att ngt har en mer l. mindre intim karaktär, sträcker sig till detaljerna av ngt, är noggrant o. d.

α) i adverbiell anv.: i detalj, noga, väl o. d. Efter ni då vil utforska mig så nära — så måste jag tilstå det för Er — Jag älskar! **EURÉN** *Kotzebue Cora* 9 **(1794).** Med liten öfning lärer man sig inse temmeligen nära huru lång tid blir nödig för erhållandet af den gula färgen *(på fotografiplåten). Daguerre* 11 **(1839).** Man räknade inte nära: kusiners kusiner, släkt till släkten, vänner från vägen, fästmön för en dag, alla slank med. **NILSSON** *BombiNick* 140 **(1946).**

β) i attributiv anv.

α') om kännedom: intim, noggrann. En nära och noga kännedom af Remonstranternas och Armenianernas tros-bekännelse. **WALLQUIST** *EcclSaml.* 1—4: 133 **(1788).** …

Figur 103. Ordboksartikel som behandlar flera ordklasser, exemplet **NÄRA**

Det bör också påpekas att ordklass inte är explicit angivet hos varje ord i SAOB. Regelmässigt anges ordklass för huvudord (nästingångslemman) och avledningar i ramsa, men inte för särskilda förbindelser (partikelverb) eller sammansättningar.[69] Motivet bakom detta system stavas platsbesparing: varje sammansättnings efterled beskrivs (eller kommer att beskrivas) som simplex i ordboken och ordklass-uppgiften behöver därför inte upprepas. Av samma skäl behöver inte varje särskild förbindelse en egen ordklassuppgift – det rör sig ju i samtliga fall om verb. I den aktuella delundersökningen har ordklass emellertid noterats även för sådana artiklar som saknar explicit angiven uppgift. Därmed har exempelvis sammansättningen **VARU-BETECKNING** bland de utvidgade användningarna registrerats som ett substantiv, **GADD-LÖS** hos de bildliga användningarna som ett adjektiv, **MAGNETISERA BORT** bland de oegentliga användningarna som ett verb osv.

Av de etiketterade betydelser som har analyserats i materialet totalt sett har följande åtta ordklasser påträffats: substantiv, verb, adjektiv, preposition, adverb, pronomen, prefix och interjektion. Hur dessa fördelar sig i materialet kan utläsas i tabell 28 nedan.

[69] Vid homografa sammansättningar anges dock explicit ordklass. Även participiella adjektiv, av slaget: **STOFT-BEMÄNGD**, p. adj., har i regel utsatt ordklass. I undersökningen har detta senare slag förts till den överordnade kategorin adjektiv.

Tabell 28. Fördelning av etiketterade användningar per ordklass, i relation till ordklassernas totala fördelning i SAOB

Ordklass	*Utvidgad anv.* % (Antal)	*Allmännare anv.* % (Antal)	*Bildl. anv.* % (Antal)	*Oeg. anv.* % (Antal)	*Överförd anv.* % (Antal)	Ordklasser totalt i SAOB % (Antal)
Substantiv	64,5 (194)	64 (193)	64 (192)	56 (169)	33 (88)	60,8 (32 509)
Verb	25,5 (77)	20 (60)	21 (64)	26,5 (81)	25 (68)	20,5 (10 940)
Adjektiv	7,5 (22)	13 (39)	13 (39)	10,5 (32)	40 (107)	15 (7 987)
Preposition	1,5 (4)	0,5 (1)	1 (3)	2,5 (7)	0 (0)	0,7 (372)
Adverb	0,5 (2)	1 (3)	0,5 (1)	3,5 (11)	1 (3)	2,1 (1 137)
Pronomen	0 (0)	1 (3)	0,5 (1)	1 (3)	0,5 (1)	0,1 (65)
Prefix	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0,5 (1)	0,1 (42)
Interjektion	0,5 (1)	0,5 (1)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0,7 (375)
TOTALT	**100 (300)**	**100 (300)**	**100 (300)**	**100 (303)**	**100 (268)**	**100 (53 427)**

Mot bakgrund av vad som har sagts tidigare i avhandlingen (se t.ex. avsnitt 3.4.5) kunde man vänta sig att de formler som oftast betecknar metaforer och metonymier i hög grad utgörs av substantiv. Detta verkar också vara en riktig slutsats, åtminstone i fråga om bildliga och oegentliga användningar, som trots att de företer en spridning över olika ordklasser i störst utsträckning utgörs av just substantiv, följt av verb och adjektiv. Men det samma gäller både de utvidgade och allmännare användningarna, och för att ha ett yttre referensvärde att förhålla sig till kan fördelningen i det analyserade materialet jämföras med hur fördelningen mellan ordklasser totalt sett i SAOB ser ut. Detta referensvärde anges i kolumnen längst till höger i tabellen. Uppgifterna togs fram i oktober 2021 av SAOB-redaktionens dåvarande it-ansvarige, Erik Bäckerud. De avser ord i det alfabetiska spannet mellan **A** och **ÅVÄXT**. Det ska understrykas att dessa ordklassuppgifter gäller artiklar i ordboken som har explicit angiven ordklass (med andra ord, sammansättningar och särskilda förbindelser är i regel inte inräknade där, vilket troligen innebär att andelen substantiv och verb här underskattas något).

Referensvärdena kan för övrigt sägas ha ett egenvärde i sig i fråga om hur ord i språket fördelar sig i olika ordklasser. Värt att notera är alltså att av de drygt 50 000 ord i ordboken som har en explicit ordklassbeteckning ser förhållandet ut som följer för de tre största kategorierna: 3/5 utgörs av substantiv, 1/5 av verb och drygt 1/7 av adjektiv (jfr dock vad som sägs om adjektiv och adverbiella användningar längre ned).

Vid en jämförelse med de framtagna referensvärdena verkar den metaforik eller metaftonymi som kommer till uttryck i ordboken, och som etiketterats i materialet såsom i första hand *bildl*. eller *oeg*., inte uteslutande vara ett substantivfenomen. Snarare tycks det vara något som är mer eller mindre oberoende av ordklass – och detta verkar för övrigt gälla all etiketterad betydelseutveckling som har undersökts. Proportionerna mellan ordklassernas fördelning totalt sett i ordboken är nämligen i flera avseenden i hög grad motsvarande dem som gäller för de olika formlerna

(*överförd anv*. här undantaget, mer om denna formel nedan). Samtliga har en andel substantiv omkring 60 %, verb runt 20 % och adjektiv 10–15 % – alltså helt i linje med fördelningen totalt.

Som nämndes ovan sticker formeln *överförd anv*. ut lite i förhållande till övriga formler. Den största kategorin för denna formel utgörs nämligen inte av substantiv utan av adjektiv (40 %), och bland verben finns dessutom ett stort antal participer i mer eller mindre adjektivisk användning (närmare bestämt 25 stycken). Detta hänger förstås ihop med att denna formel är den som tydligast regleras i handböckerna och att formeln där uttryckligen rekommenderas just för adjektiv (se avsnitt 5.1.3). Att rekommendationen fått tydligt genomslag visar sig också i att en klar majoritet av adjektiven återfinns i den andra halvan av materialet (86/107 adjektiv påträffas under period 3 o. 4).

Vidare bör ordbokens generella hantering av adverb kommenteras något. För i SAOB, liksom i många andra ordböcker, utgör ett adjektivavlett adverb ofta en del av en adjektivartikel. Vid dylika arrangemang redovisas enbart rent formella ändelseuppgifter och säregna adverbiella semantiska drag uppmärksammas inte särskilt. Det här innebär att bildliga, oegentliga, utvidgade osv. användningar av adverb relativt sällan presenteras separat, liksom för övrigt alltså adverbiell betydelse över huvud taget. Detta faktum är en förklaring till låga frekvenser av adverb i samtliga kolumner i tabell 28.

Tabellen visar även att de olika formlerna ibland används om prepositioner, pronomen, prefix och interjektioner, och dessa användningar kan också behöva kommenteras ytterligare. Vid både prepositioner (sammanlagt 15 förekomster i artiklarna **ALLTINTILL**, **AV**, **GENOM** och **UNDER**) och pronomen (8 förekomster i artiklarna **DEN**, **DENNE** och **DENNE HÄR**) handlar det nämligen vanligtvis om användningar i större metaforiska eller metaftonymiska konstruktioner (preposition + rektion, respektive pronomen + substantiviskt huvudord). Formeln syftar alltså inte enbart på användningen av det enskilda ordet som behandlas i den aktuella artikeln, utan på hela det språkliga uttrycket, som i de följande exemplen:

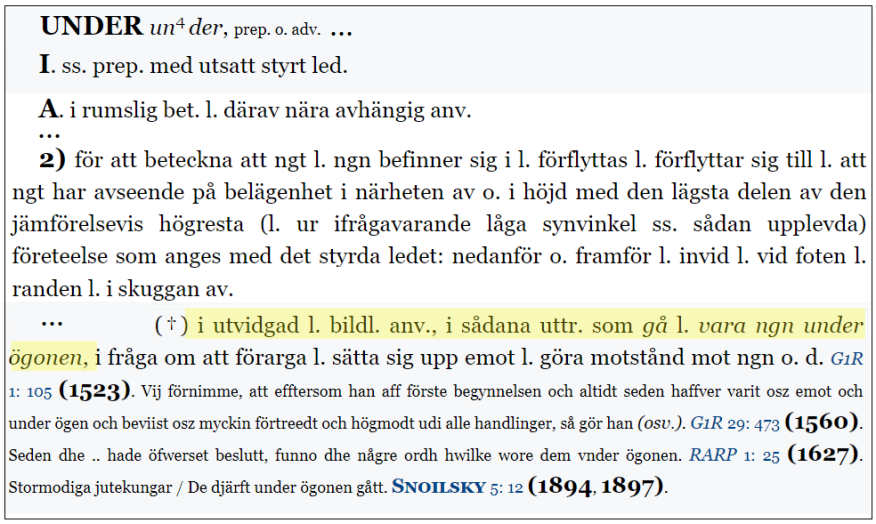

UNDER *un*[4] *der*, prep. o. adv. …

I. ss. prep. med utsatt styrt led.

A. i rumslig bet. l. därav nära avhängig anv.

…

2) för att beteckna att ngt l. ngn befinner sig i l. förflyttas l. förflyttar sig till l. att ngt har avseende på belägenhet i närheten av o. i höjd med den lägsta delen av den jämförelsevis högresta (l. ur ifrågavarande låga synvinkel ss. sådan upplevda) företeelse som anges med det styrda ledet: nedanför o. framför l. invid l. vid foten l. randen l. i skuggan av.

… (†) i utvidgad l. bildl. anv., i sådana uttr. som *gå* l. *vara ngn under ögonen*, i fråga om att förarga l. sätta sig upp emot l. göra motstånd mot ngn o. d. *G1R* 1: 105 **(1523)**. Vij förnimme, att efftersom han aff förste begynnelsen och altidt seden haffver varit osz emot och under ögen och beviist osz myckin förtreedt och högmodt udi alle handlinger, så gör han *(osv.)*. *G1R* 29: 473 **(1560)**. Seden dhe .. hade öfwerset beslutt, funno dhe några ordh hwilke wore dem vnder ögonen. *RARP* 1: 25 **(1627)**. Stormodiga jutekungar / De djärft under ögonen gått. **SNOILSKY** 5: 12 **(1894, 1897)**.

Figur 104. Utvidgad el. bildlig användning av preposition, exemplet **UNDER**

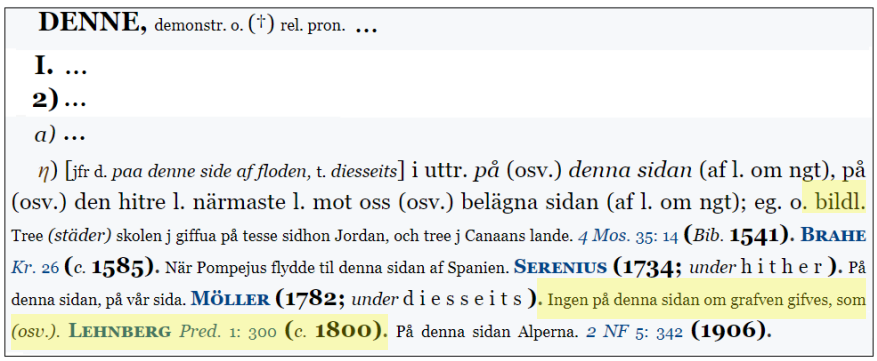

DENNE, demonstr. o. (†) rel. pron. …

I. …

2) …

a) …

η) [jfr d. *paa denne side af floden*, t. *diesseits*] i uttr. *på* (osv.) *denna sidan* (af l. om ngt), på (osv.) den hitre l. närmaste l. mot oss (osv.) belägna sidan (af l. om ngt); eg. o. bildl. Tree *(städer)* skolen j giffua på tesse sidhon Jordan, och tree j Canaans lande. *4 Mos.* 35: 14 **(*Bib.* 1541)**. **BRAHE** *Kr.* 26 **(*c.* 1585)**. När Pompejus flydde til denna sidan af Spanien. **SERENIUS (1734;** *under* h i t h e r **)**. På denna sidan, på vår sida. **MÖLLER (1782;** *under* d i e s s e i t s **)**. Ingen på denna sidan om grafven gifves, som *(osv.)*. **LEHNBERG** *Pred.* 1: 300 **(*c.* 1800)**. På denna sidan Alperna. *2 NF* 5: 342 **(1906)**.

Figur 105. Bildlig användning av pronomen, exemplet **DENNE**

Också vid de andra förekommande ordklasserna i materialet uppträder den här typen av beskrivning som rör hela syntagmer eller konstruktioner. Ofta markeras sådan användning som vid verbet **VADA**, nedan, med formuleringen ”i … bildl. anv., i uttr. … ”. Detsamma gäller prefixet **RETRO-** och interjektionen **PAFF**: formlerna tar sikte på en betydelseutveckling som gäller det aktuella ordet i kombination med andra ord.

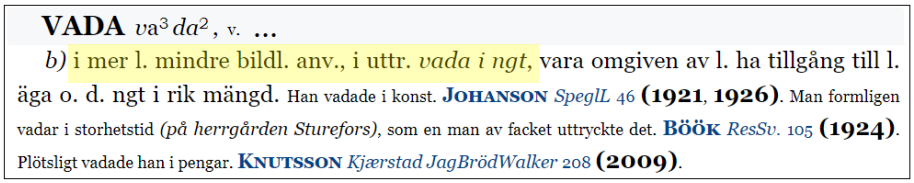

VADA *va*[3] *da*[2], v. …

b) i mer l. mindre bildl. anv., i uttr. *vada i ngt,* vara omgiven av l. ha tillgång till l. äga o. d. ngt i rik mängd. Han vadade i konst. **JOHANSON** *SpeglL* 46 **(1921, 1926)**. Man formligen vadar i storhetstid *(på herrgården Sturefors),* som en man av facket uttryckte det. **BÖÖK** *ResSv.* 105 **(1924)**. Plötsligt vadade han i pengar. **KNUTSSON** *Kjærstad JagBrödWalker* 208 **(2009)**.

Figur 106. Hel konstruktion i bildlig användning, exemplet **VADA**

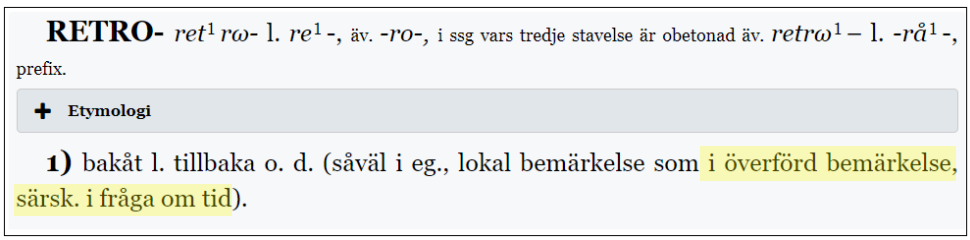

RETRO- *ret*[1] *rω-* l. *re*[1] *-*, äv. *-ro-*, i ssg vars tredje stavelse är obetonad äv. *retrω*[1] – l. *-rå*[1] *-*, prefix.

✚ **Etymologi**

1) bakåt l. tillbaka o. d. (såväl i eg., lokal bemärkelse som i överförd bemärkelse, särsk. i fråga om tid).

Figur 107. Hel konstruktion (prefix + efterled) i överförd. användning, exemplet **RETRO-**

PAFF *paf*[4], interj.

✚ **Etymologi**

1) återgivande ett knallande l. smällande (äv. puffande) ljud; särsk. återgivande knall av skjutvapen; äv. i uttr. *piff paff (puff)*; äv. substantiverat. Canoners puff ok paff. **SCOLUMBUS** *Vitt.* 96 (c. **1670**); jfr **PAFF**, sbst.[1] **DALIN** *Vitt.* 4: 130 **(1740:** piff, paff**)**. Paff! nu blåste gamle Musulmannen / Ut ett rökmoln. **NICANDER** 1: 132 **(1832)**. Paff, kom en kula åter och flög hän / Rakt genom porten mellan gubbens knän. **RUNEBERG** 5: 54 **(1860)**. Piff paff puff. **LUNDELL** 219 **(1893)**. **KRUSENSTJERNA** *Fatt.* 4: 121 **(1938)**. särsk. (tillf.) i utvidgad anv., i uttr. *det blir paff,* det brakar löst l. blir bråk av o. d.; jfr **PAFF**, sbst.[1] Kom inte med häradshövdingen, för då blir det paff. **BERGMAN** *Mark.* 119 **(1919)**.

Figur 108. Hel konstruktion i utvidgad. användning, exemplet **PAFF**

Vid några tillfällen anges explicit att formeln tar sikte på hela uttrycket och inte bara det aktuella uppslagsordet, så t.ex. i beskrivningen av **RUM**, adjektiv. Beskrivningar av detta slag påträffas enbart med formeln *bildl.*, dvs. inga förekomster av formuleringar som ”i oeg. uttr.” eller ”uttr. i utvidgad anv.” förekommer i materialet.

RUM *rum*[4], adj. …

9) *sjöt.* i fråga om vindförhållanden.

…

c) (enst.) i det bildl. uttr. *rum i storseglet,* om kvinna: som mer l. mindre liknar ett skepp som seglar med rum vind (med tanke på att hon ”seglar fram” majestätiskt l. har en svällande barm l. dyl.). En trotjänarinna hade .. *(sjökaptenens far),* rum i storseglet och ett riktigt naturbarn. **HEIDENSTAM** *Skog.* 232 **(1904).**

Figur 109. Explicit angivet bildligt uttryck, exemplet **RUM**, adj.

Ibland anspelar definitionstexten mer explicit på mönster som avser den bakomliggande mentala föreställningen. I materialet påträffas sådana formuleringar som i exemplen **GALLA**, **GAS** och **SKÅDESPELAR-BANA** där själva tanken bakom den metaforiska eller metonymiska användningen uttryckligen förklaras:

GALLA *gal*[3] *a*[2], sbst.[2], r. l. f.;

…

4) bildl.

a) (i sht i vitter stil) med tanke på gallan ss. upphov till vrede o. liknande affekter (jfr **1** *b*) l. ss. ett gift (jfr **3** *a*); övergående i bet.: vrede, ilska, harm, förtrytelse, ondska, hat, avund o. d.; numera huvudsakligen i vissa förb. ss. *utösa* l. *uttömma* l. *utgjuta sin galla över (ngn); gallan sjuder (över)* l. *kokar (i* l. *hos ngn),* förr äv. *jäser (över)* l. *löper över (för ngn).*

Figur 110. Explicit angiven tankegång vid metaftonymi, exemplet **GALLA**

GAS *ga*[4] *s,* sbst.[1], r. l. m. …

3) [specialanv. av **2**] om för belysning, uppvärmning, motordrift o. dylika praktiska ändamål använd, brännbar gas.

a) …

— särsk. i mer l. mindre oeg. anv. med tanke på det frambragta ljuset, på armaturen, på installationen osv.; ersättande sådana ord som gaslåga, gaskran, gasbelysning. *Stänga, öppna gasen. Skruva upp* l. *ner gasen. Leda in, lägga in gas i huset.*

Figur 111. Explicit angiven tankegång vid metonymi eller ellips, exemplet **GAS**

SKÅDESPELAR-BANA. (ngns) bana (se **bana,** sbst.[1] **1** *g γ*) ss. skådespelare; skådespelaryrke; i sht förr äv. bildl., om ngns levnad(sbana) tänkt ss. teaterföreställning.

Figur 112. Explicit angiven tankegång vid metafor, exemplet **SKÅDESPELAR-BANA**

Värt att notera här är att detta förhållande så gott som uteslutande just gäller metaforer och/eller metonymier och framförallt påträffas ihop med formlerna *bildl.* eller *oeg*. Det är därför talande att de få gånger i materialet som tankemönster omtalas vid generaliseringar – som vid exemplet **GAVEL 2** – så uttrycks istället avsaknaden av en särskild tankestruktur. Denna skillnad i beskrivningen mellan å ena sida metaforer och metonymier och å andra sidan generaliseringar tyder på att tankegången vid mappning mellan olika domäner eller inom olika domänmatriser oftare behöver förklaras för att hjälpa ordboksanvändaren att förstå den, än vad rent domänintern mappning gör.

GAVEL *ga*[4] *vel,* äv.[3 2], sbst.[1] **…**

2) benämning på vardera av de båda kortsidorna på ett hus med inbegrepp av deras vid sadeltak triangelformiga övre partier; oftast i allmännare anv. utan särskild tanke på dessa partier: kortsida, kortvägg.

Figur 113. Explicit angiven tankegång vid generalisering, exemplet **GAVEL 2**

Sammanfattningsvis pekar delundersökningens resultat på att SAOB:s etikettering med de aktuella definitionsformlerna överlag inte är styrd av ordklasstillhörighet. (Undantaget här utgörs av formeln *överförd anv*. som i huvudsak betecknar adjektiv (och particip)). Istället matchar de olika formlernas fördelning per ordklass i hög grad den totala ordklassfördelningen i ordboken. Ur detta perspektiv verkar alltså varje ordklass få ungefär samma utrymme proportionellt sett när betydelse-utveckling ska beskrivas och benämnas, vilket kan sägas stå som motvikt till Wellanders (1969) iakttagelse att ordklasser som prepositioner och pronomen ofta är missgynnade när det kommer till semantiska analyser (se avsnitt 3.1.1). Även om de är mer marginella i språkbruket verkar de alltså inte marginaliserade i SAOB, åtminstone inte just i fråga om betydelseutveckling.

Vidare pekar resultaten på att metaforer och metonymier inte exklusivt är substantivfenomen, i motsats till vad som ibland har hävdats (jfr avsnitt 3.4.5). Tvärtom har dessa semantiska processer alltså god representation i flera ordklasser, och dessutom lyfts ofta den bildliga eller oegentliga osv. relationen som föreligger mellan olika ord (från olika ordklasser) fram i ordbokstexten. Beskrivningen i SAOB vittnar därmed om att metaforiska och metonymiska betydelser i ordboken ofta inte kan isoleras till enskilda ordklasser och inte heller till enskilda ord, utan att de istället behöver analyseras som komplex och beskrivas tillsammans som sådana. Detta är i linje med Crofts (1993) tanke om att semantiska processer som metaforik och metonymi kan involvera eller påverka flera lexikala element samtidigt (jfr avsnitt 3.4.5).

Det finns även tendenser i ordboken att beskriva och lyfta fram hur den bakomliggande begreppsbildningen har gått till och hur man som språkbrukare

torde ha tänkt vid en viss betydelseförändring. Sådana explicitgöranden förekommer i huvudsak vid metaforer och metonymier och formlerna *bildl*. och *oeg*. Ordbokens beskrivning är i detta avseende i samklang med den konceptuella metaforteorins tanke om att metaforik och metonymi inte är knutet till formen hos ett enskilt ord eller uttryck, utan snarare till ett större, bakomliggande begrepp.

6. Sammanfattning och slutdiskussion

Avhandlingens undersökningsobjekt är de fem definitionsformlerna *bildl*., *oeg*., *överförd*, *utvidgad* och *allmännare anv*. Dessa har studerats ur olika perspektiv och med skilda metoder. Fem delstudier har genomförts i varje delmaterial. I tur och ordning har semantisk process, abstraktionsgrad, position i mikrostrukturen, modifiering och samförekomst av formler samt ordklasstillhörighet undersökts för varje formel. Syftet med undersökningen har varit tvådelat. Det första delsyftet var att bedöma i vilken utsträckning SAOB:s metod att beskriva och presentera betydelseutveckling är konsekvent genomförd och relevant idag, betraktat ur ett semantikteoretiskt perspektiv. Därför har de olika delundersökningarna tagit sin utgångspunkt i kognitiv semantik och även relaterats till traditionell semantisk teori. Det andra delsyftet var att ringa in vad de lexikografiska redogörelser som kommer till uttryck i ordbokens definitionstext kan lära oss om semantisk förändring och betydelseutvecklingsmekanismer. Ur detta perspektiv har frågan varit om dessa pragmatiskt utvecklade beskrivningar kan komplettera den bild av betydelse-utveckling som ges i den semantiska litteraturen. I det följande diskuteras några av de resultat som presenterades i föregående kapitel, både mot bakgrund av den teori som ligger till grund för avhandlingen och i ljuset av den lexikografiska praktiken och en stundande revidering av SAOB. Diskussionen inleds med en tillbakablick och sammanfattning.

6.1 Vilka betydelser förses med definitionsformler?

En naturlig fråga att ställa sig inledningsvis är vad en etiketterad användning i SAOB egentligen innebär. Vad har de fem definitionsformler som undersökts gemensamt och vad skiljer dem åt? Här nedan sammanfattas först gemensamma mönster och därefter diskuteras de olika formlerna var och en för sig. Som nämndes i avsnittet om material och urval (se avsnitt 4.2) gäller för samtliga fem formler i utgångsläget att de betecknar semasiologiska (jfr dock avsnitt 6.3 nedan), denotativa och innovativa betydelser, och enligt tidigare ordbokchefen Hans Jonssons handbok avser de ”de ifrågavarande användningarnas semantiska eller lexikala karaktär” (Jonsson 1993:51). Efter de genomförda delstudierna kan tilläggas att de härledda betydelser som försetts med formler överlag har en tät koppling till sina respektive

grundbetydelser – de beskrivs oftast inom ramen för, och således med hjälp av, grundbetydelsens överordnade definition. Sällan utgör dessa betydelser egna huvudmoment, och nästan aldrig påträffas de i helt separata artiklar. Varför det ser ut så här kan det finnas olika orsaker till.

Att etiketterade betydelser tydligt relateras till sina grundbetydelser är för det första intuitivt eftersom det i varje fall handlar om en betydelse som utvecklats ur en annan. Men denna relation kan ju (som de relativt få motexemplen visar) explicitgöras även från längre distans i ordboksstrukturen, och rimligtvis föreligger bland de icke-etiketterade betydelserna i ordboken sådana som har utvecklats ur andra, men som alltså av olika anledningar saknar formel. Man kan därför fråga sig varför inte fler betydelser i separata betydelsemoment och separata artiklar etiketteras i SAOB. Svaret är sannolikt att det i hög grad beror på pragmatiska faktorer. Det är inte alltid relevant att explicit beskriva hur det semantiska utvecklingsförloppet har gått till – det kanske ter sig självklart utifrån den uppställda kronologin, eller framgår på annat sätt. Jämför t.ex. hur den met(aft)onymiska betydelsen hos uttrycket *ha taburett hos konungen* beskrivs i artikeln **TABURETT** utan formel (ordet ingår inte i undersökningsmaterialet)[70]:

TABURETT *tab*[1] *uret*[4], sbst.[2] …

1) flyttbar (förhållandevis elegant) sittmöbel utan ryggstöd o. (vanl.) utan karmar, kullerstol.

…

2) om taburett (i bet. **1**) som vid ett hov är förbehållen särskild person o. därur utvecklade bet.

a) (numera bl. i skildring av ä. förh.) om taburett vid hov förbehållen förnäm l. gynnad person, särsk. i uttr. *ha taburett hos konungen* (l. *drottningen*), ha rätt att ceremoniellt umgås med konungen osv.

Figur 114. Metonymiskt utvecklad betydelse utan angiven definitionsformel, exemplet **TABURETT**

En mer motiverad orsak till frånvaro av formel är att det ofta är svårt att avgöra om en betydelse har utvecklats ur en annan, eller om förloppet egentligen var det motsatta. Det kan dessutom vara otydligt vilken typ av process det egentligen var frågan om. Att inte ange ursprung innebär då mindre ställningstagande, och det är mindre problematiskt för betydelser placerade i egna huvudmoment än för sådana som underordnats en annan betydelse. För den senare typen kan formeln ha

[70] Icke-etiketterad användning hamnar alltså utanför avhandlingens huvudfokus. En naturlig fortsättning på undersökningen vore dock just att studera sådan användning med avseende på betydelseutvecklingsmekanismer och relationen till grundbetydelse.

funktionen att motivera varför en vid första anblick avvikande eller udda användning påträffas där den gör.

Nivån av konventionalisering/befästning hos den härledda betydelsen kan också påverka dess position i ordbokens mikrostruktur. Men även om lemmaurvalet är generösare i SAOB än i många andra ordböcker (minimikravet är att ordet ska vara belagt av två av varandra oberoende källor i ordbokens material) så gäller i regel för all användning som beskrivs att den är eller vid någon tid har varit mer eller mindre konventionaliserad. Rent tillfälliga betydelser påträffas därmed sällan i ordboken (konventionaliseringsstatus diskuteras vidare längre ned, se avsnitt 6.4.2).

Vidare har det visat sig att *ordklass* i regel inte är ett avgörande kriterium för om en betydelseutveckling förses med formel i ordboken – på det hela taget motsvarar ordklassfördelningen i materialet över samtliga formler ganska väl fördelningen av ordklasser totalt sett i ordboken. Detta resultat visar att beskrivningen av semantisk förändring i SAOB ägnas lika mycket uppmärksamhet proportionellt sett oavsett om den återfinns hos ett substantiviskt eller t.ex. prepositionellt uppslagsord, vilket blir ett indirekt betyg på stringens och fasthet hos ordbokens beskrivningsmetod. Inte heller är den etiketterade betydelsebeskrivningen låst till att beskriva det aktuella uppslagsordets betydelse i isolation, utan framställningen tar ofta hänsyn till större semantiska begrepp eller betydelser i hela konstruktioner. Resultaten från delstudien om ordklasstillhörighet är i linje med den kognitiva semantikens ideal: betydelseutvecklingsmekanismerna är inte låsta till enskilda ordklasser, och metafor och metonymi är inte uteslutande substantivfenomen (jfr Croft 1993 och avsnitt 3.4.5 ovan). Mekanismerna eller processerna begränsas inte heller av det enskilda ordets ramar, utan kan även ta sikte på komplexare strukturer och större bakomliggande begrepp (jfr Geeraerts 2010a och avsnitt 3.4.1). Resultaten visar också att SAOB:s beskrivning av betydelseförändring med de olika definitionsformlerna motsäger Wellanders (1969) iakttagelse att exempelvis adverb och pronomen ofta utgör bortglömda ordklasser när det kommer till semantisk analys.[71]

Utgångspunkten vid den semantiska analysen var de tre semantiska processerna eller utvecklingsmekanismerna *metafor*, *metonymi* och *generalisering*. Samtliga av dessa (och några till) återfinns i materialet för varje formel, men hur fördelningen sinsemellan ser ut skiljer sig åt från formel till formel. Det är alltså inte på något sätt frågan om ett 1:1-förhållande mellan semantisk process och formel, utan varje formel har sin semantiska fördelningsprofil. Mer om hur dessa skillnader sinsemellan ser ut följer längre ned.

Vanligen står varje formel som ensam etikett för den omskrivna betydelseutvecklingen, men påfallande ofta modifieras formeln eller kombineras med andra.

[71] Wellander (1969) tar även upp prepositioner. De senaste decenniernas fokus inom den kognitiva semantiken på just prepositioner måste dock sägas ha medfört att denna ordklass knappast längre kan betraktas som bortglömd inom semantiken. Jfr t.ex. Lakoff 1987, Cuyckens 1991, Langacker 1999, Tyler & Evans 2003 och på svenskt material Ekberg 1995, Strzelecka 1999, 2001, 2003 och Johansson Falck 2014.

Detta är också en tendens som ökar över tid. Kombinerad/modifierad formel i undersökningsmaterialet sammanfaller ofta med att betydelseförändringen som beskrivs utgörs av flera semantiska processer i kombination eller med att det är svårt att avgöra om det är den ena eller andra processen som är involverad (mer om detta i avsnitt 6.2).

Etiketterade användningar i SAOB kan både beteckna härledda användningar som är mera abstrakta än sina grundbetydelser och sådana där abstraktionsgraden bedöms vara densamma hos källan och målet. Det finns däremot skillnader här mellan vilka formler som används för vad. Det verkar alltså finnas samband mellan abstraktionsgrad och val av formel. Hur de olika formlerna skiljer sig åt sammanfattas kort här nedan.

6.1.1 *Bildl. anv.*

De bildliga användningarna inbegriper i nästan samtliga fall metaforik. Relativt ofta är även metonymi involverat, och ibland betecknar formeln betydelseutvecklingar som också kan tolkas som generaliseringar. Vanligast är att bildliga användningar innebär mappning till abstraktare måldomän, men nästan lika ofta sker mappning mellan två domäner med motsvarande abstraktionsnivå. Det är i strid med hur metaforer normalt sett karakteriseras, och den definition som Kövecses (2016) anger som standard för konceptuella metaforer (se avsnitt 3.4.1 ovan). Möjligen kan detta resultat tolkas som att det undersökta materialet inte är representativt för metaforer i stort och att bara vissa typer av metaforer förses med etiketten *bildl*. Men ännu troligare kan resultatet ses som ett nyanserande bidrag till diskussionen av metaforer: de tydligaste exemplen på domänextern mappning utgörs av fall där källa och mål har olika abstraktionsgrad, men i praktiken sker metaforisk mappning nästan lika ofta mellan domäner på samma abstraktionsnivå.

Av de resultat av avhandlingens undersökning som har diskuterats hittills i kapitel 6 finns en talande kontrast mellan å ena sidan de principer som diskuteras och exemplifieras i den semantikteoretiska litteraturen och å andra sidan de autentiska språkliga uttryck som återges och beskrivs i SAOB. Typexempel i litteraturen utgörs av substantiv som metaforiskt projiceras till abstraktare domäner. Dessa är förstås åskådliga och tydliga och lätta att föra resonemang kring, men de är alltså inte nödvändigtvis helt distributivt representativa i språket i stort.

Det bör här på nytt understrykas att abstraktionsbegreppet ofta är vagt definierat, och det är inte alltid självklart vad som avses. Ibland får abstraktare stå för: ’mer schematiskt’ eller ’komplexare’, men i föreliggande avhandling definieras abstrakt i förhållande, och såsom motsats, till begreppet konkret och innebörden ’fysiskt förnimbar’.

Vidare verkar det ofta vara så att metaforisk eller metonymisk mappning mellan konkreta (del)begrepp i själva verket tar sikte på (mer implicita) abstrakta före-

teelser hos dessa begrepp. Trots att det på ytan handlar om att relatera en konkret företeelse (t.ex. en person) till en annan (t.ex. en skådespelare) är det då abstraktare inre egenskaper som verkligen åsyftas (t.ex. förhållandet att utge sig för att vara någon annan än den man är). Företeelsen illustrerades i materialet av exemplet **SKÅDESPELARE** i figur 73 i avsnitt 5.2 ovan, och motsvarar Ruíz de Mendoza Ibañez' (2000) resonemang om *one-correspondence-metaforer* och *many-correspondence-metaforer* (se avsnitt 3.4.4).

Betydelser som involverar metafor och/eller metonymi eller just mappning till konkret måldomän tenderar i materialet att förses med dubbel eller modifierad etikett. En bildlig användning beskrivs i SAOB, enligt vad som sades ovan, med utgångspunkt i grundbetydelsen. Allra oftast presenteras den inom samma betydelsemoment som denna. Men i förhållande till övriga formler är *bildl*. den som har störst andel relativt autonoma placeringar (den har flest förekomster i eget undermoment eller i eget huvudmoment). Det kan tolkas som ett tecken på att de betydelser som försetts med formeln *bildl*. trots allt representerar innehåll från en annan domän än grundbetydelsen. De har drag som tydligt skiljer sig från grundbetydelsen (och som behöver motiveras explicit), men väcker fortfarande föreställningar om källbegreppet – bildlighetsstyrkan kan därmed betraktas som stark.

6.1.2 *Oeg. anv.*

Även de oegentliga användningarna utgörs till största delen av metaforer. Dock innehåller delmaterialet även en stor del generaliseringar och också flera metonymier, vilket gör att formeln blir något otydlig för användaren. Det är inte helt enkelt att räkna ut vad som avses med formeln från ett tillfälle i ordboken till ett annat. Formeln *oeg*. modifieras eller kombineras med andra i ännu högre utsträckning än *bildl*. (o. de övriga formlerna). Detta är fallet vid nästan hälften av formelförekomsterna, vilket ger en prägel av låg självständighet för formeln (och indirekt även de betydelser som den betecknar). Det är också den formel som i allra störst utsträckning återfinns inom huvudmomentets ram (i direkt anslutning till grundbetydelsen el. i eget undermoment), vilket ytterligare stärker denna iakttagelse.

Bland de oegentliga användningar som utgörs av metaforer finns i ännu större utsträckning än hos de bildliga sådana som innebär mappning mellan käll- och måldomäner med samma abstraktionsnivå. Denna typ av metaforer är i materialet ofta personrelaterade (i avsnitt 5.1.1 nämndes exempel som **CLOWN**, **STORFABRIKÖR** o. **TALIBAN**), och kan sägas representera mappning mellan domäner som är förhållandevis lika eller som befinner sig på kort innehållsligt avstånd ifrån varandra. Det är på så vis frågan om metaforer med lägre bildlighetsstyrka (metaforiska styrkeförhållanden diskuteras vidare i avsnitt 6.2). De verkar

inte lika tydligt metaforiska, men är ändå så klart avvikande från grundbetydelsen att de är i behov av betydelsemässig förklaring och motivering till varför de beskrivs på den aktuella positionen i artikeln.

Liksom var fallet för *bildl. anv.* – och i ännu högre utsträckning – gäller för formeln *oeg.* att den typiskt sett modifieras och/eller kombineras med andra formler vid två särskilda typer av tillfällen. För det första sker sådan modifiering/kombination när det är frågan om metaforer med likartad abstraktionsnivå mellan käll- och måldomänerna och för det andra när flera olika semantiska processer samförekommer eller interagerar. I materialet förkommer samförekomst av/interaktion mellan samtliga av de tre för avhandlingen centrala processerna: metafor, metonymi och generalisering.

Bland de generaliseringar som försetts med formeln *oeg.* utmärker sig sådana som inbegriper en normkonflikt mellan allmänspråket och ett striktare fackspråk. Formelns innebörd kan då tolkas ungefär som: 'egentligen inte helt rätt'. Detta användningsområde för formeln skiljer sig därmed markant från det som metaforisk etikett, och indikerar att den inte är lika låst till semantisk process som *bildl.* (eller *överförd*, jfr nästa avsnitt).

6.1.3 *Överförd anv.*

Också innebörden hos formeln *överförd anv.* är något kryptisk betraktad ur ett användarperspektiv, även om den ur lexikografens synvinkel är konsekvent tillämpad i olika delar av ordboken enligt de redaktionella riktlinjer som gällt vid olika tidpunkter. I den alfabetiskt och tidsmässigt sett första halvan av materialet användes formeln med överlappande innebörd som *bildl.* (dvs. i huvudsak om metaforer). I andra halvan har bruket stramats åt och tydligare skiljts åt från de bildliga användningarna. Den står där i normalfallet istället som beteckning för metonymier som innebär att ursprungligen personbetecknande (adjektiviskt uttryckta) egenskaper "överförts" på ett relaterat sakligt föremål eller förhållande (eller tvärtom).

Formeln *överförd* är alltså under materialets andra hälft inte synonym med metonymi, men betecknar vanligen ett särskilt slag av metonymi. Det bör här understrykas att formeln *metonymiskt*, eller varianten *i metonymisk anv.*, faktiskt förekommer i SAOB, men den är så lågfrekvent i förhållande till de fem formler som studeras i avhandlingen (den är t.ex. 100 ggr mer sällsynt än formeln *bildl.*[72]) att den har förbigåtts i undersökningen. Att metonymibegreppet inte riktigt etablerats med egen etikett i ordboken vittnar således i det här avseendet om en äldre terminologi och om en språksyn som i mycket motsvarar Sterns (jfr avsnitt 3.1.2).

[72] Formeln påträffas (i oktober 2022) vid strax över 400 tillfällen i den digitala versionen av ordboken, att jämföra med *bildl.* som mellan A och Å alltså förekommer drygt 40 000 ggr.

Precis som Strzelecka (2003:49) påpekar används ibland även termerna *subjekts-* och *objektsväxling* i ordboken för att beteckna metonymier (även dessa har förbigåtts p.g.a. låg frekvens[73]). En naturlig fortsättning på avhandlingens undersökning vore att ur ett bredare perspektiv kartlägga hur metonymiska processer etiketteras och beskrivs i ordboken (jfr Nilsson & Laitinen 2023).

I knappt hälften av fallen betecknar *överförd anv*. projicering mot abstraktare begrepp (dvs. nästan i samma utsträckning som de bildliga användningarna). Den kombineras dock inte lika ofta med andra formler som *oeg*. och *bildl*. gör. Kombinerad och/eller modifierad formel för de användningar som är försedda med formeln *överförd* innebär inte heller i lika stor utsträckning samförekomst/interaktion mellan olika betydelseutvecklingsmekanismer som för de användningar i materialet som är etiketterade som *bildl*. eller *oeg*. När samförekomst/interaktion väl föreligger handlar det för formeln *överförd* vanligtvis om metonymi med inslag av metaforik.

De överförda användningarna kan sägas representera en relativt hög bildlighetsstyrka, med metaforiska mappningar mellan klart åtskilda domäner och med tydligt skifte av referens hos metonymierna. I fråga om positionen i ordbokens mikrostruktur sticker formeln inte ut nämnvärt i förhållande till övriga formler: liksom de övriga påträffas den oftast inom huvudmomentets ram. Den har i och för sig näst flest förekomster, efter formeln *bildl*., i eget huvudmoment, men skillnaderna i antal formlerna emellan är här emellertid väldigt små.

I motsats till de övriga formler som har undersökts spelar ordklasstillhörighet roll för formeln *överförd anv*. De artiklar som formeln påträffas i utgörs nämligen i hög grad – och under den sista perioden nästan enbart – av adjektiv (eller participiella verb i adjektivisk användning). Att formeln så tydligt ändrat karaktär är en följd av att just denna formel fått en tydligare reglering i den interna handboken på redaktionen, och det visar att reglering leder till konsekventare bedömningar.

6.1.4 *Utvidgad anv.*

De utvidgade användningarna utgörs i huvudsak av generaliseringar. Det handlar ofta om antingen betydelser som utvecklats ur en fackkontext men som sedan tagits över och fått tillämpning på en annan (jfr Ralph 1980 som lyfter sådan utveckling som typisk för facktermer), eller om utveckling från en snävare fackkontext till allmänspråk (ofta motsvarande den normkonflikt som ibland även betecknas som en oegentlig användning, se avsnitt 6.1.3). Formeln *utvidgad* (liksom för övrigt äv. *allmännare*, se nästa avsnitt) betecknar i princip aldrig generaliseringar som enbart motsvarar vad Stern kallar ersättning och Ullmann språklig konservatism. Detta

[73] En sökning på de olika varianterna *subjektsväxling/subj.-växling*, *objektsväxling/obj.-växling* gav sammanlagt 250 träffar i SAOB i oktober 2022.

innebär att endast förändring av yttre förhållanden (hos referenten) i regel inte är tillräckligt för att utvecklingen ska etiketteras med formeln. Det verkar därför inte vara en slump att exempel som **TELEFON**, här nedan – där den tekniska utvecklingen har fört ordets sentida referenter, till det yttre, långt ifrån de ursprungliga – inte har försetts med en formel (ordet ingår alltså inte i undersökningsmaterialet).

TELEFON …

om apparat l. anordning för överföring o. mottagande av i sht ljud medelst elektriska signaler l. elektromagnetiska vågor från en plats till en annan; särsk. om (fast l. mobil, med tal-, mottagar- o. signalanordning försedd o. till ett (globalt) nät kopplad) sådan apparat hos abonnent för förmedling av samtal till annan innehavare av liknande apparat osv. …

Figur 115. Icke-etiketterad (yttre) förändring hos ordets referenter, exemplet **TELEFON**

Formeln verkar istället kräva någon form av semantisk avpassning. Något i den kontext som kulturellt eller rent etymologiskt gäller har förändrats, men de yttre förhållandena är i övrigt tillämpbara och så jämförbara att de nya referenterna identifieras som likvärdiga med de ursprungliga. Enligt de exempel som gavs i avsnitt 5.1.4 uppfattas då en gavel på långsidan av huset fortfarande som en gavel, och ett drogrus är ett rus på samma sätt som ett alkoholrus, ämnet ulmin kunde ha olika ursprung, trots att namnet anspelar på det latinska släktnamnet ulmus, ’alm’, osv.

Formeln *utvidgad* betecknar även en del andra processer: metaforer, metonymier och ellipser. Dels handlar det om betydelseutvecklingar som inbegriper mer än en semantisk process, och dessa är inte sällan – i synnerhet i den andra halvan av undersökningsmaterialet – försedda med modifierade eller kombinerade formler i ordboken. Dels verkar formeln användas övergripande om olika semantiska processer som leder till resultatet utvidgad semantisk extension. Ur ordboksanvändarens perspektiv är det inte optimalt att resultatet från en semantisk process (vilken som helst) inte tydligare särhålls ifrån processen generalisering. Gränsen däremellan har å andra sidan (mot bakgrund av delstudiens resultat) visat sig tämligen svårdragen både i teori och praktik.

Slutligen kan det konstateras att en utvidgad användning i materialet allra oftast innebär mappning mellan begrepp och konstituenter på samma abstraktionsnivå. Detta kan tas som en indikation på att det i regel är frågan om mappningar inom en och samma domän. De fall i materialet som inbegriper projicering till abstraktare mål utgörs i huvudsak av metaforer. Dock ska sägas att av de metaforer i materialet som har försetts med formeln *i utvidgad anv.,* och som utgörs av projiceringar mellan domäner på samma abstraktionsnivå, ökar tendensen tydligt efter hand att modifiera formeln eller kombinera den med andra formler. I det här fallet används

formeln *utvidgad* i ordboken alltså (på motsvarande vis som *oeg.*) som beteckning för metaforer med relativt sett låg bildlighetsstyrka.

6.1.5 *Allmännare anv.*

De allmännare användningarna påminner i mycket om de utvidgade: också dessa domineras av generaliseringar och särskilt av sådana som avser betydelseutveckling från eller inom fackspråkskontexter. Ett exempel är sådan (styrd och avsiktlig) användning som har att göra med fixerade taxonomier och naturvetenskapliga klassificeringar som exempelvis kan medföra att ett (i folkspråket utvecklat) artnamn får funktion som benämning på ett helt släkte.

Abstraktionsnivån hos de allmänna användningarna är oftast densamma för käll- och målbegreppen. Liksom vid de utvidgade användningarna används formeln *allmännare* ibland med tanke på resultatet av den semantiska processen, snarare än som beteckning för processen i sig. Det innebär att det i materialet även påträffas metaforer och metonymier, och att *allmännare* således kan betraktas som en formel som är överordnad exempelvis *bildl*. och *överförd anv*.

Formeln *allmännare* är den som i lägst utsträckning kombineras med andra formler, och detta faktum har rimligen delvis just att göra med att den ofta betraktas som övergripande andra formler. Det ska dock påpekas att bland samtliga formler är *allmännare* den där tendensen att dubbeletikettera ökar mest över tid (modifiering eller kombination är 6 ggr så vanlig i den andra halvan av materialet jämfört med den första halvan). En relativt stor del av antalet allmänna användningar i det undersökta materialet utgörs av sådana formuleringar som ”förr äv. allmännare”. Dessa tar sikte på att den härledda betydelse som är föremål för beskrivningen egentligen har en snävare semantisk extension än grundbetydelsen (eller att de båda beskrivna betydelserna egentligen inte är utvecklade ur varandra; jfr exemplet **MAG-SJUKDOM** i avsnitt 5.1.5). Sådana fall dubbeletiketteras inte i materialet. De påträffas dessutom ofta i direkt anslutning till den betydelse som är föremål för beskrivningen, sannolikt främst av logiska och praktiska skäl. Brottet mot den kronologiska ordningen blir nämligen mer påfallande om en (bekräftat) historiskt tidigare betydelse presenteras efter den senare utvecklade centrala kärnbetydelsen. Dessutom kan den äldre/ursprungligare betydelsen ha ett förklaringsvärde för den yngre och därför lämpligen presenteras i anslutning till denna. I relation till övriga formler förekommer *allmännare* betydligt oftare i direkt anslutning till huvuddefinitionen.

6.2 Semantiska gråzoner och glidande skalor – mot en mer nyanserad bild av betydelseförändring

Vilka lärdomar kan då dras av avhandlingens undersökning? En viktig punkt som SAOB:s bruk av definitionsformler sätter fingret på är att den språkliga praktiken ofta är komplex och svår att beskriva. Även om de teoretiska resonemang som förs i den kognitivistiska litteraturen ofta också understryker att gränsen inte är skarp mellan olika semantiska processer, så utgår de ofta ifrån exempel som representerar idealiserade förhållanden och tydligt kontrasterande förändringar, exempelvis i form av metaforer som inbegriper mappning mellan klart åtskilda domäner. Inte sällan handlar det då om konkreta substantiv som projiceras på abstrakta förhållanden. Anledningen är förstås att det är enklare att diskutera komplicerade eller snåriga fenomen utifrån handfasta och tydliga fall.

Men enkelheten blir på bekostnad av representativitet i språket, och i det här avseendet kan undersökningens resultat nyansera diskussionen en aning. SAOB:s beskrivningsmetod kräver nämligen av redaktören att hon eller han tar ställning till och behandlar alla språkliga betydelser och användningar som finns i materialet, och även bakom de komplicerade och svårbedömda fallen verkar det finnas en systematik i beskrivningarna. Undersökningen visar för det första alltså att metaforik i materialet inte med nödvändighet innebär en abstraktare måldomän – minst lika frekvent är mappning mellan domäner som uppvisar samma abstraktionsnivå. Ordbokens beskrivning av betydelseutvecklingar som representerar denna senare typ av mappning ger dessutom vid handen att dessa uppvisar en lägre bildlighetsstyrka än den förra typen. Mappning mellan domäner med likartad abstraktionsnivå förses nämligen oftare med formeln *oeg*. än med *bildl*. *anv*., och ofta är de etiketter som används för sådan mappning också modifierade eller kombinerade på olika sätt, t.ex. *mer l. mindre bildl*., *oeg. l. bildl*., *i utvidgad l. bildl. anv.* osv., vilket signalerar någon form av gardering och antyder en semantisk gråzon.

För det andra bekräftar resultatet att metafor och metonymi ofta samförekommer och vidare att gränsen mellan dessa båda mekanismer eller processer kan vara svår att dra (jfr Goossens (1990) resonemang om metaftonymi och den vidare tolkning av termen som tillämpas i avhandlingen). SAOB var tidigt ute här, och verkar ringa in fenomenet på ett tämligen systematiskt sätt, långt innan den konceptuella metaforteorin och den kognitiva semantiken lanserades. Dessutom går det av resultatet att slå fast att flera semantiska interaktioner än just metaftonymiska förekommer i materialet – och i språket i stort. Även överlappning och samspel mellan metafor och generalisering (som vid exemplen **RADIE** o. **RAGLA** i avsnitt 5.1.2 o. **TA (STRYK)** i avsnitt 5.1.4), eller mellan metonymi och generalisering (jfr diskussionen i anslutning till exemplet **DAG** i avsnitt 5.2) förekommer. Dessutom

är gränsen mellan metonymi och ellips ofta otydlig (jfr ovan anförda exempel som **GAFFEL** 2 g (5.1.2), **GAS** (5.4) och **VALS** (5.1.4)).

Svårbedömbarheten för ordboksredaktörerna kan delvis förklaras av att de analysverktyg som tillämpas inte är tillräckligt teoretiskt förfinade. Men till stor del har den alltså även att göra med att den semantiska verklighet som ska beskrivas i sig inrymmer gråzoner och överlappningar, och dessa i sin tur kan bero på att olika språkbrukare uppfattar ett och samma fenomen på olika vis, att mottagaren missuppfattar avsändaren osv. Vid analysen är det ofta besvärligt att ringa in ursprunget till en semantisk förändring. Om det exempelvis går att tolka ett förändringsförlopp både som en generalisering och en metafor kan det vara svårt att avgöra om den ena av dessa processer har varit mer ursprunglig och drivande i förloppet eller om vad som i efterhand kan betraktas som en och samma betydelse har uppstått och utvecklats på olika håll med båda processerna involverade var och en för sig (jfr diskussionen kring exemplet **SKÅP** i avsnitt 5.1.1). Inte mindre komplicerad blir situationen av att olika betydelseutvecklingsmekanismer alltså kan samförekomma eller påverka utvecklingsförloppet växelvis: en metafor kan konventionaliseras och sedan generaliseras och börja användas i nya kontexter (och sedan i sin tur utvecklas metaforiskt osv.) och vice versa. Också förhållandet att mer än en semantisk process är involverad vid en betydelseförändring tenderar att uppmärksammas i SAOB:s definitioner. Även vid sådana fall modifieras eller kombineras definitionsformlerna ofta på olika vis. En entydig metafor beskrivs därmed oftare som en *bildl. anv.* än en som även kan tolkas som en generalisering, som många gånger betecknas som *oeg*. eller t.ex. som *utvidgad l. bildl*.

I avsnitt 3.4.9 ovan återgavs Geeraerts (2015) resonemang om exemplet *hammer* och om gränsfall mellan metafor och generalisering. Geeraerts anser att ordets betydelser: ’litet ben i örat’, ’slaganordning i piano’ och ’hane på ett skjutvapen’ varken kan tolkas som metaforiska eller som generaliseringar – de befinner sig någonstans mitt emellan dessa båda processtyper. Det svenska kognatordet ingår inte i materialet till avhandlingen och har därför inte analyserats i undersökningen. Det kan dock vara intressant att notera att samtliga tre ovan anförda betydelser finns representerade i ordboksartikeln **HAMMARE**, och de är i tur och ordning försedda med etiketterna: *oeg*. (för hörselbensbetydelsen) respektive *i överförd anv.* (för de två övriga), dvs. de har varken kategoriserats som bildliga eller som utvidgade/allmännare användningar. I kontrast till Geeraerts innebär det synsätt som tillämpas i avhandlingen att betydelser som de hos *hammer/hammare* kan tolkas både som metafor och generalisering. Vissa språkbrukare uppfattar den aktuella företeelsen och de semantiska relationerna på ett visst sätt och andra på ett annat – en och samma språkbrukare kan dessutom göra olika tolkningar vid olika tillfällen. Även om de flesta språkbrukare i talsituationen sannolikt inte funderar så mycket över hur betydelseutvecklingen hos en konventionaliserad betydelse har gått till (och än mindre har termer för att uttrycka den) så har källbegreppet vid fall som *hammare* åtminstone vid tidpunkten då de aktuella betydelserna etablerades kunnat

mappas på olika sätt, med domänexterna och/eller domäninterna målbegrepp. Den viktigaste poängen här är emellertid att de olika betydelseutvecklingsmekanismerna utgör en glidande skala med oskarpa gränser mellan de enskilda processerna.

Värt att notera i fråga om SAOB:s etikettering av ordet *hammare* är för övrigt att Stern (1931:341f.) snarast skulle föra den aktuella betydelseutvecklingen, som resulterar i härledda betydelser med egenskaper som delvis överlappar grundbetydelsens egenskaper (i det här fallet handlar det alltså om jämförbara (funktionella) fysiska attribut), till gruppen *avsiktliga* (*icke figurativa*) *överföringar* (intensional transfers) i hans klass IV, *namngivning*. Vid beskrivningen av denna grupp diskuterar han bl.a. exemplet *cellvägg* (jfr avsnitt 3.1.2). Alternativt hade de förts till klass V, *överföringar*. I anslutning till denna klass tas exempel som *tegelsten*, *pyramid* och *rör* upp. Avgörande för Sterns klassificering är ifall den aktuella betydelseutvecklingen har skett avsiktligt eller inte (vilket rimligen bör ha varit fallet åtminstone för öronbensbetydelsen).

Benägenheten för SAOB-redaktörerna att gardera sig med modifierade och kombinerade definitionsformler vid beskrivningen ger stöd för tanken om semantiska processer som en gradfråga. Att det i materialet finns gränsfall och överlappningar mellan metafor, metonymi och generalisering och att just dessa ofta etiketteras som t.ex. *överförd l. bildl. anv.* och *utvidgad l. bildl. anv.* osv. kan dessutom tas som bevis för att dessa tre semantiska mekanismer alltså har tydliga beröringspunkter. Mer än en av dem kan dessutom vara involverade i en och samma process. Detta komplexa semantiska förhållande kan illustreras med triangeln i figur 116 nedan. För var och en av de tre studerade betydelseutvecklingsmekanismerna finns entydiga, tydliga fall som endast inbegriper en enda mekanism (i figuren markerat med heldragen linje i hörnen av figuren), men också fall där två olika mekanismer är involverade eller där det inte går att bedöma vilken av de båda som egentligen är drivande (markerat med streckad linje). Terminologiskt kan man här tala om *metaftonymi* (se Goossens 1990 o. jfr avsnitt 3.4.7), *metaferalisering* (jfr avsnitt 5.1.2) och för interaktion mellan generalisering och metonymi kanske *generatonymi*.

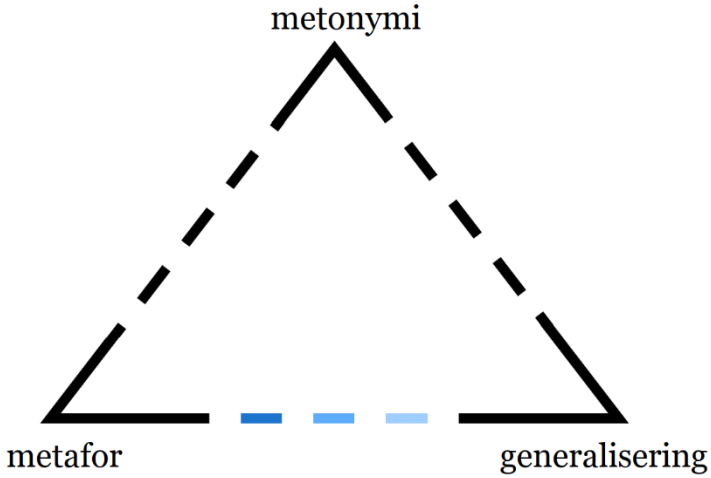

Figur 116. Gråzoner mellan metafor, metonymi och generalisering

I fråga om metonymi utgörs kontaktytorna till de båda övriga mekanismerna av sekventiella eller parallella interaktioner. En metafor eller generalisering kan användas metonymiskt (och vice versa); dessutom kan delar i hela metonymiska uttryck ha etablerad metaforisk eller generaliserad innebörd (och vice versa). (Jfr exemplet *höja på ögonbrynen* som diskuterades i avsnitt 3.4.7 efter Goossens (1990) och t.ex. *rulla sig i stoftet* samt det ovan nämnda *ta stryk*, vilka anfördes i avsnitt 5.1.1 resp. 5.1.3.) Dessutom är det alltså i vissa fall helt enkelt svårt att avgöra om betydelseutvecklingen kan tillskrivas den ena eller andra processen. Samma förhållande gäller (följaktligen) även för metaforer och generaliseringar.

Men metaforer och generaliseringar går även att betrakta som två fenomen på samma skala i ljuset av likhet eller analogi. Detta illustreras i figuren av den blå färgskalan i triangelns bas. Vi relaterar och jämför hela tiden företeelser och fenomen i vår omvärld med andra, och antingen uppfattas något vara detsamma som något annat, likt något annat eller på ett mer abstrakt sätt påminnande om något. De tydligaste fallen på den vänstra sidan av skalan utgörs av metaforer med hög bildlighetsstyrka, nyskapande metaforer och metaforer som involverar projicering från konkret till abstrakt domän (denna typ förses ofta enbart med formeln *bildl*. i SAOB:s definitionstext). Längre till höger på skalan befinner sig metaforer med lägre bildlighetsstyrka, konventionaliserade metaforer med mer likartade käll- och måldomäner. Nära generaliseringarna finns sådana metaforer som inbegriper mappning mellan domäner med snarlik abstraktionsnivå (i materialet typiskt representerade av personrelaterade metaforer som *taliban* eller *clown*, och i ordbokens definitioner typiskt etiketterade med formeln *oeg*. eller med olika kombinerade/modifierade formler). Längst till höger på skalan är det alltså frågan

om domäninterna generaliseringar, helt utan bildlighetsstyrka (vilket i materialet vanligen etiketteras som en *utvidgad* eller *allmännare anv*.).

Att det är frågan om en glidande skala innebär alltså att företeelser kan betraktas som gränsfall: det kan vara svårt både för språkbrukaren själv och för den som ska tolka att bedöma. Gränsdragningen är i många fall också oviktig[74]: det finns klara och mindre klara fall helt enkelt, och i en situation där bruket ska analyseras i efterhand går det ibland inte att komma längre än så i sin analys.

Som nämnts vid ett par tillfällen tidigare har generaliseringsbegreppet ibland kritiserats i den semantiska litteraturen, och man har ifrågasatt ifall generalisering kan betraktas som en process i egen rätt (jfr avsnitt 3.4.8). Med utgångspunkt i skalan ovan blir begreppet dock ett meningsfullt verktyg. I termer av *allmännare* och *utvidgad anv*. verkar det även ha visat sig användbart i SAOB:s beskrivningar under lång tid. Det går förstås att bli mer nyanserad vid typologiseringen av generalisering – i föreliggande avhandling har begreppet definierats ganska vitt, och analysen av materialet har endast skrapat på ytan när det gäller olika undertyper. Detsamma gäller dock metafor och metonymi vars själva existens sällan betvivlas trots att dessa processer i praktiken uppenbart involverar särskilda undertyper, som kan undersökas djupare och systematiseras i högre grad.

Att SAOB:s definitionsformler *allmännare* och *utvidgad anv*. lite svepande ibland också används som beteckning för metonymier eller metaforer är i och för sig ett tecken på att gränserna processerna emellan är grumliga och ett bevis på att semantisk process och resultatet av en sådan process traditionellt ofta har sammanblandats. Det vore dock önskvärt ur både semantikteoretiskt och praktiskt lexikografiskt perspektiv att strama åt bruket på denna punkt och tydligare skilja process och resultat åt. Fler lexikografiska lärdomar att dra av undersökningens resultat diskuteras i följande avsnitt.

6.3 Nyttan av definitionsformler för ordboksanvändaren

Trots att SAOB-redaktionen har lagt ned så mycket möda och arbete under åren på beskrivningar av betydelseutveckling med hjälp av olika definitionsformler – ett arbete som dessutom har ökat och verkar bli mer och mer nyanserat efter hand – bör frågan ställas om dessa formler verkligen behövs. Skulle inte ordboksanvändaren klara sig gott utan dem? Är inte ordbokens definitioner detaljerade nog utan tillägg som *bildl*., *oeg*. eller *allmännare anv*.? Svaret på dessa frågor är jo, användaren skulle sannolikt ofta få ut ungefär motsvarande information från ordboksartiklarna

[74] Även Stern påpekade att gränserna mellan de olika förändringstyperna ibland är svårbedömda (jfr avsnitt 3.1.2). Modellen i fig. 115 motsvarar till viss del hans kategorier *namngivning* och *överföring*. Men för modellen här är det oviktigt om förändringen sker avsiktligt eller oavsiktligt.

var och en för sig även utan definitionsformlerna. Definitionen av den härledda betydelsen **2** *b* hos **RADIE** (tidigare presenterade i fig. 25, här på nytt i fig. 117) skulle exempelvis inte påverkas på ett avgörande sätt om det inledande ”oeg. l. mer l. mindre bildl.” ströks:

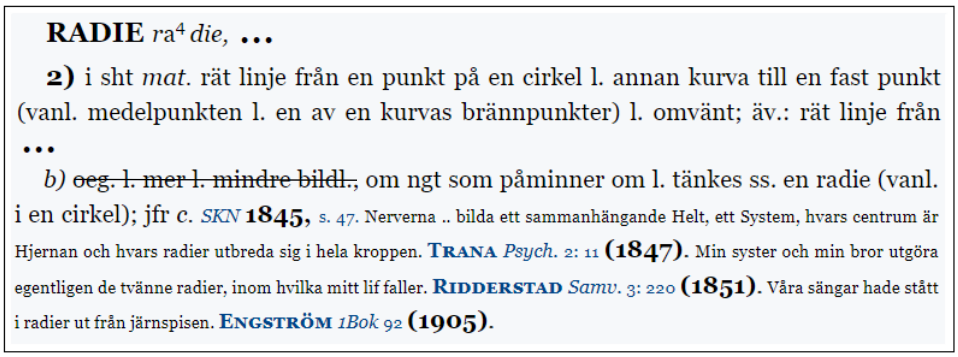

RADIE *ra*[4] *die*, ...

2) i sht *mat.* rät linje från en punkt på en cirkel l. annan kurva till en fast punkt (vanl. medelpunkten l. en av en kurvas brännpunkter) l. omvänt; äv.: rät linje från ...

b) ~~oeg. l. mer l. mindre bildl.,~~ om ngt som påminner om l. tänkes ss. en radie (vanl. i en cirkel); jfr *c. SKN* **1845,** s. 47. Nerverna .. bilda ett sammanhängande Helt, ett System, hvars centrum är Hjernan och hvars radier utbreda sig i hela kroppen. **TRANA** *Psych.* 2: 11 **(1847).** Min syster och min bror utgöra egentligen de tvänne radier, inom hvilka mitt lif faller. **RIDDERSTAD** *Samv.* 3: 220 **(1851).** Våra sångar hade stått i radier ut från järnspisen. **ENGSTRÖM** *1Bok* 92 **(1905).**

Figur 117. Exemplet RADIE, med strukna definitionsformler

Ibland utgörs dock beskrivningen i SAOB endast av själva formeln, utan någon kompletterande definitionstext, som vid exemplet **ABBORR-ÖGA** nedan (här på nytt som fig. 118). Om definitionsformlerna skulle mönstras ut ur ordboken hade motsvarande fall behövt skrivas om och explicitgöras, vilket hade medfört ett tämligen tidskrävande och mödosamt arbete. Formeln i sig uppbär alltså här rollen som definition och kan inte strykas utan vidare.

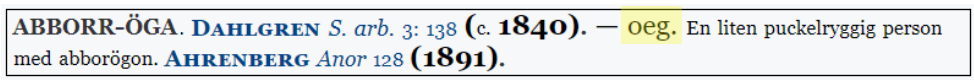

ABBORR-ÖGA. **DAHLGREN** *S. arb.* 3: 138 **(**c. **1840).** — oeg. En liten puckelryggig person med abborögon. **AHRENBERG** *Anor* 128 **(1891).**

Figur 118. Exemplet **ABBORR-ÖGA**, med definitionsfunktion hos formeln

Det finns även mer principiellt viktiga funktioner för formlerna. Två av dem har berörts tidigare. För det första anger de motiv till den aktuella betydelsens position i artikeln och hur en grundbetydelse och en härledd betydelse är relaterade till varandra. Inte minst viktigt verkar detta vara vid betydelser som betecknats med etiketterna *bildl.* eller i *överförd anv.* (vanligen representerande metaforer och/eller metonymier) och som beskrivs inom ramen för grundbetydelsens huvudmoment. Här kan formlerna systematiskt förklara varför en till synes avvikande betydelse presenteras ihop med andra mer intuitivt samhöriga.

För det andra riktar (den i det föregående avsnittet diskuterade) tendensen för formlerna att modifieras och kombineras med andra formler blicken mot semantikens gråzoner. Vill man lära sig om hur språket fungerar i praktiken kan

dessa vara värda att observera. I SAOB uppmärksammas även andra oskarpa semantiska gränser än sådana mellan två olika semantiska förändringsmekanismer. Man stöter exempelvis ofta på formuleringar som: *närmande sig l. övergående i bet. x*, *med inbegrepp av bet. y*, *utan klar avgränsning från z*, *ofta svårt att skilja från å* osv.

Formlerna kan för det tredje dessutom bidra med information på det onomasiologiska planet. Att inte beskriva systematiskt återkommande betydelseutvecklingsmönster med enbart löpande text och utgångspunkt i det aktuella uppslagsordet, utan också med återkommande precisare och allmängiltiga termer (som t.ex. *bildl.*) innebär dels att det enskilda ordet (och dess härledda betydelser) relateras till det språkliga systemet och förklaras utifrån detta, dels att den användare som är intresserad av förändringar som rör begreppssystemet tack vare definitionsformlerna får verktyg att analysera (och praktiskt söka fram) semantiska mönster.

Vad som däremot går att diskutera i fråga om formlerna är ifall det behövs så många olika som SAOB har i sin arsenal, och om läsaren verkligen kan tillgodogöra sig ordbokens långa haranger av kombinerade formler. Denna diskussion utvecklas i nästa avsnitt.

6.4 Lexikografisk förbättringspotential

Slutsatserna som dragits hittills pekar mot att SAOB med sina fem definitionsformler beskriver tämligen komplexa betydelseutvecklingsmönster, ofta på ett nyanserat sätt, och precisionen ökar över tid. Men bruket av definitionsformler är långt ifrån optimalt. Systematiken bakom är ofta svår att genomskåda för ordboksanvändaren. Ur ett användarperspektiv finns alltså potential för förbättringar.

6.4.1 Färre antal och precisare bruk av formler – en lämplig väg framåt

Med tanke på att flera av de formler som har studerats i undersökningen beskriver samma semantiska processer (om än ibland med lite skilda perspektiv) kan man ifrågasätta behovet av så många olika formler – behövs verkligen alla fem? Vidare går det att fråga sig hur intuitiv kopplingen är mellan själva etiketten och det beskrivna förhållandet. Att formeln *oeg*. ibland betecknar generaliseringar och ibland metaforer är exempelvis inte lätt för läsaren att räkna ut. Inte heller att de metaforer som har försetts med denna formel tenderar att ha lägre bildlighetsstyrka än sådana som etiketterats som (enbart) *bildl*. Inför en revidering av ordboken vore en rimlig åtgärd därför att mönstra ut formeln *oeg*. och att istället hänga upp

metaforiska betydelser på formeln *bildl*. och generaliseringar på *i utvidgad anv*.[75] Som tidigare påpekats vid ett flertal tillfällen finns redan formuleringen *i mer l. mindre bildl. anv*. bland SAOB:s uppsättning av etiketter. Denna borde lämpa sig väl för metaforer med lägre bildlighetsstyrka – t.ex. sådana som utgörs av mappning mellan domäner med likartad abstraktionsgrad. När det gäller generaliseringar markerar formeln *oeg*. ofta att den härledda betydelsen står i konflikt med gängse norm i fackbruk. Användningen anses inte vara riktigt korrekt. Som framgick i avsnitt 5.1.4. (och diskussionen kring exemplet **GET**) förekommer redan nu flera fall i ordboken där motsvarande förhållande har etiketterats som utvidgade användningar. Att övergå till enbart denna etikettering vid dylika användningar vore därför ett kort steg att ta. Rent principiellt talar SAOB:s profil som en deskriptiv ordbok (jfr avsnitt 2.1) dessutom emot att påpeka för läsaren vad som är en egentlig och en oegentlig ordanvändning. Vill man för övrigt just lyfta fram skillnaden i bruk mellan fackspråk och allmänspråk går det att göra på mer explicit vis, t.ex. genom den redan nu förekommande frasen *i icke fackmässigt spr*.

Som nämnts i tidigare avsnitt är bruket av formeln *i överförd anv*. i SAOB förvisso konsekvent utifrån vad de redaktionsinterna direktiven har föreskrivit: i den första halvan av ordboken betecknar den i huvudsak metaforer och i den andra halvan nästan enbart (ett visst slag av) metonymi. Problematiskt här är förstås att den icke-initierade användaren (vilken i det här sammanhanget sannolikt utgör normalfallet) inte kan avgöra att formeln under årens lopp har ändrat innebörd i ordbokens definitionstext.

Att särskilt märka ut och etikettera användningen av sådana (vanligen) adjektiviska ord som involverar ett skifte av predikationsbas och som inom nominalfrasen tar ett huvudord med saklig referent istället för som väntat ett med personlig referent (såsom exempelvis vid *gallsjuka dikter* och *vakna ögonblick* i tabell 16, avsnitt 5.1.3) verkar i och för sig försvarbart med tanke på förändringstypens semantiska särprägel och dess frekvens i språket. Men användandet av termen *överförd* är i sammanhanget något olyckligt eftersom den traditionellt sett i ordboksvärlden är så tätt förknippad med metaforiska processer (jfr t.ex. hur formeln används i OED och NO, se avsnitt 2.5.5). Hellre bör en mer rättvisande formel tillämpas här, som exempelvis *metonymisk anv*., eller möjligen *med referensskifte*.

Överlappningen i bruket mellan formlerna *utvidgad* och *allmännare anv*. kan undvikas genom att renodla den senare till endast sådana fall där utvecklingen gått åt motsatt håll, från semantiskt vidare till snävare (dvs. sådan som ofta betecknas ”förr äv. allmännare”), eller till sådana där det inte går att slå fast att en utvidgning verkligen skett. Formeln *utvidgad* bör i möjligaste mån ta sikte på förändrings-

[75] Jfr också att motsv. formel har strukits i det pågående arbetet med MWB (se fotnot 32, avsnitt 2.5.2).

processen och inte på resultatet av denna process – har utvecklingen skett på entydig metaforisk väg bör formeln *utvidgad anv*. undvikas.

Som påtalades i avsnitt 6.2–3 finns tydliga poänger med att semantiska gränsfall förses med modifierade eller kombinerade formler. Alltför många formler i kombination leder dock till i hög grad svårtuggade definitioner för läsaren. SAOB:s många och ofta kryptiska förkortningar gör dessutom inte innehållet lättare att ta till sig. I materialet till undersökningen påträffas formuleringar som

- *i allmännare l. överförd l. mer l. mindre bildl. anv.*,
- *i utvidgad l. oeg. l. mer l. mindre bildl. anv*. och
- *i allmännare l. oeg. l. utvidgad anv.*

Inte minst blir sådana kombinationer, med tre eller flera formler ihop, svåra att tolka när de inkluderar vid en första anblick synonyma termer som *överförd* och *bildl*. eller *allmännare* och *utvidgad anv*. Hur ska man som läsare förstå skillnaden häremellan? Rekommendationen blir att sträva efter ett precisare uttryckssätt genom att endast ringa in de semantiska processer som är involverade i den aktuella betydelseförändringen. Modifieringar som *mer l. mindre bildl.* eller kombinationer med högst två formler, som *i utvidgad l. bildl. anv*. eller *metonymiskt l. bildl*. är då att föredra.

6.4.2 Semantiska förändringar bortom uppslagsordets gräns

Som har framgått i tidigare avsnitt är SAOB:s beskrivning av betydelseutveckling varken låst till enskilda uppslagsord eller till de ordklasser som uppslagsorden representerar. Vid en närmare granskning visar den sig tvärtemot ofta ta sikte på olika ord i kombination. Men att semantisk förändring ofta involverar hela konstruktioner eller komplex är något som kan tydliggöras för ordbokens läsare. För det första går det i större utsträckning att explicit tala om i definitionstexten att det är frågan om hela metonymiska eller metaforiska osv. uttryck, med hjälp av formuleringar av typen: *i det bildl. uttr. …* , eller: *i metonymiska uttr*. *som* … osv. (jfr diskussionen kring fig. 109 i avsnitt 5.5 ovan). För det andra är det önskvärt att göra den här typen av uttryck sökbara i ordboken i högre grad.

Den framtida reviderade upplagan av SAOB planeras att enbart publiceras digitalt, vilket innebär att det inte längre kommer att föreligga något krav på överensstämmelse med någon tryckt version av ordboken. Det i sin tur betyder att svåråtkomliga flerordsförbindelser kan få lemmastatus (antingen direkt i själva mikrostrukturen, eller genom utökade sökmöjligheter till följd av utökad taggning av det digitala materialet) på ett avsevärt mindre problematiskt sätt än nu. Möjligheten att kunna söka fram hela konstruktioner skulle tydligare rikta ljuset mot att betydelseutveckling kan vara en följd av att hela semantiska komplex förändras.

6.4.3 Position i mikrostrukturen som ett utslag av konventionaliseringsgrad

Delundersökning 3 tog sikte på autonomin hos de etiketterade användningarna och på deras position i SAOB:s mikrostruktur. I teoriavsnitt 3.3.2 diskuterades Norén & Linells syn på meningspotentialer och deras beskrivning av skalan monosemi-polysemi-homonymi. Resultatet av avhandlingens delundersökning visar att de etiketterade betydelserna i SAOB på samma sätt kan placeras på en sådan skala (liksom för övrigt ordbokens mikrostruktur i sig). De utgörs både av monosema användningar, där härledda betydelser presenteras antingen ihop med grundbetydelsen eller i underordnade betydelsemoment, polysema betydelser i separata huvudmoment och helt skilda, homonyma, användningar presenterade i egna artiklar. För samtliga undersökta definitionsformler gäller dock att de vanligen har en tät koppling till sin grundbetydelse och att de påträffas inom ramen för detta huvudmoment (84 % av samtliga formelförekomster återfinns inom huvudmomentets ram). Norén & Linells påstående att ”[m]eningspotentialerna är /…/ ’monosema’ i högre grad än ordböckernas beskrivningar genom att de täcker in fler typer av betydelsevariation” (2006:6) verkar alltså ogiltigt i fråga om etiketterade betydelser i SAOB. Dessa är alltså även här typiskt monosema, i den utsträckning en underordnad betydelse betraktas som ett utslag av monosemi.

De bildliga användningarna sticker dock ut med flest förekomster i eget huvudmoment (knappt 20 %), vilket trots allt antyder en viss distans mellan käll- och målbegrepp och klart åtskilda domäner. Inga bildliga användningar alls, och totalt sett väldigt få förekomster bland de övriga formlerna, påträffas dock i en egen artikel, vilket indikerar att så länge kopplingen till grundbetydelsen är tydlig så undviker man i SAOB i möjligaste mån att beskriva det som ren homonymi.

Resultaten av delstudien stödjer inte Norén & Linells iakttagelse att prototypisk polysemi baseras på metaforer och metonymier (2006:11). Metaforerna i materialet kan alltså istället först och främst betraktas som ett utslag av monosemi, även om de användningar som försetts med etiketten *bildl*. överlag dock uppvisar mer drag av polysemi än de andra användningarna. En möjlig tolkning av detta resultat är att det är de metaforer med klart högst bildlighetstyrka (*bildl*. högst, *oeg*. något lägre) som etiketteras i ordboken. Det bör då rimligen även finnas andra metaforiskt utvecklade betydelser i ordboken som (kanske p.g.a. ålder och/eller otydlig utvecklingsgång är svårare att upptäcka och som därför) inte har försetts med definitionsformel. Möjligtvis utgör sådana ”döda” metaforer en del av de polysema betydelser som beskrivs som egna huvudmoment i SAOB:s olika artiklar. Huruvida det förhåller sig på det här sättet går dock inte att bedöma utifrån föreliggande undersökning med tanke på att icke-etiketterade betydelseutvecklingar inte ingår materialet.

Men delundersökningens resultat väcker frågan om vad som konstituerar ett eget betydelsemoment i SAOB, och i vilken utsträckning semantisk distinkthet och

konventionaliseringsstatus spelar roll. När det gäller metaforiskt utvecklade betydelser verkar det nämligen finnas utrymme för en något konsekventare och tydligare presentationsordning. För hur ska man som ordboksredaktör avgöra vad som ska presenteras som en egen betydelse och vad som istället bör underordnas grundbetydelsen? En rimlig uppdelning vore att låta betydelser som utvecklat en autonom roll och lexikaliserats (i användning 1 av begreppet i Svanlunds (2002) termer, se avsnitt 3.5.2 ovan) i språket på grund av avsaknad av och bristande konkurrens från andra etablerade benämningar få representera egna huvudbetydelser, liksom vid exemplet **VIRUS** här nedan.[76]

VIRUS …

1) (i sht i fackspr., särsk. *med.*) om smittbärande mikroorganism (som är beroende av en värdcell för sin ämnesomsättning o. förökning o.) med förmåga att infektera levande organismer; äv. om infektion l. sjukdom orsakad av sådan mikroorganism; förr allmännare, ungefär liktydigt med: smittämne …

2) [eg. bildl. anv. av **1**] om (i skadligt l. bedrägligt syfte framställt (resp. framställd)) självkopierande dataprogram l. programkod som gm att sprida sig i elektronisk apparat (särsk. dator l. mobiltelefon o. d.) stör l. omöjliggör l. på annat sätt inverkar menligt på dess funktioner, datavirus. I en VAX-dator .. spred sig hans ”virus” genom hela systemet på mindre än en timma. *DI* 16/1 **1985**, s. 13. Det som hänt är att datorn infekterats av ett virus. *ADBDig* 144 **(1992)**. Mitt virusprogram upptäckte viruset, men kan ej ta bort det. *Expressen* 19/4 **2000**, ITextra s. 3. Min mobil har fått något slags virus, tydligen. **NESSER** *FallG* 443 **(2003)**.

Figur 119. Lexikaliserad metaforik i eget huvudmoment, exemplet **VIRUS**

Rent hypotetiskt kan vad som helst (metaforiskt) betraktas som skadligt på samma vis som en smittsam sjukdom, men för betydelsen ’datavirus’ har termen etablerats sannolikt för att analogin har ansetts tillräckligt träffande (sannolikt bl.a. för att de flesta människor inledningsvis inte hade en klar bild av hur en dator fungerar) och för att företeelsen tidigare saknade benämning. I SAOB har denna specifika lexikaliserade metafor försetts med ett eget betydelsemoment i ordboksartikeln.

På motsvarande vis torde icke-konventionaliserade metaforer (i den mån sådana överhuvudtaget ska beskrivas i ordboken) följaktligen i högre utsträckning reserveras för positioner i ordboksstrukturen inom huvudmomentets ram. Detta borde även gälla sådana konceptuella metaforer som inte är låsta till särskilda språkliga uttryck, utan som kan uttryckas på flera olika sätt, som i figur 120 här nedan, och i motsats till figur 121.

[76] Observera att artikeln **VIRUS** inte ingår i undersökningsmaterialet.

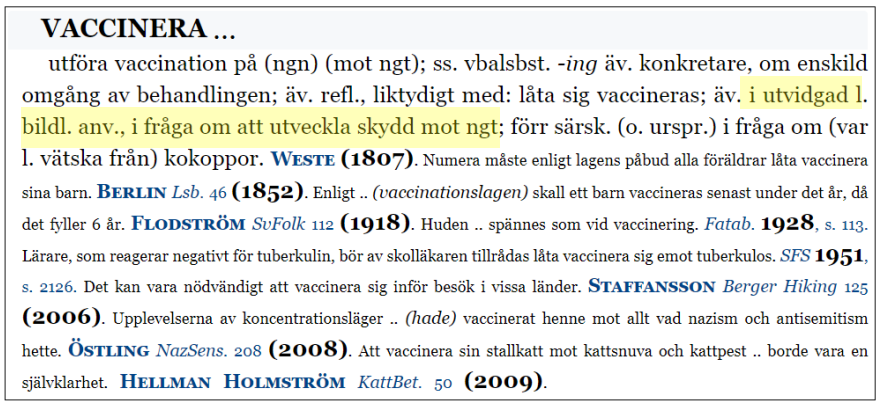

VACCINERA ...

utföra vaccination på (ngn) (mot ngt); ss. vbalsbst. *-ing* äv. konkretare, om enskild omgång av behandlingen; äv. refl., liktydigt med: låta sig vaccineras; äv. i utvidgad l. bildl. anv., i fråga om att utveckla skydd mot ngt; förr särsk. (o. urspr.) i fråga om (var l. vätska från) kokoppor. **WESTE (1807)**. Numera måste enligt lagens påbud alla föräldrar låta vaccinera sina barn. **BERLIN** *Lsb.* 46 **(1852)**. Enligt .. *(vaccinationslagen)* skall ett barn vaccineras senast under det år, då det fyller 6 år. **FLODSTRÖM** *SvFolk* 112 **(1918)**. Huden .. spännes som vid vaccinering. *Fatab.* **1928**, s. 113. Lärare, som reagerar negativt för tuberkulin, bör av skolläkaren tillrådas låta vaccinera sig emot tuberkulos. *SFS* **1951**, s. 2126. Det kan vara nödvändigt att vaccinera sig inför besök i vissa länder. **STAFFANSSON** *Berger Hiking* 125 **(2006)**. Upplevelserna av koncentrationsläger .. *(hade)* vaccinerat henne mot allt vad nazism och antisemitism hette. **ÖSTLING** *NazSens.* 208 **(2008)**. Att vaccinera sin stallkatt mot kattsnuva och kattpest .. borde vara en självklarhet. **HELLMAN HOLMSTRÖM** *KattBet.* 50 **(2009)**.

Figur 120. Icke-lexikaliserad metaforik presenterad ihop med huvudmoment, exemplet **VACCINERA**

GADD *gad*[4], sbst.[1], r. l. m., förr äv. **GADDE**, m.; best. **-en;** pl. **-ar.** ...

1) (numera knappast br.; se dock *a* o. *b*) i eg. bem., om stickande spets. *(Lat.)* Stimulus .. *(sv.)* spore, gadd, oxepiska. *Cellarius* **(1699)**. Skäcken, höljd med slag, och gadd i sidan tryckt, / I dundrande galopp med ryttaren försvinner. **WALLIN** *Vitt.* 2: 290 **(1805)**. Försedd med gaddar heter den *(dvs. stridsklubban)* morgonstjerna. **ADLER** *Meyer* 432 **(1894)**. — jfr **LJUSTER-GADD.** ...

2) i bildl. anv. av **1.** Dödzens gadde är synden. *1Kor.* 15: 56 (*NT* **1526;** *Bib. 1541:* vdd). Kanske en smärtas gadd ditt hjerta trycker? **ÖSTERGREN** *Dikt.* 117 **(1871)**. ...

Figur 121. Icke-lexikaliserad metaforik presenterad i eget huvudmoment, exemplet **GADD**

För båda ovan anförda exempel gäller att det bakomliggande metaforiska begreppet (vilket i sig kan betraktas som konventionaliserat) går att uttrycka med olika språkliga medel. Istället för att använda ordet *vaccinera(d)*, i den bemärkelse som gäller i språkprovet från 2008 i figur 120, går det att tala om någon som exempelvis *härdad*, *immun* eller *skyddad mot något*; och motsvarande innebörd av ordet *gadd* (i fig. 121) går att uttrycka med ord som *nål*, *spets*, *udd* osv. En rimlig hållning i ordboken vore att behandla den härledda användningen i dylika fall inom grundbetydelsens ram, såsom gjorts i fallet **VACCINERA**.

Av det analyserade materialet att döma verkar dock ett dylikt system inte (konsekvent) tillämpat i ordboken. Inget tydligt mönster visar sig på den här punkten, utan de metaforiska betydelserna verkar utan uppenbara motiv i fråga om konventionalisering presenteras både inom (som vid **VACCINERA**) som utanför grundbetydelsens moment (som för **VIRUS** o. **GADD**).

Det bör dock påpekas att det material som ligger till grund för redaktörernas beskrivning förstås är avgörande här. Gissningsvis har i många fall sådana bildliga (och överförda) användningar som fått ett eget huvudmoment helt enkelt varit rikligt belagda i det redaktionella materialet. Det är därför viktigt att det excerperade

material som ska ligga till grund för redaktörernas analys är så representativt som möjligt och att tillgång finns till stora korpusmaterial som referens.

6.5 Avslutning

Den metod som har tillämpats i avhandlingens undersökning utgick ifrån fem definitionsformler i SAOB och utformades med målet att komma till rätta med vad det är i språket som de betecknar. Samtidigt har det språk som beskrivs i ordbokens spalter i sig självt kunnat analyseras, och därmed de semantiska förändringsprocesser som påträffas däri, och deras förhållande till varandra. Det finns förstås både för- och nackdelar med den metod som valdes. En begränsning är att den är bunden till och helt beroende av sådana språkliga förhållanden som ordboksredaktörer vid något tidigare tillfälle bedömt som relevanta och därför valt ut och beskrivit i SAOB. Materialet blir i det här perspektivet språkligt sett i viss mån indirekt, även om ordboken i sin tur alltså beskriver och återger autentiskt språk.

En förtjänst med metoden är att ett stort material har kunnat samlas in, som uppvisar många olika slag av lexikal betydelseutveckling. Principen innebar vidare att urvalet av språkliga användningar kunde ske utan styrning på förhand av de enskilda ordens form, vilket i detta perspektiv medför objektivitet då de enskilda betydelser som analyserades valdes ut med utgångspunkt i var någonstans i ordboken de är beskrivna, och inte utifrån personlig erfarenhet eller kunskap om de aktuella orden. Rimligtvis har få jämförbara studier genomförts tidigare, med tanke på att en motsvarande undersökning utan ordbokens fasta ram att utgå ifrån skulle vara i hög grad krävande både med avseende på tid och möda.

Sammanfattningsvis visade resultaten av undersökningen att det finns lärdomar för ordboksredaktionen att dra och områden att utveckla, men för en ordboksanvändare finns även saker att lära av SAOB:s definitioner. Ordbokens beskrivningar kan både sägas bekräfta och nyansera iakttagelser gjorda inom den teoretiska semantiken. Aspekter som har diskuterats under de senaste decennierna inom den kognitiva semantiken och konceptuella metaforteorin beskrevs tidigt i SAOB, och i andra avseenden går beskrivningsmodellen hand i hand med traditionen inom den semantiska litteraturen. Det finns som sagt emellertid områden med potential att förbättras i beskrivningen – och konstigt vore annars, med ett så omfattande verk och i ett projekt som pågått i över 120 år med mängder av olika författare som tillsammans utvecklat metoden efter hand. När SAOB nu närmar sig färdigställandet, och en revidering står för dörren, finns anledning och möjlighet att strama åt och justera otydligheter, missar och felaktigheter. Ett noggrant, detaljerat och i stor utsträckning konsekvent jobb är redan utfört – nu gäller det göra innehållet tillgängligare för ordboksanvändaren!

Summary

The object of study in this thesis is lexical semantic change, as expressed in the Swedish Academy's dictionary (SAOB 1893–). Based on five definition labels that frequently appear in the dictionary's metalanguage, different types of mechanisms of meaning change, and the description of these in the dictionary, are studied.

The labels in question are *bildlig* ('figurative'), *oegentlig* ('un-actual/non-factual'), *utvidgad* ('extended'), *allmännare* ('more general') and *överförd användning* ('transferred use'). The common denominator for these labels is that they all describe denotative, semasiological semantic change and that they are explicitly mentioned in the dictionary editors' internal manuals. The five most frequent labels used in the dictionary have been selected for the study.

SAOB is a diachronic-contemporary dictionary with extensive definitions. It is published both in printed form and online on its own webpage (www.saob.se). At the moment, the printed version consists of 38 volumes (when finished, the first edition of the dictionary will include 38,5 volumes). The relevant labels occur tens of thousands of times in the dictionary columns. The label *bildl*. is encountered more than 43 000 times in the volumes covering the letters from A to Å in the alphabet (as far as the work has progressed to date). The label *oeg*. is found approximately 11 000 times, *utvidgad* about 10 000, *allmännare* almost 8 000 and *överförd anv*. about 5 000 times in total.

The definition labels are examined with different methods and from different perspectives. From a lexicographic perspective the study examines in what ways meanings and uses labelled in the dictionary are described, and from the perspective of semantic theory (in particular cognitive semantics) it investigates which semantic features and processes in language the labels delineate. In total, five different studies are conducted for each label (more about these below).

The editorial work with SAOB began in the late 19th century, long before the semantic theories that we discuss today were developed. Hence, the method used in the description of semantic change was developed on pragmatic grounds instead, as the work with the dictionary progressed. The question posed in the thesis is how the labels are used in the SAOB, and how systematic and consequent the use is. The aim is to find out what the labels in question mean in practice: What is a *figurative use* in the dictionary, and to what extent does it differ from a *transferred use*? Is there a difference between *an extended* and a *more general use*? and what, more precisely, does it mean in the dictionary that a meaning could be *un-actual*?

The purpose of the survey is to assess how relevant and consistent the analysis and description methods applied in the SAOB are today from a theoretical perspective. To what extent is the description of the mechanisms behind semantic change compatible with modern semantic theory and the ideals of cognitive semantics? From the opposite perspective, the purpose is to find out what the definitions of SAOB can teach us about semantic change and meaning-changing mechanisms. Could the traditional and pragmatically developed lexicographic descriptions in the dictionary nuance the picture given in the theoretical discussion in the literature? Given that the first edition of the dictionary is soon to be completed (the last half-volume will be published in 2023), and that a comprehensive revision is imminent, the intention is that the results of the study will be directly applied in the editor's future work.

As mentioned above, five studies are performed for each definition label, and these focus both on lexicographical and semantic aspects. With (mainly) the three mechanisms *metaphor*, *metonymy* and *generalization* as a benchmark, study 1 examines which semantic processes the different labels denote. Study 2 investigates to what extent the derived labelled meanings in the material are more abstract than their basic meanings. The starting point here is that metaphors, in terms of cognitive linguistics, are often described as typically involving mapping between a concrete source domain and an abstract target domain (cf. e.g. Kövecses 2016). Study 3 deals with the hierarchic micro-structure of SAOB as potentially meaning-carrying, and with the way in which the labelled meanings are presented. Moreover, study 3 examines how close in the micro-structure the derived meanings and uses are to their basic meanings, and if they are mainly described close together in the same meaning section, as part of the same definition (in a monosemic way), or if they are instead presented as separate meanings in different numbered sections (to be interpreted as polysemy).

The different definition labels can be combined with each other (and with others) and modified in various ways: *mer l. mindre bildl*. ('more or less figurative'*)*, *i utvidgad l. oeg. anv*. ('in extended or un-actual use'), *ngt utvidgad* ('extended to some degree') etc. In study 4, these combinations and modifications are examined to establish an understanding of which different types of combinations and modifications occur and what they denote semantically. In study 5, finally, an investigation is conducted on which word classes the labeled meanings represent. This approach can show, for example, if metaphors and metonymies are mainly represented by nouns, as has sometimes been argued (cf. e.g. Croft 1993).

While the aforementioned summarizes the content of the first chapter of the thesis, the **second chapter** deals with the background of the SAOB as a dictionary. With Svensén's (2004, 2009) dictionary typology as a starting point, SAOB is therein described as a diachronic contemporary dictionary with a descriptive purpose, although with prescriptive constituents. Furthermore, SAOB can be viewed as an encyclopaedical and a semasiological dictionary with some coverage

of onomasiological aspects. As mentioned above, SAOB is an extensive dictionary with detailed descriptions of Swedish from the 1520s to the present days. The work of SAOB is theoretically unbound in terms of overarching semantic theories. The methods of describing word meaning and semantic change in the dictionary are instead developed for pragmatic reasons, such as consistency and economy etc. This is a matter of staying on course, since the editorial work started before the appearance and development of the linguistic theories that are discussed today.

The first volume of SAOB was published in 1898 and the latest in 2021. A lot has happened during this time within lexicographic theory as well as in general linguistics. The SAOB editors today have, in many ways, a different view of language and linguistics than the editors in the late nineteenth century had. Despite this, the principles for structuring and representing semantic information in the dictionary seem to have a lot in common with the theory-based discussion in contemporary literature in the cognitive field. Hence, similar conclusions seem to have been drawn from different fields. For instance, the micro-structure of SAOB (its hierarchic entry structure with main meaning sections, subordinate meanings, subordinated subordinate meanings etc.) illustrate how meanings are related to a central core meaning and to each other to different degrees. The scale monosemy – polysemy – homonymy corresponds in SAOB's structure to: part of the same main meaning (possibly presented in a subordinate meaning) – different meaning section (in the same entry) – separate entry.

In the third chapter, previous research is discussed and the theoretical framework is outlined. The traditional view on lexical semantic change and the reasons, consequences and processes behind it are presented and contrasted with a cognitive semantic perspective in this chapter. A main focus is the three mechanisms of change: *metaphor*, *metonymy* and *generalization*.

The account takes as its starting point the work of Wellander (1917–28) and Stern (1931), both of which are concerned with identifying different types of meaning change. Both Wellander and Stern distinguish conscious and intentional changes from non-conscious and unintentional ones and emphasize the differences between them. The latter (non-conscious, unintentional changes) are considered organically developed (Wellander) and more regular (Stern) in relation to the former. In this view, different kinds of figurative language should be looked upon as deviating from normal, natural language.

In several works during the last century, Ullman has examined the principles behind semantic change (cf. e.g. Ullmann 1942, 1957, 1962). His work is still often referenced in the semantic literature, particularly in the discussion of metaphors and metonymy. Ullman (1962) bases his description of the nature of semantic change on the pair of notions *similarity* and *contiguity*. Metaphors, for example, are based on (real or perceived) similarities (a transfer of names through similarity between senses), while metonymy is grounded in contiguity (a transfer of names through contiguity between senses).

Ullmann also mentions *generalization* and *extension* of meaning, which is stated to be largely due to social causes. When a word is taken over from a narrower social sphere and comes into a more general use, the semantic extension is often increased, while the semantic intention is reduced. Ullmann exemplifies this phenomenon with the French word *arriver* (and its Eng. cognate *arrive*) which originally had the meaning 'arrive at the beach'. In its new context, the meaning has been given a greater scope, at the expense of some semantic features that have been lost.

In section 3.2–3.4 of the thesis, the cornerstones of cognitive semantics are presented. Emphasis is placed on the elements within this theoretical framework that are relevant and applicable to word descriptions such as SAOB's. Firstly, the focus is on prototype theory (cf. Rosch 1977) and secondly conceptual metaphor theory (CMT) as accounted for by Lakoff & Johnson (1980, and in later works) and Kövecses (2016).

According to prototype theory, some word meanings are central and others are more peripheral, and the borders between meanings are not sharp but should be understood as fuzzy. Instead of asking what the exact contents of a meaning are, we should be asking what those contents typically are like (Geeraerts 2010a).

According to CMT, a conceptual metaphor can be described as comprehending one concept in terms of another, or understanding one (typically abstract) domain of experience in terms of another (typically concrete) (see Lakoff & Johnson 1980, Kövecses 2016). A concept refers to a mental representation, and the conceptual element in the theory is to be understood as metaphors not only being regarded as a phenomenon in language, but as something that is primarily related to our underlying way of thinking and acting – it is part of our conceptual system. We not only use metaphors to talk about various phenomena in the world, but also to understand and think about them.

Metonymy is defined contrastively in relation to metaphor. A metaphor postulates a source concept (from a source domain) and a corresponding target concept (from a target domain), and furthermore a correspondence, or so-called *mapping*, between these domains. Metonymy on the other hand involves mapping within one single domain (see Lakoff & Johnson 1980, Kövecses 2016). The primary function of metaphor is to contribute with understanding, while metonymies are mainly used for reference (in the current communication situation as well as in mind). The relationship between the source and target domains for metaphor can be described as A IS B, while the same relationship for metonymies would be described as A STANDS FOR B.

Metaphor and metonymy are degree phenomena. It can sometimes be difficult – both by definition and by assessment – to determine what is a metaphor and what is a metonymy. In addition, both processes can be involved in language use at the same time. For the latter phenomenon Goossens (1990) has introduced the term metaphtonymy. Moreover, metaphors per se can be more or less metaphorical or figurative. On this matter, Svanlund (2001) uses the term *bildlighetsgrad* ('degree

of figurativeness'), and later (2007) *metaphorical strength*. In this dissertation, the same matter is referred to as *bildlighetsstyrka* ('figurative strength').

The term *domain* has sometimes been questioned and criticized for being too vague and imprecise (e.g. by Warren 1999). For one thing, it is difficult to determine where to draw the line between two different domains. The demarcation becomes particularly problematic in the matter of metonymy. Are we not dealing with two different domains in cases like *Proust is tough to read* (i.e. AUTHOR FOR WORK-metonymies)? Croft (1993) claims that we, in such cases, instead of mapping within a single domain, should speak of mapping within complex domain *matrices*, i.e., it is a matter of several related and connected domains, and within such a cluster or matrix, something is highlighted that is related to something else. In the thesis, the concept of metonymy is further specified. With metonymy, a referential shift takes place within a referential scene (cf. Fillmore 1977). A scene is to be understood as a mentally represented situation within which present entities have natural connections based on spatial, temporal or causal relations. In such a scene, the author writes her/his literary work and thus has a natural connection to it.

Besides metaphor and metonymy, *generalization* is often mentioned as one of the main processes behind lexical semantic change. It is often put in relation to specialization. This latter concept is not in focus in this thesis, though. As mentioned above, generalization can be described as a process where the semantic extension is increased, with reduced intension as a result (specialization is then to be understood as the opposite). However, it has sometimes been questioned whether generalization is a mechanism in its own right, or if it is just the result of some other mechanism (cf. Bybee et al. 1994). After all, also the result of for example a metaphor is, in total, an increased extension of the basic meaning. Nonetheless, in this thesis generalization is considered (in accordance with Koch 2016) as an own semantic process or mechanism, which, like metaphor, is based on analogy between a source and a target. For generalizations, however, mapping does not apply between two different domains, but within one and the same. This mapping is based on logical-taxonomic relations and prototypical categorization of something that, in case of new- or reinterpretation, was not previously named with this term.

In the fourth chapter, the material and method used in the study are presented. The material consists of 300 occurrences of each label, hence 1 500 in total, extracted from the digital version of the dictionary, by way of free text search. In order to achieve an even distribution within the different parts (and between the years of production) of the dictionary, each amount of 300 was divided into four groups. Hence, 75 search matches per label were collected from each group. The four groups represent the four periods that Larsson (2014) identifies as corresponding to different levels of detail and ambitions applied by the editors over the years.

During period 1 and 3, the dictionary editors aimed at sense descriptions being as complete as possible, with long and detailed definitions and entries as a result. As a

backlash against this approach, both of these periods were followed by a period where the attitude was instead the opposite: restraint and explicitly formulated limiting rules were introduced during period 2 and 4 respectively. Period 1 spans between the years 1898 and 1920, period 2 from 1920–1960, period 3 from 1960–2002 and period 4 from 2002 onwards.

The method that is used in chapter 4 is both qualitative and quantitative. The analysis is performed by conducting a close reading of cases in the dictionary that are labelled *bildl./oeg./överförd/utvidgad/allmännare anv*. The semantics of these labelled uses is studied by means of the dictionary definitions and language examples that illustrate the current meaning, but the graphical representation (in the micro-structure) is also analyzed from different perspectives.

The intention is to study as many cases of the present phenomenon as possible and to cover as large a segment of the dictionary as possible, both physically and over time of publication. Thus, the results of the qualitative analysis can be quantified, and the results in the thesis are therefore often presented in tables to illustrate overall patterns (see the Appendix tables for a total summary of the analysis). As mentioned above, the material is collected from four different parts of the dictionary (in terms of initial letters), which each represent four different periods in the publication chronology of the dictionary. Collecting the material solely by the labels prevented me from deciding in advance which specific linguistic expressions were to be chosen. A complete list of the words in the study is presented in the Appendix.

As mentioned earlier, five different studies were implemented for each definition label. These studies and the results from them are presented in more detail in **Chapter 5.**

As already declared, study 1 is concerned with what semantic mechanisms the labelled uses represent. The terms *bildl*. ('figurative') and *överförd* ('transferred') is normally associated with metaphors, and *utvidgad* ('extended') as well as *allmännare* ('more general') with generalization (in terms of dictionary descriptions, but also in semantic theory in general). The question to be answered in this sub-study is how these terms and concepts relate to each other in the lexicographic practice. Is a figurative use always a metaphorical one in SAOB or are e.g., metonymic uses sometimes labelled *bildl*. in the dictionary as well? What is the semantic difference between a transferred and a figurative use? Is an extended use equivalent with the mechanism generalization, or could other mechanisms be involved for this label? How is an un-actual use (*oeg. anv.*) to be understood? The theoretical foundation here is Köveces' (2016) standard definition of conceptual metaphor, Croft's (1993) definition of metonymy, and Koch's (2016) definition of generalization.

According to the standard definition of conceptual metaphor, mapping typically occurs between a concrete source domain and an abstract target domain (see e.g. Kövecses 2016). Study 2 deals with how often this is the case in SAOB's description

of those labeled meanings that represent metaphoric processes, and if other mechanisms than metaphor imply less abstract projections. This study examines how often the different concepts that are mapped together implies a more abstract phenomenon in the target domain, and how often the level of abstraction can be considered the same in both domains. A concrete concept in the dissertation is defined as a sensory one, one that is physically perceivable (in accordance with Svanlund 2001). In study 1 and 2, not only the labels as such (and their corresponding basic meanings) are analyzed, but also the contents of the current definitions and the language examples that illustrate the figurative meanings.

In the third study, the autonomy of the labelled uses relative to their basic meanings (as expressed in the dictionary) are analyzed. Study 3 examines how independent a labelled use normally is in the hierarchic micro-structure of the dictionary. How close (in a physical, graphical sense) to their basic meanings are the meanings presented? Are they normally presented in the same main meaning section, or as separate different meaning in the same entry? Could they even be presented in a completely different entry (as a different word with a different lemma than the literal, basic meaning)?

The theoretical starting point for this study is Norén & Linell's (2006) description of meaning and meaning potential as a sliding scale with different levels. Following the authors, polysemy is regarded as the midpoint of the scale, and typically consists of metaphors and metonymies. Is this the case in SAOB as well? Where are expected non-metaphorical meanings found? Are they labelled *utvidgad* or *allmännare*?

The fourth study conflates the analysis of the lexicographical description with the semantic analysis. It examines how often the definition labels are modified or combined with other labels of similar type (*mer l. mindre bildl*., *allmännare. l. oeg., i ngt utvidgad anv*. etc.), and what types of meanings are typically given such a modified or combined label. As mentioned above, the borders between the different semantic mechanism of change are often described as fuzzy. In what way are the combined/modified labels in SAOB a consequence of such fuzziness?

Study 5, finally, takes as its starting point the observation that metaphors and metonymies are not exclusive matters to specific word classes, or even specific words, but rather mechanisms that go beyond the lexical level (see Croft 1993, Geeraerts 2010a). The study is concerned with how the labels are distributed in the dictionary per word class. Metaphors and metonymies are sometimes described as phenomena of nouns. Furthermore, word classes such as adjectives and pronouns are sometimes described as "forgotten" when it comes to semantic analysis (cf. Wellander 1969). The question to be answered in this study is whether this also applies in SAOB.

The results show that there is not a 1:1 relationship between the labels and the mechanisms of semantic change, although each label appears to have a fairly distinct profile of its own (study 1). The label *bildl*. mainly denotes metaphors (this is the case for 96 % of the examined search matches), but on quite a few occasions it also

denotes metonymy (more than 17 % involve some sort of metonymy). Furthermore, it is often a question of interaction or co-occurrence of these two mechanisms (so-called metaphtonymy). Even the label *överförd* ('transferred') tends to denote metaphors (just under half of the investigated cases), but this use of the label applies mainly to the first half of the material (periods 1–2). In periods 3–4 the label is instead normally used to denote metonymy, and especially a certain type of metonymy, namely such where an adjective, or an adjectively used word, typically denoting a person is used to denote a thing or an abstract phenomenon (e. g. *an angry letter*, 'a letter that indicate an angry writer of the letter'). The change in use is a result of an explicit change of the editorial guidelines concerning the label *överförd*, made in the 1960s.

The aggregated use of the label *oeg*. leaves a somewhat diffuse impression. Firstly, it is to a large extent used as a designation for metaphors (about 71 %), though often to denote less abstract metaphors (see the next paragraph). Secondly, however, it is also used to denote generalizations (almost 29 %), and in particular generalizations where technical language conflicts with general colloquial language (i.e. some kind of norm conflict). As expected, both the labels *utvidgad* and *allmännare* are normally used to denote semantic changes that are results of the process of generalization (53 and 55 % respectively). However, they are also used as an overarching label, covering both metaphors, metonymies and generalizations (as phrases such as the following indicates: *i allmännare, vanl. bildl. anv*., 'in more general, usually figurative use'). In these cases, the labels seem to be used to label the result or the consequence of the semantic change, rather than the mechanism per se. (Table 62, section 5.1.6, summarizes the distribution of mechanisms per label.)

The difference between concrete and abstract domains and concepts do matter in the material (study 2). But a metaphoric use (hence normally labelled *bildl.*, *överförd* or *oeg.*) is not necessarily more abstract than its basic meaning. Rather, mapping between two domains of the same level of abstraction/concretion is as common. 44 % of the uses labelled *bildl*. projected semantic elements that are interpreted as concrete in the target domain, just as in the source domain. For the label *oeg*. this is the case in 69 %. For this label, metaphorical mappings more often occur between concepts that are not more abstract in the target domain (typical examples in the material consist of personifications, e.g.: INTOLERANT AND STRICT PERSON IS TALIBAN). This type of mapping (between domains with a similar degree of abstraction) can be related to Ruíz de Mendoza Ibañez's (2000) discussion of *one-correspondence metaphors* and *many-correspondence metaphors*, of which the former type is often just stated to consist of personifications of various kinds. On a superficial level, the mapping in such cases has a simpler structure, but on closer analysis it seems to be a matter of highlighting certain tacit characteristics. On the expression side, however, the concretion/abstraction level of these characteristics is the same for the source and target domains. (Figure 69, section 5.2, reproduces the total proportion of projections to more abstract target concepts, label per label.)

As study 3 shows, a labelled use in SAOB is normally presented and described close together with its basic meaning, either in the very same definition or in a subordinated sense. This applies to over 80 % of the labels. If the dictionary structure is to be interpreted as representing the scale monosemy-polysemy-homonymy, the labelled uses in SAOB could be said to be more of a monosemic than a polysemic phenomenon. The derived meanings in total are rarely presented in a separate section, and almost never in a separate entry. The one label that stands out is *bildl*., which to the greatest extent has an independent character (this label is found in own subordinate meaning sections or in separate numbered meaning sections at just over 62 %). This suggests that this label, more than the others, involves different domains for the basic meaning and the derived meaning, respectively. (The compilation of the positions of all examined labels in the microstructure of SAOB is found in table 22, section 5.3.)

The tendency to modify and/or combine the different labels is very frequent in the material (study 4). It also increases over time. Most common is this tendency for *oeg*., where almost half of the studied labels are combined/modified. Furthermore, there seems to be legitimate motives for this kind of labelling (both regarding *oeg*. and the other labels). Normally, it is a matter of semantic changes that involve more than one mechanism at the same time, such as metaphtonymy, as mentioned above, but also combinations or interactions between metaphor and generalization (what could consequently be called *metaferalization*) and generalization and metonymy (then *generatonymy*).

Combined/modified labels also appear to be a method for the editors to signal metaphorical mapping between domains of similar degree of abstraction (cf. above). A phrase like *i oeg. l. mer l. mindre bildl. anv*. (‘in un-actual or more or less figurative use’), then suggests some form of precaution taken by the lexicographer, and perhaps a less typical metaphor. (Tables of the different labels that are combined/modified and how, as well as figures of the increase in the use of combined/modified labels are presented in section 5.4.)

Study 5 shows that the examined labels are generally not bound to particular word classes. Compared to how the word classes are distributed in total in the dictionary’s articles, the distribution of word classes for just the labelled uses is strikingly similar (this is illustrated in table 28, section 5.5). The only label that stands out is *överförd*, which (in the second half of the material) in particular represents adjectives (and participles), as prescribed in the internal manuals (cf. above).

The results indicate that all word classes in the dictionary receive approximately the same space and attention in terms of description of semantic change. In addition, the studies show that the labels often target more than one word at a time (and thus more than one word class). Often the label alludes to a complex expression or construction (*i bildl. anv., i uttr. ...* ‘in figurative use, in the expression …’), and sometimes the label itself is also explicitly adapted to it (*i det bildl. uttr*. .., ‘in the figurative expression …’).

The implications of the results are discussed in **Chapter 6** ("Summary and final discussion"). A conclusion to be drawn from the results is that the descriptions in SAOB overall are relatively consistent and nuanced. They are, however, in some respects difficult to entirely comprehend for the intended reader. It is, for instance, subtle and not easy to figure out that modifications and combinations of different labels often aim at metaphors representing projections between domains with similar levels of abstraction, or at the fact that different mechanisms of semantic change are involved in the process in question. Furthermore, it is confusing that the label *oeg*. sometimes denote metaphors and sometimes generalizations involving a conflict of norms. In addition, the fact that the label *överförd* changed meaning in the definitions after a change in the editorial guidelines cannot be understood just by reading the dictionary.

This sort of semantic relationship can be clarified for the reader and described more systematically. It can also be questioned whether all different labels are needed when these refer to or involve mainly three different mechanisms. A suggestion for the upcoming revision would therefore be to sort out some of these labels (e.g. *oeg*., which meaning content can be described in terms of either *bildl*. Or *utvidgad*; and *överförd*, that with its change of use appears to be rather problematic to interpret). It would also be reasonable to avoid excessively extensive combinations and/or modifications of labels. With such an approach, no more than two different labels would be combined at the most, and combinations/modifications should be applied only for the purpose of describing different mechanisms in interaction. Less typical metaphors (including projections from concrete to concrete domains) can then simply be designated as 'more or less figurative'.

On the other hand, and viewed from the opposite perspective, the combined and modified labels (and the semantics they denote) point out that the boundaries between different mechanisms are often blurred and difficult to draw, by the lexicographer as well as by the semantics-theoretical analysist. This observation is to a large extent consistent with the ideals of cognitive semantics. The blurriness or fuzziness, however, applies not only to the relationship between metaphor and metonymy (cf. above), but also between metonymy and generalization, and between metaphor and generalization. In this respect, there are lessons to be learned, since the two latter interactions, or semantic relations, have not received much attention in the semantic literature. The results of this thesis can thus expand the theoretical discussion. There are semantic gray areas to be further investigated.

A further expansion or nuancing applies to the degree of abstraction of metaphors. Similar to what is argued in the cognitivist literature, the metaphors described in SAOB are often more abstract than their basic meanings. But these are only the clearest metaphorical cases, and to almost the same extent the opposite circumstances apply. As mentioned above, metaphorical mappings with a similar degree of abstraction are often labelled in special ways (*oeg. l. bildl*., *mer l. mindre bildl*. etc.). This suggests that such metaphors are considered in the dictionary to

have a lower figurative strength. As stated initially, SAOB's editorial work has been in progress since the 19th century. The way of describing this type of metaphor was thus developed and established long before the cognitive linguistics was introduced.

In summary, a detailed and nuanced groundwork has been done with the descriptions so far in SAOB. When the dictionary is now to be revised, there is great opportunity to try to reach out further to the readers and to clarify some of the intricate and complicated connections that in fact have been identified.

Litteratur

Ordböcker, databaser och referensverk

DWB = *Deutsches Wörterbuch*, von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm, hrsg. von der Deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin, Band 1–16 + Quellenverzeichnis, Leipzig 1852–1971. Tillgänglig: <https://woerterbuchnetz.de/?sigle=DWB#0> (april 2023).

Mediearkivet [Elektronisk resurs], 1996-. Stockholm: Retriever. Tillgänglig: https://www.retrievergroup.com/sv/> (april 2023).

NO = *Norsk ordbok: ordbok over det norske folkemålet og det nynorske skriftmålet*. Oslo: Det norske samlaget, 1966-2016. Tillgänglig: <http://no2014.uib.no/perl/ordbok/no2014.cgi> (april 2023).

ODS = *Ordbog over det danske Sprog*, grundlagt af Verner Dahlerup, udg. af Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, bd 1–28, København 1918–1956. Tillgänglig: <www.ordnet.dk/ods> (april 2023).

OED = *The Oxford English Dictionary*, second edition, vol. I–XX (of the corrected reissue (1933) with an Introduction, Supplement, and Bibliography of *A New English Dictionary on Historical Principles*, vol. I–X, ed. by James A. H. Murray et al. (1884–1928) and Supplement, vol. I–IV, ed. by R. W. Burchfield (1972–1986)), Oxford 1989. Tillgänglig: <www.oed.com> (april 2023).

OSA = *Om svar anhålles*, äldre digital version av SAOB (band 1–35). <www2.saob.se/osa/index.phtml> (april 2023).

OSM = Söderwall, Knut Fredrik. *Ordbok öfver det svenska medeltids-språket*. Lund 1884–1918. Tillgänglig: <https://spraakbanken.gu.se/resurser/soederwall> (april 2023).

SAG = Teleman, Ulf, Staffan Hellberg & Erik Andersson. *Svenska Akademiens grammati*k. Band 1–4, Stockholm: Norstedts Ordbok i distribution, 1999. Tillgänglig: <https://svenska.se/SAG.pdf> (april 2023).

SAOB = *Ordbok över svenska språket*, utgiven av Svenska Akademien, hittills: bd 1–38, Lund 1893–. Tillgänglig: <www.saob.se> och <www.svenska.se> (april 2023).

SAOL = *Ordlista över svenska språket utgiven av Svenska Akademien*. Uppl. 14, Stockholm: Norstedts 2015. Tillgänglig: <www.svenska.se>. (Uppl. 1, samt 6–14, 1874–2015, tillgängliga: <https://spraakbanken.gu.se/saolhist/>) (april 2023).

SO = *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien* 2021 (2 uppl.). Tillgänglig: <www.svenska.se> (april 2023).

Språkbanken Texts resurs *Korp* [Elektronisk resurs], utan årtal. Tillgänglig: <https://spraakbanken.gu.se/korp/> (april 2023).

Språkriktighetsboken, 2011. 2. uppl. Stockholm: Norstedt.

Svenska dagstidningar [Elektronisk resurs], utan årtal. Stockholm: Kungl. biblioteket. Tillgänglig: <https://tidningar.kb.se/> (april 2023).

WNT = *Woordenboek der Nederlandsche Taal*, deel I–XXIX + Bronnenlijst (1943, 1966) + Supplement I *A–Azuursteen* (1956) , 's-Gravenhage & Leiden 1882–1998. Tillgänglig: <https://gtb.ivdnt.org/search/?owner=wnt> (april 2023).

Övrig litteratur

Allwood, Jens, 2003. "Meaning potentials and context: Some consequences for the analysis of variation in meaning". I: Hubert Cuyckens, René Dirven and John Taylor (eds.), *Cognitive Linguistic Approaches to Lexical Semantics* Berlin: Mouton de Gruyter. S. 29–66.

Anthonissen, Lynn, 2021. *Individuality in Language Change* [Elektronisk resurs]. De Gruyter Mouton (april 2023).

Atkins, B. T. Sue & Rundell, Michael, 2008. *The Oxford Guide to Practical Lexicography*. Oxford: Oxford University Press.

Bakken, Kristin, 1998. *Leksikalisering av sammensetninger: en studie av leksikaliserings-prosessen belyst ved et gammelnorsk diplommateriale fra 1300-tallet*. Oslo: Scandinavian Univ. Press.

Barcelona, Antonio (red.), 2000. *Metaphor and Metonymy at the Crossroads: A Cognitive. Perspective*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.

Béjoint, Henri, 2000. *Modern Lexicography. An Introduction*. Oxford: Oxford University Press.

Béjoint, Henri, 2010. *The lexicography of English: from origins to present*. Oxford: Oxford University Press.

Berg, Ruben G:son, 1904. "Svar till Otto Hoppe". I: *Pedagogisk tidskrift* 49: 6. S. 225–238.

Berg-Olsen, Sturla & Selvik, Kari-Anne, 2013. "Kognitiv semantikk og nettverksmodellen møter praktisk leksikografi". I: *LexicoNordica* 20. S. 17–33.

Berger, Peter L. & Thomas Luckmann, 1966. *The Social Construction of Reality. A Treatise in the Sociology of Knowledge*. Harmondsworth: Penguin.

Blank, Andreas, 1997. *Prinzipien des lexikalischen Bedeutungswandels am Beispiel der romanischen Sprachen*. Tübingen: Niemeyer.

Blank, Andreas, 1999. "Why do new meanings occur? A cognitive typology of the motivations for lexical semantic change". I: Blank & Koch (red.): *Historical semantics and cognition*.

Boström, Per, 2018. *"Det här är ju dött tåg liksom…" En studie av metaforer för romantisk kärlek i talad svenska.* (Studier i Nordsvenska 27). Umeå.

Bybee, Joan, 1985. *Morphology: a study of the relation between meaning and form*. Typological Studies in Language 9. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.

Bybee, Perkins & Pagliuca, 1994: *The Evolution of grammar. Tense, aspect, and modality in the languages of the world*. Chicago & London: The University of Chicago Press.

Carlsson, Yvonne, 2012. *Genericitet i text.* Acta Universitatis Stockholmiensis. New series 56.

Christensen, Lisa, 2002. ”Universitetssemantik och ordbokssemantik”. I: *Alla ord är lika roliga. Festskrift till Lars Svensson*. Stockholm: Svenska Akademien. S. 24–39. Distr.: Norstedts.

Coleman, Linda and Paul Kay, 1981. “Prototype semantics: the English verb 'lie'”. I: *Language* 57. S. 26–44.

Coseriu, Eugenio, 1973. *Probleme der strukturellen Semantik: Vorlesung gehalten im Wintersemester 1965/66 an der Universität Tübingen*. Tübingen.

Croft, William, 1993. “The role of domains in the interpretation of metaphors and metonymies”. I: *Cognitive linguistics* 4. S. 335–370.

Croft, William and D. Alan Cruse, 2004. *Cognitive Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.

Cuyckens, Hubert, 1991. *The Semantics of Spatial Prepositions in Dutch. A Cognitive-Linguistic Exercise*. Ph.D. thesis, Antwerp: University of Antwerp.

Eaker, Birgit, 2006. ”Historisk lexikografi i praktiken. Om momentordningen i SAOB”. I: *LexikoNordica* 13. S. 41–54.

Eaker, Birgit, 2012. “Ellips – ett beskrivningsproblem i en historisk ordbok”. I: *Nordiska studier i lexikografi* 11. *Rapport från Konferensen om lexikografi i Norden*. S. 181–189.

Ekberg, Lena, 1993a. ”Arguments for a Network Model of the Lexicon”. I: M. Herslund & F. Sørensen. (eds.): *The Nordlex Project. Lexical studies in the Scandinavian languages*. Köpenhamn. S. 255–272.

Ekberg, Lena, 1993b. ”Verbet *ta* i metaforisk och grammatikaliserad användning”. I: *Språk och Stil.Tidskrift för svensk språkforskning* NF 3. S.105–139.

Ekberg, Lena, 1995. ”Image Schemas and Lexical Polysemy: The Case of Swedish *runt* ’around’. I: *Working Papers in Linguistics* 25. University of Trondheim, Department of Linguistics. S. 23–42.

Ekberg, Lena, 2004. *Grundbetydelse och förändringsprinciper hos relationella lexem. Exemplet följa*. Nordlund 24. Småskrifter från Institutionen för nordiska språk i Lund.

Fillmore, Charles J., 1976.”Frame semantics and the nature of language”. I: *Annals of the New York Academy of Sciences: Conference on the Origin and Development of Language and Speech* 280. S. 20–32.

Fillmore, Charles J., 1977. “Scenes-and-frames semantics”. I: Antonio Zampolli (ed.): *Linguistic Structures Processing*. Amsterdam: North-Holland. S. 55–81.

Fillmore, Charles J., 1982. “Towards a descriptive framework for spatial deixis”. I: Robert J. Jarvella and Wolfgang Klein (eds.), *Speech, Place, and Action.*

Studies of Deixis and Related Topics 31–59. Chichester: John Wiley.

Fillmore, Charles J., 2003. *Form and Meaning in Langage.* Volume 1. *Papers on Semantic Roles*. Stanford: CSLI.

Fillmore, Charles J. & Atkins, BTS, 1992. "Towards a frame-based lexicon: the semantics of RISK and its Neighbors". I: Lehrer, A & Kittay, E (eds.): *Frames, fields and contrasts: New essays in semantic and lexical organization,* s 75–102. Hillsdale: Erlbaum Associates.

Geeraerts, Dirk, 1984. "Dictionary Classification and the Foundation of Lexicography". I: *I.T.L. Review of Applied Linguistics*, Vol. 63. S. 37–63.

Geeraerts, Dirk, 1990. "The lexicographical treatment of prototypical polysemy". I: Tsohatzidis, Savas. L. (ed.): *Meanings and Prototypes. Studies in linguistic categorization*. London: Routledge. S. 195–210.

Geeraerts, Dirk, 2006. *Words and Other Wonders*. Papers on Lexical and Semantic Topics. Berlin: Mouton de Gruyter.

Geeraerts, Dirk, 2010a. *Theories of lexical semantics*. Oxford: Oxford University Press.

Geeraerts, Dirk, 2010b. "Lexicography". I: Geeraerts, D. & Cuyckensm H. (eds.): *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*.

Geeraerts, Dirk, 2015. "How words and vocabularies change". I: J. Taylor (Eds.), *The Oxford Handbook of the Word*. Oxford: Oxford University Press.

Geeraerts, Dirk & Cuyckens, Hubert (red.), 2007. *The Oxford handbook of cognitive linguistics*. New York: Oxford University Press.

Gellerstam, Martin (red.), 2009. *SAOL och tidens flykt: några nedslag i ordlistans historia*. Stockholm: Norstedt.

Gilliver, Peter, 2016. *The making of the Oxford English Dictionary*. Oxford: Oxford University Press.

Goossens, Louis, 1990. "Metaphtonymy: the interaction of metaphor and metonymy in expressions for linguistic action". I: *Cognitive Linguistics* 1–3. S. 323–340.

Grady, Joe, 1997. *Foundations of meaning: Primary metaphors and primary scenes.* University of California, Berkeley. Diss.

Grady, J., Oakley, T., & Coulson, S., 1999. "Blending and metaphor". I: Steen, G & Gibbs, R. (eds.): *Metaphor in cognitive linguistics*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. S. 101–124.

Hannesdóttir, Anna Helga, 1998. *Lexikografihistorisk spegel: den enspråkiga svenska lexikografins utveckling ur den tvåspråkiga*. Diss. Göteborg: Göteborgs universitet.

Hartmann, Reinhard R. K. & James, Gregory, 1998. *Dictionary of lexicography*. London: Routledge.

Hast, Sture, 1983. "Om SAOB:s material". I: *Nysvenska studier* 63. S. 159–192.

Holmer, Louise, 2022. *Neutrala substantiv på -ande i text och ordbok*. Diss. Göteborg: Göteborgs universitet.

Hovmark, Henrik, 2012. "Betydningsbeskrivelse og prototypeteori". I: *LexicoNordica* 19. S. 59–78.

Jakobsson, Ulrika, 1999. ”Svenska och franska språkets referens till stående person: En analys ur den kognitiva semantikens perspektiv”. I: *språk och stil* 9. S. 71–100.

Jakobsson, Ulrika, 2002. ”Om det metaforiska mötet mellan konkreta verb som svenskans *gå* och *ligga* och engelskans *run*”. I: *språk och stil* 12. S. 189–210.

Johansson Falck, Marlene, 2014. ”Temporal prepositions explained: Cross-linguistic analysis of English and Swedish unit of time landmarks”. I: *Cognitive Linguistic Studies* 1:2. S. 271–288.

Johansson Falck, Marlene, 2016. ”What trajectors reveal about TIME metaphors: analysis of English and Swedish”. I: *International Journal of Corpus Linguistics* 21:1. S. 28–47.

Johnson, Mark, 1987. *The body in the mind: the bodily basis of meaning, imagination and reason.* Chicago: Chicago University Press.

Jonsson, Hans, 1983. “Om historisk lexikografi av typ SAOB”. I: *Nysvenska studier* 63. Stockholm. S. 127–158.

Jonsson, Hans, 1993. *Handbok för redigeringen av Svenska Akademiens ordbok*. Lund: Svenska Akademiens ordboksredaktion.

Jonsson, Hans, 2003. *Metaforen som semantisk händelse*. Lund: Skrifter utgivna av vetenskapssocieteten i Lund 95.

Kamppi, Nina, 2015. ”Prototypikalitet och encyklopedisk information i en ordbok”. I: Sandström, Caroline, Cantell, Ilse, Grönros, Eija-Riitta, Nuolijärvi, Pirkko & Sommardahl, Eivor (red.): *Perspektiv på lexikografi, grammatik och språkpolitik i Norden* [Elektronisk resurs]. Helsingfors: Institutet för de inhemska språken. S. 134–152 (april 2023).

Keller, Rudi, 1994. *On language change: the invisible hand in language*. London: Routledge.

Koch, Peter. 2016. “Meaning change and semantic shifts”. I: Juvonen & Koptjevskaja-Tamm (red.): *The lexical typology of semantic shifts.* Berlin: De Gruyter Mouton.

Kock, Ernst Albin, 1904. *Handbok för redigeringen af Svenska Akademiens ordbok*. Lund: Berglingska boktryckeriet.

Kövecses, Zoltán, 1986. *Metaphors of Anger, Pride, and Love: A Lexical Approach to the Structure of Concepts*. Amsterdam: J. Benjamins Pub. Co.

Kövecses, Zoltán, 1990. *Emotion concepts*. Berlin/New York: Springer Verlag.

Kövecses, Zoltán, 2000. *Metaphor and emotion*. New York & Cambridge: Cambridge University Press.

Kövecses, Zoltán, 2002. *Metaphor: A practical introduction*. Oxford/New York: Oxford University Press.

Kövecses, Zoltán, 2016. ”Conceptual metaphor theory”. I: Semino & Demjén (eds.): *The Routledge handbook of metaphor and language.* Milton Park, Abingdon, Oxon; Routledge. S. 13–27.

Kövecses, Zoltán, 2017. ”Levels of metaphor”. I: *Cognitive Linguistics* 28, del 2. Berlin:W de Gruyter. S. 321–347.

Kövecses, Zoltán & Szilvia Csabi, 2014. “Lexicography and cognitive linguistics”. I: *Revista Española De Linguistica* Aplicada 27 (1). S. 118–139.

Lakoff, George, 1987. *Women, fire and dangerous things: what categories reveal about the mind*. Chicago: University of Chicago Press.

Lakoff, George, 1990. “The Invariance Hypothesis: is abstract reason based on imageschemas?” I: *Cognitive Linguistics* 1:1. S. 39–74.

Lakoff, George, 1993. “The contemporary theory of metaphor.” I: Ortony (ed.): *Metaphor and thought*. Cambridge: Cambridge University Press. S. 202–251.

Lakoff, George, 1997. “The internal structure of the self”. I: Neisser, U. & Jopling, D. A. (eds.): *The conceptual self in context: Culture, experience, self-understanding*. New York: Cambridge University Press. S. 92–113.

Lakoff, George, 2008. “The neural theory of metaphor”. I: Gibbs R. (ed.): *The Cambridge Handbook of Metaphor and thought*. Cambridge and New York: Cambridge University Press. S. 17–38.

Lakoff, George & Johnson, Mark, 1980. *Metaphors We Live By*. Chicago/London: The University of Chicago Press.

Lakoff, George & Johnson, Mark, 1999. *Philosophy in the Flesh. The Embodied Mind and its Challenges to Western Thought*. Chicago: University of Chicago Press.

Lakoff, George & Johnson, Mark, 2003. *Afterword*. I: Lakoff, G. & Johnson, M.: *Metaphors we live by* (s. 243– 276). Chicago: University of Chicago Press.

Lakoff & Turner, 1989. *More than cool reason: a field guide to poetic metaphor*. Chicago:University of Chicago Press.

Landau, Sidney I., 1989. *Dictionaries: the art and craft of lexicography*. Cambridge: Cambridge University Press.

Langacker, Ronald W., 1987. *Foundations of Cognitive Grammar, vol. 1. Theoretical Prerequisites*. Stanford, Calif.: Stanford Univ. Press.

Langacker, Ronald W., 1999. ”Assessing the cognitive linguistic enterprise”. I: Janssen, Theo & Redeker, Gisela (eds.): *Cognitive linguistics: foundations, scope, and methodology*. Berlin: Mouton de Gruyter.

Larsson, Lennart, 2009. ”Hur märker användaren av SAOB de 110 åren mellan A och TYNA?” I: *Språk och Stil* 19 (ny följd). S. 35–52.

Larsson, Lennart, 2012. ”Varför inte dub(b)lettformer? Om SAOB som normativ ordbok”. I: Eaker, B., Larsson, L. & Mattisson, A. (red.): *Nordiska studier i lexikografi* 11. *Rapport från Konferensen om lexikografi i Norden*. S. 386–395.

Larsson, Lennart, 2014. ”En "mer l. mindre stor" stor ordbok – om variationerna i SAOB:s omfång och ambitionsnivå”. I: *LexicoNordica* 21. S. 61–80.

Lemmens, Maarten, 2015. ”Cognitive semantics”. I: Riemer, Nick (red.): *The Routledge handbook of semantics*. Milton Park, Abingdon, Oxon: Routledge. S. 90–105.

Lundbladh, Carl-Erik, 1992. *Handledning till Svenska Akademiens ordbok*. Lund: Svenska Akademien & Norstedts. Lundbladh, Carl-Erik, 1996. ”Värdering av SAOB:s korpus och Språkprovssamling”. I: *LexicoNordica* 3. S. 91–103.

Lundbladh, Carl-Erik 2002. ”Betydelseförändring och definitionsformler. I: *Alla ord är lika roliga. Festskrift till Lars Svensson*. Distribution: Norstedts. S. 106–117.

Lundbladh, Carl-Erik 2003. ”Kritiken av SAOB”. I: *LexicoNordica* 13. S. 273–284.

Lundbladh, Carl-Erik, 2005. ”Lexikal förändring”. I: *Studier i svensk språkhistoria* 8. Institutionen för nordiska språk och svenska vid Lunds universitet. Lund.

Malmgren, Sven-Göran, 1984. *Adjektiviska funktioner i svenskan*. Diss. Göteborgs universitet.

Malmgren, Sven-Göran. 2005. ”Betydelseförändring i svenskan. Två empiriska undersökningar”. I: C. Falk & L-O. Delsing (red.), *Studier i svensk språkhistoria* 8. Lundastudier i nordisk språkvetenskap A 23. Lund: Institutionen för nordiska språk, Lunds universitet. S. 29–44.

Mattisson, Anki, 2006. ”Genusperspektiv på SAOB:s källor”. I: *LexicoNordica* 13. S. 55–68.

Mattisson, Anki, 2007. ”Är SAOB ett verk av män? För män?” I: *Språk och kön i nutida och historiskt perspektiv. Studier presenterade vid Den sjätte nordiska konferensen om språk och kön*, Uppsala 6–7 oktober 2006, utg. av Britt-Louise Gunnarsson, Sonja Entzenberg & Maria Ohlsson (Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 71), Uppsala. S. 174–181.

Mattisson, Anki, 2014. ”Om (bristande) bruklighetsstruktur i SAOB”. I: Vatvedt Fjeld R. & Hovdenak M. (red.): *Nordiske Studier i Leksikografi* 12. *Rapport fra Konferanse om leksikografi i Norden*. Oslo 13.–16. august 2013. S. 327–340.

Nilsson, Pär, 2014. ”Att läsa ordboken baklänges. Om betydelseutveckling hos partikelinledda fasta sammansättningar och presentationen i SAOB”. I: Vatvedt Fjeld R. & Hovdenak M. (red.): *Nordiske Studier i Leksikografi* 12. *Rapport fra Konferanse om leksikografi i Norden*. Oslo 13.–16. august 2013. S. 353–369.

Nilsson, Pär, 2016. ”Teori i praktiken. Om prototypteorin och SAOB”. I: Hannesdóttir, Anna Helga (red.): *Framtidens lexikografi. Rapport från ett symposium i Göteborg 5 oktober 2012*. (Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning 52.) Göteborg: Göteborgs universitet. S. 59–73.

Nilsson, Pär & Rosqvist Bodil, 2018. ”Inför revideringen av SAOB. Fackspråk och fackspråksbeteckningar i går, i dag och i morgon”. I: *LexicoNordica* 25. S. 135–152.

Nilsson, Pär, 2019. *Bildliga betydelser i SAOB: om beskrivningen av betydelseutvecklingsmekanismer analyserad ur ett kognitivt semantiskt perspektiv*. Licentiatavhandling. Lund: Lunds universitet.

Nilsson, Pär & Saarni Laitinen, 2023. ”Om beskrivningen av metonymier i några nordiska ordböcker”. Föredrag vid den 17:e konferensen om lexikografi i Norden, Bergen 2023.

Norén, Kerstin, 2003. ”Polysemityper i ordförrådet”. I: *Nordiska studier i lexikografi* 6. *Rapport* fra konference om leksikografi i Norden, Tórshavn 21.-25. august 2001. S. 265–272.

Norén, Kerstin & Linell, Per, 2006. *Meningspotentialer i den språkliga praktiken*. MISS 54.

Ostermann, Carolin, 2012. “Cognitive lexicography of emotion terms”. I: Ruth Vatvedt Fjeld, Julie Matilde Torjusen (eds.)*: Proceedings of the 15th EURALEX International Congres*s. Oslo: Department of Linguistics and Scandinavian Studies, University of Oslo. S. 493–501.

Ostermann, Carolin, 2015. *Cognitive Lexicography. A new approach to lexicography making use of cognitive semantics*. Berlin/ Boston: Walter de Gruyter.

Pietrzak-Porwisz, Grazyna, 2008. ”Så länge hjärtat slår – om hjärtmetaforiken i svenskan”. I: M. Nordman m.fl. (red.) *Svenskans beskrivning* 29. Vasa: Skrifter utgivna av Svensk- österbottniska samfundet nr 70. S. 220–229.

Pragglejaz Group, 2007. ”MIP: A Method for Identifying Metaphorically Used Words in Discourse”. I: *Metaphor and symbol* 22 (1). S. 1–39.

Radden, Günter & Zoltán Kövecses, 1999. ”Towards a Theory of Metonymy”. I: Panther, Klaus-Uwe & Radden, G. (red.) *Metonymy in language and thought*. Philadelphia: Benjamins. S. 17–60.

Ralph, Bo, 1980. ”Hur mycket fackspråk är fackspråk?” I: Sigurd Fries & Claes-Christian Elert (utg.): *Svenskans beskrivning* 12*. Förhandlingar vid Sammankomst för att dryfta frågor vid sven-skans beskrivnin*g 12. Umeå. S 163–172.

Rosch, Eleanor and Carolyn B. Mervis, 1975. “Family resemblances: Studies in the internal structure of categories”. I: *Cognitive Psychology* 7. S. 573–605.

Rosch, Eleanor, 1977. “Human categorization”. I: Neil Warren (ed.), *Studies in Cross-cultural Psychology* 1. S. 1–49. New York: Academic Press.

Rosch, Eleanor, 1978. “Principles of Categorization”. I: Rosch, E. & LLoyd, Barbara B. (eds.): *Cognition and Categorization*. Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates. S. 27–48.

Rosqvist, Bodil, 2014. *Hårt arbete och sträng vila : svenska kollokationer i lexikografisk och lexikologisk belysning*. (Meijerbergs institut för svensk etymologisk forskning, Göteborgs universitet). Göteborg.

Rudebeck, Lisa, 2006. ”Ordförklaringar som betydelserepresentationer eller yttranden”. I: *Språk och stil* 16. S. 112–147.

Ruiz de Mendoza Ibáñez, Francisco José, 2000. “The role of mappings and domains in understanding metonymy”. I: A**.** Barcelona (ed.): *Metaphor and Metonymy at the Crossroads. A Cognitive Perspective*. Berlin/ New York: Mouton. S. 109−132.

Rydqvist, Johan Erik, 1870. ”Svenska Akademiens Ordbok, historiskt och kritiskt betraktad”. I: *Svenska Akademiens handlingar*, nr 45. Stockholm: Norstedt. S. 249–324.

Rydstedt, Rudolf, 2012. *En matchningsdriven semantisk modell: mellan ordboken och den interna grammatiken*. Göteborg: Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet.

Schmid, Hans-Jörg, 2015. ”A blueprint of the Entrenchment-and-Conventionalization Model”. I: *Yearbook of the German Cognitive Linguistics Association* 3. S. 1–27.

Schmid 2020 *The dynamics of the linguistic system: usage, conventionalization and entrenchment*. Oxford: Oxford University Press.

Sjöström, Sören, 1999. ”From Vision to Cognition. A study of Metaphor and Polysemy in Swedish”. I: Allwood, J. & Gärdenfors, P. (eds.): *Cognitive semantics.* Meaning and cognition. Amsterdam & Philadelphia. S. 67–85.

Sjöström, Sören, 2001: *Semantisk förändring. Hur ord får nya betydelser*. Lund: Studentlitteratur.

Sköldberg, Emma, 2004. *Korten på bordet: innehålls- och uttrycksmässig variation hos svenska idiom.* Diss. Göteborgs universitet.

Steen, Gerard (red.), 2010. *A method for linguistic metaphor identification: from MIP to MIPVU*. Amsterdam: John Benjamins.

Stern, Gustaf, 1931. *Meaning and change of meaning: with special reference to the English language*. Göteborg.

Strzelecka, Elżbieta, 1999. ”Veta varken *ut* eller *in*. BEHÅLLAR-metaforen i svenskan”. I: *Svenskans beskrivning* 23. Lund. S. 393–402.

Strzelecka, Elżbieta, 2001. ”*Upp* till analys! Partikeln *upp* i det fysiska rummet.” I: *Svenskans beskrivning* 24. Linköping.

Strzelecka, Elżbieta, 2003. *Svenska partikelverb med* in*,* ut*,* upp *och* ner*. En semantisk studie ur kognitivt perspektiv*. (Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 62). Uppsala.

Svanlund, Jan, 2001. *Metaforen som konvention. Graden av bildlighet i svenskans vikt- och tyngdmetaforer*. Stockholm: Almqvist och Wiksell.

Svanlund, Jan, 2002. ”Lexikalisering”. I: *Språk och stil* 12. S. 7–45.

Svanlund, Jan, 2007. ”Metaphor and convention”. I: *Cognitive Lingustics* 18:1. S. 47–89.

Svanlund, Jan, 2009. *Lexikal etablering: en korpusundersökning av hur nya sammansättningar konventionaliseras och får sin betydelse*. Stockholm: Acta universitatis Stockholmiensis.

Svensén, Bo, 2004. *Handbok i lexikografi. Ordböcker och ordboksarbete i teori och praktik*. *Andra, omarbetade och utökade upplagan*. Stockholm: Norstedts Akademiska förlag.

Svensén, Bo, 2009. *A handbook of lexicography: the theory and practice of dictionary-making*. Cambridge: Cambridge University Press.

Svensén, Bo, 2015. *Snille och smak. Svenska Akademien förr och nu*. Stockholm: Norstedts.

Svensson, Lars, 1992. “Om SAOB:s material och en bibliografisk databas”. I: Vatveldt Fjeld, R. (red*.): Nordiske studier i leksikografi* 1*. Rapport fra konferense om leksikografi i Norden*. Oslo. S. 369–379.

Taylor, John R., 2002.'"Category extension by metonymy and metaphor”. I: Dirven, R. & Pörings, R. (eds.), *Metaphor and Metonymy in Comparison and Contrast*. Berlin: Mouton de Gruyter. S. 323–347.

Teleman, Ulf, 2015*. Nordister och nordistik i Lund – från 1860- till 1930-tal*. Lundastudier i nordisk språkvetenskap A 73. Lund.

Traugott, Elizabeth. 2017. “Semantic change”. I: *The Oxford Research Encyclopedia, Linguistics.*

Tuggy, David, 1993. “Ambiguity, polysemy and vagueness”. I: *Cognitive Linguistics* 4:3. S. 273–90.

Tyler, Andrea & Evans, Vyvyan, 2003. *The semantics of English prepositions: spatial scenes, embodied meaning and cognition*. Cambridge: Cambridge University Press.

Ullmann, Stephen, 1942. “The Range and Mechanism of Changes of Meaning”. I: *The Journal of English and German Philology* XLI. S. 46–52.

Ullmann, Stephen, 1957. *The principles of semantics*. 2. ed. Oxford: Blackwell.

Ullmann, Stephen, 1962. *Semantics: an introduction to the science of meaning*. Oxford: Blackwell.

Vikør, Lars S., 2018. *Inn i Norsk ordbok: Brukarrettleiing og dokumentasjon*. Oslo: Samlaget.

Vogel, Anna, 2009. ”A cognitive approach to opposites: The case of Swedish levande ‘alive’ and död ‘dead’. I: Varieng 3. Approaches to *Language and Cognition*.

Walatek, Ewa, 2014. ”*Stäng av hjärnan* – metafor och metonymi i svenska somatismer med lexemet *hjärna*.” I: *Svenskans beskrivning* 33. (Nordica Helsingiensia 37.) Helsingfors: Finska, finskugriska och nordiska institutionen, Helsingfors universitet. S. 503–510.

Warren, Beatrice, 1992. *Sense developments*. Stockholm.

Warren, Beatrice, 1999. “Laws of thought, knowledge and lexical change”. I: Blank, A. & P. Koch (red): *Historical semantics and cognition*. S. 215–243.

Wellander, Erik, 1969. “Betydelseutvecklingens mekanik. Återblick och utblick”. I: *Nysvenska studier* 48. S. 71–192.

Wellander, Erik, 1917-1928. *Studien zum Bedeutungswandel im Deutschen*. Uppsala: Edv. Berlings boktryckeri.

Wen Xu & Taylor, John R. (2020). *The Routledge Handbook of Cognitive Linguistics* [Elektronisk resurs]. Routledge (april 2023).

Wittgenstein, Ludwig, 1953. *Filosofiska undersökningar*. Svensk översättning av Anders Wedberg 1978. Ny upplaga 1992. Stockholm.

Zgusta, Ladislav, 1971. *Manual of lexicography*. Prague: Mouton.

Zlatev, Jordan, 1997. *Situated embodiment: studies in the emergence of spatial meaning*. Diss. Stockholm: Univ.

Bilaga – sammanställning av analysresultat

Förklaring

Kolumn 1 i tabellerna nedan anger aktuellt uppslagsord/lemma.

Kolumn 2 (motsvarande delstudie 1): typ av process/betydelseutvecklings-mekanism.

Kolumn 3 (motsvarande delstudie 2) anger konkretions-/abstraktionsgrad hos (de beläggande språkproven för) de härledda betydelserna i förhållande till deras respektive grundbetydelser, enl. systemet *abstraktare nivå* eller *likartad nivå*. *Både abstraktare nivå och likartad nivå* anger att det bland språkproven både föreligger sådana där abstraktionsnivån är högre och sådana som bedömts ha samma nivå som grundbetydelsen.

Kolumn 4 (motsvarande delstudie 3): position i SAOB:s mikrostruktur. Definitionsformeln som beskriver den härledda betydelsen kan stå *ihop med grundbetydelsen i samma definition*; *i ett eget undermoment till grundbetydelsen*; *i ett eget numrerat huvudmoment,* eller *på annat ställe*.

Kolumn 5 (motsvarande delstudie 5) anger aktuell ordklass.

Grå färgmarkering (motsvarande delstudie 4) signalerar modifierad eller kombinerad definitionsformel (av typen: *mer l. mindre bildl*., *ngt utvidgad anv*., *oeg. l. bildl.* osv.). En siffra inom parentes (t.ex. ”(2)”) efter uppslagsordet i kolumn 1 anger att den aktuella användningen har etiketterats med modifierad/kombinerad formel på mer än ett ställe i artikeln (t.ex. både ihop med grundbetydelsen och i ett underordnat betydelsemoment).

Period 1 sträcker sig från 1898–1920, period 2: 1920–1960, period 3: 1960–2002 och period 4 från 2002 och framåt.

PERIOD 1

1 till 25

	Lemma	Typ av process	Konkretion	Position	Ordklass
1	A	metafor	abstraktare nivå	undermom.	s.
2	ABBAS	metafor	likartad nivå	undermom.	v.
3	ABBREVIATUR	metafor	abstraktare nivå	undermom.	s.
4	ABSKONS	metafor	likartad nivå	undermom.	s.
5	ABSORBERA	metafor	abstraktare nivå	eget huvm.	v.
6	ACCENT	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	eget huvm.	s.
7	ACCENT	metafor	abstraktare nivå	eget huvm.	s.
8	ACCENTUERA	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	eget huvm.	v.
9	ACKOMPANJEMANG	metafor	abstraktare nivå	undermom.	s.
10	ACKORD	metafor	abstraktare nivå	undermom.	s.
11	ACKORDERA	metafor	abstraktare nivå	undermom.	v.
12	ADAM	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	eget huvm.	s.
13	ADEL	metafor	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	s.
14	ADEL	metafor	likartad nivå	undermom.	s.
15	ADELSBREF	metafor	abstraktare nivå	undermom.	s.
16	ADELSMATRIKEL	metafor	abstraktare nivå	undermom.	s.
17	ADELSFANA	metafor	abstraktare nivå	undermom.	s.
18	ADELSFANA	metafor	likartad nivå	undermom.	s.
19	ADELSKAP	metafor	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	s.
20	ADLA	metafor	både abstraktare o. likartad nivå	eget huvm.	v.
21	ADRESS	metafor	abstraktare nivå	undermom.	s.
22	AERO-STATISK	metafor	abstraktare nivå	undermom.	a.
23	AF	metafor	abstraktare nivå	undermom.	p.
24	AF	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	p.
25	AF	metafor	abstraktare nivå	undermom.	p.

26 till 50

1	CEMENT	metafor	abstraktare nivå	eget huvm.	s.
2	CENDRILLON	metafor	abstraktare nivå	undermom.	s.
3	CENSOR	metafor	likartad nivå	med grundbet.	s.
4	CENTAUR	metafor	likartad nivå	undermom.	s.
5	CENTER	metafor	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	s.
6	CENTNER	metafor	abstraktare nivå	undermom.	s.
7	CENTNER-TUNG	metafor	abstraktare nivå	undermom.	a.
8	CENTNER-TYNGD	metafor	abstraktare nivå	med grundbet.	a.
9	CENTRAL	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	eget huvm.	a.
10	CENTRAL-LYRIKER	metafor	likartad nivå	undermom.	s.
11	CENTRAL-SOL	metafor	abstraktare nivå	undermom.	s.
12	CENTRIFUGAL	metafor	abstraktare nivå	undermom.	a.
13	CENTRIPETAL	metafor	abstraktare nivå	undermom.	a.
14	CENTRUM	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	eget huvm.	s.
15	CERBERUS	metafor	abstraktare nivå	undermom.	s.
16	CERTIFIKAT	metafor	abstraktare nivå	undermom.	s.
17	CHAMBRIÄR	metafor	abstraktare nivå	undermom.	s.
18	CHAMPAGNE	metafor	abstraktare nivå	undermom.	s.
19	CHAMPAGNE-LIK	liknelse	abstraktare nivå	undermom.	a.
20	CHAMPANGE-SKUM	metafor	abstraktare nivå	undermom.	s.
21	CHANGEMANG	metafor	abstraktare nivå	undermom.	s.
22	CHAR	metafor	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	s.
23	CHEMISETT	metafor	likartad nivå	undermom.	s.
24	CHIFFER	metafor	abstraktare nivå	undermom.	s.
25	CHIFFER-KLAV	metafor	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	s.

51 till 75

1	**DEMOLERA**	metafor	abstraktare nivå	undermom.	v.
2	**DEMON**	metafor	likartad nivå	undermom.	s.
3	**DEMONSTRATION**	metafor	likartad nivå	undermom.	s.
4	**DENNE**	metafor	abstraktare nivå	med grundbet.	pron.
5	**DEPENDANS**	metafor	abstraktare nivå	undermom.	s.
6	**DEPENS**	metafor	abstraktare nivå	undermom.	s.
7	**DEPENSERA**	metafor	abstraktare nivå	eget hmom.	v.
8	**DEPORTATIONS-ORT**	metafor	likartad nivå	undermom.	s.
9	**DEPOSITARIE**	metafor	abstraktare nivå	undermom.	s.
10	**DEPOSITUM**	liknelse	likartad nivå	undermom.	s.
11	**DEPOSITÄR**	metafor	abstraktare nivå	undermom.	s.
12	**DEPOSUIT**	metafor	abstraktare nivå	med grundbet.	s.
13	**DEPRESSION**	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	eget hmom.	s.
14	**DEPÅ**	metafor	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	s.
15	**DERIVERA**	metafor	abstraktare nivå	eget hmom.	v.
16	**DERIVERA**	metafor	både abstraktare o. likartad nivå	eget hmom.	v.
17	**DESCENDENT**	metafor	likartad nivå	eget hmom.	s.
18	**DESERTERA**	metafor	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	v.
19	**DESERTÖR**	metafor	abstraktare nivå	eget hmom.	s.
20	**DESHABILJÉ**	metafor	abstraktare nivå	undermom.	s.
21	**DESINTEGRERA**	metafor	abstraktare nivå	undermom.	v.
22	**DESMANSKATT**	metafor	likartad nivå	undermom.	s.
23	**DESORGANISATION**	metafor	abstraktare nivå	undermom.	s.
24	**DESORGANISERA**	metafor	abstraktare nivå	undermom.	v.
25	**DESORIENTERA**	metafor	abstraktare nivå	eget hmom.	v.

PERIOD 2

1 till 25

1	**GACKMED**	metafor/metonymi	likartad nivå	med grundbet.	s
2	**GADD**	metafor	abstraktare nivå	eget hmom.	s
3	**GADD**	metafor	likartad nivå	eget hmom.	s
4	**GADD-LÖS**	metafor	abstraktare nivå	med grundbet.	a.
5	**GADDA**	metafor	abstraktare nivå	med grundbet.	v.
6	**GADDIG**	metafor	abstraktare nivå	eget hmom.	a.
7	**GAFFEL**	metafor	abstraktare nivå	undermom.	s.
8	**GAFFEL**	metafor	abstraktare nivå	undermom.	s.
9	**GAFFEL**	metafor	abstraktare nivå	undermom.	s.
10	**GAGNA**	metafor	abstraktare nivå	med grundbet.	v.
11	**GALA**	metafor	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	s
12	**GALA-DRÄKT**	metafor	abstraktare nivå	med grundbet.	s
13	**GALA-KLÄDD**	metafor	abstraktare nivå	med grundbet.	a.
14	**GALA-KLÄDER**	metafor	abstraktare nivå	med grundbet.	s
15	**GALA-UNIFORM**	metafor	abstraktare nivå	med grundbet.	s
16	**GALA UT**	felbedömn.	likartad nivå	med grundbet.	v.
17	**GAL-HALS**	metafor/metonymi	likartad nivå	med grundbet.	s
18	**GALEJA**	metafor	både abstraktare o. likartad nivå	eget hmom.	s
19	**GALEN**	metafor	likartad nivå	undermom.	a.
20	**GALEN**	metafor	likartad nivå	med grundbet.	a.
21	**GALGE**	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	s
22	**GALGEN-FRIST**	metafor	abstraktare nivå	eget hmom.	s
23	**GALJARD**	metafor	abstraktare nivå	med grundbet.	s
24	**GALL-SKRIKA**	metafor	abstraktare nivå	undermom.	v.
25	**GALLA**	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	eget hmom.	s

26 till 50

1	**MACERERA**	metafor	likartad nivå	undermom.	v.
2	**MACKABÉ**	metafor	likartad nivå	undermom.	s
3	**MADAM**	metafor	likartad nivå	eget huvm.	s
4	**MADONNA**	metafor	likartad nivå	undermom.	s
5	**MADRASSERA**	metafor	likartad nivå	undermom.	v.
6	**MAGASIN**	metafor	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	s
7	**MAGASIN**	metafor	abstraktare nivå	undermom.	s
8	**MAGASINERA**	metafor	abstraktare nivå	eget huvm.	v.
9	**MAGASINERA IN**	metafor	abstraktare nivå	eget huvm.	v.
10	**MAGE**	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	s
11	**MAGE**	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	eget huvm.	s
12	**MAGE**	metafor	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	s
13	**MAG-DUNST**	metafor	abstraktare nivå	annat	s
14	**MAG-FRÅGA**	metonymi	likartad nivå	med grundbet.	s
15	**MAG-GÖRDEL**	metafor	likartad nivå	undermom.	s
16	**MAG-HOSTA**	metafor	likartad nivå	undermom.	s
17	**MAG-PLÅSTER**	metafor	både abstraktare o. likartad nivå	eget huvm.	s
18	**MAG-REV**	metafor/metonymi	likartad nivå	undermom.	s
19	**MAG-SJUK**	metafor/metonymi	likartad nivå	eget huvm.	a.
20	**MAG-SJUKA**	metafor/metonymi	likartad nivå	eget huvm.	s
21	**MAG-STARK**	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	eget huvm.	a.
22	**MAG-STJÄLPA**	metafor	abstraktare nivå	undermom.	v.
23	**MAG-SUR**	metafor	abstraktare nivå	eget huvm.	a.
24	**MAG-SYRA**	metafor	abstraktare nivå	eget huvm.	s
25	**MAG-VÄRMARE**	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	eget huvm.	s

51 till 75

1	**PACEMAKER**	metafor	likartad nivå	med grundbet.	s.
2	**PACIFICERA**	metafor	abstraktare nivå	med grundbet.	v.
3	**PACK**	metafor	likartad nivå	annat	s.
4	**PACK**	metafor	likartad nivå	undermom.	s.
5	**PACK**	metafor	abstraktare nivå	undermom.	s.
6	**PACKA**	metafor	abstraktare nivå	undermom.	v.
7	**PACKA**	metafor	likartad nivå	undermom.	v.
8	**PACKA**	metafor	likartad nivå	undermom.	v.
9	**PACKA**	metafor	likartad nivå	eget huvm.	v.
10	**PACKA**	metafor	abstraktare nivå	med grundbet.	v.
11	**PACKA**	metafor	abstraktare nivå	eget huvm.	v.
12	**PACKA IHOP**	metafor/generalisering	likartad nivå	undermom.	v.
13	**PACKA IHOP**	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	v.
14	**PACKA IHOP**	metafor	likartad nivå	med grundbet.	v.
15	**PACKA IN**	metafor	likartad nivå	eget huvm.	v.
16	**PACKA IN**	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	v.
17	**PACKA NED**	metafor	likartad nivå	undermom.	v.
18	**PACKA PÅ**	metafor	likartad nivå	undermom.	v.
19	**PACKA SAMMAN**	metafor/generalisering	likartad nivå	med grundbet.	v.
20	**PACKA SAMMAN**	metafor	abstraktare nivå	annat	v.
21	**PACKA UPP**	metafor	likartad nivå	med grundbet.	v.
22	**PACKA UT**	metafor	likartad nivå	med grundbet.	v.
23	**PACK-LÅR**	metafor	likartad nivå	med grundbet.	s.
24	**PACK-ÅSNA**	metafor	likartad nivå	med grundbet.	s.
25	**PACKAR-TORG**	metafor	abstraktare nivå	med grundbet.	s.

PERIOD 3

1 till 25

1	**RULTA**	metafor	likartad nivå	med grundbet.	v.
2	**RULTA OMKRING**	metafor	likartad nivå	eget huvm.	v.
3	**RULTIG**	metafor	likartad nivå	med grundbet.	a.
4	**RUM**	metafor	abstraktare nivå	undermom.	s.
5	**RUM**	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	s.
6	**RUM**	metafor	abstraktare nivå	annat	s.
7	**RUM**	metafor/metonymi	abstraktare nivå	med grundbet.	s.
8	**RUM**	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	s.
9	**RUM**	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	s.
10	**RUM**	metafor	abstraktare nivå	undermom.	s.
11	**RUM**	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	s.
12	**RUM**	metafor	abstraktare nivå	undermom.	s.
13	**RUM**	metafor	både abstraktare o. likartad nivå	eget huvm.	s.
14	**RUM**	metafor	abstraktare nivå	eget huvm.	s.
15	**RUM-RIK**	metafor	abstraktare nivå	undermom.	a.
16	**RUKRIKHET**	metafor	abstraktare nivå	undermom.	s.
17	**RUMS-LAST**	metafor	likartad nivå	undermom.	s.
18	**RUMS-PERSPEKTIV**	metafor	abstraktare nivå	undermom.	s.
19	**RUMS-VAN**	metafor	likartad nivå	undermom.	a.
20	**RUM**	metafor	abstraktare nivå	undermom.	a.
21	**RUM**	metafor	abstraktare nivå	undermom.	a.
22	**RUMINERA**	metafor	abstraktare nivå	eget huvm.	v.
23	**RUMMEL**	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	s.
24	**RUMOR**	metafor	abstraktare nivå	med grundbet.	s.
25	**RUMORA**	metafor	abstraktare nivå	undermom.	v.

26 till 50

1	**SKÅDESPELARE**	metafor	likartad nivå	eget huvm.	s.
2	**SKÅDESPELAR-BANA**	metafor	abstraktare nivå	med grundbet.	s.
3	**SKÅDESPELARINNA**	metafor	likartad nivå	eget huvm.	s.
4	**SKÅDNING** (2)	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet./underm.	s.
5	**SKÅL**	metafor	abstraktare nivå	undermom.	s.
6	**SKÅL**	metafor	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	s.
7	**SKÅL**	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	s.
8	**SKÅL-KNALLE**	metafor	likartad nivå	annat	s.
9	**SKÅL-TOM**	metafor	likartad nivå	med grundbet.	a.
10	**SKÅLLA**	metafor	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	v.
11	**SKÅLLA**	metafor	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	v.
12	**SKÅLL-HET**	metafor	abstraktare nivå	med grundbet.	a.
13	**SKÅL-PUND**	metafor	abstraktare nivå	undermom.	s.
14	**SKÅP**	metafor	likartad nivå	undermom.	s.
15	**SKÅP**	metafor	abstraktare nivå	undermom.	s.
16	**SKÅP-LÄGGA**	metafor	abstraktare nivå	med grundbet.	v.
17	**SKÅP-MAT**	metafor	både abstraktare o. likartad nivå	eget huvm.	s.
18	**SKÅP-RÄTTA**	metafor	likartad nivå	eget huvm.	s.
19	**SKÅP-SMAK**	metafor	abstraktare nivå	med grundbet.	s.
20	**SKÅP-SUPARE**	metafor	abstraktare nivå	med grundbet.	s.
21	**SKÅP-TJUV**	metafor	likartad nivå	med grundbet.	s.
22	**SKÅR**	metafor	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	s.
23	**SKÅR**	metafor	abstraktare nivå	med grundbet.	s.
24	**SKÅRA**	metafor/metonymi	abstraktare nivå	undermom.	s.
25	**SKÅRA**	metafor	abstraktare nivå	undermom.	s.

51 till 75

1	**STOCK-MÄTT**	metafor	likartad nivå	med grundbet.	a.
2	**STOD**	metafor/generalisering	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	s.
3	**STOFF-VÄRLD**	ingen process	likartad nivå	eget hmom.	s.
4	**STOFF-VÄXLING**	metafor	abstraktare nivå	med grundbet.	s.
5	**STOFFERA**	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	v.
6	**STOFFERA**	metafor	abstraktare nivå	undermom.	v.
7	**STOFFERA UT**	metafor	abstraktare nivå	med grundbet.	v.
8	**STOFIL**	metafor	likartad nivå	med grundbet.	s.
9	**STOFT**	metafor	abstraktare nivå	med grundbet.	s.
10	**STOFT**	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	s.
11	**STOFT**	metafor	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	s.
12	**STOFT**	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	eget hmom.	s.
13	**STOFT-ATOM**	metafor	likartad nivå	eget hmom.	s.
14	**STOFT-BEMÄNGD**	metafor	abstraktare nivå	eget hmom.	a.
15	**STOFT-GRAND**	metafor	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	s.
16	**STOFT-GRÅ**	metafor	abstraktare nivå	med grundbet.	a.
17	**STOFT-HÖLJD**	metafor	abstraktare nivå	med grundbet.	a.
18	**STOFT-KAPPA**	metafor	likartad nivå	eget hmom.	s.
19	**STOFT-KORN**	metafor	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	s.
20	**STOFT-KÅPA**	metafor	likartad nivå	eget hmom.	s.
21	**STOFT-PARTIKEL**	metafor	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	s.
22	**STOFT-TRÅD**	metafor	abstraktare nivå	eget hmom.	s.
23	**STOFT-TYNGD**	metafor	abstraktare nivå	eget hmom.	a.
24	**STOFTS-FODRAL**	metafor	abstraktare nivå	eget hmom.	s.
25	**STOFTIG**	metafor	abstraktare nivå	eget hmom.	a.

PERIOD 4

1 till 25

1	**TABELRAS**	metafor	likartad nivå	med grundbet.	s
2	**TABELRAS**	metafor	abstraktare nivå	med grundbet.	s
3	**TABERNAKEL**	metafor	abstraktare nivå	med grundbet.	s
4	**TABLÅ**	metafor	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	s
5	**TABULATUR**	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	s
6	**TACK-OCH-AVSKEDSFÖRESTÄLLNING**	metafor	abstraktare nivå	annat	s
7	**TACKOFFER**	metafor	likartad nivå	med grundbet.	s
8	**TACKA**	metafor	likartad nivå	eget huvm.	s
9	**TACKEL**	metafor	abstraktare nivå	undermom.	s
10	**TACKLA**	metafor	både abstraktare o. likartad nivå	eget huvm.	v.
11	**TACKLA AV**	metafor	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	v.
12	**TACKLA AV**	metafor	abstraktare nivå	eget huvm.	v.
13	**TACKLA UPP**	metafor	abstraktare nivå	undermom.	v.
14	**TACKLAGE**	metafor	likartad nivå	undermom.	s
15	**TACKLING**	metafor	abstraktare nivå	med grundbet.	s
16	**TACKLING**	metafor	abstraktare nivå	med grundbet.	s
17	**TACKSAM**	metafor	abstraktare nivå	med grundbet.	a.
18	**TACKSAM**	metafor/metonymi	likartad nivå	med grundbet.	a.
19	**TAFFEL**	metafor/metonymi	abstraktare nivå	med grundbet.	s
20	**TAFFLA**	metafor	likartad nivå	med grundbet.	v.
21	**TAFS**	metafor/metonymi	abstraktare nivå	med grundbet.	s
22	**TAFS**	metafor	abstraktare nivå	undermom.	s
23	**TAFSA**	metafor	abstraktare nivå	med grundbet.	v.
24	**TAG** (2)	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet./undermom.	s
25	**TAG**	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	s

26 till 50

1	**UDD**	metafor	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	s.
2	**UDD**	metafor	abstraktare nivå	undermom.	s.
3	**UDD**	metafor/metonymi	abstraktare nivå	undermom./eget hmom.	s.
4	**UDD-FIN**	metafor	abstraktare nivå	undermom.	a.
5	**UDD-LÖS**	metafor	abstraktare nivå	undermom.	a.
6	**UDD-VASS**	metafor	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	a.
7	**UDDAD**	ingen process	likartad nivå	med grundbet.	a.
8	**UDDE**	metafor/generalisering	likartad nivå	undermom.	s.
9	**UDDIG**	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	undermom./eget hmom.	a.
10	**UGGLA**	metafor	likartad nivå	undermom.	s.
11	**UGGLE-BO**	metafor	likartad nivå	med grundbet.	s.
12	**UGGLE-LÅT**	metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	s.
13	**UGGLE-LÄTE**	metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	s.
14	**UGGLE-SKRI**	metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	s.
15	**ULK**	metafor	likartad nivå	annat	s.
16	**ULL** (2)	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet./undermom.	s.
17	**ULL-TAPP**	metafor	likartad nivå	med grundbet.	s.
18	**ULLIG**	metafor	likartad nivå	undermom.	a.
19	**ULLIG**	metafor	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	a.
20	**ULMA**	metafor	abstraktare nivå	med grundbet.	v.
21	**ULV** (2)	metafor	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet./undermom.	s.
22	**ULV-FLOCK**	metafor	likartad nivå	med grundbet.	s.
23	**ULV-MUN**	metafor	abstraktare nivå	med grundbet.	s.
24	**ULV-TJUT**	metafor	abstraktare nivå	med grundbet.	s.
25	**ULVA-ART**	metafor	likartad nivå	med grundbet.	s.

51 till 75

1	**VACCINERA**	metafor	abstraktare nivå	med grundbet.	v.
2	**VAD**	metafor	abstraktare nivå	med grundbet.	s.
3	**VAD**	metafor	likartad nivå	undermom.	s.
4	**VADA** (2)	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet./undermom.	v.
5	**VADAN**	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	adv.
6	**VADD**	metafor	likartad nivå	med grundbet.	s.
7	**VADD-MJUK**	metafor	abstraktare nivå	med grundbet.	a.
8	**VADD-TÄCKE**	metafor	likartad nivå	med grundbet.	s.
9	**VADMALS-GRÅ**	metonymi	likartad nivå	med grundbet.	a.
10	**VADMALS-JACKA**	metonymi	likartad nivå	med grundbet.	s.
11	**VAGABOND**	metafor	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	s.
12	**VAGABOND-LIV**	metafor	abstraktare nivå	med grundbet.	s.
13	**VAGABONDERA**	metafor	likartad nivå	annat	v.
14	**VAGGA**	metafor	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	s.
15	**VAGGA**	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	s.
16	**VAGG-SÅNG**	metafor	likartad nivå	med grundbet.	s.
17	**VAGG-VISA**	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	s.
18	**VAGN**	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	s.
19	**VAGN-BORG**	metafor	likartad nivå	med grundbet.	s.
20	**VAGNS-LAST**	metafor	abstraktare nivå	med grundbet.	s.
21	**VAJA**	metafor	abstraktare nivå	med grundbet.	v.
22	**VAKA**	metonymi	likartad nivå	med grundbet.	v.
23	**VAKA** (2)	metafor	likartad nivå	med grundbet.	v.
24	**VAKA UPP**	metafor	likartad nivå	med grundbet.	v.
25	**VAKARE**	metafor	abstraktare nivå	med grundbet.	s.

Oegentlig användning

PERIOD 1

1 till 25

	Lemma	Typ av process	Konkretion	Position	Ordklass
1	ABORR-ÖGA	metafor	likartad nivå	undermom.	s.
2	ABNORM	metonymi	likartad nivå	undermom.	a.
3	ABSOLUTION	metafor	likartad nivå	undermom.	s.
4	ADDERA	metafor/generalisering	likartad nivå	undermom.	v.
5	ADDERA	metafor/generalisering	likartad nivå	undermom.	v.
6	ADELSMAN	metafor	likartad nivå	undermom.	s.
7	ADRESS	metonymi	likartad nivå	undermom.	s.
8	ADVOCERA	metafor	likartad nivå	undermom.	v.
9	AF	metafor/ingen process	abstraktare nivå	undermom.	p.
10	AF	metafor	likartad nivå	undermom.	p.
11	AF	metonymi	abstraktare nivå	undermom.	p.
12	AF	metafor	abstraktare nivå	undermom.	adv.
13	AF	metafor	abstraktare nivå	undermom.	adv.
14	AF	metafor	abstraktare nivå	undermom.	adv.
15	AF	metafor	abstraktare nivå	undermom.	adv.
16	AFBILDA	metafor	likartad nivå	undermom.	v.
17	AFBITA	metafor	abstraktare nivå	undermom.	v.
18	AFBLADA	generalisering	likartad nivå	undermom.	v.
19	AFBRINNA	metafor/generalisering	likartad nivå	undermom.	v.
20	AFBRYTA	metafor	både abstrakre o. likartad nivå	undermom.	a.
21	AFBRYTA	metonymi	likartad nivå	undermom.	v.
22	AFBRÄNNING	generalisering	likartad nivå	undermom.	s.
23	AFDANKA	metafor	likartad nivå	undermom.	v.
24	AVFATTA	metonymi	likartad nivå	undermom.	v.
25	AFFLYTTA	metafor	likartad nivå	undermom.	v.

25 till 50

1	CELL	metafor/generalisering	likartad nivå	undermom.	s.
2	CENSUR	metafor	likartad nivå	undermom.	s.
3	CEREMONI-MÄSTARE	metafor/generalisering	likartad nivå	undermom.	s.
4	CERNERA	metafor	likartad nivå	med grundbet.	v.
5	CERT	metafor/generalisering	likartad nivå	eget huvmom.	s.
6	CHOCK	metafor	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	s.
7	CIDER-ÄTTIKA	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
8	CIRKEL	generalisering	likartad nivå	undermom.	s.
9	CIRKEL	metafor	abstraktare nivå	med grundbet.	s.
10	CIRKULATION	metafor/generalisering	abstraktare nivå	eget huvmom.	s.
11	CIRKULATIONS-BRUK	metafor	abstraktare nivå	undermom.	s.
12	CIRKUMFLEX	metafor/generalisering	likartad nivå	eget huvmom.	s.
13	CIRKUS	generalisering/ingen process	likartad nivå	undermom.	s.
14	CIVILISERA	ingen process	likartad nivå	undermom.	v.
15	CIVILISERA	metafor	likartad nivå	eget huvmom.	v.
16	CIVILISERAD	metafor	likartad nivå	undermom.	a.
17	CIVILISERAD	metafor	likartad nivå	eget huvmom.	v.
18	CLOWN	metafor	likartad nivå	undermom.	s.
19	CLOWNERI	metafor	likartad nivå	med grundbet.	s.
20	CYKLON	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
21	CYNISK	ordlek	likartad nivå	undermom.	a.
22	DAG	metafor/metonymi	abstraktare nivå	undermom.	s.
23	DAGS-PATRULL	metafor	likartad nivå	med grundbet.	s.
24	DAGAKARL	liknelse	likartad nivå	undermom.	s.
25	DAGAKARLS-ARBETE	metafor	likartad nivå	med grundbet.	s.

51 till 75

1	**DEMONSTRERA**	generalisering	likartad nivå	undermom.	v.
2	**DEN HÄR**	metaf./meton./ingen process	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	pron.
3	**DENNE**	metaf./meton./ingen process	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	pron.
4	**DENNE HÄR**	metaf./meton./ingen process	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	pron.
5	**DEPÅ**	metafor	abstraktare nivå	undermom.	s.
6	**DEPÅ**	metafor	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	s.
7	**DESERTERA**	generalisering	likartad nivå	undermom.	v.
8	**DESINTEGRERA**	metafor	abstraktare nivå	undermom.	v.
9	**DESMANSKATT**	metonymi	likartad nivå	med grundbet.	s.
10	**DESMANSRÅTTA**	metonymi	likartad nivå	undermom.	s.
11	**DETACHEMANG**	metafor/generalisering	likartad nivå	undermom.	s.
12	**DETACHERAD**	generalisering	likartad nivå	eget huvmom.	a.
13	**DETEKTIV**	metafor	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	s.
14	**DEVUERAD**	metafor	likartad nivå	undermom.	a.
15	**DIAGONAL**	metafor/generalisering	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	s.
16	**DIAMANT-SPETS**	metafor/liknelse	likartad nivå	med grundbet.	s.
17	**DIAMANT-STOFT**	metafor/liknelse	likartad nivå	med grundbet.	s.
18	**DIGNA**	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	v.
19	**DIGNA NED**	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	v.
20	**DIKE**	metafor/symboliskt	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	s.
21	**DIKE**	symboliskt	likartad nivå	undermom.	s.
22	**DIKT**	metafor	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	s.
23	**DIKTA**	metafor	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	v.
24	**DIKTA**	metafor	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	v.
25	**DIKTA**	metafor	abstraktare nivå	med grundbet.	v.

PERIOD 2

1 till 25

1	**GADD, sbst.1**	generalisering	likartad nivå	undermom.	s.
2	**GAFFEL**	metonymi/ellips	likartad nivå	undermom.	s.
3	**GALEN**	metafor	likartad nivå	eget huvmom.	a.
4	**GALL**	metafor/generalisering	likartad nivå	eget huvmom.	a.
5	**GALLERI**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
6	**GALVANO**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
7	**GALÄR**	generalisering	likartad nivå	undermom.	s.
8	**GALÄR**	generalisering	likartad nivå	undermom.	s.
9	**GAMÄNG**	metafor/generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
10	**GAMÄNG-SPRÅK**	metafor/liknelse	likartad nivå	med grundbet.	s.
11	**GARN**	metafor/metonymi	abstraktare nivå	med grundbet.	s.
12	**GAS**	metonymi/ellips	likartad nivå	undermom.	s.
13	**GASOMETER**	metonymi	likartad nivå	med grundbet.	s.
14	**GEHÄNG**	generalisering	likartad nivå	undermom.	s.
15	**GEHÖR**	metafor	abstraktare nivå	undermom.	s.
16	**GEN-BO**	metafor/generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
17	**GENOM**	metaf./meton./generaliering	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	p.
18	**GENOM**	metafor	likartad nivå	med grundbet.	p. o. adv.
19	**GENOM**	metafor	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	p. o. adv.
20	**GENOM**	metafor	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	p. o. adv.
21	**GENOM-BARKA**	metafor	likartad nivå	eget huvmom.	v.
22	**GENOMBRYTA**	metafor	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	v.
23	**GENOM-FARA**	metafor	både abstraktare o. likartad nivå	eget huvmom.	v.
24	**GENOM-FLYGA**	metafor	både abstraktare o. likartad nivå	eget huvmom.	v.
25	**GENOM-FLYTA**	metafor	både abstraktare o. likartad nivå	eget huvmom.	v.

26 till 50

1	**MAGER**	metafor/generalisering	likartad nivå	eget huvmom.	a.
2	**MAGI**	metafor	likartad nivå	med grundbet.	s.
3	**MAGI**	generalisering	likartad nivå	undermom.	s.
4	**MAGIKER**	metafor	likartad nivå	med grundbet.	s.
5	**MAGISK**	metafor/generalisering	likartad nivå	undermom.	a.
6	**MAGISTER**	generalisering	likartad nivå	undermom.	s.
7	**MAGISTER**	generalisering	likartad nivå	undermom.	s.
8	**MAGNETISERA**	liknelse	abstraktare nivå	med grundbet.	v.
9	**MAGHOGNY**	generalisering	likartad nivå	undermom.	s.
10	**MAJ**	reanalys	likartad nivå	undermom.	s.
11	**MAJ-BLOMMA**	generalisering	likartad nivå	undermom.	s.
12	**MAJESTÄT**	felskrivet	oklart	med grundbet.	s.
13	**MAJESTÄT**	metaf./meton./generalisering	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	s.
14	**MAJOR**	generalisering	likartad nivå	undermom.	s.
15	**MAKA**	metafor/generalisering	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	v.
16	**MAKULATUR**	metafor/liknelse	likartad nivå	med grundbet.	s.
17	**MAKULERA**	metafor	likartad nivå	undermom.	v.
18	**MAL**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
19	**MAL**	generalisering	likartad nivå	undermom.	s.
20	**MALFJÄRIL**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
21	**MAJA**	metafor	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	v.
22	**MAN**	metafor	likartad nivå	undermom.	s.
23	**MAN**	metafor	likartad nivå	med grundbet.	s.
24	**MAN**	metafor	likartad nivå	med grundbet.	s.
25	**MAN**	metafor/generalisering	både abstraktare o. likartad nivå	eget huvmom.	s.

51 till 75

1	**PACKA**	generalisering	likartad nivå	undermom.	v.
2	**PACKE**	metafor/generalisering	likartad nivå	undermom.	s.
3	**PADDLA**	generalisering/metonymi	likartad nivå	med grundbet.	v.
4	**PADDLA BORT**	metafor	likartad nivå	med grundbet.	v.
5	**PADDLA FRAM**	metonymi	likartad nivå	med grundbet.	v.
6	**PADDLA OMKRING**	metafor	likartad nivå	med grundbet.	v.
7	**PADDLA TILLBAKA**	oklart	oklart	med grundbet.	v.
8	**PADDLA UPP**	metonymi	likartad nivå	med grundbet.	v.
9	**PADDLA ÖVER**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	v.
10	**PAGE**	metafor	likartad nivå	undermom.	s.
11	**PAGOD**	metafor	likartad nivå	undermom.	s.
12	**PAJAS**	metafor	likartad nivå	med grundbet.	s.
13	**PAKET**	metafor/generalisering	likartad nivå	eget huvmom.	s.
14	**PALEO-ONTOLOGI**	metafor	likartad nivå	med grundbet.	s.
15	**PALISSADERA**	metafor	likartad nivå	med grundbet.	v.
16	**PALM**	metafor	likartad nivå	undermom.	s.
17	**PALM**	generalisering	likartad nivå	undermom.	s.
18	**PALM-BLAD**	generalisering	likartad nivå	eget huvmom.	s.
19	**PALM-SÖNDAG**	metonymi/ellips	likartad nivå	eget huvmom.	s.
20	**PALMA SIG UPP**	generalisering	likartad nivå	annat	v.
21	**PALMITIN**	metonymi/ellips	likartad nivå	eget huvmom.	s.
22	**PALSTERNACKA**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
23	**PALT**	metafor	likartad nivå	eget huvmom.	s.
24	**PALTA**	metafor/metonymi	likartad nivå	eget huvmom.	s.
25	**PALTIG**	metafor/metonymi	abstraktare nivå	undermom.	v.

PERIOD 3

1 till 25

1	**RUM, sbst.3**	ingen process	likartad nivå	undermom.	s.
2	**RUM, sbst.3**	metonymi	likartad nivå	undermom.	s.
3	**RUMS-INNEHÅLL**	metafor	abstraktare nivå	undermom.	s.
4	**RUMINATION**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
5	**RUMPA**	generalisering	likartad nivå	undermom.	s.
6	**RUMPA**	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	eget huvmom.	s.
7	**RUNA**	metafor	likartad nivå	med grundbet.	s.
8	**RUN-HÄLL**	metafor	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	s.
9	**RUN-MÄRKE**	metafor	likartad nivå	eget huvmom.	s.
10	**RUN-MÄRKT**	metafor	likartad nivå	eget huvmom.	a.
11	**RUND**	metafor/metonymi	abstraktare nivå	undermom.	s.
12	**RUND**	metafor	abstraktare nivå	undermom.	s.
13	**RUND**	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	a.
14	**RUND**	metonymi	likartad nivå	undermom.	a.
15	**RUND**	metonymi	likartad nivå	eget huvmom.	a.
16	**RUND**	metonymi	abstraktare nivå	undermom.	a.
17	**RUND**	metonymi	abstraktare nivå	undermom.	a.
18	**RUND-FÄRD**	metafor/generalisering	likartad nivå	undermom.	s.
19	**RUND-HORISONT**	metafor	abstraktare nivå	med grundbet.	s.
20	**RUND-MÅLNING**	metafor	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	s.
21	**RUND-SVARVA**	metafor	likartad nivå	undermom.	v.
22	**RUND-VÄLVD**	metafor/generalisering	likartad nivå	undermom.	a.
23	**RUND-ÖGD**	metonymi	abstraktare nivå	med grundbet.	a.
24	**RUNKA**	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	v.
25	**RUNKA**	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	v.

26 till 50

1	**SKÅL, , sbst.2**	ironi	likartad nivå	annat	s.
2	**SKÅL-VERK-STEN**	metafor	likartad nivå	med grundbet.	s.
3	**SKÅRA**	metafor/generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
4	**SKÅRA**	metafor/generalisering	likartad nivå	undermom.	v.
5	**SKÄCKA**	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	v.
6	**–SKÄFT**	metafor	likartad nivå	annat	a.
7	**SKÄGG**	metafor	abstraktare nivå	med grundbet.	s.
8	**SKÄGG**	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	s.
9	**SKÄGG**	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	s.
10	**SKÄGG-LÖS**	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	a.
11	**SKÄKTA**	metafor	abstraktare nivå	undermom.	s.
12	**SKÄL**	ingen process	likartad nivå	undermom.	s.
13	**SKÄL**	metafor	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	s.
14	**SKÄLL-PINGEL**	metafor	likartad nivå	med grundbet.	s.
15	**SKÄLLA**	metafor/generalisering	likartad nivå	undermom.	v.
16	**SKÄLLA**	metafor/generalisering	likartad nivå	undermom.	v.
17	**SKÄLLSORD**	metafor	likartad nivå	med grundbet.	s.
18	**SKÄLM**	metafor	likartad nivå	med grundbet.	s.
19	**SKÄLMS-HJÄRTA**	metafor/metonymi	abstraktare nivå	med grundbet.	s.
20	**SKÄLVA** (2)	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet. X2	s.
21	**SKÄLVO-SOT**	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	s.
22	**SKÄLVA**	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	v.
23	**SKÄLVA**	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	v.
24	**SKÄLVA TILL**	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	v.
25	**SKÄLVNINGS-SYMPTOM**	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	annat	s.

51 till 75

1	**STOFF-SKILDRARE**	metafor	likartad nivå	med grundbet.	s.
2	**STOIKER**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
3	**STOISK**	metafor	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	a.
4	**STOJ**	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	eget huvmom.	s.
5	**STOJA**	metaf./meton./ingen process	både abstraktare o. likartad nivå	eget huvmom.	v.
6	**STOJIG**	metafor	likartad nivå	med grundbet.	a.
7	**STOKER**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
8	**STOL**	metaf./meton./generalisering	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	s.
9	**STOL**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
10	**STOL-ARVE**	metafor/metonymi	likartad nivå	med grundbet.	s.
11	**STOL-ARVINGE**	metafor/metonymi	likartad nivå	eget huvmom.	s.
12	**STOL-GÅNG**	generalisering	likartad nivå	undermom.	s.
13	**STOL-MÄSTARE**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
14	**STOL-ÄRVARE**	metafor/metonymi	likartad nivå	med grundbet.	s.
15	**STOL-TRÄNGD**	metafor/ordlek	abstraktare nivå	med grundbet.	a.
16	**STOLLA**	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	v.
17	**STOLLERI**	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	s.
18	**STOLLIGHET**	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	s.
19	**STOMME**	metafor	både abstraktare o. likartad nivå	eget huvmom.	s.
20	**STOR**	metonymi/symboliskt	likartad nivå	undermom.	a.
21	**STOR**	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	a.
22	**STOR**	ingen process	likartad nivå	undermom.	a.
23	**STOR-ALLMOSEGIVARE**	metafor	likartad nivå	med grundbet.	s.
24	**STOR-FABIRKÖR**	metafor	likartad nivå	med grundbet.	s.
25	**STOR-FURSTE**	metafor/ingen process	likartad nivå	eget huvmom.	s.

PERIOD 4

1 till 25

1	**TABU**	metafor/generalisering	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	s.
2	**TAFFEL**	metafor	likartad nivå	med grundbet.	s.
3	**TAFFEL-MUSIK**	metafor	likartad nivå	med grundbet.	s.
4	**TAGA OMKULL**	metafor/metonymi	likartad nivå	med grundbet.	v.
5	**TAG-LOTT**	metafor/generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
6	**TAGEL**	generalisering	likartad nivå	undermom.	s.
7	**TAGEL-STRÅ**	metafor	likartad nivå	med grundbet.	s.
8	**TAGEL-SVANS**	metafor	likartad nivå	med grundbet.	s.
9	**TAGG**	metafor	likartad nivå	eget huvmom.	s.
10	**TAGGA UT**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	v.
11	**TAL**	metaf./meton./generalisering	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	s.
12	**TAL-SYNTES**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
13	**TALA**	metafor	abstraktare nivå	med grundbet.	v.
14	**TAL-RUM**	liknelse	likartad nivå	med grundbet.	s.
15	**TALAR-LISTA**	metonymi	likartad nivå	med grundbet.	s.
16	**TALAR-STOL**	metafor	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	s.
17	**TALG**	metaf./meton./generalisering	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	s.
18	**TALIBAN**	metafor	likartad nivå	undermom.	s.
19	**TALISMAN**	metafor	både abstraktare o. likartad nivå	eget huvmom.	s.
20	**TALK**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	v.
21	**TALL-BAST**	generalisering	likartad nivå	annat	s.
22	**TALLE**	metafor	likartad nivå	eget huvmom.	s.
23	**TALLRIK**	metafor/generalisering	likartad nivå	eget huvmom.	s.
24	**TAM**	metafor/generalisering	likartad nivå	undermom.	a
25	**TAND**	generalisering	likartad nivå	undermom.	s.

26 till 50

1	**U-LAND**	metafor	likartad nivå	med grundbet.	s.
2	**ULTRAMARIN**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
3	**ULVA**	metafor/liknelse	likartad nivå	med grundbet.	v.
4	**UMBRA**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
5	**UMGÄNGE**	metafor/generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
6	**UMGÄNGELSE**	metafor/generalisering	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	s.
7	**UND-LÖPA**	metafor	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	v.
8	**UND-STICKA**	metafor	likartad nivå	med grundbet.	v.
9	**UNDAN**	metonymi/generalisering	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	adv.
10	**UNDAN**	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	adv.
11	**UNDAN**	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	adv.
12	**UNDAN**	metafor/metonymi	abstraktare nivå	med grundbet.	adv.
13	**UNDAN-DRAGA**	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	v.
14	**UNDAN-FALLA**	metafor	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	v.
15	**UNDAN-FARA**	metafor	abstraktare nivå	med grundbet.	v.
16	**UNDAN-GÅ**	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	v.
17	**UNDAN-KOMMA**	metafor/metonymi	abstraktare nivå	med grundbet.	v.
18	**UNDAN-LÖPA**	metafor	abstraktare nivå	med grundbet.	v.
19	**UNDAN-SKAFFA**	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	v.
20	**UNDAN-SKJUTA**	metafor	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	v.
21	**UNDAN-SKRIDA**	metafor	likartad nivå	med grundbet.	v.
22	**UNDAN-SKYMMA**	metafor	abstraktare nivå	med grundbet.	v.
23	**UNDAN-STICKA**	metafor	abstraktare nivå	med grundbet.	v.
24	**UNDAN-STJÄLA**	metafor	abstraktare nivå	med grundbet.	v.
25	**UNDAN-STÄDA**	metafor	abstraktare nivå	med grundbet.	v.

51 till 75

1	**VAD**	metonymi	likartad nivå	med grundbet.	s.
2	**VADD**	metafor/generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
3	**VADD-MADRASS**	metafor/generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
4	**VAGGA**	metafor	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	v.
5	**VAGNS-LAST**	metafor	likartad nivå	med grundbet.	s.
6	**VAJA**	metonymi	likartad nivå	med grundbet.	v.
7	**VAJA**	metonymi	likartad nivå	med grundbet.	v.
8	**VAKA**	metafor	likartad nivå	med grundbet.	v.
9	**VAKANS** (2)	metafor/generalisering	likartad nivå	med grund. o. i undermom.	s.
10	**VAKEN**	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	a.
11	**VAKEN**	metafor/metonymi	likartad nivå	eget huvmom.	a.
12	**VAKEN**	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	a.
13	**VAKNA**	metafor	både abstraktare o. likartad nivå	eget huvmom.	v.
14	**VAKSAM**	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	a.
15	**VAKT**	metafor	likartad nivå	med grundbet.	s.
16	**VAKT-HÅLLANDE**	metafor	abstraktare nivå	med grundbet.	s.
17	**VAKT-HÅLLNING**	metafor	likartad nivå	med grundbet.	s.
18	**VAKT-MÄSTERI**	metafor	likartad nivå	med grundbet.	s.
19	**VAKT-OMBYTE**	metafor	abstraktare nivå	med grundbet.	s.
20	**VAKT-SKIFTE**	metafor	abstraktare nivå	med grundbet.	s.
21	**VAKTA**	metafor/metonymi	likartad nivå	med grundbet.	v.
22	**VAKTA**	metafor	likartad nivå	med grundbet.	v.
23	**VAKTARE**	metafor/liknelse	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	s.
24	**VAKTERSKA**	metafor	abstraktare nivå	med grundbet.	s.
25	**VAKUUM**	metafor	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	s.

PERIOD 1

1 till 25

	Lemma	Typ av process	Konkretion	Position	Ordklass
1	ACCELERATION	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
2	ACCENT	generalisering	likartad nivå	eget huvmom.	s.
3	ACCENTUERA	generalisering	likartad nivå	undermom.	v.
4	AFPLANA	metafor/generalisering	abstraktare nivå	undermom.	v.
5	AFPLÅNA	metafor/generalisering	abstraktare nivå	undermom.	v.
6	AFRÖJA	metafor/generalisering	likartad nivå	undermom.	v.
7	AFRÖJA	metafor/generalisering	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	v.
8	AFSAKNAD	generalisering	likartad nivå	undermom.	s.
9	AFSATS	metafor	abstraktare nivå	undermom.	s.
10	AFSKJUTSA	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	v.
11	AFSKRIDA	metafor	abstraktare nivå	undermom.	v.
12	AFSKRÄDE	generalisering	likartad nivå	undermom.	s.
13	AFSKUDDA	metafor	både abstraktare o. likartad nivå	eget huvmom.	v.
14	AFSKÖLJA	metafor	abstraktare nivå	undermom.	v.
15	AFSLIPA	generalisering	likartad nivå	undermom.	v.
16	AFSMAK	metafor	abstraktare nivå	undermom.	s.
17	AFSNYTA	metafor	likartad nivå	eget huvmom.	v.
18	AFSNÖRA	metafor/generalisering	likartad nivå	undermom.	v.
19	AFSTÖTA	metafor	abstraktare nivå	undermom.	v.
20	AFSÄGA	metafor/metonymi	abstraktare nivå	undermom.	v.
21	AFSÄGA	metafor/metonymi	abstraktare nivå	undermom.	v.
22	AFSÄTTNING	metafor	abstraktare nivå	undermom.	s.
23	AFTECKNA	generalisering	likartad nivå	undermom.	v.
24	AFTRÄDA	metafor	abstraktare nivå	undermom.	v.
25	AFTVÅ	metafor/symboliskt	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	v.

25 till 50

1	CENSUR	generalisering	likartad nivå	undermom.	s.
2	CENTONAL	generalisering	likartad nivå	undermom.	s.
3	CESS	metonymi/ellips	likartad nivå	undermom.	s.
4	CHAMPINJON	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
5	CIRKEL	generalisering	likartad nivå	eget huvmom.	s.
6	CISS	metonymi/ellips	likartad nivå	undermom.	s.
7	CIVIL	generalisering	likartad nivå	undermom.	a.
8	CYKLOPISK	generalisering	likartad nivå	undermom.	a.
9	CYLINDER	generalisering	likartad nivå	undermom.	s.
10	DAG	generalisering	abstraktare nivå	eget huvmom.	s.
11	DAG	metonymi	likartad nivå	undermom.	s.
12	DAG	metonymi	likartad nivå	med grundbet.	s.
13	DAG	metonymi	likartad nivå	med grundbet.	s.
14	DAG	metafor/metonymi	likartad nivå	med grundbet.	s.
15	DAG	metonymi	likartad nivå	undermom.	s.
16	DAG	metafor	abstraktare nivå	med grundbet.	s.
17	DAG	metonymi	likartad nivå	undermom.	s.
18	DAG	metonymi	likartad nivå	undermom.	s.
19	DAG	metonymi	likartad nivå	undermom.	s.
20	DAG	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	s.
21	DAG-HAVANDE	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
22	DAG-ORDER	metafor/generalisering	likartad nivå	undermom.	s.
23	DAGBOK	metafor/ingen process	likartad nivå	undermom.	s.
24	DAGER	specialisering	likartad nivå	undermom.	s.
25	DAGG	generalisering	likartad nivå	eget huvmom.	s.

51 till 75

1	**DEMOKRATISERA**	generalisering	likartad nivå	undermom.	v.
2	**DEMOKRATISK**	generalisering	både abstraktare o. likartad nivå	eget huvmom.	a.
3	**DEMONISK**	ingen process	likartad nivå	undermom.	a.
4	**DENAR**	generalisering	likartad nivå	eget huvmom.	s
5	**DEPESCH**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s
6	**DEPLACEMANG**	generalisering	likartad nivå	undermom.	s
7	**DERIVERA**	metonymi	likartad nivå	med grundbet.	v.
8	**DESAUVERA**	generalisering	likartad nivå	undermom.	v.
9	**DESMAN**	generalisering	likartad nivå	eget huvmom.	s
10	**DESMANSRÅTTA**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s
11	**DESPOTISERA**	metafor/generalisering	likartad nivå	undermom.	v.
12	**DESPOTISM**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s
13	**DESS**	metonymi/ellips	likartad nivå	undermom.	s
14	**DESTILLERA**	metonymi	likartad nivå	med grundbet.	v.
15	**DESTINERA**	specialisering	likartad nivå	undermom.	v.
16	**DETACHERA**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	v.
17	**DETERMINATIV**	generalisering	likartad nivå	undermom.	s
18	**DETERMINATIV**	generalisering	likartad nivå	undermom.	a.
19	**DEVIS**	specialisering	likartad nivå	undermom.	s
20	**DIA**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	v.
21	**DIADOK**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s
22	**DIAGNOS**	metafor	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	s
23	**DIAGNOSTICERA**	metafor	likartad nivå	undermom.	v.
24	**DIAGNOSTIK**	generalisering	likartad nivå	undermom.	s
25	**DIAGNOSTISK**	generalisering	likartad nivå	undermom.	a.

PERIOD 2

1 till 25

1	**G**	metonymi/ellips	likartad nivå	undermom.	s.
2	**GAFFEL**	metaf./meton./general./ellips	både abstraktare o. likartad nivå	eget hmom.	s.
3	**GALEJ**	metafor	likartad nivå	annat	s.
4	**GALEJA**	metafor/generalisering	likartad nivå	eget hmom.	s.
5	**GALLER**	generalisering	likartad nivå	eget hmom.	s.
6	**GALLERI**	generalisering	likartad nivå	undermom.	s.
7	**GALLRA**	metafor/generalisering	både abstraktare o. likartad nivå	eget hmom.	v.
8	**GALLRA UT**	generalisering	likartad nivå	eget hmom.	v.
9	**GALON**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
10	**GALT**	generalisering	likartad nivå	undermom.	s.
11	**GAMBIT**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
12	**GAPA**	metonymi	abstraktare nivå	undermom.	v.
13	**GARDEROB**	metonymi/generalisering	likartad nivå	eget hmom.	s.
14	**GARVAR-HUND**	metafor	likartad nivå	med grundbet.	s.
15	**GASSA**	metonymi	likartad nivå	med grundbet.	v.
16	**GASSIG**	metonymi	likartad nivå	med grundbet.	a.
17	**GATA**	metafor/generalisering	likartad nivå	eget hmom.	s.
18	**GAVEL**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
19	**GAVEL**	generalisering	likartad nivå	eget hmom.	s.
20	**GEHÖR**	generalisering	likartad nivå	eget hmom.	s.
21	**GENERAL-KAPITEL**	metafor	likartad nivå	med grundbet.	s.
22	**GENRE-BILD**	metafor	likartad nivå	med grundbet.	s.
23	**GET**	generalisering	likartad nivå	undermom.	s.
24	**GEVÄR**	metonymi	likartad nivå	undermom.	s.
25	**GIPYR**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.

26 till 50

1	**M**	metonymi/ellips	likartad nivå	undermom.	s.
2	**MADAM**	metafor	likartad nivå	undermom.	s.
3	**MADRASS**	generalisering	likartad nivå	eget huvmom.	s.
4	**MAGE**	metafor	likartad nivå	eget huvmom.	s.
5	**MAGER**	metonymi	likartad nivå	med grundbet.	a.
6	**MAGI**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
7	**MAGISTER-EXAMEN**	generalisering	likartad nivå	eget huvmom.	s.
8	**MAGNETO-ELEKTRISK**	metonymi	likartad nivå	med grundbet.	a.
9	**MAHOGNY**	metonymi/ellips	likartad nivå	undermom.	s.
10	**MAHOGNY**	metonymi/ellips	likartad nivå	undermom.	s.
11	**MAJA**	metafor/generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
12	**MAJESTÄT**	metafor/generalisering	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	s.
13	**MAJESTÄTLIG**	metafor/generalisering	abstraktare nivå	undermom.	a.
14	**MAJONNÄS**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
15	**MAKE**	metafor/generalisering	likartad nivå	undermom.	s.
16	**MAKE**	metafor/generalisering	likartad nivå	eget huvmom.	s.
17	**MAKLIG**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	a.
18	**MAKT**	metafor/generalisering	likartad nivå	undermom.	s.
19	**MAKT**	generalisering	likartad nivå	undermom.	s.
20	**MAL**	generalisering	likartad nivå	eget huvmom.	s.
21	**MAL-ÄTEN**	metonymi	likartad nivå	undermom.	a.
22	**MALA**	metafor/generalisering	likartad nivå	undermom.	v.
23	**MALM**	metafor	abstraktare nivå	med grundbet.	s.
24	**MALM-GÅNG**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
25	**MALM-TÄKT**	metonymi/ellips	både abstraktare o. likartad nivå	eget huvmom.	s.

51 till 75

1	**P**	metonymi/ellips	likartad nivå	undermom.	s.
2	**PACEA**	metonymi	abstraktare nivå	med grundbet.	v.
3	**PACKA**	generalisering	likartad nivå	undermom.	v.
4	**PACK-LAKAN**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
5	**PADDA**	metafor/generalisering	likartad nivå	undermom.	s.
6	**PAFF**	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	annat
7	**PAFISK**	specialisering	abstraktare nivå	med grundbet.	a.
8	**PAGINA**	metonymi	likartad nivå	undermom.	s.
9	**PAGINERA**	generalisering	likartad nivå	undermom.	v.
10	**PAJARING**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
11	**PAKT**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
12	**PAKT**	metafor/generalisering	abstraktare nivå	med grundbet.	s.
13	**PALATIN**	generalisering	likartad nivå	undermom.	s.
14	**PALATS-REVOLUTION**	metafor	likartad nivå	med grundbet.	s.
15	**PALAVER**	ingen process	likartad nivå	med grundbet.	s.
16	**PALETT**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
17	**PALETT-SKRAP**	metonymi	likartad nivå	med grundbet.	s.
18	**PALISSAD**	metafor/generalisering	likartad nivå	eget huvmom.	s.
19	**PALLRA**	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	v.
20	**PALT**	generalisering	likartad nivå	undermom.	s.
21	**PALTIG**	metonymi	abstraktare nivå	med grundbet.	a
22	**PANASCH**	metafor/generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
23	**PANK**	metaf./meton./generaliser.	både abstraktare o. likartad nivå	eget huvmom.	a
24	**PANT**	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	s.
25	**PANT**	metafor/generalisering	likartad nivå	undermom.	s.

PERIOD 3

1 till 25

1	**RULTA**	metonymi	abstraktare nivå	med grundbet.	v.
2	**RULTIG**	metonymi	abstraktare nivå	med grundbet.	a.
3	**RUM**	specialisering	likartad nivå	undermom.	s.
4	**RUM**	generalisering	likartad nivå	eget huvmom.	s
5	**RUM**	metonymi	abstraktare nivå	med grundbet.	a.
6	**RUMPA**	metonymi/specialiseirng	likartad nivå	undermom.	s.
7	**RUNA**	generalisering	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	s.
8	**RUNA**	metafor/generalisering	både abstraktare o. likartad nivå	eget huvmom.	s.
9	**RUNA**	metafor/metonymi	likartad nivå	undermom.	s.
10	**RUNA**	specialisering	likartad nivå	undermom.	s.
11	**RUNA**	generalisering	likartad nivå	undermom.	s.
12	**RUN-HÄLL**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
13	**RUN-KONST**	generalisering	likartad nivå	annat	s.
14	**RUN-PRYDD**	metafor/generalisering	likartad nivå	med grundbet.	a.
15	**RUN-SKRIFT**	generalisering	likartad nivå	undermom.	s.
16	**RUN-SLINGA**	generalisering	likartad nivå	i underm. o. eget huvm.	s.
17	**RUN-STAV**	metonymi	likartad nivå	undermom.	s.
18	**RUN-SVÄRD**	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	s.
19	**RUNDA**	metonymi	likartad nivå	eget huvmom.	v.
20	**RUNÖRT**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
21	**RUPTUR**	generalisering	likartad nivå	undermom.	s.
22	**RUS**	generalisering	likartad nivå	eget huvmom.	s.
23	**RUSA**	metonymi	likartad nivå	undermom.	s.
24	**RUSA**	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	v.
25	**RUSARE**	metonymi	abstraktare nivå	med grundbet.	s.

26 till 50

1	**SKÅDNING**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
2	**SKÅL**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
3	**SKÅL**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
4	**SKÅL**	metaf./meton./specialisering	både abstraktare o. likartad nivå	eget huvmom.	s.
5	**SKÅL**	metaf./meton./generaliser.	likartad nivå	eget huvmom.	s.
6	**SKÅL**	metonymi	likartad nivå	med grundbet.	s.
7	**SKÅL**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
8	**SKÅLA**	specialisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
9	**SKÅLBRÄDA**	generalisering	likartad nivå	undermom.	s.
10	**SKÅLLA AV**	metafor	likartad nivå	med grundbet.	v.
11	**SKÅLLA BORT**	metafor	likartad nivå	undermom.	v.
12	**SKÅLVERKA**	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	annat	v.
13	**SKÅNSK**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	a.
14	**SKÄDDA**	metafor	likartad nivå	undermom.	s.
15	**SKÄFTIG**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	a.
16	**SKÄGG**	metafor/generalisering	likartad nivå	eget huvmom.	s.
17	**SKÄKTA**	vaghet	likartad nivå	undermom.	v.
18	**SKÄLA**	metafor	både abstraktare o. likartad nivå	eget huvmom.	v.
19	**SKÄLLA**	metafor/generalisering	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	v.
20	**SKÄLLA**	metafor	abstraktare nivå	med grundbet.	v.
21	**SKÄLLA UT**	metafor/ordlek	likartad nivå	undermom.	v.
22	**SKÄLM-ÖGA**	metafor/generalisering	likartad nivå	undermom.	s.
23	**SKÄLVA**	ingen process	likartad nivå	undermom.	v.
24	**SKÄMMA**	bet.utveckl.	likartad nivå	undermom.	v.
25	**SKÄMMA**	metafor/metonymi	likartad nivå	med grundbet.	v.

51 till 75

1	**STOFF**		metafor	likartad nivå	undermom.	s.
2	**STOFF**		generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
3	**STOFT**		specialisering	likartad nivå	undermom.	s.
4	**STOFTA**		ingen process	likartad nivå	med grundbet.	v.
5	**STOICISM**		generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
6	**STOJA**		metonymi/ingen process	likartad nivå	undermom.	v.
7	**STOKA**		metafor	abstraktare nivå	med grundbet.	v.
8	**STOKASTISK**		ingen process	likartad nivå	med grundbet.	a.
9	**STOL**		generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
10	**STOL**		metonymi/ellips	likartad nivå	undermom.	s.
11	**STOL**		metonymi/generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
12	**STOL**	(2)	metaf./generalis./specialis.	likartad nivå	både m. grundb. o. umom.	s.
13	**STOL**		metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	s.
14	**STOL**		metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	s.
15	**STOL**		metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	s.
16	**STOL**	(2)	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	s.
17	**STOLA**		generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
18	**STOLL**		generalisering/ingen process	likartad nivå	eget huvmom.	s.
19	**STOLPE**		metafor/generalisering	likartad nivå	eget huvmom.	s.
20	**STOLP-HUGGNING**		metonymi	likartad nivå	med grundbet.	s.
21	**STOLTSERA**		ingen process	likartad nivå	undermom.	v.
22	**STOMA**		generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
23	**STOM-LJUD**		generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
24	**STOMPA PÅ**		metafor/generalisering	likartad nivå	med grundbet.	v.
25	**STOPP**		metaf./meton./generalis.	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	s.

PERIOD 4

1 till 25

1	**T**		metonymi/ellips	likartad nivå	undermom.	s.
2	**T**		metafor/generalisering	likartad nivå	undermom.	s.
3	**TABLETT**		generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
4	**TABLOID**		metafor	likartad nivå	annat	s.
5	**TABLÅ**		metafor	abstraktare nivå	med grundbet.	s.
6	**TACHISM**		metafor	abstraktare nivå	med grundbet.	s.
7	**TACK**		metafor	likartad nivå	med grundbet.	s.
8	**TACKEL**		generalisering	likartad nivå	undermom.	s.
9	**TAFFEL**		specialisering	likartad nivå	undermom.	s.
10	**TAFFEL-RUND**		generalisering	likartad nivå	eget huvmom.	s.
11	**TAG**		metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	s.
12	**TAGA**		metafor/generalisering	likartad nivå	undermom.	v.
13	**TAGA**	(2)	metaf./meton./generalis.	både abstraktare o. likartad nivå	både m. grundb. o. umom.	v.
14	**TAGA**	(6)	metaf./meton./generalis.	både abstraktare o. likartad nivå	både m. grundb. o. umom.	v.
15	**TAGA**	(2)	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	både m. grundb. o. umom.	v.
16	**TAGA**	(4)	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	både m. grundb. o. annat	v.
17	**TAGA**		metafor	abstraktare nivå	eget huvmom.	v.
18	**TAGA**		generalisering	likartad nivå	eget huvmom.	v.
19	**TAGA**	(2)	metaf./meton./generalis.	både abstraktare o. likartad nivå	både m. grundb. o. umom.	v.
20	**TAGA**		metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	v.
21	**TAGA**		metafor/generalisering	likartad nivå	med grundbet.	v.
22	**TAGA**		reanalys	likartad nivå	med grundbet.	v.
23	**TAGA AN**		metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	v.
24	**TAGA AN**		metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	v.
25	**TAGA AN**		generalisering	abstraktare nivå	undermom.	v.

26 till 50

1	**U**	metonymi/ellips	likartad nivå	undermom.	s.
2	**U**	metafor/generalisering	likartad nivå	undermom.	s.
3	**UBIKVITET**	generalisering	likartad nivå	eget huvmom.	s.
4	**ULK**	generalisering	likartad nivå	undermom.	s.
5	**ULL**	metafor/generalisering	likartad nivå	eget huvmom.	s.
6	**ULMIN**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	v.
7	**UMBRA**	metonymi/generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
8	**UMGÄNGE**	metafor/generalisering	abstraktare nivå	med grundbet.	s.
9	**UMGÄNGE**	metonymi	abstraktare nivå	undermom.	s.
10	**UMGÄNGE**	metafor/generalisering	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	s.
11	**UMGÄNGELSE**	metonymi/generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
12	**UNDER**	metafor/generalisering	likartad nivå	undermom.	s.
13	**UNDER** (2)	generalisering	likartad nivå	både m. grundb. o. i umom.	p.
14	**UNDER**	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	p.
15	**UNDER**	metafor/metonymi	abstraktare nivå	med grundbet.	p.
16	**UNDER**	metonymi	abstraktare nivå	med grundbet.	p.
17	**UNDER**	generalisering	likartad nivå	undermom.	adv.
18	**UNDER**	metafor/metonymi	abstraktare nivå	med grundbet.	adv.
19	**UNDFALLA**	metafor	abstraktare nivå	undermom.	v.
20	**UNDFALLA**	generalisering	abstraktare nivå	med grundbet.	v.
21	**UNDFLY**	metafor	abstraktare nivå	undermom.	v.
22	**UNDFLY**	generalisering	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	v.
23	**UNDGÅ**	generalisering	abstraktare nivå	undermom.	v.
24	**UNDSLIPPA**	metafor	likartad nivå	med grundbet.	v.
25	**UNDSÄGELSE**	ingen process	likartad nivå	med grundbet.	s.

51 till 75

1	**V**	metonymi/ellips	likartad nivå	undermom.	s.
2	**V**	metafor/generalisering	likartad nivå	undermom.	s.
3	**VADEMECUM**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
4	**VAGGA**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
5	**VAKTEL**	generalisering	likartad nivå	eget huvmom.	s.
6	**VAL**	generalisering	likartad nivå	undermom.	s.
7	**VAL**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
8	**VALERIANA**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
9	**VALL**	metonymi/ellips	likartad nivå	undermom.	s.
10	**VALLMO**	generalisering	likartad nivå	undermom.	s.
11	**VALP**	generalisering	likartad nivå	undermom.	s.
12	**VALS**	metonymi/ellips	likartad nivå	med grundbet.	s.
13	**VALV**	metafor/generalisering	likartad nivå	eget huvmom.	s.
14	**VALV-OK**	metonymi	likartad nivå	med grundbet.	s.
15	**VANDALISK**	metafor/metonymi	likartad nivå	eget huvmom.	a.
16	**VANNA**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
17	**VANNA**	metonymi/ellips	likartad nivå	med grundbet.	s.
18	**VARA**	metafor/generalisering	både abstraktare o. likartad nivå	eget huvmom.	s.
19	**VARU-BETECKNING**	metafor	likartad nivå	med grundbet.	s.
20	**VARU-DEKLARATION**	metafor	likartad nivå	med grundbet.	s.
21	**VARU-DEKLARERA**	metafor	likartad nivå	med grundbet.	v.
22	**VARU-MÄRKE** (2)	metaf./meton./generalis.	både abstraktare o. likartad nivå	både med grundb. o. i umom.	s.
23	**VARA**	specialisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
24	**VARDAG**	metonymi	likartad nivå	med grundbet.	s.
25	**VARDAG**	metafor/metonymi	likartad nivå	undermom.	s.

PERIOD 1

1 till 25

	Lemma	Typ av process	Konkretion	Position	Ordklass
1	A	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
2	AF-GRUND	metafor/generalisering	både abstraktare o. likartad nivå	eget huvmom.	s.
3	AF-LIVA	ingen process	likartad nivå	annat	v.
4	AF-STRAFFA	generalisering	likartad nivå	undermom.	v.
5	AF-STRAFFA	ingen process	likartad nivå	undermom.	v.
6	AF-TROPPA	metafor	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	v.
7	ALLMAKT	generalisering	likartad nivå	undermom.	s.
8	ALLMOSE-GIVARE	metafor/generalisering	abstraktare nivå	undermom.	s.
9	ALLMÄNNING	generalisering	likartad nivå	undermom.	s.
10	ALLMÄNNING	metafor/generalisering	både abstraktare o. likartad nivå	eget huvmom.	s.
11	ALLTINTILL	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	eget huvmom.	p.
12	ALUN	generalisering	likartad nivå	eget huvmom.	s.
13	AMALGAM	metafor	abstraktare nivå	eget huvmom.	s.
14	AMBRA	metaf./meton./generalis.	både abstraktare o. likartad nivå	eget huvmom.	s.
15	AMERIKAN	generalisering	likartad nivå	eget huvmom.	s.
16	ANA, v.1	ingen process	likartad nivå	med grundbet.	v.
17	ANAKORET	metafor	likartad nivå	eget huvmom.	s.
18	AND-FÅGEL	ingen process	likartad nivå	eget huvmom.	s.
19	AND, sbst.2	ingen process	likartad nivå	annat	s.
20	ANEKDOT	generalisering	likartad nivå	eget huvmom.	s.
21	ANEMOMETER	generalisering	likartad nivå	undermom.	s.
22	ANFALLA	generalisering	likartad nivå	undermom.	v.
23	ANGIFVA	ingen process	likartad nivå	undermom.	v.
24	ANGIFVELSE	ingen process	likartad nivå	eget huvmom.	s.
25	ANGRIPA	ingen process	likartad nivå	undermom.	v.

25 till 50

1	C	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
2	CELL	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
3	CENDRÉ	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	a.
4	CENSOR	metafor	likartad nivå	eget huvmom.	s.
5	CENSUR	generalisering	likartad nivå	eget huvmom.	s.
6	CENTRAL	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	a.
7	CEREMONI	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
8	CEREMONI	metafor/generalisering	likartad nivå	undermom.	s.
9	CESAR	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
10	CESAREOPAPISM	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
11	CHAUSSÉ	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
12	CHOCK	metafor/generalisering	likartad nivå	undermom.	s.
13	CIKAD	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
14	CINNOBER	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
15	CIRKEL	generalisering	likartad nivå	eget huvmom.	s.
16	CIRKEL-FORMIG	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	a.
17	CIRKEL-RUND	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	a.
18	CIRKEL-SMED	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
19	CIRKULERA	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	v
20	CISELÖR	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
21	CITADEL	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
22	CIVIL	generalisering/ingen process	likartad nivå	undermom.	a.
23	CIVIL	ingen process	likartad nivå	undermom.	a.
24	CIVIL	metafor/generalisering	likartad nivå	undermom.	a.
25	CIVILINGENJÖR	generalisering	likartad nivå	eget huvmom.	s.

51 till 75

1	**DEMOLERA**	metafor	likartad nivå	undermom.	v.
2	**DEMONSTRATION**	ingen process	likartad nivå	undermom.	s.
3	**DEN**	generalisering	abstraktare nivå	med grundbet.	pron.
4	**DEN**	ingen process	likartad nivå	med grundbet.	pron.
5	**DEN**	ingen process	likartad nivå	undermom.	pron.
6	**DENUNCIERA**	ingen process	likartad nivå	eget huvmom.	v.
7	**DEPENDENS**	ingen process	likartad nivå	undermom.	s.
8	**DEPLACEMANG**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
9	**DEPONERA**	generalisering	likartad nivå	undermom.	v.
10	**DESPOT**	metaf./generalis./ingen proc.	likartad nivå	eget huvmom.	s.
11	**DESPOTISK**	generalis./ingen process	likartad nivå	eget huvmom.	a.
12	**DESPOTISM**	metaf./generalis./ingen proc.	likartad nivå	eget huvmom.	s.
13	**DESTILLERA**	generalis./ingen process	likartad nivå	eget huvmom.	v.
14	**DESTINERA**	ingen process	likartad nivå	eget huvmom.	v.
15	**DESTRUERA**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	v.
16	**DETACHERA**	metafor/generalisering	likartad nivå	eget huvmom.	v.
17	**DETALJ**	generalisering	likartad nivå	annat	s.
18	**DETERMINATIV**	ingen process	likartad nivå	annat	a.
19	**DEVOT**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	a.
20	**DIA, v.**	generalisering	likartad nivå	undermom.	v.
21	**DIAGONAL, sbst.**	ingen process	likartad nivå	med grundbet.	s.
22	**DIAKONI**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
23	**DIALOG**	generalisering	likartad nivå	undermom.	s.
24	**DIALOG**	generalisering	likartad nivå	eget huvmom.	s.
25	**DIAR**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.

PERIOD 2

1 till 25

1	**GAGN-VIRKE**	generalisering	likartad nivå	eget huvmom.	s.
2	**GALANT, sbst.**	generalisering	likartad nivå	eget huvmom.	s.
3	**GALG-HUMOR**	metafor	likartad nivå	med grundbet.	s.
4	**GALL, adj.**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	a.
5	**GALLA, sbst.2**	ingen process	likartad nivå	undermom.	s.
6	**GALL-FLÖDE**	metonymi	abstraktare nivå	med grundbet.	s.
7	**GALLER, sbst.3**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
8	**GALLISKA**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
9	**GALLRA**	metafor	likartad nivå	med grundbet.	v.
10	**GALLÄPPLE**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
11	**GALOPP**	specialisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
12	**GALÄR-SLAV**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
13	**GAMET**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
14	**GAMMAL-MOR**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
15	**GARA**	generalisering	likartad nivå	undermom.	v.
16	**GARANTERA**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	v.
17	**GARDERA**	metafor/generalisering	både abstraktare o. likartad nivå	eget huvmom.	v.
18	**GARNERA**	metafor/generalisering	likartad nivå	undermom.	v.
19	**GARNITYR**	ingen process	likartad nivå	med grundbet.	s.
20	**GAST-KRAMA**	metafor	likartad nivå	med grundbet.	v.
21	**GAST, sbst.2**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
22	**GATA**	generalisering	abstraktare nivå	undermom.	s.
23	**GAT-POJKE**	metafor	likartad nivå	med grundbet.	s.
24	**GATT**	ingen process	likartad nivå	annat	s.
25	**GAVEL**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.

26 till 50

1	**MACHIAVELLISK**	ingen process	likartad nivå	undermom.	a.
2	**MACHIAVELLISM**	ingen process	likartad nivå	med grundbet.	s.
3	**MAFFE**	generalisering	likartad nivå	undermom.	s.
4	**MAFFIA**	generalisering	likartad nivå	eget huvmom.	s.
5	**MAGASINERA**	metafor/generalisering	likartad nivå	undermom.	v.
6	**MAG-SJUKDOM**	ingen process	likartad nivå	med grundbet.	s.
7	**MAGER, sbst.**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
8	**MAGER, adj.**	ingen process	likartad nivå	undermom.	a.
9	**MAGI**	metafor	likartad nivå	undermom.	s.
10	**MAGIK**	metafor	likartad nivå	undermom.	s.
11	**MAGNETISERA**	generalisering	abstraktare nivå	med grundbet.	v.
12	**MAGNETISÖR**	generalisering	abstraktare nivå	med grundbet.	s.
13	**MAGNETISM**	generalis./ingen process	likartad nivå	med grundbet.	s.
14	**MAJESTÄT**	metafor	abstraktare nivå	både med grundb. o. i umom.	s.
15	**MAKALÖS**	generalisering	abstraktare nivå	med grundbet.	a.
16	**MAKT-BIT**	generalis./ingen process	likartad nivå	med grundbet.	s.
17	**MAKULERA**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	v.
18	**MAL-ÄTEN**	generalis./ingen process	likartad nivå	undermom.	a.
19	**MAL-ÄTEN**	metafor	abstraktare nivå	med grundbet.	a.
20	**MALA**	ingen process	likartad nivå	eget huvmom.	v.
21	**MALL**	generalisering	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	s.
22	**MALM**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
23	**MALM**	metonymi/ellips	likartad nivå	med grundbet.	s.
24	**MALM**	ingen process	likartad nivå	med grundbet.	s.
25	**MALM-ART**	ingen process	likartad nivå	med grundbet.	s.

51 till 75

1	**PACIFISM**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
2	**PACKA, v.1**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	v.
3	**PACK-KARL**	ingen process	likartad nivå	med grundbet.	s.
4	**PACKNING**	ingen process	likartad nivå	med grundbet.	s.
5	**PACKNINGS-PLAN**	ingen process	likartad nivå	med grundbet.	s.
6	**PADD-ÖDLA**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
7	**PAGAMENT**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
8	**PAGINA**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
9	**PAGINA-KOLUMN**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
10	**PAJAN**	metafor/generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
11	**PAJ, sbst.3**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
12	**PAJAS**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
13	**PAKA**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
14	**PAKETE-VAGN**	ingen process	likartad nivå	eget huvmom.	s.
15	**PAKFONG**	ingen process	likartad nivå	med grundbet.	s.
16	**PALADIN**	ingen process	likartad nivå	med grundbet.	s.
17	**PALATAL**	ingen process	likartad nivå	med grundbet.	a.
18	**PALATS**	metafor/generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
19	**PALAVER**	ingen process	likartad nivå	eget huvmom.	s.
20	**PALETÅ**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
21	**PALIN-ODI**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
22	**PALISSAD**	generalisering	likartad nivå	eget huvmom.	s.
23	**PALISSAD-MASK**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
24	**PALL, sbst.1**	ingen process	likartad nivå	eget huvmom.	s.
25	**PALL, sbst.2**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.

PERIOD 3

1 till 25

1	**RUM, sbst.2**	ingen process	likartad nivå	eget huvmom.	s.
2	**RUMORMÄSTARE**	metafor/generalisering	likartad nivå	eget huvmom.	s.
3	**RUMP-HUGGA**	ingen process	abstraktare nivå	med grundbet.	v.
4	**RUMP-TÅNGE**	ingen process	likartad nivå	eget huvmom.	s.
5	**RUMPE-JORD**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
6	**RUN**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
7	**RUNA, sbst.1**	generalisering/metonymi	abstraktare nivå	undermom.	s.
8	**RUNA, sbst.1**	ingen process	likartad nivå	med grundbet.	s.
9	**RUNA, sbst.1**	metonymi	likartad nivå	med grundbet.	s.
10	**RUNA, sbst.1**	ingen process	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	s.
11	**RUNA, sbst.1**	metafor/generalisering	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	s.
12	**RUN-DRAG**	metafor	likartad nivå	eget huvmom.	s.
13	**RUN-SÅNG, sbst.1**	ingen process	likartad nivå	med grundbet.	s.
14	**RUN-TAL**	ingen process	likartad nivå	med grundbet.	s.
15	**RUNSK, adj.1**	ingen process	både abstraktare o. likartad nivå	eget huvmom.	a.
16	**RUNA, v.**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	v.
17	**RUND, adj.**	generalisering	likartad nivå	undermom.	a.
18	**RUND, adj.**	generalisering	likartad nivå	undermom.	a.
19	**RUND, adj.**	ingen process	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	a.
20	**RUND, adj.**	ingen process	likartad nivå	med grundbet.	a.
21	**RUND-HÄNT**	metafor/generalisering	likartad nivå	undermom.	a.
22	**RUND-KULA**	ingen process	likartad nivå	eget huvmom.	s.
23	**RUND-LAGD**	ingen process	likartad nivå	eget huvmom.	a.
24	**RUND-MÅLNING**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
25	**RUND-RIKT**	ingen process	likartad nivå	med grundbet.	adv.

26 till 50

1	**SKÄGG**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
2	**SKÄGG**	ingen process	likartad nivå	med grundbet.	s.
3	**SKÄGG-BUSKE**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
4	**SKÄGG-KARP**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
5	**SKÄGG-ÖDLA**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
6	**SKÄL, sbst.4**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
7	**SKÄL, sbst.4**	metaf./meton./generalis.	likartad nivå	undermom.	s.
8	**SKÄL, sbst.4**	ingen process	likartad nivå	undermom.	s.
9	**SKÄL, sbst.4**	ingen process	likartad nivå	eget huvmom.	s.
10	**SKÄL, sbst.4**	ingen process	likartad nivå	med grundbet.	s.
11	**SKÄLVA, v.**	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	v.
12	**SKÄRA, v.1**	metafor/generalisering	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	v.
13	**SKÄRA, v.2**	generalis./ingen process	likartad nivå	med grundbet.	v.
14	**SKÄRA, v.2**	metafor/generalisering	likartad nivå	undermom.	v.
15	**SKÄRA, v. 2**	ingen process	likartad nivå	med grundbet.	v.
16	**SKÄRA IN**	metafor/generalisering	likartad nivå	eget huvmom.	v.
17	**SKÄRA IN**	metafor/generalisering	likartad nivå	med grundbet.	v.
18	**SKÄR-VINKEL**	ingen process	likartad nivå	med grundbet.	s.
19	**SKÄRFLÄCKA**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
20	**SKÄRM**	metafor	både abstraktare o. likartad nivå	eget huvmom.	s.
21	**SKÄRM-BLAD**	ingen process	likartad nivå	med grundbet.	s.
22	**SKÄRM-FJÄLL**	ingen process	likartad nivå	med grundbet.	s.
23	**SKÄRM-PALM**	ingen process	likartad nivå	annat	s.
24	**SKÄRMA, v.**	metafor/generalisering	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	v.
25	**SKÄRMYTSLING**	ingen process	likartad nivå	med grundbet.	s.

51 till 75

1	**STOL, sbst.1**	metaf./generalis./ingen proc.	likartad nivå	med grundbet.	s.
2	**STOL, sbst.1**	ingen process	likartad nivå	med grundbet.	s.
3	**STOLPE**	ingen process	likartad nivå	med grundbet.	s.
4	**STOLPE**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
5	**STOLT**	generalisering	likartad nivå	undermom.	a.
6	**STOPP, sbst.2**	ingen process	likartad nivå	med grundbet.	s.
7	**STOPPA, v.**	ingen process	likartad nivå	med grundbet.	v.
8	**STOPPA, v.**	generalisering	likartad nivå	annat	v.
9	**STOPPA, v.**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	v.
10	**STOPPA PÅ**	metafor/metonymi	likartad nivå	med grundbet.	v.
11	**STOPPA TILL**	metafor/metonymi	likartad nivå	med grundbet.	v.
12	**STOPP-MÄRKE**	ingen process	likartad nivå	med grundbet.	s.
13	**STOR, adj.**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	a.
14	**STOR, adj.**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	a.
15	**STOR, adj.**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	a.
16	**STOR, adj.**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	a.
17	**STOR-FRÄSARE**	ingen process	likartad nivå	med grundbet.	s.
18	**STOR-GARN**	ingen process	likartad nivå	med grundbet.	s.
19	**STOR-HERRE**	ingen process	likartad nivå	med grundbet.	s.
20	**STOR-LINJIG**	metafor	likartad nivå	med grundbet.	a.
21	**STOR-MÅL**	ingen process	likartad nivå	med grundbet.	s.
22	**STOR-MÄKTIG**	ingen process	abstraktare nivå	undermom.	a.
23	**STOR-MÄSTARE**	ingen process	likartad nivå	med grundbet.	s.
24	**STOR-ORDIG**	metafor/generalisering	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	a.
25	**STORORDIGHET**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.

PERIOD 4

1 till 25

1	**TA, interj.**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	interj.
2	**TABERNAKEL**	ingen process	likartad nivå	med grundbet.	s.
3	**TACKLA**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	v.
4	**TACKSAMHETS-OFFER**	metafor/ingen process	likartad nivå	eget huvmom.	s.
5	**TAFFEL-GODS**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
6	**TAFFEL-TRYCK**	ingen process	likartad nivå	med grundbet.	s.
7	**TAGA, v.**	ingen process	likartad nivå	med grundbet.	v.
8	**TAGA AV**	ingen process	likartad nivå	både med grundb. o. i umom.	v.
9	**TAGA I**	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	v.
10	**TAGA IN**	generalisering	abstraktare nivå	med grundbet.	v.
11	**TAGA IN**	metonymi/ingen process	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	v.
12	**TAGA TILL**	ingen process	likartad nivå	med grundbet.	v.
13	**TAGA UT**	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	v.
14	**TAGA VID SIG**	ingen process	likartad nivå	med grundbet.	v.
15	**TAGG**	generalisering	abstraktare nivå	med grundbet.	s.
16	**TAJGA**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
17	**TAKT**	ingen process	abstraktare nivå	med grundbet.	s.
18	**TAKT** (2)	metafor/metonymi	abstraktare nivå	med grundbet. X2	s.
19	**TAKT**	generalisering	abstraktare nivå	med grundbet.	s.
20	**TAKT-FAST**	generalisering	abstraktare nivå	med grundbet.	a.
21	**TAKTA, v.**	ingen process	likartad nivå	med grundbet.	v.
22	**TAKTIK**	metafor/generalisering	likartad nivå	eget huvmom.	s.
23	**TAKTIKER**	metafor/generalisering	likartad nivå	eget huvmom.	s.
24	**TAKTISK**	metafor/generalisering	både abstraktare o. likartad nivå	eget huvmom.	a.
25	**TAL-SERIE**	ingen process	likartad nivå	med grundbet.	s.

26 till 50

1	**UDD, sbst.1**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
2	**ULL-DJUR**	ingen process	likartad nivå	med grundbet.	s.
3	**ULMER-DOGG**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
4	**ULTIMUS**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
5	**ULTRA**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
6	**ULTRA-RAPID, sbst.**	metafor	likartad nivå	med grundbet.	s.
7	**ULTRAIST**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
8	**ULTRAISTISK**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	a.
9	**ULV-BÄR**	ingen process	likartad nivå	med grundbet.	s.
10	**UMGÄNGELSE**	metonymi/generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
11	**UNDER-BLOMMA**	ingen process	likartad nivå	med grundbet.	s.
12	**UNDER, adv.**	generalisering	likartad nivå	både med grundb. o. i umom.	adv.
13	**UNDERBAR**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	a.
14	**UNDER-BETYG**	metafor	abstraktare nivå	med grundbet.	s.
15	**UNDER-GIVEN**	metafor/metonymi	abstraktare nivå	med grundbet.	a.
16	**UNDERGÅNG**	ingen process	likartad nivå	med grundbet.	s.
17	**UNDER-HÖVDING**	ingen process	likartad nivå	med grundbet.	s.
18	**UNDER-JORD**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
19	**UNDER-KASTA**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	v.
20	**UNDER-KLÄNNING**	ingen process	likartad nivå	med grundbet.	s.
21	**UNDER-KOMMENDANT**	ingen process	likartad nivå	med grundbet.	s.
22	**UNDER-KROPP**	metafor/generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
23	**UNDER-KUVA**	ingen process	likartad nivå	med grundbet.	v.
24	**UNDER-KYRKA**	ingen process	likartad nivå	med grundbet.	s.
25	**UNDERLÅTENHETS-SYND**	metafor	likartad nivå	med grundbet.	s.

51 till 75

1	**VAD, adv.**	ingen process	likartad nivå	med grundbet.	adv.
2	**VADARE**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
3	**VADMAL**	ingen process	likartad nivå	med grundbet.	s.
4	**VAGGA, sbst.**	metafor	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	s.
5	**VAKT**	ingen process	likartad nivå	med grundbet.	s.
6	**VAKT-DISTRIKT**	ingen process	likartad nivå	med grundbet.	s.
7	**VALBORGSMÄSSA**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
8	**VALFRÄNDSKAP**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
9	**VALIUM**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
10	**VALLFÄRDA**	metafor	likartad nivå	med grundbet.	v.
11	**VALNÖTS-FÄRG**	ingen process	likartad nivå	med grundbet.	s.
12	**VALTHORN**	ingen process	likartad nivå	med grundbet.	s.
13	**VALV**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
14	**VALÖR**	metafor/generalisering	likartad nivå	undermom.	s.
15	**VAMP**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
16	**VAMPA**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	v.
17	**VAN-ART**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
18	**VAN-ARTIG**	metaf./meton./generalis.	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	a.
19	**VAN-BÖRDIG**	metafor/ingen process	både abstraktare o. likartad nivå	både med grundb. o. i umom.	a.
20	**VAN-BÖRDING**	metafor/ingen process	likartad nivå	både med grundb. o. i umom.	s.
21	**VAN-HELGA**	metafor/generalisering	likartad nivå	med grundbet.	v.
22	**VAN-HÄVD**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
23	**VAN-LOTTA**	metafor/generalisering	likartad nivå	med grundbet.	v.
24	**VAN-SLÄKTAS**	metafor	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	v.
25	**VAN-VETT**	metafor/ingen process	likartad nivå	med grundbet.	s.

PERIOD 1

1 till 25

	Lemma	Typ av process	Konkretion	Position	Ordklass
1	**AFSATTA**	generalisering	likartad nivå	undermom.	v.
2	**AFVOG**	generalisering	likartad nivå	undermom.	a.
3	**AKADEMISK**	ingen process	likartad nivå	undermom.	a.
4	**AKT**	metonymi/generalisering	likartad nivå	annat	s.
5	**AKTER**	metafor/generalisering	både abstraktare o. likartad nivå	annat	s.
6	**ALLIERAD**	metafor	abstraktare nivå	undermom.	s.
7	**ALLSIDIG**	metafor	abstraktare nivå	eget huvmom.	a.
8	**ALLT**	metafor/metonymi	likartad nivå	undermom.	adv.
9	**ALRUNA**	metafor	likartad nivå	annat	s.
10	**AMALKEIT**	metafor	likartad nivå	undermom.	s.
11	**AN, adv.**	metafor/generalisering	både abstraktare o. likartad nivå	annat	adv.
12	**ANDE**	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	s.
13	**ANDE**	metafor/generalisering	likartad nivå	eget huvmom.	s.
14	**AKNKARE**	metafor/generalisering	likartad nivå	eget huvmom.	s.
15	**ANKNYTA**	metafor	abstraktare nivå	eget huvmom.	v.
16	**ANMÄLA**	generalisering	likartad nivå	annat	v.
17	**ANMÄRKA**	lån	likartad nivå	annat	v.
18	**ANOR**	metafor	både abstraktare o. likartad nivå	eget huvmom.	s.
19	**ANTAGA**	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	v.
20	**ANVISA**	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	v.
21	**APOSTLAGÄRNINGAR**	metafor	likartad nivå	undermom.	s.
22	**ARBETA**	metafor	abstraktare nivå	undermom.	v.
23	**ARBETA SIG FRAM**	metafor	abstraktare nivå	undermom.	v.
24	**AREOPAG**	metafor	likartad nivå	eget huvmom.	s.
25	**ARM, s.**	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	eget huvmom.	s.

25 till 50

1	**CEMENT**	generalisering	likartad nivå	eget huvmom.	s.
2	**CENSUR**	metafor/generalisering	likartad nivå	eget huvmom.	s.
3	**CENTAURISK**	ingen process	likartad nivå	undermom.	a.
4	**CHAPERONG**	metafor	likartad nivå	eget huvmom.	s.
5	**CIRKEL**	metafor	abstraktare nivå	undermom.	s.
6	**CIRKEL**	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	s.
7	**CIRKULERA**	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	eget huvmom.	v.
8	**CIRKUMFILISNÄRT**	metafor	abstraktare nivå	undermom.	s.
9	**CIVIL**	generalisering	likartad nivå	undermom.	a.
10	**CYKLOP**	metafor	likartad nivå	undermom.	s.
11	**CYKLOP-FOLK**	metafor	likartad nivå	undermom.	s.
12	**CYMBAL**	lån	likartad nivå	annat	s.
13	**CYPRISK**	metafor/reanalys	likartad nivå	eget huvmom.	a.
14	**DAG**	metafor/metonymi	likartad nivå	undermom.	s.
15	**DAG**	metafor/metonymi	likartad nivå	undermom.	s.
16	**DAG**	metafor	likartad nivå	undermom.	s.
17	**DAG**	metafor	likartad nivå	undermom.	s.
18	**DAG**	metafor	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	s.
19	**DAG**	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	s.
20	**DAG**	metafor	likartad nivå	undermom.	s.
21	**DAG**	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	eget huvmom.	s.
22	**DAGG**	metafor/generalisering	likartad nivå	undermom.	s.
23	**DAGLÖN**	metafor	abstraktare nivå	undermom.	s.
24	**DAGSLJUS**	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	s.
25	**DAGSLÄNDA**	metafor	både abstraktare o. likartad nivå	eget huvmom.	s.

51 till 75

1	**DEMONTERA**	metafor	abstraktare nivå	undermom.	v.
2	**DEMORALISERA**	metafor	abstraktare nivå	eget huvmom.	v.
3	**DEN**	generalisering	likartad nivå	annat	pron.
4	**DENUDERA**	metafor	abstraktare nivå	eget huvmom.	v.
5	**DESARMERA**	metafor	abstraktare nivå	undermom.	v.
6	**DESPOT**	metafor	abstraktare nivå	undermom.	s.
7	**DESPOTISERA**	metafor	abstraktare nivå	undermom.	v.
8	**DESPOTISK**	metafor	abstraktare nivå	undermom.	a.
9	**DESTILLERA**	metafor	abstraktare nivå	eget huvmom.	v.
10	**DESTINERA**	metonymi	likartad nivå	med grundbet.	v.
11	**DETACHERA**	generalisering	likartad nivå	undermom.	v.
12	**DETERMINERA**	metonymi/generalisering	likartad nivå	undermom.	v.
13	**DETRONISERA**	metafor	abstraktare nivå	eget huvmom.	v.
14	**DIA, v.**	metafor	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	v.
15	**DIABLERI**	metafor	abstraktare nivå	undermom.	s.
16	**DIADEM**	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	eget huvmom.	s.
17	**DIAMANT**	metafor	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	s.
18	**DIAMANT-HÅRD**	metafor	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	a.
19	**DIAMANT-HÄRDIG**	metafor	abstraktare nivå	med grundbet.	a.
20	**DIAMETRAL**	metafor	abstraktare nivå	undermom.	a.
21	**DIANA**	metafor	likartad nivå	med grundbet.	s.
22	**DIGER**	metafor	abstraktare nivå	undermom.	a.
23	**DIGER**	metafor	abstraktare nivå	med grundbet.	a.
24	**DIGNA**	metafor	abstraktare nivå	med grundbet.	v.
25	**DIGNITET**	metafor	likartad nivå	eget huvmom.	s.

PERIOD 2

1 till 25

1	**GADDA**	metafor	abstraktare nivå	undermom.	v.
2	**GALANT**	ingen process	abstraktare nivå	med grundbet.	a.
3	**GALGE**	metafor/generalisering	likartad nivå	eget huvmom.	s.
4	**GALG-FÅGEL**	metafor	likartad nivå	eget huvmom.	s.
5	**GALGO**	generalisering	likartad nivå	eget huvmom.	s.
6	**GALL, sbst.1**	generalisering	abstraktare nivå	eget huvmom.	s.
7	**GALLA, sbst.2**	metafor/generalisering	likartad nivå	eget huvmom.	s.
8	**GALL-SJUK**	metonymi	likartad nivå	med grundbet.	a.
9	**GALLERI**	metafor/generalisering	likartad nivå	undermom.	s.
10	**GALLERI**	metonymi	likartad nivå	undermom.	s.
11	**GALLERI**	metafor/generalisering	både abstraktare o. likartad nivå	eget huvmom.	s.
12	**GALLRA**	metafor/generalisering	likartad nivå	eget huvmom.	v.
13	**GALONERA**	metafor/metonymi	likartad nivå	med grundbet.	v.
14	**GALOPPERA**	metafor	både abstraktare o. likartad nivå	eget huvmom.	v.
15	**GALOSCH**	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	s.
16	**GALT, sbst.1**	metafor	likartad nivå	eget huvmom.	s.
17	**GANYMED**	metafor	likartad nivå	annat	s.
18	**GAP, sbst.1**	metafor	likartad nivå	undermom.	s.
19	**GAP, sbst.1**	metonymi	likartad nivå	eget huvmom.	s.
20	**GAPA**	metonymi	likartad nivå	eget huvmom.	s.
21	**GAP-SKRATT**	metonymi	likartad nivå	eget huvmom.	s.
22	**GARDEROB**	metonymi	likartad nivå	eget huvmom.	s.
23	**GARDIN**	metafor	både abstraktare o. likartad nivå	eget huvmom.	s.
24	**GARN**	metafor/generalisering	likartad nivå	undermom.	s.
25	**GARVA, v.1**	metafor/generalisering	likartad nivå	eget huvmom.	v.

26 till 50

1	**MAKT-MEDVETEN**	metonymi	abstraktare nivå	med grundbet.	a.
2	**NÅDIG**	metonymi	likartad nivå	undermom.	a.
3	**NÄRA, adv.**	metaf./meton./ingen process	både abstraktare o. likartad niv	undermom.	a. o. adv.
4	**NÄVE**	metafor	både abstraktare o. likartad niv	med grundbet.	s.
5	**ODYSSÉ**	metafor	både abstraktare o. likartad niv	med grundbet.	s.
6	FORMELN SAKNAS I MATERIALET				
7	FORMELN SAKNAS I MATERIALET				
8	FORMELN SAKNAS I MATERIALET				
9	FORMELN SAKNAS I MATERIALET				
10	FORMELN SAKNAS I MATERIALET				
11	FORMELN SAKNAS I MATERIALET				
12	FORMELN SAKNAS I MATERIALET				
13	FORMELN SAKNAS I MATERIALET				
14	FORMELN SAKNAS I MATERIALET				
15	FORMELN SAKNAS I MATERIALET				
16	FORMELN SAKNAS I MATERIALET				
17	FORMELN SAKNAS I MATERIALET				
18	FORMELN SAKNAS I MATERIALET				
19	FORMELN SAKNAS I MATERIALET				
20	FORMELN SAKNAS I MATERIALET				
21	FORMELN SAKNAS I MATERIALET				
22	FORMELN SAKNAS I MATERIALET				
23	FORMELN SAKNAS I MATERIALET				
24	FORMELN SAKNAS I MATERIALET				
25	FORMELN SAKNAS I MATERIALET				

51 till 75

1	FORMELN SAKNAS I MATERIALET				
2	FORMELN SAKNAS I MATERIALET				
3	FORMELN SAKNAS I MATERIALET				
4	FORMELN SAKNAS I MATERIALET				
5	FORMELN SAKNAS I MATERIALET				
6	FORMELN SAKNAS I MATERIALET				
7	FORMELN SAKNAS I MATERIALET				
8	FORMELN SAKNAS I MATERIALET				
9	FORMELN SAKNAS I MATERIALET				
10	FORMELN SAKNAS I MATERIALET				
11	FORMELN SAKNAS I MATERIALET				
12	FORMELN SAKNAS I MATERIALET				
13	FORMELN SAKNAS I MATERIALET				
14	**REPUTERLIG**	metafor/generalisering	likartad nivå	undermom.	a.
15	**RES-FÄRDIG**	metonymi	abstraktare nivå	med grundbet.	a.
16	**RETRO-**	metafor	abstraktare nivå	med grundbet.	prefix
17	**RO FRAM**	metafor	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	v.
18	**RO UT**	metafor	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	v.
19	**ROCKA, sbst.**	metafor	likartad nivå	eget huvmom.	s.
20	**RODNA, v.1**	metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	v.
21	**RODNA, v.1**	metonymi	abstraktare nivå	med grundbet.	v.
22	**ROP**	metaf./meton./specialisering	både abstraktare o. likartad nivå	annat	s.
23	**ROPA, v.**	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	v.
24	**ROSTIG**	ingen process	likartad nivå	med grundbet.	a.
25	**RUGGIG**	metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	a.

PERIOD 3

1 till 25

1	**RUM, sbst.3**	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	s.
2	**RUM, sbst.3**	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	s.
3	**RUND-HYLLT**	metonymi	likartad nivå	undermom.	a.
4	**RUSTA, v.4**	metonymi	abstraktare nivå	med grundbet.	v.
5	**RUTSCH-BANA**	metafor	abstraktare nivå	undermom.	s.
6	**RUTTEN**	metafor/generalisering	likartad nivå	eget huvmom.	a.
7	**RYMMA**	metafor/generalisering	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	v.
8	**RYMMA**	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	v.
9	**RYMMA**	metafor	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	v.
10	**RYMMA**	metafor	abstraktare nivå	med grundbet.	v.
11	**RÅ, adj.**	metonymi	likartad nivå	undermom.	a.
12	**RÅDLÖSHET**	metonymi	likartad nivå	undermom.	s.
13	**RÅG**	metafor	abstraktare nivå	med grundbet.	s.
14	**RÄTTA**	generalisering	likartad nivå	undermom.	s.
15	**RÖDNA**	metonymi/ingen process	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	v.
16	**RÖRA, v.2**	metonymi	likartad nivå	med grundbet.	v.
17	**RÖRLIG**	metonymi	abstraktare nivå	undermom.	a.
18	**SAK-FÖRSTÅNDIG**	metonymi	abstraktare nivå	med grundbet.	a.
19	**SAK-KUNSKAP**	metonymi	likartad nivå	med grundbet.	s.
20	**SAK-SÖKANDE**	metonymi	abstraktare nivå	med grundbet.	a.
21	**SAKKUNNIG**	metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	a.
22	**SAKLIG**	metafor/metonymi	abstraktare nivå	både med grundb. o. i umom.	a.
23	**SAKLIG**	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	a.
24	**SALDERA**	generalisering	likartad nivå	undermom.	v.
25	**SAMHÄLLE**	metonymi	likartad nivå	eget huvmom.	s.

26 till 50

1	**SKÄFTA, v.1**	metonymi	likartad nivå	undermom.	v.
2	**SKÄGG**	metafor	abstraktare nivå	med grundbet.	s.
3	**SKÄGG-YVIG**	metafor/metonymi	likartad nivå	med grundbet.	a.
4	**SKÄL, sbst.4**	metafor/generalisering	likartad nivå	eget huvmom.	s.
5	**SKÄL, sbst.4**	metafor/generalisering	likartad nivå	undermom.	s.
6	**SKÄNK, sbst.2**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	s.
7	**SKÄR, adj.1**	metafor	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	a.
8	**SKÄR, adj.2**	metonymi	likartad nivå	undermom.	a.
9	**SKÄRA, v.2**	ingen process	likartad nivå	undermom.	v.
10	**SKÄRA, v.2**	metafor	abstraktare nivå	undermom.	v.
11	**SKÄRA, v.2**	metafor	abstraktare nivå	undermom.	v.
12	**SKÄRA, v.2**	metonymi	abstraktare nivå	undermom.	v.
13	**SKÄRA, v.2**	metafor	abstraktare nivå	undermom.	v.
14	**SKÄRA, v.2**	metafor	både abstraktare o. likartad nivå	eget huvmom.	v.
15	**SKÄRA IN**	ingen process	abstraktare nivå	med grundbet.	v.
16	**SKÄRA IN**	metafor	abstraktare nivå	undermom.	v.
17	**SKÄRMA**	ingen process	abstraktare nivå	med grundbet.	v.
18	**SKÄRPA, sbst.**	metonymi	likartad nivå	med grundbet.	s.
19	**SKÄRPA, v.1**	generalisering	likartad nivå	med grundbet.	v.
20	**SKÄRPA, v.1**	metonymi	abstraktare nivå	med grundbet.	v.
21	**SKÖLD, sbst.2**	metafor	abstraktare nivå	med grundbet.	s.
22	**SKÖLD, sbst.2**	metafor	abstraktare nivå	med grundbet.	s.
23	**SKÖLD-BORG**	metafor	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	s.
24	**SKÖLD-BÄRARE**	metafor	likartad nivå	med grundbet.	s.
25	**SKÖN, adj.**	metonymi	likartad nivå	med grundbet.	a.

51 till 75

1	**STOFT-KRYPANDE**	metonymi	abstraktare nivå	med grundbet.	a.
2	**STOICERA**	metonymi	abstraktare nivå	med grundbet.	v.
3	**STOICERA**	metonymi	abstraktare nivå	undermom.	v.
4	**STOL, sbst.1**	metonymi	likartad nivå	undermom.	s.
5	**STOL, sbst.1**	metonymi	likartad nivå	undermom.	s.
6	**STOL, sbst.1**	metafor/metonymi	abstraktare nivå	undermom.	s.
7	**STOL, sbst.1**	metafor/metonymi	abstraktare nivå	med grundbet.	s.
8	**STOL, sbst.1**	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	s.
9	**STOLT**	metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	a.
10	**STOLTSERA**	metonymi	abstraktare nivå	med grundbet.	v.
11	**STOPP, sbst.2**	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	s.
12	**STOR**	metonymi	abstraktare nivå	undermom.	a.
13	**STOR**	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	a.
14	**STOR**	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	a.
15	**STOR**	metonymi	likartad nivå	undermom.	a.
16	**STOR**	metonymi	likartad nivå	undermom.	a.
17	**STOR**	metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	a.
18	**STOR-BUKIG**	metafor	likartad nivå	eget huvmom.	a.
19	**STOR-HJÄRTAD**	metonymi	abstraktare nivå	med grundbet.	a.
20	**STOR-KLOCKA**	metonymi	likartad nivå	eget huvmom.	s.
21	**STOR-LE**	metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	v.
22	**STOR-MÄKTIG**	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	a.
23	**STOR-PATRIOTISK**	metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	a.
24	**STOR-RUTIG**	metonymi	likartad nivå	med grundbet.	a.
25	**STOR-SKRÅLA**	metonymi	abstraktare nivå	med grundbet.	v.

PERIOD 4

1 till 25

1	**TACKSAM**	metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	a.
2	**TAFATT**	metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	a.
3	**TAFFLIG**	metonymi	abstraktare ivå	med grundbet.	a.
4	**TAFSIG**	metonymi	likartad nivå	med grundbet.	a.
5	**TAGA, v.**	metonymi	likartad nivå	undermom.	v.
6	**TAJTA, v.**	metonymi	likartad nivå	med grundbet.	v.
7	**TAKT-FULL**	metonymi	abstraktare ivå	med grundbet.	a.
8	**TAKT-LÖS**	metonymi	abstraktare ivå	med grundbet.	a.
9	**TAL-FÖR**	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	a.
10	**TAL-TRÄNGD**	metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	a.
11	**TALANG**	metonymi	likartad nivå	undermom.	s.
12	**TALANG-FULL**	metonymi	likartad nivå	med grundbet.	a.
13	**TALANG-LÖS**	metonymi	abstraktare ivå	med grundbet.	a.
14	**TALGIG**	ingen process	likartad nivå	undermom.	a.
15	**TAM**	metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	både med grundb. o. i umom.	a.
16	**TAM**	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	a.
17	**TAMHET**	metafor/metonymi	abstraktare ivå	med grundbet.	s.
18	**TANK-FULL**	metonymi	likartad nivå	med grundbet.	a.
19	**TANK-LÖS**	metonymi	likartad nivå	med grundbet.	a.
20	**TANK-SPRIDD**	metonymi	likartad nivå	med grundbet.	a.
21	**TANKE-FATTIG**	metonymi	abstraktare ivå	med grundbet.	a.
22	**TANKE-REDA**	metonymi	abstraktare ivå	med grundbet.	s.
23	**TANKE-RIK**	metonymi	abstraktare ivå	med grundbet.	a.
24	**TANKE-SVAG**	metonymi	abstraktare ivå	med grundbet.	a.
25	**TANKE-TOM**	metonymi	likartad nivå	med grundbet.	a.

26 till 50

1	**UMGÄNGSAM**	metonymi	likartad nivå	med grundbet.	a.
2	**UNDERDÅNIG**	metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	a.
3	**UNDERSAM**	metonymi	likartad nivå	med grundbet.	a.
4	**UNDER-TJÄNSTLIG**	metonymi	abstraktare nivå	med grundbet.	a.
5	**UNDER-TJÄNSTVILLI**	metonymi	abstraktare nivå	med grundbet.	a.
6	**UNDERVISA**	metonymi	likartad nivå	med grundbet.	v.
7	**UNDFALLA**	metonymi	abstraktare nivå	med grundbet.	v.
8	**UNDRANS-FULL**	metonymi	likartad nivå	med grundbet.	a.
9	**UNG** (2)	metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	både med grundb. o. i umom.	a.
10	**UNG**	metonymi	likartad nivå	undermom.	a.
11	**UNGDOMS-DJÄRV**	metonymi	abstraktare nivå	med grundbet.	a.
12	**UNGDOMS-FRISK**	metonymi	abstraktare nivå	med grundbet.	a.
13	**UNGDOMS-STOLT**	metonymi	abstraktare nivå	med grundbet.	a.
14	**UNGDOMS-VARM**	metonymi	abstraktare nivå	med grundbet.	a.
15	**UPP-AGITERA**	metonymi	abstraktare nivå	med grundbet.	v.
16	**UPP-FANTISERA**	metonymi	abstraktare nivå	med grundbet.	v.
17	**UPPLYSA**	metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	v.
18	**UPPMÄRKSAM**	metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	både med grundb. o. i umom.	a.
19	**UPP-NOSIG**	metonymi	abstraktare nivå	med grundbet.	a.
20	**UPP-NÄST**	metonymi	likartad nivå	med grundbet.	a.
21	**UPP-RETA**	metonymi	likartad nivå	med grundbet.	v.
22	**UPPRIKTIG**	metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	a.
23	**UPP-RIVA**	metonymi	likartad nivå	med grundbet.	v.
24	**UPPRORISK**	metonymi	likartad nivå	med grundbet.	a.
25	**UPPRYMD**	metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	a.

51 till 75

1	**VAG**	metonymi	likartad nivå	med grundbet.	a.
2	**VAKA, v.**	metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	v.
3	**VAKEN**	metafor/metonymi	abstraktare nivå	med grundbet.	a.
4	**VAKEN**	metafor/metonymi	abstraktare nivå	undermom.	a.
5	**VAKSAM**	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	a.
6	**VALPIG**	metonymi	abstraktare nivå	med grundbet.	a.
7	**VAN, adj.**	metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	undermom.	a.
8	**VAN-MÄKTIG**	metonymi	abstraktare nivå	med grundbet.	a.
9	**VAN-PRYDLIG**	metafor	abstraktare nivå	med grundbet.	a.
10	**VAN-SINNIG**	metonymi	abstraktare nivå	med grundbet.	a.
11	**VAN-TROGEN**	metonymi	likartad nivå	med grundbet.	a.
12	**VAN-VÖRDELIG**	metonymi/ingen process	likartad nivå	med grundbet.	a.
13	**VAN-VÖRDIG**	metonymi/ingen process	abstraktare nivå	med grundbet.	a.
14	**VANDRA**	ingen process	likartad nivå	undermom.	v.
15	**VANKEL-MODIG**	metonymi	abstraktare nivå	med grundbet.	a.
16	**VARM**	metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	båder med grundb. o. i umom.	a.
17	**VARM**	metonymi	abstraktare nivå	med grundbet.	a.
18	**VARM**	metafor/metonymi	både abstraktare o. likartad nivå	med grundbet.	a.
19	**VARM**	metonymi	likartad nivå	med grundbet.	a.
20	**VARM-BLODIG**	metonymi	likartad nivå	med grundbet.	a.
21	**VARM-HJÄRTAD**	metonymi	likartad nivå	med grundbet.	a.
22	**VARM-TEMPERERAD**	ingen process	likartad nivå	med grundbet.	a.
23	**VARSAM**	metafor/metonymi	abstraktare nivå	med grundbet.	a.
24	**VE-FYLLD**	metonymi	likartad nivå	med grundbet.	a.
25	**VE-KLAGA**	metonymi	likartad nivå	med grundbet.	v.

Lundastudier i nordisk språkvetenskap. Serie A

Serie utgiven av Språk- och litteraturcentrum, Humanistiska och teologiska fakulteterna vid Lunds universitet. Redaktörer: Lisa Holm och Marit Julien.

38. Nils Jörgensen. Studier över syntax och textstruktur i nordiska medeltidssagor. 1987.
39. Barbro Lundin. Bisatser i små barns språk. En analys av fem barns första bisatser. 1987.
40. Carl-Erik Lundbladh. Adjektivens komparation i svenskan. En semantisk beskrivning. 1987.
41. Gertrud Pettersson (red.). Studier i svensk språkhistoria. 1988.
42. Lars-Johan Ekerot. Så-konstruktionen i svenskan. 1988.
43. Lena Ekberg. Gå till anfall och falla i sömn. En strukturell och funktionell beskrivning av abstrakta övergångsfaser. 1989.
44. Gunilla Byrman. Graviditetsuttryck i svenskan. 1989.
45. Herbert Davidsson. Han, hon, den. Genusutvecklingen i svenskan under nysvensk tid. 1990.
46. Gertrud Pettersson. Lagspråk och samhällsutveckling. Studier över svenskt lagspråk efter 1734. 1992.
47. Jan Svensson. Språk och offentlighet. Om språkbruksförändringar i den politiska offentligheten. 1993.
48. Gösta Holm. Nordiska studier. Femton uppsatser om ord, namn, dialekter, filologi, stilhistoria och syntax. Festskrift till Gösta Holm på 80-årsdagen den 8 juli 1996. Christer Platzack & Ulf Teleman (red.). 1996.
49. Cecilia Falk. Fornsvenska upplevarverb. 1997.
50. Magnus Olsson. Swedish Numerals in an International Perspective. 1997.
51. Gunlög Josefsson. On the Principles of Word Formation in Swedish. 1997.
52. Lisa Christensen. Framtidsuttrycken i svenskans temporala system. 1997.
53. Bo-A Wendt. Landslagsspråk och stadslagsspråk. Stilhistoriska undersökningar i Kristoffers landslag. 1997.
54. Per Lagerholm. Talspråk i skrift. Om muntlighetens utveckling i svensk sakprosa 1800– 1997. 1999.

55. Inger Haskå & Carin Sandqvist (red.). Alla tiders språk. En vänskrift till Gertrud Pettersson november 1999. 1999.
56. Maria Lindgren. Utvecklingssamtal mellan chefer och medarbetare. Undersökning av en samtalstyp i arbetslivet. 2001.
57. Jóhanna Barðdal. Case in Icelandic – A Synchronic, Diachronic and Comparative Approach. 2001.
58. Henrik Rahm. Journalistikens anatomi. Analyser av genrer och textmönster i fem strejkbevakningar i svensk dagspress 1879–1996. 2002.
59. Maria Mörnsjö. V1-Declaratives in Spoken Swedish. Syntax, Information Structure, and Prosodic Pattern. 2002.
60. Katarina Lundin. Small clauses in Swedish. Towards a Unified Account. 2003.
61. Lena Lötmarker. Krian i förvandling. Uppsatsämnen och skrivanvisningar för läroverkets svenska uppsatsskrivning. 2004.
62. Henrik Rosenkvist. The Emergence of Conditional Subordinators in Swedish – a Study in Grammaticalization. 2004.
63. Cecilia Falk & Lars-Olof Delsing (red.). Studier i svensk språkhistoria 8. 2005.
64. David Håkansson. Syntaktisk variation och förändring. En studie av subjektslösa satser i fornsvenska. 2008.
65. Christian Waldmann. Input och output. Ordföljd i svenska barns huvudsatser och bisatser. 2008.
66. Anna Gustafsson. Pamfletter! En diskursiv praktik och dess strategier i tidig svensk politisk offentlighet. 2009.
67. Gudrun Svensson. Diskurspartiklar hos ungdomar i mångspråkiga miljöer i Malmö. 2009.
68. Jackie Nordström. Modality and Subordinators in the Germanic Languages and beyond. 2009.
70. Piotr Garbacz. Word Order in Övdalian. A Study in Variation and Change. 2010.
71. Johan Brandtler. The Evaluability Hypothesis. The Syntax and Semantics of Polarity Item Licensing in Swedish. 2010.
72. David Petersson. The Highest Force Hypothesis. Subordination in Swedish. 2014.
73. Ulf Teleman. Nordister och nordistik i Lund – från 1860- till 1930-tal. 2015.
74. Anna W. Gustafsson, Lisa Holm, Katarina Lundin, Henrik Rahm & Mechtild Tronnier (red.). Svenskans beskrivning 34. Förhandlingar vid Trettiofjärde sammankomsten, Lund den 22–24 oktober 2014. 2016.
75. Anna W. Gustafsson & David Håkansson. Ord på prov. En studie av ordförståelse i Högskoleprovet. 2017.
76. Sanna Skärlund. Man, en och du. Generiska pronomen i svenskans historia. 2017.
77. Andreas Widoff. Hermeneutik och grammatik. Fenomenologiska undersökningar av språket som tal och teknik. 2018.
78. Katarina Lundin. Att utbildas till svensklärare i teori och praktik. 2018.

79. Pär Nilsson. Bildliga betydelser i SAOB. Om beskrivningen av betydelseutvecklingsmekanismer analyserad ur ett kognitivt semantiskt perspektiv.
80. Christiane Müller. Permeable islands. A contrastive study of Swedish and English adjunct clause extractions.
81. Philippe Collberg. Meningar i text. Satsradning i teoretisk och empirisk belysning.
82. Sandy Åkerblom. På väg mot en förståelse av fenomenet inkongruent predikativ. Ett försök att beskriva och förklara fenomenet samt skildra dess forskningshistoria
83. Mikael Berger. Objekt i svenskans historia. En studie av varierande objektsplacering i fornsvenska